

LASTOVSKI SPOMENICI

CVITO FISKOVIĆ

PRETPOVIJESNI SPOMENICI

Pogodnošću svoga tla i istaknutim položajem na moru po kojemu su jedrili prastanovnici Apeninskog i Balkanskog poluotoka otok Lastovo nije mogao ostati nepoznat pretpovijesnom čovjeku tim više što je vidljiv sa Korčule i Pelješca, Visa, Hvara i Mljeta, koji su u pretpovijesti bili naseljeni od starih Ilira. Stoga su ga prastanovnici naše obale već prozvali imenom Ladesta.¹⁾

Na ovom prikladnom otoku nađeno je u špilji Rači, koja se nalazi na jugoistočnom dijelu otoka stotinjak metara nad morem iznad Skriveno luke, a koju je već prvih godina prošlog stoljeća opisao Rafo Radelja,²⁾ u špilji Puzavici između Prgova i Pržine,³⁾ ulomaka keramike, koji svjedoče da je Lastovo u rano brončano doba, a vjerojatno već u kasnom neolitu, bilo naseljeno, te da su ga u vrijeme cvata grčkih kolonija u Dalmaciji stari Grci, koji su obitali susjed-

¹⁾ P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima*, str. 219, Zagreb 1950.

²⁾ *Descrizione del viaggio fatto per Lagosta nel 1802. Notizie compendiate degli scrittori ragusei*. Biblioteca Don Luke Pavlovića br. 50. Historijski Arhiv u Dubrovniku.

³⁾ A. M. Radmilli, *L'isola Lagosta nella preistoria*. In memoria di F. Malavolti. Modena 1955. Pisac tu špilju samovoljno prevodi u talijanski »Scivolo«. Isti, *La preistoria della Venezia Giulia e della Dalmazia*. L'Universo IV, 1—4, 1959; J. Korošec ubraja lastovske nalaze u hvarsku neolitsku grupu. On prema Radmilliju nazivlje Raču špilju pogrešno Gambero. Neka pitanja oko neolita u Dalmaciji. *Diadora II* str. 16. Zadar 1962. A. Benac čak smatra da su to dvije špilje. Studije o kamenom i bakarnom dobu u sjeverozapadnom Balkanu str. 83. Sarajevo 1964. On povezuje lastovske nalaze s onima u Lisičićima, što je važno zbog povezivanja Lastova s unutrašnjošću Balkana već u mladem neolitskom dobu, ali ističe da su »i na Lastovu izvršeni samo manji istraživački radovi i nemamo još nikako uvida u cjelokupan materijal i karakter tamošnje kulture«. *Neolitsko naselje u Lisičićima kod Konjica*, str. 66. Sarajevo 1958.

ne otoke Vis, Korčulu i Hvar pohađali, a vjerojatno se i tu naselili⁴⁾ i bili u dodiru sa stanovnicima obala Jonskog i Egejskog mora jednako kao i Istre, ostavivši na Lastovu kao najljepše svoje proizvode i posude gnatia tipa.⁵⁾

Svi ti ulomci obojene i polirane, crne i tamnosmeđe, pa i ukrašene keramike motivima girlanda i dvostrukih cik-cak crta, fino a i grubo izrađenih zemljanih posuda, brončanih strjelica, koplja i britva, od kojih neki pripadaju željeznoj jadranskoj dobi ili slične grčkim i helenističkim zdjelama i predmetima, ubrajaju se među najstarije spomenike ljudske civilizacije na otoku.

Trebalo bi još ispitati pojedine položaje na otoku koji svojim nazivom podsjećaju na stara naselja, kao na primjer Gračišće iznad uvale Duboke i Zlohože i Gomila, koja se spominje početkom XVI stoljeća.⁶⁾ Pretpovijesnih gomila, koje se dosada nisu spominjale, ima također na Lastovu. Nalaze se na brijegovima i prijevojima, a imale su vjerojatno i obrambenu ulogu. Šest ih ima na sjevernom dijelu otoka i one su vjerojatno branile pristup s kopna u predjelu od uvale Korita i Kručice. Najveća je na vrhu koji se uzdiže južno od oštrog brijega Sozanja, a manje su jugoistočno i jugozapadno od njega. Budući da je tu u blizini i velika lokva Lokanj, ograđena kamenim blokovima, može se pretpostaviti da je na ovoj visoravni bilo pretpovijesnih naselja, koje su jednako kao i Vinopolje, ove gomile branile, dok je ona vrh brijega iznad rezervoara vode nad Ublima branila sa zapada ulaz u plodnu ravnicu. U toj visoravni južno od Sonija kraj pretpovijesnih gomila i Lokanja sagrađena je u XI stoljeću i predromanička crkva sv. Luke. Jedna predpovijesna gomila diže se na prijevoru istočno od prostranog polja Prgova iznad polja Kala i Cjepe luke. Na njima sam našao ostatke pretpovijesne gradinske grube keramike dok se mnogo njenih ulomaka nalazi na južnoj strani brijega iznad sela Lastova, na kojemu je bio dubrovački, a sada je francusko-austrijski kaštel. Tu, na tom prisoju iznad naselja Mišjeg prijevara i na samom vrhu, uz Kaštel, našao sam ulomke vrčeva s ukrasom plastične trake s udubljenjima prstom i držaka u obliku jezika tipičnih za našu pretpovijesnu keramiku u kojoj su komadići gorskog kristala. Očito je, dakle, da je pretpovijesno lastovsko naselje bilo upravo na mjestu današnjeg sela i da je na vrhu bila

⁴⁾ G. Novak Arheološka ispitivanja na otocima Lastovu i Korčuli u 1953. g. Ljetopis JAZU, knjiga 60. str. 227. Zagreb 1955; Isti, Stari Grei na Jadranskom moru. Rad JAZU 322, str. 145. Zagreb 19; M. Gjiwoje, Spilja Rača na otoku Lastovu. Naše planine III, br. 6, str. 154. Zagreb 1951.

⁵⁾ Našao sam dva ulomka i u Nakovani na Pelješcu i na jednoj pretpovijesnoj gomili iznad Orebića, na predjelu zvanom Stine. C. Fisko-
vić, Naše umjetničke veze s južnom Italijom, Mogućnosti VIII, br. 12. str. 1221, Split, 1961.

⁶⁾ Diversa Lagustae 1507—1535 g. Od sada pod kraticom D. L. Sve lastovske arhivske knjige, osim onih posebno naznačenih, nalaze se u Historijskom arhivu u Dubrovniku. Uz D. L. označen je broj sveska, a zatim stranice. Mjesto broja sveska ponekad je navedena njegova godina.

vjerojatno pretpovijesna utvrda, čiji su kamen upotrebili za gradnju dubrovačkog, a možda i ranijeg srednjovjekovnog kaštela. To naselje je možda starije od onog u Ublima koje se tamo razvilo ponajviše u rimsko doba. Sličnih ulomaka grubo pečenih zemljanih posuda našao sam i na otočiću Stomorini u pitomoj uvali kraj ruševina male crkve, i u Lučici pri kopanju jedne jame.

RIMSKE RUŠEVINE

Nakon Ilira i Grka zaposjeli su vjerojatno već u republikansko doba Rimljani i Lastovo i zatim, u Augustovo vrijeme, tu trajno ostali. Najveća njihova naseobina je bila u luci Ubli, koja se i danas zove tako po dvama izvorima⁷⁾ prozvanim Lokanj. Tu su djelomično otkopani zidovi rimskih kuća, privrednih zgrada, mlinice za vino i ulje i skladišta za preradu i izvoz sa njihovih poljoprivrednih dobara. Oni su bili okupljeni u toj prikladnoj i skrovitoj luci, ali njihovih poljskih nastamba bilo je u uvalama Laga, u Skrivenoj i u Barju, te u polju podno sela.⁸⁾ Još i danas se u međama i na ledinama, a i u vinogradima Marka Balije, Marina Mihoća i Iva Fantelle podno brijega Podšiplja u sjevernoj strani polja Barja nalaze ulomci jednostavnog mozaika od bijelih i zagasitih kamenčića pričvršćenih na vapnenu podlogu, komada pitosa, žara, opeka uzdignuta ruba i klesanih kamena s ostacima vapna. Očito je da je u tom prisoju nekoć bila villa rustica povezana s rimskom nastambom na susjednom otočiću Stomorini, gdje sam u istočnoj i dobro zaklonoj uvalici naišao kraj srušene crkvice pored ulomaka pretpovijesne gradinske keramike i fine komade zemljanih rimskih tanjura i posuda s uredzanim jednostavnim ukrasima. Ostatke rimske ville rusticae našao sam i na Sušcu.

U ruševinama uvale Ubli u Velikom Lagu,⁹⁾ koje su pokrivene ponovno zemljom, primjećuje se razvijeni sklop rimskih zgrada koji, nažalost, nije bio do kraja otkopan niti mu je cjelina objašnjena. Svakako po načinu gradnje, jednako kao i po rimskim novcima koji su tu nađeni, može se utvrditi da je naselje u Ublima postojalo od Augusta pa do pada Rimskog Carstva. Predmeti koji su tu otkopani i ulomci cigla s poznatim tvorničkim žigom PANSIANA, olovni utezi amfore, reljefne zemljane svjetiljke, staklenice i mozaik s prikazanim dupinom, nadgrobna stela nekoga Viselija Zosima, koja veoma slični onima solinskim,¹⁰⁾ predmeti iz bjelokosti i ostalo, skupa s čvrsto i lijepo zidanim zidovima pokazuju da su Rimljani na Lastovu živjeli udobno i civilizirano. Njihove zgrade i u njima otkriveni

⁷⁾ P. Skok o. c.

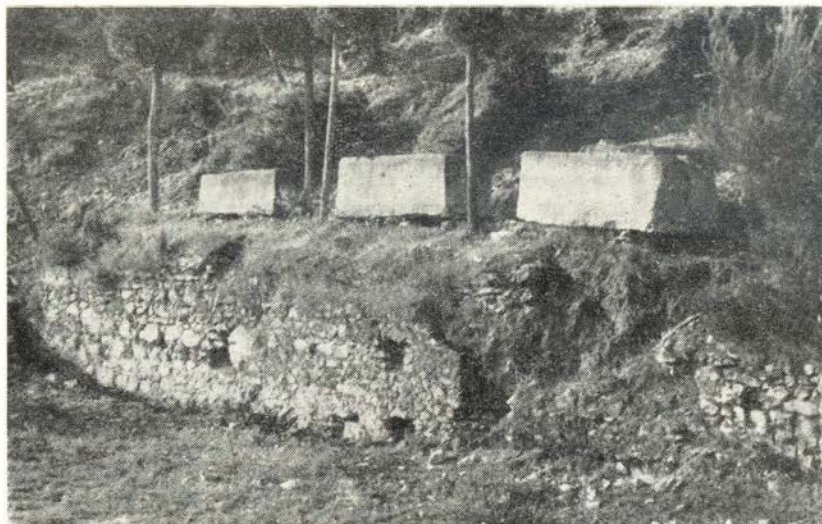
⁸⁾ P. Marconi, *Antichità di Lagosta. Bulletino della Commissione archeologica Com. (LXII) 1934. Roma 1936.*

⁹⁾ Tu su se 1795. godine otkrili neki grobovi. D. L. 55, 259.

¹⁰⁾ E. Galli, *Lagosta, Nuove scoperte archeologiche nell'isola. Atti della Reale accademia nazionale dei Lincei, Anno CCC XXXV. Notizie degli scavi di antichità, vol. XIV. str. 104. Rim 1938.*

umjetnički i obični predmeti svjedoče da su bili u dodiru s ondašnjim rimskim naseljima obih jadranskih obala.

Kršćanstvo je također prodrlo i na ovaj udaljeni otok. U Ublima je otkopana jednobrodna bazilika vjerojatno iz V—VI stoljeća polukružne apside, kakvih se nalazi u manjim rimskim naseljima kod Nerežišća i u Splitskoj na Braču,¹¹⁾ u Mulinama na otoku Ugljanu,¹²⁾

1. Starokršćanski sarkofazi u Ublima

u Polačama na Mljetu,¹³⁾ u Stonu, u Baćini,¹⁴⁾ u Grohotama na Solti,¹⁵⁾ te u mnogim bosanskim i hercegovačkim mjestima.¹⁶⁾ Prema tome tip jednobrodne starokršćanske crkve s polukružnom apsidom poput lastovske bio je raširen po mnogim manjim rimskim naseljima gdje je jedan brod bio dovoljan malobrojnim vjernicima. Svetište lastovske bazilike je bilo ograđeno kamenom ogradom sa stupićima. Prozori su imali tranzene, a u zidu je bio uzidan i kameni

¹¹⁾ Brački zbornik 4. članak D. Versalovića, str. 96. Zagreb 1960; C. Fisković, Historički i umjetnički spomenici u Škripu, Jadranski dnevnik br. 95. Split 23. IV 1938.

¹²⁾ M. Suić, Arheološka istraživanja u Mulinama na otoku Ugljanu. Ljetopis JAZU 63, str. 230. Zagreb 1960.

¹³⁾ A. Mohorovičić, Prilog poznavanju razvoja arhitekture na otoku Mljetu. Beritićev zbornik str. 25. Dubrovnik 1960.

¹⁴⁾ C. Fisković, Otkriće starokršćanske bazilike u Pločama. Slobodna Dalmacija XXI br. 6273. Split 24. IV 1965. str. 5.

¹⁵⁾ Lj. Karaman, Arheološka istraživanja u Grohotama. Novo doba. Split 1. VI 1927.

¹⁶⁾ D. Sergejevski, Plan der frühchristlichen Basiliken Bosniens. Akte des XI Internationalen Byzantinisten Kongresses 1958. München 1960; Isti, Bazilika u Mokrom. Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu N. S. sv. XV—XVI, str. 211. Sarajevo 1961.

plitki reljef sa simbolom kršćanstva, vitkim križem između dva jaganjca.¹⁷⁾ Slični pluteji su nađeni u starokršćanskoj bazilici u Dabravini, ali nad jaganjcima na njima su još i orlovi,¹⁸⁾ dok ovaj lastovski ima trokutni završetak poput antičkih nadgrobnih stela na kojemu je reljefna ptica. Sličan završetak s pticama imaju i rimske poganske stele iz Solina,¹⁹⁾ pa i lastovski reljef pokazuje uobičajenu povezanost između poganske i starokršćanske umjetnosti, dok jedna glavica svojim neobičnim oblikom otkriva potpuno opadanje i pojednostavljenje plastičnog ukrasa u toku V—VI stoljeća. Lišće joj je svedeno u izdužene trokute jedva svinuta vrha, a središnji cvijet pretvoren u mali disk.

Tako, dok se lastovska bazilika s okolnim zgradama i prostorijama, a i jednostavnim sarkofazima uklapa u skupinu starokršćanskih jednobrodnih crkvi na našoj obali, njena čedna skulptura pruža dvije zanimljive inačice u kiparstvu V—VI stoljeća.²⁰⁾ Već objavljenim ruševinama treba nadodati i nedavno otkriveni rustični antički grob usječen djelomično u stijenu, a djelomično građen rimskim opekama u gustom vapnu, prikriven glomaznom pločom na južnoj strani bazilike uz sami brijeg.

Iz prvog doba Slavena na otoku dosada nisu primijećeni nikakvi spomenici, ali u nazivu otočica Kapište možda se sačuvao trag poganstvu neretljanskih Hrvata, koji su kao neznabošci već u doba vladanja cara Konstantina Porfirogeneta naselili u VII stoljeću ovaj otok, jer ga taj učeni Bizantinac već nazivlje čistim slavenskim imenom, od kojeg potječe i današnje ime otoka.²¹⁾ Pored Kapišta treba spomenuti i naziv Prgovo pod Pogani komac ili Pogani homac položaj, koji se spominje u tom obliku početkom XIV stoljeća.²²⁾

Od starih slavenskih toponima treba istaknuti Kraljin dolac i Županj dol²³⁾ koji su također poznati iz XVI stoljeća, kao i ovdje navedeni, koje spominjem, iako je poznato da je toponomastika Lastova oduvijek od srednjeg vijeka do danas u velikoj većini čisto hrvatska. Dovoljno je zato navesti nekoliko naziva: Bosinjin dolac, Crljene stine, Dobrosalja lokva, Dragomilj dolac, Dubac, Dubrava, Gomila, Gornje Prgovo, Hrastovo, Kolac, Kovačin dolac, Luka, Miševa strana, Oblo brdo, Oštro brdo, Pasike, Počivalo, Pod mišev privor, Pržina, Radomilje njive, Rudine, Smokovo brdo, Stražišće,

¹⁷⁾ V. sl. P. Marconi o. c. sl. 25; Muzeji i zbirke Zadra, sl. 95. Zagreb 1954.

¹⁸⁾ D. Sergejevski, Bazilika u Dabravini tabla III, IV, V. Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu N. S. XI. Sarajevo 1956.

¹⁹⁾ U Arheološkom Muzeju u Splitu, br. inventara 3302 A.

²⁰⁾ Donekle joj je slična poluglavica na ulomku jednog solinskog sarkofaga. V. sl. R. Egger, Altchristliche Friedhof Manastirine, sl. 88. Forschungen in Salona II. Wien 1926.

²¹⁾ P. Skok o. c. str. 221.

²²⁾ T. Smičiklas, Codex diplomaticus XI, str. 419. Zagreb 1913. Spominje se i dalje npr. u XVI st. D. L. 1507—1535.

²³⁾ Ibid. Na Korčuli se spominje Županj dol. P. Skok o. c. str. 205. Na Pelješcu je Županje selo.

Studenac, Udovin dol, Veli otok, Vinopolje, Vrila, Zaviganj, Ždrijelo. Mnogi od tih naziva, koji se nalaze u srednjovjekovnim spisima,²⁴⁾ još i danas živi.

Kao i u srednjovjekovnim gradovima na pojedinim gradskim vratima, tako i na Lastovu, na svakom prilazu u selo, sazidane su crkvice koje su prema ondašnjem vjerovanju čuvale ulaze u naselje, ali ih ima i uz ceste, po polju i na brijegovima iznad luka. Svaka je posjedovala svoje zemlje, pa njihov broj, oko tridesetak, pokazuje bogatstvo crkvenih imanja koje su im poklonili u toku vremena vjernici, a sa kojima upravljahu domaći svećenici.

CRKVA SV. KUZMA I DAMJAN

Na istaknutom mjestu iznad hridine koja je oblikovala ravninu pod strmim brijegom uzdiže se župna crkva sv. Kuzme i Damjana. Spominje se već prvih godina XIV stoljeća kao zborni mjesto Lastovaca. U njoj i pred njenim pročeljem sastajao se javni zbor narodne skupštine, sklapahu se pravni poslovi i ugovori.²⁵⁾ Odatle je, sa Griže, općinski glasnik najavljivao selu sve objave i naredbe. Tu se prodavao kruh,²⁶⁾ a kao i u drugim dalmatinskim mjestima, igralo se na burelle i čunjeve.²⁷⁾ To mjesto u prisoju je od davnine, pa sve do XIX stoljeća, služilo, dakle, kao glavni trg čitavog naselja na kojemu su se okupljali općinari, da odlučuju o općinskim poslovima kao na agori, a i danas se u blizini tog mjesta diže općinska zgrada ove naše najmanje komune.

Od najstarije crkve podignute svetim vraćima Kuzmi i Damjanu, koji su prema srednjovjekovnom vjerovanju spašavali Lastovce od bolesti i pomora, nema ničeg vidljivog i tek bi vjerojatno arheološka iskapanja otkrila bar donekle oblik najranije, možda predromaničke crkvice.

Današnja crkvice ima tri lađe, od kojih je središnja iz druge polovice XV stoljeća. Očito je da su u to doba velike građevinske djelatnosti u Dalmaciji i Lastovci povećali svoju crkvu. Njena glavna lađa je gotički presvođena s prelomljenim svodom koji je učvršćen

²⁴⁾ Našao sam ih i u D. L. 1507—1535. g., dakle, početkom XVI stoljeća.

²⁵⁾ T. Smičiklas, o. c. IX str. 510. Zagreb 1919; G. Čremošnik, Notarijat Lastova u srednjem vijeku. Jugoslavenski historijski časopis V. sv. 1—2, str. 67. Beograd 1939; F. Radić, Knjiga o uredbama i običajima skupštine i občine otoka Lastova, str. 15, 18, 19. Zagreb 1901; D. L. 1593—1600, str. 167. Arhiv obitelji Kapor u Korčuli.

²⁶⁾ D. L. 13, 44.

²⁷⁾ Ibid 51, str. 113. (Giocho de zugni); C. Fisković, Igra loptom u renesansnoj Dalmaciji. Mogućnosti V br. 12. str. 990. Split 1958. Treba nadodati da se pred župnom crkvom u Omišu također 1603. godine igralo loptom i plesalo kolo (ludos pillae ac etiam duci coreas). Visittatio apostolica spatensis D. Michaelis Prioli 1603. Archivio secreto vaticano. Miscellanea Arm. VII No 100.

V. Foretić smatra da »corea« znači ples, dakle, da je to vojnički ples moreške. Prilozi o moreški u dalmatinskim gradovima. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 42, str. 159, Zagreb 1964.

kamenim pojasima uzdignutim na zidne polupilone. Ti neprofilirani pojasi uzdižu se na romaničkim poluglavicama poluobla profila koje se produžuju u zidni vijenac i dijele svod u četiri traveja. Na dvije od tih glavica četvrtastih pilona uklesano je dva puta ime graditelja lijepog hrvatskog imena:

RADOSAN FECIT MCCCCLXXIII MADII

Očito je dakle da je majstor Radosan podigao ovaj dio crkve u proljeće 1473. godine²⁸⁾ i Cecchelli je pogrešno smatrao da je on vjernik koji je obdario crkvu, dao je povisiti i proširiti pobočnim lađama.²⁹⁾ Da je Radosan darovatelj, on ne bi bio po ondašnjem običaju dao uklesati samo »fecit«, već »fieri fecit« (dao je učiniti), kao što je i poznati tiskar Dobre Dobričevići dao uklesati na oltaru koji je poklonio lastovskoj crkvi Gospe u Polju ili bi na vidljivijem mjestu bio dao uklesati dulji natpis, kao što su to učinili dva Lastovca koja su podigli susjedne crkve sv. Ivana i sv. Marije na Griži i ostali darovatelji.

Međutim Radosan nije bio jedini graditelj proširene gotičke crkve ni njenog svoda. Ljeti 1469. godine pripremio je majstor Luka Ciprijanović s družinom vapno za pregradnju crkve³⁰⁾ koju su izvodili gruški zidari Lukša Ilijić i Maroje Ratković. Njih, a vjerojatno i ostale graditelje, isplaćivali su zastupnici crkve i slijedećih godina 1470. i 1471.,³¹⁾ što znači da je gradnja tada bila u toku, pa je gruš-

²⁸⁾ F. Radić. Umjetnine i natpisi na Lastovu. Pisac je pogrešno čitao godinu 1472. Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku XV, str. 86. Split 1892. Pogrešno ga čita i B. Molajoli. Lagosta. Taccuini del »San Marco« No. 4.

²⁹⁾ C. Cecchelli, Zara, catalogo delle cose d'arte e di antichità, str. 202—205. Rim 1932.

³⁰⁾ In Christi nomine amen. Anno a nativitate eiusdem 1469 a di primo di gluglo li magistri dela fabricha de Sanctorum Cosmi et damiani. Item ano recepto per la calchara perperi 38 li quali sono per nome diti magistri Lucha ciprianovich li quali se chiamano contenti di nuj officiali i diti magistri zoe de la calchara.

³¹⁾ In 1469. ad primo de genar. Sia noto e manifesto come nuj magistry de la giexia luchxa illich con maroie ratcovich ambo de gravoxio avemo recepto dali officiali de santo cosme et damianj in nome de lavorer dela dicta giexia per mani de pre franchescho iperperi 12 grossos 3

Item avemo recepto infra posta duchati uno monta perperi 3 grossi 4 pizoli 15

Item anchora avemo recepto duchati 6 monta per. 20 gros. 3 p. O. Item in 1469 adi primo de mazo avemo recepto duc. 3 monta p. 10 gr. 1, p. 5

Item adi 10 nel mazo Io maroie riceveti deli prochoratori p. 2 gr. O. Item avemo recepto adi 7 di gluglo deli diti prochoratori p. 40 gr. O. Item confesano aver rezevuto deli officiali di Santo Cosma e damiano adi V de novembrio 1469 in contadi perperi XXXXI gr. V.

Item sopra diti maistri confesano aver rezevuto dali officiali et procuratori de Santo Cosma e damiano in contadi perperi XIII adi 24 di genaro 1470.

kom zidaru Maroju Cvitkoviću dozvoljeno da privremeno ostavi gradnju 1473. godine uz uvjet da se vrati i da nastavi taj posao. On je ispunio obećanje i ljeti te godine nastavio je zidanjem apsida.³²⁾ Krajem slijedeće godine korčulanski klesari Marško Kršulović i Ivan Milcradović klesali su lukove svoda i zidne vijence, a Lastovci su im to platili dubrovačkim dukatima i svojim proizvodima, vinom i žitom, sirom i vunom.³³⁾ U toku 1475. godine gruški zidari Maroje

Item sopra diti maistri confesano aver rezevuto dali officiali et procoratori de Santo Cosma e Damiano in contadi per. X de marzo 1470. Item sopra diti maistri confesano aver rezevuto dali officiali et procoratori di Santo Cosma e Damiano in contadi in parte de suo pagamento per. XXIII gr. IIII p. adi X de mazo 1470 adi 10 guno

Item sopra diti maistri chonfesano aver avuto et rezeuto dali ofiziali et prochoratori grossi 209

Adi X agosto 1471 maistro Lucha (prazno) confexe aver rezevuto in parte de suo pagamento dali officiali et procuratori de la giexia de Santo Cosma perperi dui LXI gros. 4

Item adi X de gener 1471 maistro Lucha Ziprianovich confexo aver rezevuto in parte de suo pagamento da li officiali et procoratori dela giexia de Santo cosma et damiano in denari contadi per. XII Io Nichola Io de Goze chonte de Lagusta mese man mia D. L. 4, 10.

- ³²⁾ In Christi nomine Amen. domini 1473 adi 5 de gliuglio maistro Maroie Zutchovich petrario de Gravosa confexo aver rezevuto da prete Filipo et deli sui compagni conservatori de la giexia de messer Santo cosma et Damiano in parte del suo pagamento in contadi per 38 grosso O parvi O

E qual Marroie petraro ando la via de casa con la sencia di suprascritti conservatori et promette de tornar in driedo ala gexia suto-pena de per. 15. E caso non tornando a Lagosta al dito termene. Item a zo segnati Marin lovrenzich ruscho de Andrea bogdan Slobich Francisco pazilovich Zuicho de Stagno

1473 adi 3 de agosto maistro maroie petraro confexo aver ricevuto da dum Filip e de sui compagni conservatori de la giexia de Santo Cosma e Damiano pro parte de suo pagamento per. 2 et in nomine de la concha de la giexia p. p. 5. D. L. 4.

- ³³⁾ Jesus 1474 a di 13 de novembrio.

Io ser Marcho Cresulovich et Juan Miloradunich ambo magistri thagliapietre de Corsula manifestano aver avuto et recepto in parte de lo laurer di petre di archi per fabriga dela giexia Sanctorum Cosme et damiani de lagusta dali conservatori di suprascrita giexia da pre Filipo Radostich e di Mario Zivitanovich e de lor compagni de vino quarte tredexi sichia 1° monta ducati tre d oro grossi vinti uno de la munita raguxe

Pasqua tholencovich
Zivoie Tholenich

Adi XX de setembrio 1474 per man di Marino Zuntanovich et Marino Radestich con lor compagni conservatori de la giexia de Santo Cosma e Damiano confexo ser Marco Crisulovich con Juan Miloradovich maistri thagliapietre de Corzula aver avuto et ricevuto in parte del pagamento de la la opera di archi per la fabrica de suprascripta giexia in lana in formaio en in grano in val. 4 ducati dui manco soldi 9.

Eodem millessimo adi 5 de ottobre suprascritti maistri confessano aver ricevuto da suprascritti conservatori in grano per. 9 grossi X alla munita de Ragusa

Ratković i Lukša Ilijić zidali su crkvu i tek su u kolovozu, baveći se poljoprivredom kao i ostali majstori i zanatlije onog vremena, otišli da poberu vinograd, vrativši se ponovno na rad u listopadu.³⁴⁾ Krajem slijedeće godine gradnja je još bila u toku, pa joj je svećenik Pasko Nikolin ostavio prihode sa svojih vinograda.³⁵⁾ Godine 1477. preuzeo je gradnju svoda graditelj Bartolomej Graziano³⁶⁾ koji je stigao iz Dubrovnika, gdje je nekoliko godina prije toga bio zapo-

Item Maestro Marcho chrisulovich confesso aver avuto et ricevuto da suprascritti conservatori in formagio grossi suedexi val per 1 gros 4 Adi 15 di mazo 1475 in nome de la lissta de la giexia de Sancti Cosme

1474 adi 23 di novembrio

Nuť conservatori suprascritti confexemo aver recevuto da suprascritti maistri Marcho et Juan peze 12 della lissta D. L. 4.

³⁴⁾ 1475 adi 15 di zugnio

Maroie ratchovich muraro di gravoxa in suo nome et in nome de suo compagno lucha (prazno) maistri de la giexia Sanctorum Cosme e Damiani confexo aver autto et recevuto di man di messer pre Filipo officiale et conservator de la detta giexia in raguxa questi di pasati ducati quatro doro et ozi di di man di Marino bogotich e de li sui compagni grossi XVIII qui in Lagusta lo simile di man di pre Filipo. Scritto presente scritta di man di prete Antonio cancelliero di Lagusta in casa de la habitation sua

Item a di 2 de zugnio

Petar Pasqua Marin ano tolto da prete Antonio duc 2 doro li quali ano dato a soprascritti maistri Maroie et Lucha.

Item di agosto alla andata di soprascritti maistri Maroie et Lucha a casa lor per far lor vendeme conservatori de la giexia de misser Santo Cosma e damiano Marino bogetich marino Zivitanovich pasqua luchxich Petar Radovanich Juraj Vitcovich anotolto da prete Antonio Duc. 2 doro li quali ano dato a supra scritti maistri in parte de lor pagamento

Eodem die avanti casa de Radovan Nicolich in testemonianze de Radovan Nicolich et de prete No.^s Radovanovich dito Jurinich suprascritti conservatori et procuratori de soprascritta giexia ano fatta raxon con soprascritti maistri Maroie et Lucha che questo viaggio fina al di presente ano dato ali maistri suprascritti ducati X. manco grossi 4 questo anno

li quali maistri Maroie et Lucha ano confessato de aver avuto et rezevuti in testemonianze de sopra scritti.

Item eodem millessimo e del mexe di octobre poi tornata lor alla giexia suprascritti conservatori ano dato a suprascritti maistri uno cupelo de grano grossi contadi X. D. L. 4.

³⁵⁾ 16. VIII 1476. Io prete Pasqual de Nicola de Lagusta . . . lasso alla chiesa la qual se fa nova al presente a Lagosta per nome Sancto Cosma e Damiano che se die dar del vin quarti 30 zoe quarti venetiani . . .

Testamenta Ragusij 23, 33. Historijski Arhiv u Dubrovniku. (Od sada HAD).

³⁶⁾ Ichs in 1477 adi 8 de marzo.

Avanti ser Elia nicholo de Zriva chonte de lagusta sie noto et manifesto achadauna persona chome bartolomeo maistro dela bota de Santo chusma et Damiano sia rezeuto deli ofiziali ordenati ut supra in lo chomenzamento delo suo pagamento duchati quatro doro deli denari qual sono in le man de pre Antonio et a questo son testimoni zoie asenati Ilija Marinovich et Juraj Radinich

slen na dominikanskoj crkvi,³⁷⁾ na mostu kraj ribarnice u dubrovačkoj luci³⁸⁾ i s Mihajlom Gojkovićem gradio mlin vlastelinu Niku Rastiću.³⁹⁾ Na Lastovu je zbog gradnje župske crkve boravio dulje vremena, sve do sredine 1479. godine,⁴⁰⁾ a zatim se 30. rujna te godine

Anchora nui ofiziali dela gisia sopra schrita a di undisi deto de mazo demo a maistro Bartolomia liure tre de la moneta veneziana in dineri li qual dinari sono dela elemosina dela recholta de la lana et frumento

Eodem milesimo 4 die sopra scritto et la testimonianza fo sopra schrita fo rezeuto sopra schritto maistro Bartolomeo deli ofiziali ut supra duchati due doro li quali duchati si abia deli denari de pre Marino Vitichovich et fo testimonianza sopra schritta son questi denari zoie duchati sopraschritti sie dele man de Radin Maroievich
Ichs 1477 a di 2 de lulo

Io bartolomeo sopra schrito agu rezeuto deli ofiziali de sovra schriti agu rezeuto deli denari di pre Marino duchati 2 doro val duchati 2 De Marino radostich in presenza de Christofol Zubrianich et Vidos Radinzich et fo die sante marie visitazionis

Ihs 1477 adi 23 de lulo

Io maistro Bartolomeo sopra schrito si me chamo contento et ho rezeuto deli ofiziali de Santo chosma et Damiano deli ofiziali dela gisia zoie de marino bogetich et Marino Zitichovich et Marino radostich ho rezeuto deli diti duchati doro 13 zoie duchati tredesi val diti duchati In presenza deli diti testimoni zoie avanti Mircho Raduanich et Antoni Nichisich et questo fo in fina al di de Santa Maria Mandalina

Ichs 1477 adi 19 di setembrio

Io bartolomeo Graziano si me chamo et chonfeso aver auto et rezeuto dali sopra schriti perchoratori zoie de Santo chusma et Damiano in nome delo lauriro duchati sie doro delo vino li quali me ano dati testimonio sono chamati prigati et asenati per ambe parte per nome giucho maroievich et ostoia choprizonovich

Anchora si manifesta dito bartolomeo che Io agu rezeuto di Marino Bogetich duc. 1 val duchati uno in nome di mio laurero

D. L. 4.

³⁷⁾ C. Fisković, Naši graditelji i kipari XV i XVI st. u Dubrovniku, str. 146. Zagreb 1947.

³⁸⁾ 15. XI 1468

Ego magister Bartolomeus Gratianus lapicida et murator obligando me... procuratoribus ecclesiae Sancte Marie nove de Ragusio.... de faciendo et construendo de petra pontem piscatorie Ragusij.... Isplate za taj posao zabilježene su do 18. XI 1971. Liber pro rebus occurrentibus debitis in notaria pro communi, str. 64. HAD.

³⁹⁾ Diversa notariae 57, str. 64; 17. VI 1473 i isplata u studenom 1474 g. HAD.

⁴⁰⁾ Adi 16 de mago 1478

Anchora si manifesta maistro Bartolomeo Graziani maistro dela gisia de Santo Chusma et Damiano si agu rezeuto perperi zinque val perperi 5 deli ofiziali sia rezeuto de frimalo et lana

Ali 4 de mago 1478

Anchora sia noto manifesta maistro Bartolomeo Graziani maistro dela gisia de Santo chusma et Damiano si agu rezeuto Io bartolomeno Graziani ducati. 1. doro qual rezeveseno de Marino Sipoticha delo debito de prete Anton de queli tre duchati de la rason de la gisia chome fo agudato

Adi 15 de mago 1479

obavezao u Dubrovniku dvojici malovjećenika da će na Šumetu pripojiti posebnim konalom vodu s novog izvora u stari konal.⁴¹⁾

Proširujući župsku crkvu nastojnici bratovštine sv. Kuzme i Damjana Marin Bogetić, Juraj Vitković, Marin Radostić, Petar Lucić i Radin Marojević naručili su u travnju 1483. godine kod dubrovačkih slikara Stjepana Ugrinovića i Stjepana Ivanovića sliku za glavni oltar. Dopršili su je konačno nakon različitih nesporazumaka⁴²⁾ i postavili u izrezbarenom okviru dubrovačkog rezbara Pavla na glavni oltar tek u ožujku 1487. godine.⁴³⁾ Po tome bi se reklo da je crkvena apsida bila tada dovršena.

Nui hofiziali de Santo chosma et Damiano si avemo dato per man de Marino bogetich a maistro bartolomeo Graziani avemo dato a lo dito per suo laurero duchati uno doro val duc. 1°.

D. L. 4

⁴¹⁾ Liber pro rebus occurentibus debitis in notaria pro communi, str. 71. HAD.

⁴²⁾ J. Tadić, Građa o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII—XVI v. I, str. 301, Beograd 1952.

⁴³⁾ La rason deli hofiziali de Santo Chusma per la inchona.

† In X nomine amen 1483 adi 25 de avrile.

Nui hofiziali de Santo Chusma et damiano zioe Marino bogticha et Jurai Vitchovicha et Marino Zitanovicha et Marino Radosticha et petar Luzicha et Radin Maroievicha alaude de dio per chomanzamento de bejata pala demo in chomezamento a maestro Stefano pentore consie fazando inachordo con lui demo denari in prima lo demo in chontadi

primo gorno de marzo de vino sicha nove li qual monta seno.... perperi 1° gr. 7.

Anchora de grano chapeli tre val per. 1° gr. 3

Anchora in deneri chontadi per. 1. gr. 8

Anchora agu abuto adi 7 marzo zobi santo rezevi in moneta veneziana... p. 2 gr. O. p. O.

Anchora agu rezuto deli deti hofiziali in farina adi 25. de aurile in chontadi p. 1° g. 6. p. 2

Anchora adi presenta sovra schrito di rezuto in moneta veneziana liure tre val pp. 11. 3

Anchora ai abuto deto per liure 1 p. O g. 1. p O tuto in suma in fina qui adi 11 de mago 1483 sie abuto lo deto mastro Stefano.... p. 11 gr O. p. O val perperi undesi grossi nulo pizoli nulo de sovra schrita rason chasata poliza sovra schrita

In Christi nomine Amen a lauda del dito et de sua madre madona Santa Maria et Santo Chosma et Damiano.

Nui hofiziali sovra schritti zioe Marino Bogetich et con li sui compageni tuti sete siando insieme de brigata adi 11 de mago avanti la chasa de Marino Bogeticha desimo a maistro Stefano nostro penture in chontadi duchati due doro li quali rezeveti el dito Stefano per la sua fatiga per pengere dita pala in parte dela dela pala

Item anchora avemo dato alo deto maistro dele mane de radin bonazich in chontadi avanti la sua chasa duchati uno doro val d. 1

Anchora el dito maistro sie rezeuto et abudo de frimago in chontadi dele man deli hofiziali perperi uno val uno

Anchora de quel undesi per 1 sovra schuti avemo rebatudo oto perperi per la inchona de Santo biasio et tre perperi resta debito el dito maistro alo hofiziali perperi tre de quel undesi sovra schuti. Na posebnoj strani: In Xpi nomine Amen 1483 de mago adi 11 del dito. Nui hofiziali de Santo Chosma et Damiano restasimo debiti alo

Prema svemu tomu se vidi da su gotičku crkvu sv. Kuzme i Damjana zidali krajem XV stoljeća dubrovački i korčulanski majstori hrvatskog imena skupa s Bartolomejom Grazianom, čije nam porijeklo još nije poznato, ali koji se tokom osmog desetljeća XV

mastro ser Stefano dela Inchona de Santo Biasio inchontadi perp. 3 gr. O p. O. (prekriženo) pagato alo dito sovra schrito per la inchona de Santo biasio

Suma in tuto in fina qui lo deto maestro Stefano sie abuto de uno hofiziali de Santo chosma et Damiano io mastro Stephano de Zovane Zornilich pentor de le anchone io me hoblego sovra me et mei beni stabili et mobili che agu rezeuto deli deti hofiziali duchati quatro grosi nove et mezo de le polize sovra schrite in fina adi 11 de gugno 1483 et se perchuso in travenisi alquna chosa alo dito mastro che sie tegnuto pagari con li sui beni et questo fazemo in presenzia et testimoni a questo Juan Nichoslavich et Ruscho Andrich

In 1483 adi 14 di giugno adi di sabato avemo dato a mastro Stefano pentur a Zupana i contadi duchati d ori dui val d. 2 prima de marin bogetich

E a di 16 di dito luni di segente avemo dato a mastro Stefano pentur in contadi ducato uno in moneta veneziana aprexo la chasa de Juan Zivchovich per man de Marin bogetich. Et a di 25 de gugno avemo dato alo dito mastro Stefano pentur per man de Radien Maroievich per la taula per la ancona in contadi duchati uno gros. 15 pizuli 15 val di d. 1 gr. 15 p. 15

Et alo zorno de San Paulo avemo dato a mastro Stefano pentur in chasa de prete franco de man in contadi perperi do val pp. 2. Et adi 14 di gluglo luni di avemo dato a mastro pentur avanti la sua casa in contadi denari duchato uno de moneta veneziana per man de Radien maroievich

E a di de Santa Mandalena avemo dato a mistro pentur avanti la chasa de Marin bogetich in contadi denari duchati tre doro val d. 3 prima de radien maroievich per soldo uno qual a dato a mistro Paval intaidor de la di inchona

In 1483 adi 22 di giuglo anco avemo dato a dito mastro prima de Radien Maroievich aprexo la chasa de Marin bogetich zoie gr. 4 pizuli 20

Et a di Santa Mandalena ancor avemo dato a mastro pentur per man de Marin bogetich apresso la chasa de Marin Bogetich in denari grosi 3.

Et a di 26 de agusto dopola festa de Santo Bartolomeo io maestro Stefano Zornilich resevi deli hofiziali de Santo Chosma et Damiano inchontadi duchati sete doro val duchati 7 in lo strano de pre quane Marinovich de Marino Bogetich et Jurai Vichovichia Inome dela inchona dela deta gisia

In X nomine Amen 1486. Adi 25 di mazo sia noto et manifesto ad hogni una persona choma dona chiara de ser Stefano Gornilich agu rezeuta dita deli hofiziali de Santo Chosma et damiano in parte de Anchona incontadi duchati due doro grosi sie val d. 2. g. 6.

In X nomine Amen in 1483 di novembro. Sia noto et manifesto chome sopra schriti maestri ano rezuto dele man de li tesorini per man deli percharatori del dito Santo chosma duc 10 val duchati diesi sichondo a par in la dita letera de la Signoria Nostra de Ragusi.

Anchora li diti maestri ano rezevuto in Ragusi chome a par per lor schrita zoie duchati 2 doro val duchati due doro.

In tempo del nobile et savio signor Govane Nicolai di Gondola con li sui jurati gudesi ser Marino bogetich et francho Marinovich et cholenda Dragosalich. Conzo sia chosa come comparseno avvanzi la

stoljeća bio udomaćio na dubrovačkom području. Na Lastovu se, dakle, također sreća kao i u obližnjim dalmatinskim mjestima udružene dubrovačke graditelje, korčulanske klesare i ponekog stranca ponajviše talijanskog majstora prilagođenog našim prilikama i traženjima malih primorskih sredina.

Stoga svod i bočni zidovi lastovske župne crkve svojim pojasi na zidnim pilonima nose oznake domaćeg graditeljstva. Ti polupiloni i pojasi javljaju se u dalmatinskom srednjovjekovnom graditeljstvu, pa su poznati i na Lastovu na predromaničkoj crkvi sv. Luke, na ranoromaničkoj sv. Jurja iz XII—XIII stoljeća i na gotičkoj crkvi sv. Vlaha iz XIV stoljeća, u sličnom obliku kao i u srednjovjekovnim crkvicama na Pelješcu, Braču,⁴⁴⁾ Hvaru i ostalim mjestima, a nastavit će se i na gotičko-renesansnim crkvama Andrijićeve radionice, dubrovačkom Spasu i Navještenju.⁴⁵⁾ Svod lastovske župne crkve ima k tome u sredini mali i okrugli otvor, koje se vidi i na svodu nešto starije crkve sv. Marije na Grži i sv. Marije u polju, a koji možda vuku svoje porijeklo iz Siponta u Apuliji, s kojom su Lastovci trgovali.⁴⁶⁾

Prema svemu tome graditelj Bartolomej Graziano nije unio ovdje tuđe oznake, pa bi se po tome moglo zaključiti, da se nije ni isticao u svom zanatu već se povodio za domaćim iskustvom u koje su se konzervativni otočani pouzdavali.

Iz druge polovice XV stoljeća je i mali okrugli gotički prozor sred pročelja okružen tzv. dijamantnim vršcima, a vjerojatno i dugoljasti prozori istog stila, trilobalnog gotičkog luka, koji su preneseni pri proširenju crkve na njene nove pobočne zidove.

Proširenje glavnog broda s obim pobočnim lađama izvršeno je vjerojatno krajem XVI stoljeća i to probijanjem šestero polukružnih renesansnih lukova od kojih su četiri šira a dva uža. Podignuti su

nostra presenzia dischreti et prudenti viri hofiziali di Santo chosma et damiano zoie in prima per nome marino Bogetich et gorzi vitcho-
vich Marino di Frano di gisula Marino Radostich Luzich et Radin
Maroievich et Radovan Guanovich li quali fono far et atender per
tuta unevsita de agumentar la dita gisia de Santo chosma et da-
miano et fabrigarla unde li diti jerano fatto achordio con li maistri
penturi zoie ser Stefano Gornilich et ser Stefano di Guane conli
qual ano fote inchona in tempo questo et compita con lor mistro a
di 25 di marzo 1487 et mesa sul altar de misser Santo Chosma et
damiano li quali hofiziali se chamano contenti de lor mister chasando
tute le schiture fate infra li diti hofiziali et maistri et hoblege fate
infra lori tanto in Ragusi quanto in Lagusta de tute absolua una
parte al utra fazando fin remision infra dite parte con la benedizion
de dio et di Santa Maria et Sanctorum Chosme et Damiani et questo
fo in presenzia de ser Piero b. di gradi et marino gago di bogdan
maistro tailapira.

Joan Ni. di Gondola chonte di lagosta mano mia propria.

D. L. 4.

Uporedi J. Tadić, o. c. I. br. 629.

⁴⁴⁾ Brački zbornik 4. članak D. Domančića str. 114, 126. Zagreb 1960.

⁴⁵⁾ C. Fisković o. c. (37)

⁴⁶⁾ C. Fisković, Naše umjetničke veze s Južnom Italijom, Mogućnosti VIII br. 12. str. 1221. Split 1961; F. Radić, o. c. (25) str. 87.

na čvrste četverouglaste pilastre zrelorenesansne profilacije. Uslijed toga su skraćeni i prekinuti u donjem dijelu neki zidni polupilastrni središnje lađe i poduprti poluobljim konzolama.

Mollajoli⁴⁷⁾ i Cecchelli,⁴⁸⁾ koji se u svom pisanju uglavnom povodi za njim, kao i ostali talijanski pisci, pogrešno smatraju da je crkva proširena pomoću arkada u toku druge polovice XV stoljeća i da se na to odnosi Radosanov natpis iz 1473. godine. Međutim stil arkada s vijencima zrele renesansne i pilastrima na kojima su reljefni ronaboidi bliži je kraju XVI i početku XVII stoljeća negoli Radosanovu vremenu. Obje pobočne lađe presvođene su poluobljim svodom, a ne prelomljenim gotskim kao glavna, što također odava renesansni upliv. U njima su kameni oltari u stilu domaće zrele renesanse. Onaj u zapadnoj je prvotno bio posvećen Gospi Ruzarija, jer kameni dječak vrh njega drži grb s njenim znamenom, reljefnom krunicom.

O proširenju ove lađe ima i nekoliko arhivskih vijesti. Godine 1573. doprinosili su se milodari »za vapno gradnje Rozarija«,⁴⁹ koje su ljeti 1601 g. nosili i oni koji su bili na straži i to po posebnoj naredbi kneza zapovijednicima straže. Početkom 1602 godine obavezao se Lastovac Matij Marinov,⁵⁰⁾ da će više od četiri mjeseca raditi na gradnji kapele sv. Rozaria kao obični radnik⁵¹⁾ vjerovatno pod vodstvom nekih graditelja među kojima je bio korčulanski majstor Nikola Kosta, isplaćen za rad ljeti 1603. godine.⁵²⁾ Vjerojatno je to onaj Nikola koji se s ocem Franom također kamenarom istakao pri obrani Korčule protiv Uluč Alijina opsjedanja.⁵³⁾

⁴⁷⁾ B. Malajoli o. c. Malajoli potpuno proizvoljno vidi u ovoj crkvi mletački oblik. *Enciclopedia italiana XX (Ite-Lit)*, s. v. Lagosta.

⁴⁸⁾ C. Cecchelli o. c. str. 202; *Dalmazia, Quida d'Italia* str. 209. Milan 1942.

⁴⁹⁾ D. L. 9.

⁵⁰⁾ D. L. 12, 46.

⁵¹⁾ *Adi 9 de frevaro 1602*

Matio di Marino nepote di quondam reverendo prete Francesco di Marino davanti magnifico ser conte Giacomo Ghetaldi se oblega con la persona sua e tutilli soi beni mobili e stabilli quomodo cunque pervenutilli, alla capella del Santissimo rosario in lagusta esere soto posto a lavorare di manuale in persona per quatro mesi et vinti giorni continui ad ogni rechiesta di quelli che hanno cura sopra detta fabrica, esere prentissimo, come piegio per Marcho di Vicenzo et Lucha di Ostoia Boscovich . . .

21. I 1605. Marko Viceljčić ga oslobađa te obaveze.

D. L. 12, 53.

⁵²⁾ *Adi 17 zugno 1603*

Magistro Nicolo de Francesco Costa da Curzola de ore proprio confessa aver avuto et recepto dali procuratori de Santissimo rosario in gesia di Santo Cosmo et Damiano in Lagusta fino il giorno presente in due partite cio la prima partida ungarì doro quatordesse dico ungarì 14 in altra partida tolori nove dico t. 9 et questo per parte et abon conto di lavori del sudetto Santissimo Rosario.

D. L. 12, 193'

⁵³⁾ A. Ružić, *Povijest korčulanske pobjede proti Uluz Aliji*, str. 30, 32. Dubrovnik 1871.

U ožujku 1607 godine sklopili su nadstojnici bratovštine Gospe Ruzarija Kuzma Toljenović i Antun Antica ugovor s gruškim zidarima Cvjetkom Marinovim Jablanom, s njegovim sinom Marinom i Vickom Sebastijanovim, koji su se obavezali da će zidati neke radove za koje su već djelomično bili isplaćeni. Vjerojatno je to zidanje upravo ove pobočne lađe određeno za spomenuti oltar Rozarija, pa su stoga s njima i pregovarali nadstojnici tog bratstva. Graditelji su posao izvršili i ugovor s njima je brisan u kancelarijskoj knjizi u travnju 1609.⁵⁴) godine, ali već u veljači 1608. naručili su zastupnici istog bratstva korčulanskim klesarima Niku i Marku sinovima Frana Vlahotića ploču za pločnik koji je vjerojatno trebao za popločavanje te lađe.⁵⁵)

Budući da istočna lađa sliči skoro potpuno zapadnoj, bit će da je i ona sagrađena krajem XVI i prvih godina XVII stoljeća. To potvrđuju i podaci o oltaru sv. Jerolima, čija je pala imala zabilježenu 1617. godinu, kao i podaci o nestalom oltaru Karmelske Gospe podignutom nešto prije 1629. godine, koji će se kasnije navesti.

Prigodom proširenja crkve čini se da su radi jačeg isticanja srednjeg dijela podignuta i glavna crkvena vrata s dva izljubana polustupa i stupa korinških glavica koji drže profilirani zabat s lukom.

U Korčuli se spominje nekoliko graditelja iz obitelji Kosta: g. 1562. Nikola Antunov koji boravi te godine u Dubrovniku (C. Fisković, *Les artistes français en Dalmatie du XIVe au XVIIIe siècle. Annales de l'Institut français de Zagreb NS II br. 14—17, str. 25—40. Zagreb 1965*). G. 1573. Antun (Korčulanski notarski spisi 1558—1592 HAD); G. 1610. Frano i 1612. Antun (Knjiga vjenčanih 1593—1664. Opatski arhiv u Korčuli). Te graditelje treba razlikovati od baroknog graditelja Antonia Costa (N. Luković, *Bogorodičin hram na Prčanju. Kotor 1965*).

⁵⁴) Adi 7 di marzo 1607.

li procoratori di la madona di Santissimo rosario in Lagosta il Reverendo don Gioani di Cosmo Cusma tolienovich et Antonio antiza restorno di achordio con Zuietcho di Marino Jablan di gravosgia suo fiolo Marino et Vincenzo di Sebastiano a groschi quindegi al giornata per cascadun di loro che in termine di quindegi giorni debano venir meter la mano alla fabricha avendo li dato tolori vinti per li quali debano rispondero et esser oblegati uno per altro insolidum et a melior tenente. Lo qual Zuietcho con sopra deti compagni si obligano loro contutti li sua beni di manterie quanto di sopra. Renunciando

Domenecho di Giorgi conte afermo sechodno li ordeni adi 10 aprile 1609 caso contrascrito obligo per ordene contrascripti signori procoratori.

D. L. 13, 7.

⁵⁵) Adi 26 di frevaro 1608

Comparse Nicholo et Marcho fioli di francesco Vлахotich di Corciula scharpelini davanti il Magnifico signor Conte ser Marino orsato di Gondola et di sui iudici li quali sopra nominati Marcho et Francescho prometono et si oblegano con tuti loro beni ad i procoratori di Santissimo rosario qui in Lagosta di condure et portare trecento piantete per salisgio di oto onze per quadro ale loro spese e lo risicho a consegnarli ala marina ali deti procoratori li quali procoratori prometono et si oblegano pagarli ogni una piancheta a soldi cinque...

D. L. 13, 45.

Obje pobočne lađe povezane su sa središnjom u cjelovito pročelje s tri odijeljena završna zabata, jer je glavnom brodu ostavljen njegov krov, a novim lađama podignuti su novi i odijeljeni od srednjeg. Stvoreno je tako raščlanjeno, a ipak jedinstveno slikovito pročelje i tek okomito nekoć ivično kamenje središnjeg dijela, koje se provlači između pobočnih i središnjeg starijeg pročelja, otkriva naknadna bočna proširenja.

Sličnu kompoziciju trodjelnog pročelja ima i renesansno-barokna crkva Gusarica u Komiži na susjednom Visu, ali samo s jednim zvonikom i umanjenim naglaskom sredine. Dvodjelno pročelje dominikanskog sv. Nikole u obližnjoj Korčuli pokazuje slični način širenja crkvenog prostora. Nastala je tako lokalna inačica proširenja crkvenih lađa istaknutim pobočnim brodovima, koja se već sretala i u svjetovnom dalmatinskom graditeljstvu u XV stoljeću, na primjer na gotičkoj kuli Tri sestre kod Prčanja.

Pobočna vrata su zadržala još renesansni oblik uobičajen osobito u dubrovačkom kraju. Nad profiliranim dovratnicima sa stiliziranim gotičkim cvijetom pri dnu diže se polukružna luneta, koja se od romaničkog XIII pa sve do baroknog XVII stoljeća uzdiže često nad nadvratnikom dalmatinskih crkava, a i nekih kuća,⁵⁶⁾ rasterećujući pritisak zida na nadvratnik, te joj je tako namjena da ojača, a i da poljepša vrata. Slična su im i dvojna pobočna vrata na istočnom i zapadnom zidu proširene crkve. Sred središnjeg dijela pročelja je okrugli prozorčić okružen gotičkim dijamantnim vršcima vjerojatno još iz XV stoljeća, dok prozorčići obih pobočnih pročelja imaju već znak svog vremena, renesansni profil s nizom zubaca. Po svemu tome pa i po svom polukružnom svodu vidi se, dakle, da su pobočne lađe nadodane krajem XVI ili početkom XVII stoljeća, a na crkvi se doista radilo 1718 godine.⁵⁷⁾

Slikovitost raščlanjene pročelne kompozicije kojoj se početkom prošlog stoljeća divio dubrovački inženjer Lovro Vitelleschi⁵⁸⁾ pojačavaju tri zvonika u obliku preslice vrh pojedinog zabata, koji na prvi mah izgledaju da potiču iz XV stoljeća po svojim ostrim lukovima i po skulpturi srednjovjekovnog bestijarija ali ako se uoče mekoća u oblikovanju okrunjene čovječje glave, lavljih poprsja i zmajeva što strše iz srednje preslice, te cvijetni plitki reljefi u romboidima manjih pobočnih preslica, jednako kao i mekoća profilacije vijenaca, vidjet će se da su sve tri preslice podignute u XVIII stoljeću, u doba baroknog stila, tim više što su na srednjoj i dvije piramidice, izrazito barokni motiv. Po svemu izgleda da je središnja preslica zamijenila raniju gotičku iz XV stoljeća, pa su joj odatle i ostali gotički lukovi koji se vide i na pročelju slične, ali po ukrasu

⁵⁶⁾ Npr. na obližnjim crkvama Gospi od Šunja na Lopudu, na Gospi u Lužinama u Stonu, na sv. Lovrincu u Žukovcu na Pelješcu, na sv. Antunu u Oključnoj na Visu, na dvorišnim vratima Sorkočevićeva ljetnikovca na Lapadu itd.

⁵⁷⁾ D. L. 40, 133', 135, 128'.

⁵⁸⁾ Notizie storiche e statistiche del circolo di Ragusa compilate dall'ingegnere circolare Lorenzo Vitelleschi. Ragusa MDCCCXXVII. HAD.

2. Glavna vrata župne crkve

jednostavnije preslice na renesansnoj crkvi Gospe u polju, podignute početkom XVI stoljeća.

Arhivski podaci o gradnji središnje preslice slažu se s njenim stilskim odlikama. Iz izjave Lastovca Jakova Sešana izgleda da se starija gotička preslica srušila 1732. godine,⁵⁹⁾ stoga je trebalo sagrađiti drugu, a i nabaviti vjerojatno nova zvona. Stoga su Lastovci na svojoj skupštini 22. prosinca 1834. godine odredili da svaka ribarska družina koja lovi plavu ribu velikim mrežama treba od prodaje ribolova doprinijeti za još neisplaćeni trošak pri gradnji nove preslice. Ujedno su zaključili da se bilježe svi troškovi, izdaci i doprinosi za gradnju preslice i nabavku novih zvona. Tu je zabilježena i svota koja je isplaćena protomajstoru Jerolimu Pavloviću,⁶⁰⁾ članu poznate korčulanske kamenarske obitelji,⁶¹⁾ u čijoj je klesarskoj radionici izrađena preslica. U toku 1734. godine izricane su ujedno i neke zabrane pod prijetnjom novčanih globa, koje su se imale potrošiti za gradnju preslice. Lastovci su, dakle, sagrađili u prvoj polovici XVIII stoljeća svoj mali zvonik na preslicu ponajviše doprinosima iz ribolova, kao što su Komižani istim tim prihodima podigli najveću utvrdnu u svojoj luci godine 1592. Predviđali su za to i novac različitih globa,⁶²⁾ koji se također, kao na primjer na Klisu, upotrebljavao za zidanje javnih zgrada.⁶³⁾

⁵⁹⁾ (Adi 12 luglio 1733) . . . Jacomo Scescian testimonio prodotto avanti il magnifico Signor V. Conte sudetto e sua honorandi giudici monito giurato et interrogatto sopra il primo capitolo lettoli depose e disse iasam doscio u kuchiu die stala nemochna Jeluscia sluga D. Luke Marinizze oko petnaes mieseza decembra passanoga i stasam nemochian ia doposlie Vodokarseta erbo niemi mogo dohoditi Barbier sa lieciti noghu koiu mie bio scetropio kampanio od Svetoga Cusme . . .
D. L. 42, 245

⁶⁰⁾ Adi 22 decembre 1734

In tempo del magnifico Signor Conte E. Vladislavo Nicolo di Sorgo e suoi honorandi Giudici si registra la creatione del Consiglio . . . Nel presente consiglio fu terminato che ogni uno dei padroni delle trate sardelari con il loro compagni et portioni detti martui dieli l'anno prossimo venturo debbano contribuire per le spese ocorse e non pagate del campanile di Santi Cosma e Damiano a migliara uno di sardelle fresche et le mrescize per l'istesso l'effetto a sardelle cinquecento intendendosi da tutte le portioni e quello rimanente dalle dette spese non pagate si intenda rimolare per rissarcimento della campana e campanile del Glorioso Santo Biagio . . .

Qui sotto sarra registrato il conto et le spese ocorse per campanile di Santissimi Cosma e Damiano presentate nel sudetto consiglio e Sborro contribuite a protto Girolamo Paulovich da Corzola la somma di Zekini vinti cinque -Zⁿⁱ25. Slijede zapisi troškova i doprinosi za zvonik, pa i za bakrenu zastavicu vrh zvonika: Di più per la bandiera di rame non pagata a Nicolo Radicevich

D. L. 42, 330, 331.

⁶¹⁾ I. Stjepčević, Katedrala sv. Tripuna u Kotoru str. 72, Split, 1938.

⁶²⁾ 9. XI 1734 . . . Antonio plazaro riferi d'aver fatto la pena e publica grida in luochi soliti e consueti di questa isola che nessuno ardisca pascolare ne far strada ne alcun minimo danno per il suo (Ivana Gjivoje!) seminato pod Gnivize in Vino Pogle luochi del sudetto instante sotto pena di perperi dieci d'aplicarsi alla fabrica del cam-

Korčulanski graditelj Jerolim Pavlović iskitio je preslicu lavovima, koji sličie onima na vratima korčulanske stolne crkve, zmajevima sličnim onima sa njenog bogatog završnog vijenca, a i okrunjenim poprsjem poput onoga sred njenog zabata. Upotrebio je dakle efektne gotičke motive, iako su oni bili izgubili već svako značenje. Lastovska predaja, koju su prihvatili i neki pisci,⁶⁴⁾ vidi u poprsju zrela čovjeka okrunjena baroknom krunom lik srpskog kralja Uroša I, ali zato nema nikakvih dokaza. Doduše dubrovački kroničari i analisti Lukarević⁶⁵⁾ i Orbini početkom XVII stoljeća,⁶⁶⁾ a prema njima u XVIII stoljeću Rastić⁶⁷⁾ i Appendini,⁶⁸⁾ pišu prilično neuvjerljivo, da su Dubrovčani stekli otok kupnjom odnosno darovnicom od Uroša »Hrapala«, da bi dokazali, osobito prema osvajačkim mletačkim ciljevima, pravo svoje Republike na ovaj plodni otok. Možda je pod tim uplivom ove povijesno neprovjerene, a politički smišljene, predaje postavljeno i ovo okrunjeno poprsje u XVIII stoljeću na zvonik, iako nije isključeno da su slični motivi, također po uzoru na korčulansku stolnu crkvu, bili i na srednjovjekovnom srušenom zvoniku sv. Kuzme i Damjana. Obnova srednjovjekovnih skulptura iz bestijarija u vremenu kasnog baroka nije uostalom izuzetna. Korčulanski majstori su ih istakli i na obnovljenom zvoniku kotorske stolne crkve sv. Tripuna⁶⁹⁾ i na Bakarićevoj palači u svom zavijaču.⁷⁰⁾

Na trokutnom vrhu preslice su jedva čitljivi natpisi klasične kapitale baroknog tipa. Na prednjoj strani sred istrošenih slova čita se Kristov monogram IHS, a na stražnjoj:

C. N. S. S. D. SF. IHS SIMN. E. V. C. F. E.

Ostala dva zvonika vrh pročelja pobočnih lađa imaju također oblik srednjovjekovnih preslica gotičkog luka i cvijetnih križeva, ali oblik mekoća njihovih ukrasa i profila, a osobito andeoskih glava i plitkih reljefnih cvjetova u romboidima, odava jasno barok. Prema dekorativnom završnom križu istočne lađe isklesan je 1928. godine onaj na zapadnoj strani.⁷¹⁾ Kićene i uzdignute preslice jednako kao i

panello di Santi Cosma e Damiano secondo li ordini. Bona Vice Conte. D. L. 42, 287.

⁶³⁾ C. Fisković, Doprinos upoznavanju kliške tvrđave. »Napredak« Hrvatski narodni kalendar XXX. Sarajevo 1939.

⁶⁴⁾ Melko Lucijanović, Lastovo. Slovinac III br. 13, str. 268, Dubrovnik 1880.

⁶⁵⁾ P. Luccari, Copioso ristretto degli annali di Ragusa, str. 49—50. Dubrovnik 1790.

⁶⁶⁾ M. Orbini, Il regno degli Slavi, str. 198. Pesaro 1603.

⁶⁷⁾ Chronica ragusina Junij Restii, str. 105. Zagreb 1893.

⁶⁸⁾ F. Appendini, Notizie istorico-critiche sulle antichità storia e letteratura dei Ragusei I, str. 283. Dubrovnik 1802.

⁶⁹⁾ C. Fisković, O umjetničkim spomenicima grada Kotora. Spomenik SAN CIII str. 78. Beograd 1953.

⁷⁰⁾ V. sl. C. M. Iveković, Dalmatiens Architektur und Plastik, table 316/2. Wien.

⁷¹⁾ Na njemu je uklesan fašistički znak, liktorski snopić sa sjekirom i godina

raščlanjenost dali su pročelju veličanstveni izgled. Ti prozračni kameni ukrasi rumene patine u modrini južnog neba pred trgom nad selom djeluju vrlo efektno i pogrešno je bilo zidati glomazni crkveni toranj neogotičkog stila, jer se taj nametnuo svojim nerazmjerom crkvi i sredini koja se skladno zaokružila u prirodni amfiteatar.

Njegovi svetački kipovi na vrhu i razjapljene trifore nisu međusobno usklađeni. Sagradili su ga uz crkvenu apsidu drhtave 1942. godine i na njemu u neobaroknoj pločici urezali natpis:

BELLO VNIV. PERDVRAANTE
HOC SIGNVM PACIS EREXIMVS
A. D. MCMXLII

Po drevnom običaju, potvrđenom od arhivskih dokumenata, kamen za gradnju su brali na Lastovu, a ukrašene dijelove i vijence su isklesali u kamenolomu korčulanskog otočiča Vrnika, kao što se to radilo u dalmatinskom graditeljstvu još od XIII stoljeća, a onda odjednom završne kipove dobavili iz Italije. U prizemlju su uzidali nadgrobnu ploču prenesenu iz zapuštene crkve sv. Ivana, na kojoj je u plitkom reljefu izdjelan nespretni i skraćeni lik svećenika primitivistički dekorativno u širokoj albi na jastuku pod kasnogotičkom arkadicom »magarećih leđa«, koja odava kraj XV stoljeća jednako kao i natpis⁷²⁾ renesansnih slova koji teče naokolo po rubu u naivnim stihovima: † LAVDARE ME NOLO QVIA NOMEN MEVM PONERE VOLO DE LAGVSTA NATVS PRESBITER ANTONIVS VOCATVS HOC LOCO SVM SEPELITVS SVB ANNO, da se nastavi na unutrašnjem gornjem rubu DOMINI, ali nažalost tu je nestao i godina se ne može pročitati kao ni istrošeni natpis na vrpci u rukama svećenika TIBI D XPE COE DO SP, M

Reljefni likovi pokojnika u ležećem stavu osobito biskupa na jastuku u gotičkom luku visećih arkadica poznati su i u dalmatinskom kiparstvu XV stoljeća, počevši od nadgrobne ploče splitskog nadbiskupa Matije Diškovića djela kipara Bonina Jakovljeva iz Milana.⁷³⁾ Ovaj lastovski reljef je zanimljiv jer prikazuje običnog seoskog svećenika, a ne crkvenog dostojanstvenika, jer ima inače rijetki natpis u stihovima, a i što je primitivistički izrađen. Prikazuje svakako jednoga od one četvorice lastovskih popova, koji je u kamenu, kao što su ostala tri na oltarnim slikama, dali ovjekovječiti svoj lik, samo što je ovo mrko lice s tonzurom više karikatura negoli portret. Klesar je pokušao prikazati jednoga od trojice svećenika koji su se zvali istim imenom: lastovskog kapelana i kančelijera Antona Nikolića koji se spominje (krajem XV stoljeća⁷⁴⁾) ili kapelana Antuna Marina

ANNO

V

koji sjeća na mračno doba okupacije otoka.

⁷²⁾ F. Radić ga je pogrešno čitao. O. c. (28), str. 121.

⁷³⁾ O djelima Bonina u Splitu objavit ću posebnu radnju u Zborniku za likovne umetnosti III. Novi Sad.

⁷⁴⁾ D. L. 3, 82'; 1450 Dum Antonius Nicolich

D. L. 8, 45'.

Vidova⁷⁵ ili pak kapelana Antuna Budislavića naslikanog na slici Oplakivanja u župskoj crkvi,⁷⁶) a možda i Antuna Stjepanova također lastovskog svećenika,⁷⁷) jer su sva četiri živjela pri kraju XV i prvih godina XVI stoljeća, kada se po svom stilu kićene gotike može datirati ovaj reljef, uokviren u novi lisnati reljefni okvir tek 1942. godine kopiran sa okvira pobočnog oltara u crkvi sv. Antuna i sa vratiju jedne lastovske kuće gdje je dospio iz neke crkve.

Stražnji dio završava četverouglastom apsidom uz koju je vješto uklopljena presvođena sakristija koju je početkom 1545. godine sagradio zidar Marić na temelju odluke lastovske narodne skupštine.⁷⁸) U njenom zidu je zidni gotičko-renesansni umivaonik koji je često uzidan u sakristijama primorskih crkava, a i u kućama XV—XVIII stoljeća. Može se datirati upravo u prvu polovicu XVI stoljeća i zaključiti da je majstor Marić još i tada zadržavao gotički stil, kao i mnogi njegovi drugovi.

Prednji predoltarski prostor svih triju lađa uzdignut je stepenicom od njihovog prednjeg dijela i neobičajeno odijeljen ogradom od kamenih stupića koja zahvaća čitavu širinu crkve. Stupići u obliku tzv. dvostruke kruške i pilastrići kraj triju ulaza s reljefnim lisnatim ukrasima u romboidima pripadaju očito prvoj polovici XVII stoljeća.

Zid nad trijumfalnim lukom pokriven je velikim platnom osrednje kasnobarokne figurativne kompozicije Zadnjega suda. U uglovima su naslikani anđeli sa simbolima Kristove muke.

Među oltarima najstarija su ona dva pod kamenim poluciborijama uz trijumfalni luk apside. Nisu romanički, kao što drži Cecchelli,⁷⁹) koji nije dovoljno uočio zakašnjenja ni zadržavanje starih romaničkih oblika u Dalmaciji sve skoro do baroknog vremena, niti su iz XIV stoljeća, kao što je smatrao Molajoli,⁸⁰) misleći da je onaj s lijeve strane stariji i da je prenesen iz apside. Međutim njegovi omjeri, raznolikost stupova, a osobito obrađenost samo sa dvije strane, jednako kao i udubina u prvotnom pobočnom zidu glavne lađe, koja je napravljena da mu omogući smještaj, svjedoče da je bio predviđen i učinjen za današnje mjesto.

⁷⁵) Liber testamentorum Lagustae 3, 52, 175 i oporuka Bokana Radovanovića iz 14. I 1529. (od sada L. T. L.).

⁷⁶) Vidi o njemu L. T. L. 3, 167'.

⁷⁷) D. L. 1531—1549, str. 203; L. T. L. 1500—1525; Ibid. 3, 78, 87'; J. Tačić, o. c. I, str. 302.

⁷⁸) D. L. 8 (1531—1549), 203.

Na zboru se 14. XII 1544. g. zaključilo da se uzmu za gradnju sakristije i milodari skupljeni za oltarsku sliku, iako se predlagalo da »non bisogna spender li denari habuti per lemosina per la palla«. Taj predlog nije usvojen. G. 1535. ostavlja Nikola Igućinović, a 1539. Stjepan Jurinić novac za njenu gradnju. Liber testamentorum 3, str. 87'. Ali već 12. VI 1496. ostavlja in fabrica dila chapelae dila sagristia Paval Kolinković rečeni Vepinić D. L. 4; 1539. g. ostavlja pro edificatione sachristie svećenik Stjepan Juranić L. T. L. 3, 87'.

⁷⁹) O. c.

⁸⁰) O. c.

Godine 1510. ostavio je lastovski svećenik Ivan Marina Florijeva Buzatović u svojoj oporuci trinaest dukata da se podigne tabernakul ili ciborij nad Gospinim oltarom,⁸¹⁾ a tek su ljeti 1521. nadstojnici crkve sv. Kuzme i Damjana sklopili ugovor s korčulanskim majstora Silvestrom Vrtičevićem i Ludovikom Karličem, koji su se obavezali da će za spomenutu svotu podignuti taj tabernakul. Rad nisu dovršili niti 1536. godine, pa se Ludovik morao ponovno obavezati, da će doći u Lastovo i završiti ciborij u toku listopada, ukoliko ga nevjere ili bolest u tome ne spriječe jer su Lastovci prema ugovoru, kao što je to često uvjetovano i sličnim pogodbama, nedovršili klesar posao, mogli na njegov trošak dovesti drugog majstora koji će to učiniti.⁸²⁾ Vrtičević i Karlič su sagradili lastovski ciborij ugledom na Andrijićev ciborij u stolnoj crkvi podignut 1487. godine⁸³⁾ i na ciborij u bratimskoj crkvi sv. Svetih u njihovom zavičaju Korčuli, ali nisu dostigli umjetničku vrsnoću Marka Andrijića niti efektivnost nepoznatih graditelja svesvetskog ciborija. Skratili su ga zbog uskočene pokrajnog mjesta na poluciborij, a njegov dvokatni kosi krov s cvjetnim akroterijem i prozračnim gotičkim četverolistima uzdigli samo na dva stupa, naslonivši mu stražnji dio pri zid. Gotičke glavice stu-

⁸¹⁾ 3. IX 1510. Io prete Zoane di Marin de Florio de gisula . . . laso che me se die conzar lo tabernaculo a sancto Cosma sopra lo altar di Santa Maria che se spendeno duchati 13 deli mei beni et primo anco che se debia chavar de la mia intrata per conzar. L. T. L. 2, 17. U indexu ga zovu dito Buzatovich.

⁸²⁾ 1521. adi 17 di zugno.

Comparseno li maistri per nome Silvestro Urtichevich et lodovico carlich ambi dui de Corzula de una parte et procuratori de Santo Cosma et Damiano de altra parte accordandose in fra loro per uno tabernacolo che li diti maistri lo doveseno fare sopra capella de la madona per ducati duodexi et li diti maistri se oblegano uno per altro et sui beni di far dito tabernaculo per tuto agosto; de li qual denari ano avuto preparati duchati zingue lire quatro, presenti testimoni zurati laguste Maroie radinovich et ostoia techic. Ego Gasparo Batista de Luchari conte de Lagosta al presente. 1536 adi 15 di octumbrio.

Maistro Lodovico Carlich comparse davanti ser Jachomo zu. de Croxi conte de lagusta et sui zudezi oblegando se et tuti li suo beni a vegnier a lagusta per tuto questo presente mese a compiere tabarnachulo in gexia de Santo Cusma et damiano sopra altar dela madona et questo salvo iusto impedimento infermita et cativo tempo e se el dicto maistro lodovicho no venese al tempo como ut supra fu ditto in tali caso li procuratori dela ditto gexia possano trovar altri maistri uno o piu quanti fosano di bisogno a condurli qui a lagusta che aconzano el dito tabarnachulo e questo tuto ale spese et dani et interessi delo dito maistro lodovicho non atendendo etshono da promessa et hec carta nulo testimonio rumpi posit. Renunciando. Io Jacomo zu. di croxe conte di lagusta affirmo ut supra.

D. L. 1507—1572,
56, 165'.

⁸³⁾ C. Fisković, Korčulanska katedrala, str. 55. Zagreb 1939. Uporedi ciborij korčulanske stolne crkve s onim stolne crkve u Luceri, koji također ima na četverouglastoj osnovi dvokatni krov s kasnogotičkim otvorima, ali bez kipova.

pova su različite, na većoj se u korinjskom rasporedu kovrča još gotički list. Na profiliranom zabatu je lavlja glava.

Pod ciborijem je zbijen oltar s Gospinom ikonom, čiji kameni reljefni okvir ima izlijebane polupilastrice korinjskih poluglavica. Sred polupilastrica su niše gotičkog luka i ukrasa za čuvanje svetačkih moći. Zabat je iskićen lišćem i renesansnim ovulima, a predele renesansnim zupcima i poredanim lišćem. U antependiju je također gotička niša, custodia za svetačke moći, okružena gotičkim motivom užeta. Oltar je, dakle, služio ujedno kao moćnik srebrom okovanih moći koje su se još sačuvala. Između stupova je kamena balustrada sa stupićima tzv. dvostruke kruške koja je također nastala po uzoru one sa Andrijićeva cibonija.⁸⁴⁾ Po svim tim reljefnim ukrasima prelaznog gotičko-renesansnog stila ovaj se ciborij može datirati upravo u vrijeme Karličeva i Vrčićevićeva ugovora i svojom sitnom klesarskom obradom pokazuje sve oznake korčulanskih radionica na prelazu iz XV u XVI stoljeće.

Dvojna drvena ikona ovoga oltara je slikana po uzoru poznate carigradske Bogorodice Odigitrije koja se nosila u procesijama, pa joj je na prednjoj strani naslikana Gospa sa sinom, a na stražnjoj Raspeće u bizantinskoj maniri na pozlaćenoj pozadini,⁸⁵⁾ ali njen plašt na glavi je plav s gotičkim ukrasima, a Kristov križ ima tablicu s latinskim natpisom INRI, pa ikona odava dubrovačku slikarsku školu iz kraja XV stoljeća. Raspeti Krist na stražnjoj strani je naslikan između Marije prekrite smeđim plaštem u zelenoj suknji i Ivana čija je zelenkasta odjeća osvijetljena bijelim lumeggiaturama. Potiče vjerojatno iz kraja XV stoljeća, a spomenuta je u oporuci svećenika Ivana Marinova 1510. godine,⁸⁶⁾ pa se njena dosadašnja datiranja ne čine tačna. Đurić je smatrao djelom trećeg ili četvrtog desetljeća XVI stoljeća, Molajoli je datira prerano u XIV,⁸⁷⁾ a Cecchelli prekasno u kraj XVI i početkom XVII stoljeća, smatrajući je pogrešno radom grčkih slikara.⁸⁸⁾ Na Gospi su i tri uobičajene gotičke pozlaćene srebrne krune, u koje su utisnuti dubrovački zlatarski žigovi, minijature glave svetog Vlaha s mitrom XV—XVI stoljeća, po čemu bi se također, kao i po srebrnom gotičkom oklopu, mogla datirati u kraj XV stoljeća. Kasnije su je okrunili još jednom gotičko-renesansnom pozlaćenom krunom, koja također ima dubrovački žig i nejasne inicijale domaćeg zlatara, a zatim i s dvije barokne.

S istočne strane trijumfalnog luka nad oltarom Kristova tijela diže se drugi nešto veći i bogatiji kameni poluciborij, također prelaznog gotičko-renesansnog stila. Dva stupa korinjskih glavica i

⁸⁴⁾ Nažalost, korčulanska ogradica je uklonjena sa predašnjeg mjesta između stupova zbog crkvenih obreda i prenesena kao ograda kora, pa je to djelo izgubilo svoj prvotni oblik.

⁸⁵⁾ V. Đurić, *Dubrovačka slikarska škola*, str. 215, st. 135, 136, Beograd 1964. Pisac piše da se nalazi na glavnom oltaru, ali ona je oduvijek bila na pobočnom u župskoj crkvi.

⁸⁶⁾ L. T. L. 2, 17.

⁸⁷⁾ O. c.

⁸⁸⁾ O. c.

lisnate stope drže zabat s reljefnim glavama anđela, kaležima s hostijom i natpisom klasične kapitale CORPVS CHRISTI. Vrh zabata se uzdiže trostruki kosi krov ažuriranih krugova s križevima i četvorinama, sa stupićima i lozicom koji sliče malim tranzenama. Na vrh krova je poprsje Stvoritelja koji blagosivlja desnicom, a u ljevici drži kuglu. Slični su mu iako veći i ostali koji pripadaju korčulanskoj klesarskoj školi, onaj u dominikanskoj crkvi u Korčuli, na crkvi Karmelske Gospe u Orebićima i pred crkvom u Sreseru na Pelješcu. Sva tri odavaju nesposobnost korčulanskih majstora da oblikuju ljudski lik. Stupovi su spojeni balustradom od stupića tzv. dvostruke kruške okružene biserjem koji nose niz gotičkih lukova.

Slika na oltaru pod poluciborijem uokvirena je kamenim polupastrućima plitke izljebane niše natkrite školjkom. Taj motiv su graditelji preuzeli iz građevinsko-klesarske škole Andrije Alešija čija je djelatnost poznata u Šibeniku i Splitu, u Trogiru i u Zadru Udubljena niša sa školjkom prešla je i na Korčulu, gdje se sreta na prozoru jedne gotičko-renesansne kuće u istočnom dijelu grada. Odatle je vjerojatno taj motiv prenesen i na Lastovo.

Po svemu tome se daće zaključiti da je i ovaj poluciborij podignut radi simetričnosti i ravnoteže glavne lađe u prvoj polovici XVI stoljeća, jer se na njemu, kao što vidjesmo, prepliću motivi gotičko-renesansnog prelaznog stila, koji je evao u okolnim klesarskim radionicama krajem XV i početkom XVI stoljeća.

Time se podudara i drvena slika Oplakivanja, koja je, iako je nešto uža od kamenog okvira, ipak naslikana za ovaj oltar. Ukočeni i zbijeni svetački likovi okupljeni su oko Marije koja drži na krilu svog mrtvog sina, čije je tijelo nespretno skraćeno. Kruto crtani likovi u teškoj odjeći tvrdih nabora odaju još gotiku. Molajoli, Cecchelli i Praga su stoga pogrešno smatrali sliku djelom mletačke škole XVI stoljeća i vidjeli pri njenom donjem rubu dva darovatelja.⁸⁹⁾ Međutim pri rubu je Magdalena koja dohvaća Kristove noge, dok sučelice njoj u uglu slike je naslikan stari, bradati i prosjedi svećenik u albi. On ima individualne crte portreta i očito je da je on sam darovatelj, koji po običaju moli sklopljenih ruku, iako je naknadno netko preko njegove albe ispisao baroknim nespretnijim slovima S. BERNARDUS. Darovatelja međutim spominje i natpis:

I. D. 45.

I. TEPO. D. P. ANT.S BVD.FO FATA

(In tempo di prete Antonius Budislavich fo fata). Slova T i E su spojena Godina 1545 se slaže⁹⁰⁾ sa stilom slike i oltara, a to će ujedno biti otprilike i datum gradnje poluciborija. Tih godina bio je lastovski kapelan već spominjani Antun Budislavić koji je 1544. godine

⁸⁹⁾ G. Praga. L'arte sacra dalmata in una eminente mostra zaratina. Archivio storico per la Dalmazia IX, str. 255. Rim 1934.

⁹⁰⁾ W. Neumann nije bio siguran u čitanju, pa je pretpostavljao da bi mogla biti i 1595. g. što je i stilski isključeno. Mittheillungen der K. K. Central Commission 1899, str. 172. Wien 1899.

sastavio svoju oporuku, ali je još i 1457. godine bio živ.⁹¹⁾ To je dakle darovatelj prikazan u odmaklim godinama, ali tko je slikar? Berensonova pretpostavka da je njen autor Palma Mladi⁹²⁾ začuđava i ne uvjerava, osobito kada se uoče gotičke tradicije u crtežu, okupljanju i stiliziranju odjeće. Međutim likovi svojim tipovima velikih glava, rukama, kratkoćom donjega dijela Kristova tijela i razmjerno velike glave slične na sveca slične kompozicije i istog sadržaja koja se u hvarskoj stolnoj crkvi pripisuje španjolskom slikaru Ivanu Boschetu, koji je boravio krajem XV i u prvom desetljeću XVI stoljeća u Dalmaciji.⁹³⁾ Može se dakle pretpostaviti da je njegovo djelo.

Efektno postavljanje dvaju malih poluciborija odava pokrajinski ukus zbijenog ukrašavanja unutrašnjosti. Sretalo ga se i u crkvi Navještenja u Stonu, gdje su također bila dva poluciborija sličnog oblika i stila, a skoro iz istog vremena, koji su nedavno preneseni u lapidarij nekadašnje kuće stonskog biskupa. Blizina Lastova i Stona, koji su pripadali Dubrovačkoj Republici i bili upućeni na dubrovačke i korčulanske klesarske radionice, uvjetovala je ponavljanje svih ciborija, koji ni po čemu nisu romanički kao što su pogrešno smatrali Cecchelli i ostali talijanski pisci.⁹⁴⁾ Samo pak postavljanje dvaju ciborija sa strana glavnog oltara posjeća na ciborije u splitskoj stolnoj crkvi iz XV stoljeća.

Rad domaćih klesara su i dva oltara u pobočnim lađama. U njima se već ispoljila čistoća renesansne zamisli iako su prekriti sitnim ukrasima u plitkom reljefu. Na onom koji je bio posvećen Gospi Rozarija⁹⁵⁾ i preko kojeg smo uspjeli datirati zapadnu pobočnu lađu, čva izljevana stupa korintskih glavica drže iskićeni zabat s natpisom: SACRA VIRGO DEI GENITRIX RESPICE VOTA HVMLIVM. Okvir slike koja je nestala i zamijenjena banalnim tvorničkim kipom bez umjetničke vrijednosti ispunjen je renesansnim prepletom, nizom bisera i akantova lišća. Drveni ili kožnati⁹⁶⁾ islikani antependij je nestao i zamijenjen novijom menzom.

Sličan je oltar u istočnoj pobočnoj lađi s dva stupa korintskih glavica prekrita reljefnim ljuskama i lisnatim ukrasima. Kameni okvir slike, koja je također nestala i zamijenjena bezvrijednim tvorničkim raspelom, okružuje pleter.⁹⁷⁾ Zabat je također bogato iskićen

⁹¹⁾ L. T. L. 3, str. 167, 175; 6. X 1545... misser pre Antonio Francovich ditto Budislavlich... D. L. 8, 221'.

⁹²⁾ B. Berenson, *Pittura italiane del Rinascimento*. Catalogo, str. 436. Milan 1936.

⁹³⁾ K. Prijatelj, *Španjolski slikar Juan Boschetus na Hvaru*. Radovi Instituta JAZU u Zadru VI—VII str. 483. Zagreb 1960.

⁹⁴⁾ Dalmazia. *Quida d'Italia*, str. 209. Milan 1942.

⁹⁵⁾ Spominje ga se 1625. g. L. T. L. 3, 158.

E. Dyggve pogrešno piše da je na Lastovu postojala crkva Gospe od ružarija. Crkva sv. Luke na Lastovu. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LII, str. 63. Split 1950.

⁹⁶⁾ Kožnati naslikani antependiji baroknog stila nalaze se u pelješkim crkvicama sv. Lovrinca u Žukovcu i sv. Roka u Mokalju, u zbirci župske crkve u Omišu itd.

⁹⁷⁾ Već 1641. g. se spominje ovaj oltar s dva imena: sv. Križa i sv. Jerolimima. *Lamenta di Lagusta* 3 (1670—1671), str. 114.

reljefnom lozicom i nizom zubića. Barok se već javlja u pojedinim motivima ukrasa, a osobito u pobočnim volutama uz zid. Antipendija nema. Na tablici određenoj za natpis čita se samo slovo M, a na podnožju stupova su dva grba na čijem štitu je kosi pojas. F. Radić je zatekao krajem XIX stoljeća još oltarnu sliku sa sv. Jerolimom i nekim drugim svecem pred kojima »u dnu viri glava donatora«,⁹⁸⁾ s grbom kosa pojasa i sa slovima GB, a bio je tu i natpis koji je ovako objavio:

Giorgio. D. Geronimo Bonini fece fare
Per sva devotione MDCXVII.

Nažalost, danas su tek ostala dva kamena grba slična onima čuvenog tiskara Dobre Dobričevića Lastovca koji je latinizirao svoje ime u Boninus de Boninis o kojemu će biti kasnije govora. Očito je, dakle, da je Juraj Dobričević, koji se spominje u dokumentima i u rodoslovju obitelji Dobričević de Boninis ili Bonini, u XVII stoljeću⁹⁹⁾ poklonio ne samo oltarnu sliku, već i oltar, na kojemu je dao uklesati dva svoja grba upravo na mjestu gdje je jedan od njegovih predaka, brat njegova pradjeda Mata, na oltaru Gospe od polja dao uklesati svoj grb. Stoga Juraj u svojoj oporuci 1635. godine izričito veli da je to njegov oltar.¹⁰⁰⁾ On se, dakle, poveo za svojim čuvenim pretkom, pa je svoj lik dao kao i Dobre naslikati na oltarnoj slici. Oltar sv. Jerolima se inače spominje u ovoj crkvi u toku XVIII stoljeća.¹⁰¹⁾

Barok se jače ispoljio na glavnom oltaru koji dominira u crkvi ispunjavajući čitavi stražnji zid apside, poput mnogih iz XVII stoljeća u nekadašnjem dubrovačkom kraju. Četiri izljubana i reljefnim ukrasima pokriva polustupa korintskih glavica stoje na postoljima s anđeoskim glavama i drže iskićeni zabat s volutama. Bogata raščlanjenost i plitki reljefni ukrasi čine oltar raskošnim i reprezentativnim. Djelo je efektno u cjelini, iako reljef ima oznake baroknog opadanja. Mramorni tabernakul je iz kasnijeg vremena, dok drveni koji je imao izraditi 1638. godine Urban Surge, njemački majstor nastanjen u Dubrovniku i u Kotoru, s devet malih kipova na barokni »moderni način i najljepše što se može«, kao što su s njim zastupnici bratstva Kristova tijela pregovarali, nije sačuvan,¹⁰²⁾ a ne zna se da li je i bio izdjelan, jer već krajem prošlog stoljeća nije ga bilo.¹⁰³⁾

⁹⁸⁾ F. Radić o. c. (28), str. 135.

⁹⁹⁾ D. L. 1593—1600, 160'.

¹⁰⁰⁾ ... al altare nostro di Santo Jeronimo L. T. L. 6, 300.

¹⁰¹⁾ Acta visitationis archidioecesis ragusinae 1728. Biskupski arhiv u Dubrovniku.

¹⁰²⁾ D. L. 1638—1648, 9.

F. Radić nazivlje ovog rezbara Lurgge. Povjesno umjetničke bilješke sa dalmatinskih ostrva. Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini VII str. 357. Sarajevo 1895. Delčić ga spominje pod imenom »Urbanus Georgii de Tenum Derfort Banakus fabrolignarius«. Dello sviluppo civile di Ragusa str. 80. Dubrovnik 1884. g. To prihvaća i L. Vojnović, Književni časovi str. 30. Zagreb 1912. Radio je i u Boki. I. Stjepčević o. c. str. 21, 83. U Kotoru se spominje samo kao »Urban de Bavaria« i »Urban intaiador« 1641. g., ali je to isti majstor.

Na oltaru je bila vjerojatno neka ranija drvena pala s likovima starih lastovskih zaštitnika Kuzme i Damjana, koju su u prvoj polovici XVI stoljeća namjeravali zamijeniti s novom i skupljali zato novac.¹⁰⁴⁾ Možda je to bilo djelo domaće dubrovačke škole, zamijenjeno zatim velikom uljenom slikom na platnu, koju je naslikao talijanski slikar Giovanni Lanfranco iz Parme učenik Agostina Carraccia, koji je živio od 1581. do 1647. godine, slikajući pod uplivom Carraccia i Correggia. Možda je zamijenila staru sliku dubrovačkih slikara Stjepana Ugrinovića i Stjepana Ivanovića kojoj, nažalost, nisu još nađeni tragovi, ali čije ranije postojanje povezuje još više dubrovačku slikarsku školu s Lastovom. Na Lanfrancovoj slici su prikazana dva velika plastično oblikovana sveca Kuzma i Damjan pred svjetlim nebom, pučinom i otokom, koji jedan od njih pokazuje, dok drugi upire prstom u nebo. Njihovi široko oblikovani, smeđi i zelenosvijetli plaštevci, crvena i žuta košulja usklađeni su svojim zagasitim tonovima bez velikih efekata s pozadinom. Između vlažnih oblaka lebdi u žutom sjaju anđeo loše nacrtan i površno naslikan, noseći im vijenac i palmu mučeništva.

Iako se na Lastovu i na početku prošlog stoljeća znalo da je slika Lanfrancova, jer joj se kao njegovom djelu divio B. Radelja 1802. godine,¹⁰⁵⁾ ipak su je mnogi kasnije smatrali Tizianovom, pa je A. Dudan u svojoj propagandističkoj knjizi još 1921. godine pisao¹⁰⁶⁾ i nakon što je Radić objavio dokumente da je Lanfrancova, da je na slici Tizianov potpis,¹⁰⁷⁾ pročitavši vjerojatno tu netačnost u članku Melka Lucijanovića ili u Modrićevoj knjizi.¹⁰⁸⁾ Na slici se primjećuje upliv rimskog klasicizma, jer je Lanfranco sliku slikao u Rimu 1632. i 1633. godine prema narudžbi lastovskog svećenika Antuna Diodatija, koji je upravo tada tamo boravio. Iako je kao većina ondašnjih kulturnih Dalmatinaca polatinio svoje prezime u Deodatus prema imenu svog oca Bogdana, ipak se smatrao uvijek Dubrovčaninom i zalagao za dubrovačku Republiku, ne samo kao njen podanik, već i pouzdanik kod španjolskog poslanika u Rimu 1632. godine, da otkloni opasnost i zle namjere Mlečana koji su joj kanili oteti Lokrum i ometali plovidbu.¹⁰⁹⁾ Osjećajući se Hrvatom, dao je 1641. godine u Rimu tiskati evanđelistar dubrovačkog isusovca Bartula Kašića i jedan primjerak poslao na poklon korčulanskoj stolnoj

103) W. Neuman o. c. str. 172.

104) D. L. 8, 203.

105) O. c.

106) A. Dudan, *La Dalmazia nell'arte italiana II*, str. 396. Milano 1922.

107) F. Kesterčanek, *Dubrovačka tradicija o Tizianovoj slici na Lastovu*. Obzor. Zagreb I. III 1940.

108) Me. Lucijanović, *Lagosta-Lastovo. Manuale del Regno di Dalmazia VI—VII* str. 137. Zadar 1876. J. Modrić, *La Dalmazia* str. 162. Torino 1892.

109) J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje III*, sv. 1, str. 383, 387, Beograd 1939.

crkvi.¹¹⁰⁾ Lastovskoj crkvi poklonio je pak 1637. baroknu monstrancu. U Donjoj Strani je ruševina njegove pregrađene jednokatnice, koju još zovu Diodatićeva kuća, a čiji sačuvani dio pripada obitelji Luke i Nikole Barbića — Nacijo. Na njoj su renesansni prozori profiliranih okvira s prstenima i lisnatim konzolama, reljefnim zidnim vijencem i konzolama za dvorišnu odrinu. U unutrašnjosti je renesansno-barokni zidni ormar i umivaonik s reljefnom andeoskom glavom i romboidima, koji može poticati iz dum Antunova vremena. U njegovom rodoslovnom stablu on je zabilježen kao sin »svima poznatog Bogdana«,¹¹¹⁾ po kojemu je oblikovao i svoje latinsko prezime, ali je u XVII stoljeću u Lastovu, a u drugoj polovici XVIII stoljeća i u Dubrovniku bio poznat pod hrvatskim prezimenom Bogdanović, pa ga Lastovac Ivan Kuzmić godine 1601, a F. M. Appendini 1803 tako nazivaju.¹¹²⁾ Boraveći na Lastovu zastupao je župnika, čije mjesto nije bilo popunjeno, te je od prihoda župe sakupio preko stotinu dukata. U srpnju 1631. godine izjavio je na zboru lastovske skupštine da je sakupljeni novac kod njega, ali da dubrovačka nadbiskupska kurija traži da joj ga preda za popravak nadbiskupske palače, pišući mu čak i prijeteća pisma u namjeri da ga na to primora. On je međutim predložio svojoj općini da tu svotu upotrebi za gradnju glavnog oltara župske crkve koja nema sredstava da ga podigne i da za to plati umjetnika. Skupština je prihvatila taj rodoljubni prijedlog u kojemu se još jednom očitovao prkos Lastovaca i njihovih svećenika protiv samovolje dubrovačke vlastele. Oprezni Diodati je tražio od skupštine da mu u eventualnom sporu s dubrovačkom kurijom njegovi mještani plate troškove parnica koje bi radi toga mogla nastati između njega i nadbiskupije. Pokazao se vješt pravničkim poslovima u čemu će se kasnije i u Rimu ispoljiti. Lastovska skupština je jednoglasno usvojila njegov prijedlog¹¹³⁾ iako je bio odbio njihovu ponudu da im bude župnik.¹¹⁴⁾ On im je naime u pismu pisanom u Dubrovniku 26. travnja 1631. godine izjavio, da žali što ne može prihvatiti taj izbor i župnikovati u svom zavičaju, jer odlazi u Rim naglasivši da i dalje želi upotrebiti sve svoje moći u službu

¹¹⁰⁾ Nalazi se u Opatskom muzeju u Korčuli i ima natpis: Ad usum cath(e)dra(lis) Eccl(esia)e Curzolen(sis) Antonius Deodatus S(ancti) H(ieronimi) Illiricor(um) de Urbe Archid(iaconus) donavit hac die p(ri)m)a martij Ant(oni)us Deodatus

¹¹¹⁾ Među njegovim precima je Bogdan Miucich, otac mu je Bogdan noto a tutti, po kojemu se dum Antun i brat mu Ivan prozvaše Diodati. Daljnih potomaka u stablu nema. Libro di scoglio di Priescbiza del 1652, str. 59.

¹¹²⁾ U posveti djelca I. Kuzmića »Velle liep nacin od ispoviesti...« o kojemu pišem kasnije, je posveta: Dum Antonu Bogdanovichiu Arkipopu S. Yerolima u Rijmu« jer je on »od starijina rodbinom, i plemenom od Lastova rogičenoga nascega mista« str. 5; F. M. Appendini o. c. II. 97.

¹¹³⁾ 21. VII 1631....proposte di voler detto denaro impiegare per la fabrica del principale altare... D. L. 16, 121.

¹¹⁴⁾ Postoji predaja zabilježena u prvoj polovici XIX st. da je on bio župnik u Orašcu. M. Radilović, Memorie risquardanti la chiesa parrocchiale di Valdinoce, str. 12. Beč 1861.

rodnog mjesta za onu ljubav koju mu je iskazalo i izražavajući nadu da će se u nj vratiti i posvetiti njegovoj koristi.¹¹⁵ U studenome iste godine zaključila je lastovska skupština jednoglasno, da se svota od stotinu i dvadeset i jednog dukata od crkvenih prihoda potroši za slike glavnog oltara, koji je nedavno prije toga bio sagrađen i da se taj posao povjeri Diodatiju »da dade naslikati sliku u Rimu kod kojeg vrijednog čovjeka s tim da, ukoliko mu ne bude dovoljno stotinu dvadeset i jedan dukat, nek utroši više samo da se nabavi lijepa stvar.«¹¹⁶) Očito se vidi da Lastovci nisu žalili troška samo da imaju ovu vrijednu umjetninu. Nije to uostalom ni prvi ni zadnji put da su oni i njihovi istaknuti mještani željeli umjetninama ispuniti svoje skriveno naselje na dalekom otoku. Diodati je isplaćivao preko rimskih bankara Del Palagio u travnju, u lipnju i kolovoza 1632. godine ne samo slikaru Lanfrancu već i slikaru Ivanu Scrivelli,¹¹⁷ koji je također slikao za lastovsku župnu crkvu. Za glavni oltar trebalo je naime naslikati pored središnje pale još i pet manjih slika, onu na zabatu i četiri koje su bile vratnice moćnika prenesenog s Gospina oltara pod poluciborijem na glavni. Scrivelijeve slike nose već oznake barokne sladunjavosti u boji i crtežu. Na zabatnoj je Stvoritelj sa zemaljskom kuglom, na dvije veće sv. Petar i Pavao, a na dvije manje sv. Jerolim i sv. Josip (95 x 50 cm) koji ispunjavu skoro čitave površine platna zaostajući u vrsnoći za Lanfrancovim likovima.

Pored već spomenutih u crkvi su bili još oltar sv. Franje Ksaverskog i sv. Filipa, oltar sv. Križa, spomenuti oltar sv. Jerolima i onaj Gospe od Karmela.¹¹⁸) Sa oltara bl. Karla Boromejskog koji se spominje 1626. god.,¹¹⁹) a koji je u prvoj polovici XVII stoljeća dao uresiti

¹¹⁵) ... Io parto per Roma per alcuni affari e pero non posso servir le ne accettare... ne elletione fatta in persona mia il che mi dispiace sommamente essendo io desideroso di impiegarme tutto nel servizio della mia cara patria alla quale son obligato per l'affeto che m ha mostrato, io doppo che sbrigato le cose mie di Roma penso di ritornare alla patria piacendo a Dio et al hora impiegarme tutto per il bene di quella.... Da Ragusa adi 26 aprile 1631.

(potpis Diodatija)

D. L. 16, 113.

¹¹⁶) Adi 2 di novembre 1631 in Lagosta... Essendosi radunato il Sborro generale davanti la chiesa di SS Cosma e Damiano... tutti unitamente stabilirono nemine discrepante che li ducatti 121 avanzati dall'entrate di questa parochia nel tempo che non vi fù il vero parroco, si spendano per la pittura del altare fabricato di nuovo nella chiesa di SS Cosma e Damiano di Lagosta per essere cosa la più necessaria in detta chiesa e che tal carico si dia al Reverendo signor D. Antonio Diodatto accioche faccia fare la pittura a Roma da qualche valenthuomo con comisione non bastando detti ducati 121 che spenda e più accioche si habbia cosa fina etc

Nicolo Palmota conte

D. L. 16, 129.

¹¹⁷) F. Radić o. c. (102), K. Prijatelj, Due dipinti di Andrea Vaccaro a Ragusa (Dubrovnik). Estratto dalla rivista »Commentari« IX No 4. str. 271. Rim 1958.

¹¹⁸) Acta sacrae visitationis hujus ragusinae archidioecesis de 1793—1805.

¹¹⁹) Liber test. 1596—1635, 249'. HAD.

i pozlatiti Stjepan Toljenović,¹²⁰⁾ ostala je slika koja prikazuje elgrevovski Karlov lik u običajenom stavu molitve pred raspelom u tamnoj ponutrici. Pri dnu je potpis malopoznatog rimskog baroknog slikara Andrije Bordonija: ANDREAS BORDON, ROMAN, FACIE-BAT 1616. S oltara Karmelske Gospe, koji je sve do kraja XVIII stoljeća bio u crkvi,¹²¹⁾ ostala je barokna slika žarkog kolorita i zbijene kompozicije koja kazuje Karmelsku Gospu s anđelima. Njen oltar dao je podignuti nešto prije 1629. godine Luka Toljenović,¹²²⁾ te prema tome sliku treba datirati u prvu polovicu XVII stoljeća. Po tome se također vidi da su oba krila župske crkve bila završena početkom tog stoljeća, te je pri kraju istoga, u ožujku 1692. godine, proširenu crkvu posvetio stonski biskup Karlo Olando.¹²³⁾

Pri ulazu uz pobočna vrata uzidane su kamene posude za posvećenu vodu u uobičajenom obliku polumelona ili školjke, koji se i nakon prestanka gotičkog stila još dugo zadržavao u dalmatinskim crkvama. Kod glavnog ulaza stoji na niskom stupu kamena okrugla krstionica gotičko-renesansnog stila. Na njenoj izlježanoj oblini je grb obješen o vrpcu iskićenu gotičkim ukrasom. Na njegovom štitu srednjovjekovnog pri dnu zašiljenog oblika je grb sa četiri kosa pojasa i s poprečnom središnjom vrpcom na kojoj su polumjesec između dva stilizirana ljiljana, koji sliči na grb dubrovačke vlasteoske obitelji Đorđevića, samo što je na ovome pticu zamijenio polumjesec. Možda je to grb nekog od Lastovaca, darovatelja koji su se ponosili svojim pučkim grbovima¹²⁴⁾ ističući i s njima drevnu samostalnost svoje općine i ugled svojih starih rodova. Piramidalni drveni poklopac krstionice je iz kraja XVIII ili iz početka prošlog stoljeća.

Moćnik u obliku zidnog ormara neorenesansnog stila s natpisom RELIQVIAE SANCTORVM izdjelali su pred nekoliko desetljeća korčulanski klesari. U njemu su okupljene moći u srebrnim oklopi-ma, ruke, glave i noge koje su nekoć bile u Gospinom oltaru pod poluciborijem, a zatim u nišama glavnog oltara kojima je Scriveri naslikao vratnice. Upravo po tim nišama glavnog oltara kao i onih na pobočnom oltaru vidi se da su Lastovci bili ponosni na ove srebrne umjetnine, ugledavši se u tome na glavni grad Dubrovačke Republike preko kojeg su i oni mogli da lakše nabavljaju srebrninu iako popis crkvenih predmeta iz XV stoljeća nije bogat.¹²⁵⁾ Najstariji su

¹²⁰⁾ D. L. 1660—1662, str. 73.

¹²¹⁾ D. L. 37; Acta sacre visitationis hujus ragusine archidioecesis de 1793—1805; M. Lucijanović o. c. (64), str. 269.

¹²²⁾ D. L. 16, 57.

¹²³⁾ Schematismus cleri dioecesis ragusinae MCMIV, str. 46. Dubrovnik 1904.

¹²⁴⁾ U ovdje spominjanom djelcu lastovca Ivana Kuzmića iz XVII st. (primjerak u Bogišićevoj knjižnici) na naslovnoj stranici su pored grba sv. Kuzme i Damjana, lastovskih pokrovitelja i dva obiteljska grba, vjerojatno lastovskih obitelji. Na jednom je zvijezda repatica s kosim ljestvama, na drugom plovi bez jedara na valovima brod.

¹²⁵⁾ U veljači 1450. spominje se u popisu predmeta u crkvi između ostalog: uno paramento de seda... una croxe de l argento... uno chalexex de argento

moćnici iz druge polovice XV stoljeća kada je dubrovačko zlatarstvo bilo zbog izvoza srpskog i bosanskog srebra vrlo razvijeno, uslijed čega su često pretapljeni mnogi raniji moćnici romaničkog stila, kojih je vjerojatno u XIII i u XIV stoljeću bilo i na ovom otoku. Najstarije su dvije gotičke četverouglaste staklene kutije, čiji je vrh u obliku kusaste piramidice i okolne strane oklopljen srebrnim pojasima vijugave lozice oštrog gotičkog lišća izrađenog u plitkom reljefu. Iako su obe iz XV—XVI stoljeća u njima su cedulje s imenima svetaca S. Benigni mart. i S. Caelestina mart. iz XVII stoljeća. Sličnom srebrnom vrpcom kasnogotičkih listova, a i vrpcom renesansnih palmica skovanih također u plitkom reljefu XVI stoljeća, opasane su dvije u srebro okovane noge. Na onoj mučenika Bonifacija je natpis S. BONIF. MAR., a na onoj mučenika Konstanca S. COSTAN MAR. Sličnim srebrnim pojasima gotičkih vijugavih lozica i renesansnih palmica, izrađenih također u plitkom reljefu, opasana je u srebru okovana ruka sv. Valentina na kojoj piše SAN. VAL. MAR.¹²⁶ Iz nešto kasnijeg vremena je svetačka glava okovana u srebrnu kalotu s vijugavom lozicom plitkog renesansnog reljefa. Njoj slični druga kalota, ali je njen reljefni cvjetni ukras barokan i potiče iz XVII stoljeća. Renesansan je moćnik poput izdužene pikside s podnožjem u obliku vaze s volutama i kupolicom vrh staklenog cilindra prekritom ugraviranim ljuskama i slovima P. A BV. Možda te kratice znače Prete Antonio Budislavich i označuju tog lastovskog svećenika i ovdje kao darovatelja. U staklu je naknadno umetnut mali moćnik s česticama kostiju na kojima su ceduljice s natpisima: S. Maria Mad^a Penit. S. Appolloniae V. M. S. Biagio, S. Cosmo m., S. Damiano, Ex cin. S. Pij V., S. Giacomo mag. Ap., Srebrni moćnik u obliku kasnobarokne pokaznice s anđeoskom glavom i krilima u čijoj je staklenoj sredini natpis pod česticom platna Ex veio B. V., vjerojatno je iz XVIII stoljeća. Srebrna pokaznica

17. VIII 1481. spominju se zvona koja su naručena u ime lastovske općine u Dubrovnik.

Oko 1487. zabilježen je popis obrednih predmeta župne crkve: Inventario de le robe zoie paramenti et mesali ex facoli sanctorum Cosme et Damgnani

In prima uno misaleo

Item uno calese in man de pre Antonio de Stefano dato per aconzar per mano de unjversuta

Item paramento uno de seda furnito

Item paramento de seda senza anito et cingulo

Item altro paramento de bocasuno fornito senza cingulo

Item uno calese de stago roto

Item cinque fate del altaro

Item una cortina inpenta avanti crucifixo

Item facoli 34 zoe facoli et faoleti

Item uno crosi de argento grando

Uno altro de rame

Una planita negra de morte vechia

D. L. 4.

¹²⁶⁾ Da kratice bude jasna i da se ne bi odnosilo na mučenika svetu Valeriju iz Limogesa ili Valerija iz Saragose, na drugoj cedulji je kasnije zapisano S. Valentini mart.

kićenih baroknih oblika u plitkom reljefu s moćima na kojima je napis SS Cosmae et Damiani M. M. potiče vjerojatno iz XVII stoljeća, a srebrna rokokoo pokaznica u iskićenom reljefu s česticama moćiju koje su označene imenima svetaca Tome, Jakova, Filipa, Petra i ostalih kovana je u XVIII stoljeću. Pored tih srebrnih umjetnina u maloj riznici su još i drvena pozlaćena ruka išarana raznobojnim ukrasima i drvena pokaznica u obliku kasnog baroka, u kojima su također moći.

U sakristiji i u crkvi ima također nekoliko kovinskih umjetničkih predmeta.

Tu je pozlaćeni srebrni kalež gotičko-renesansnog stila koji se svojom veličinom, vrsnom i bogatom izradbom ističe među umjetninama starog dubrovačkog zlatarstva.¹²⁷⁾ Široka čaška gotičke linije stoji na šesterolisnom dršku ukrašenom prošupljenim četverolistima, reljefnim biljkama pred kojima su dupini i poprsja sv. Vlaha koji drži model Dubrovnik, Kuzme i Damjana s liječničkim kutijama u ruci. Jabuka sred drška prekrita je gotičkim lišćem i renesansnim vijencima sred kojih je umetnuto stakleno raznobojno kamenje. Na dnu postolja i na čaški je urezan žig dubrovačkih zlatara, minijturna glava sv. Vlaha, a pod njim slovo P. Kalež je visok 29 cm, postolja mu je široko 16,5, a čaška 12,5 cm. Plastično kovani reljefi poprsja svetaca i cvjetnih ukrasa jasno su i skladno raspoređeni i s obrisima i uglovima usklađeni u čvrstu cjelinu. Slovo P označuje vjerojatno ime zlatara koji je skovao umjetninu. Po svom stilu i prepletenim gotičkim i renesansnim motivima kalež se može datirati u drugu polovicu XV ili prvu polovicu XVI stoljeća, kada se u Dubrovniku kasnogotički stil preplitao s renesansnom. Tada je u tom prelaznom stilu kovalo nekoliko dubrovačkih zlatara čije je ime počinjalo slovom P, a među njima i Pavko Antojević, poznat u Italiji i u Turskoj, koji je svoje radove potpisivao »Paulus de Ragusio« i proćuo se pod tim imenom.¹²⁸⁾ Nije isključeno da je ovaj kalež upravo njegov rad, jer njegova zaobljena i plastično oblikovana poprsja na medaljama Alfonsa Aragonskog, Federika Montefeltraskog i ona na dubrovačkim mincama podsjeća¹²⁹⁾ na punane obraze svetaca ovog kaleža. Drugi dubrovački zlatari tog vremena nisu se potpisivali, pa ni Progonović čiji likovi na korčulanskom križu¹³⁰⁾ zaostaju za ovim. Pavko Antojević je kovao svoje radove u renesansnom stilu, ali se u kovanju kaleža, koji su se dugo izrađivali u prelaznom gotičko-renesansnom

¹²⁷⁾ Lastovci su dobavljali u XVI st. kaleže iz Dubrovnik: 15. I 1576 ... francho radovanovig ... ha fornir uno calice di argiento in Raugusia di ducati doro dodeci ...

D. L. 9.

¹²⁸⁾ C. Fisković, Dubrovački zlatari od XIII do XVII st. Starohrvatska prosvjeta III, serija III sv. 1. str. 171. Zagreb 1949. U katalogu »Medalja u Hrvatskoj« začudo ne spominje se nove podatke o njemu, i još ga se nazivlje neodređenim nazivom Paulus de Ragusio, Pavle Dubrovčanin, str. 10, 23, Zagreb 1965.

¹²⁹⁾ C. Fisković o. c. (128) sl. 2—4.

¹³⁰⁾ Ibid. tabla II, IV.

stil, mogao povesti ponešto za uzorima starijih majstora, među kojima je odgojen, pogotovo kada ga je kovao za sredinu koja je voljela starije oblike i u ugovorima tražila da se umjetnik ugleda na ranija djela. Prema tome ovaj kalež bi mogao možda biti jedino dosada poznato Pavkovo djelo u domovini skovano naročito za Lastovo budući da su na njemu izrađeni lastovski sveci.

Drugi potpisani rad jednog našeg zlatara na Lastovu jest procesionalni križ s natpisom na dršku: MARVILO IOANEO MDLXXIII.¹³¹⁾ Križ je dakle skovao u gotičko-renesansnom stilu 1574. godine zlatar Marul Ivaneo također za Lastovo, jer su na njegovoj stražnjoj strani reljefni sveci Kuzma i Damjan s liječničkim alatima, kutijom i iglom, sv. Vlaho s modelom Dubrovnička, koji skupa sa sv. Petrom okružuju Mariju, postavljenu sa sinom na polumjesec između anđela sred križa. Na prednjoj strani su uobičajeni reljefi raspetog Krista i znamenja četvorice evanđelista. Oblik križa, evanđeoska znamenja, gravirana lozica koja je urezana i na jabuci, odjeća Marije i kuglice na razvijenim završecima koji ukrasuju još neke gotičke križeve u Dalmaciji¹³²⁾ jasne su oznake gotičkog stila dok su Krist i glava anđela već renesansni. Marul Ivaneo, čije prezime odava srednjodalmatinskog zlatara, je osrednji i zakašnjeni majstor, iako njegovo naginjanje gotici još i u drugoj polovici XVI stoljeća nije izuzetno. Obris gotičkih križeva se dugo zadržao u zlatarstvu i nakon prestanka tog stila, čak i poslije Ivaneova vremena. To pokazuje i srebrna kadionica. Iako su njen šiljasti vrh i biforice još izrazito gotičke, glavice anđela i mekoća oblika odvajaju jasno da je skovana tek krajem XVI stoljeća, a možda i kasnije. Gotička je i srebrna tamjanka s istaknutim kovrčastim cvijećem na vrhovima i urezanim u truplo lađice na kojoj su u medaljonima likovi sv. Antuna i Jerolima, po kojima se može datirati također u XVI stoljeće. Na nozi joj je zlatarski žig s monogramom AB, te bi možda mogla biti rad dubrovačkog zlatara Andrije Bogdanovića ili Antuna Bratičevića koji su radili u Dubrovniku na početku tog stoljeća.¹³³⁾

Dok ove umjetnine po svom stilu i izradbi spadaju u proizvode dalmatinskog zlatarstva, brončana posuda za blagoslovljenu vodu u župskoj crkvi se odvaja vrsnoćom svoje izradbe od njih i može da se uvrsti među najljepše umjetnine ove vrste u našoj zemlji. Dao ju je saliti čuveni tiskar inkunabula Dobre Dobričević Lastovac,¹³⁴⁾ poznat pod latinskim imenom Boninus de Boninis, koji je krajem XV

¹³¹⁾ Ibid. str. 205, tabla VII, VIII.

¹³²⁾ C. Fisković, Zadarski srednjovjekovni majstori, sl. 13. Split 1959.

¹³³⁾ C. Fisković, o. c. (128), str. 241.

¹³⁴⁾ Prema rodoslovnom stablu Boninus se može zvati po ocu Marinu, Dobričević, ali brat mu Matij se nazivao i Dobrić:

Marino Dobrichievich test. dñ Nicoletta q. p. 2^a

D. Bonino

Matteo Dobrich
di vig mart 1524

fol. 86 ob suo p. 2

Statut Lastova HAD. Rukopis iz 17. st. str. 182. Rodoslovlja. O njegovu bratu Mateju vidi i bilješku 455.

i početkom XVI stoljeća živio u Trevisu i u Mlecima, upravo u doba kada se u Padovi i na ostalom obližnjem području razvijala umjetnost lijevanja u bronci. Može se dakle pretpostaviti da je ovo umjetničko djelo tamo nastalo. Njen okrugli oblik i njeni vitki i plitki reljefni ukrasi koji je pokrivaju izrazito su renesansni. Na postolju su joj dva niza akantova lišća i prepletene vrpca, uz trbuh joj se svija također akantovo lišće, a u gornjem dijelu nad nizom ljuski po moru plove vodene ptice i živahni i maštoviti morski konjići svinuta riblja repa koji drže renesansne grbove, na čijim štitovima je kosi pojas i slova BB, monogram Bonina de Boninis kao i na njegovom tiskarskom znaku, očiti dokaz da je on ovu vazu dao lijevati za crkvu svog zavičaja. Na rubu iznad ručki, koje imaju oblik sviutih dupina, a česte su u renesansi, teče s vanjske strane latinski i talijanski natpis velikih renesansnih slova s klasičnim listom među pojedinim riječima, koji je dosada bio objelodanjivan pogrešno i nepotpuno:¹³⁵⁾ † OPERIS . ORNAMENTVM . SOLA . VIRTVS . ORNATO . F QVEL CHE . VIRTV . SOLA . ADORNA. S unutrašnje strane ruba je drugi natpis: † VAS . NON . AVRO . ET . GEMMIS . SED . INGENVA . ARTE . LABORVMQVE . VIRTVTE. ORNATVM. Natpis otkriva umjetnikovu samosvjest i uvjerenje da je doista stvorio, bez zlata i dragog kamenja, čistim oblikom i skladnim reljefnim ukrasom, lijepo djelo. Sav taj ukras, oba natpisa i drška su usklađeni i vaza doista predstavlja cjelinu lijepo komponiranu, oštro rezanih i jasno raspoređenih ukrasa, koji svjedoče istančani ukus i vještinu ljevaoca, a i naručitelja koji je istom tom ljubavlju i shvaćanjem za sitne ukrase tiskao svoje inkunabule, pa je možda i sudjelovao pri sastavljanju natpisa.

Njegov poklon je vjerojatno još jedna slična vaza od koje je, nažalost, ostalo podnožje i dio trbuha slične, ali jednostavnije izradbe i profilacije. Na podnožju su žljebići i sitno cvijeće, a po trbuhu uzduženi listovi i ljuske. Taj ulomak se čuva u sakristiji župske crkve.

Sačuvana Boninova vaza, u kojoj je mramorni tanjur za blagoslovljenu vodu, postavljena je pri glavnom ulazu u unutrašnjosti župske crkve na osmerostrani kameni stupić, kojemu je okrugla glavica zaokružena i na vrhu udubena da obuhvati podnožje vaze. Slični kameni stupić se nalazi u unutrašnjosti uz ulaz renesansne crkve Gospe u polju, kojoj je Dobre Dobričević poklonio oltar s Bisolovom slikom i u kojoj je želio biti pokopan. Glavica tog stupića, koja se po svojoj reljefnoj lozici može datirati u kraj XV ili početak XVI stoljeća, je također udubljena, kao i ona na stupiću župske crkve. Promjer te udubine je jednak promjeru postolja brončanih vaza, pa je zastalno i ovaj stupić podignut da nosi jednu od njih. Tek kada se jedna od tih razbila, zamijenjena je kamenom kropionicom koja je nespretno postavljena vrh stupića ne podudarajući se s njegovom udubinom. Moglo bi se, dakle, zaključiti da je Bonino

¹³⁵⁾ F. Radić o. c. (28) str. 121; C. Cecchelli o. c. Prvi je objelodanio M. Breyer, Prilozi k starijoj književnosti i kulturi hrvatskoj, str. 12. Zagreb 1904.

dao saliti u mletačkom kraju obe vaze i prenio ih možda sa Bissolovom palom oko 1516. godine u dvije najljepše crkve svog zavičaja. Jedna brončana vaza spominje se u crkvi sv. Marije sve do početka prošlog stoljeća.¹³⁶⁾

U župskoj crkvi se među kaležima XVIII i XIX stoljeća ističe srebrni renesansno-barokni kalež s reljefnim volutama uz čašku i cvjetnim motivima urezanim u držak. Baroknom stilu pripada i drveni križ s raspetim Kristom i srebrnim ukrasima na kraju krakova. Baroknu monstrancu s cvjetnim ukrasima na dršku, s glavom anđela, voluticama i zrakom oko okruglog okvira poklonio je već spomenuti Antun Deodati dok je bio nadpop u Ilirskom zavodu sv. Jerolima u Rimu. Na njenom dnu dao je urezati: † Ant^{vs}: Deodatvs. S. Hier Illiricor, . de. Vrbe. Archip.^r Soli. Deo et Patriae. donat . A. M. D. CXXXVII

On nije, dakle, darovao crkvi Ivaneovo raspelo kao što se obično piše,¹³⁷⁾ već monstrancu, iskazavši u zvučnom natpisu na njoj još jednom privrženost rodnom kraju, iako njegov dar ne predstavlja osobitu vrijednost.¹³⁸⁾

Dok su oltarne slike i crkvene umjetnine česti darovi lastovskog svećenstva i puka, rijetki su u lastovskim crkvama darovi dubrovačke vlastele. Sačuvao se u župskoj crkvi reljefni renesansno-barokni srebrni pax s reljefnim Skidanjem s križa na kojemu su utisnuta dva žiga mletačkih zlatara s krilatim lavom sv. Marka. Na reljefu je postavljen vjerojatno naknadno grb dubrovačke vlasteoske obitelji Crijevića. Možda je to dar Vlaha Crijevića koji je 1703. godine bio lastovski knez.¹³⁹⁾ Drugi stariji olovni lastovski pax renesansnog stila prenesen je nakon drugog svjetskog rata u korčulansku opatsku zbirku. Između renesansnih polupilastrica na njemu je reljef Marije s mrtvim sinom pod križem. U luneti je Stvoritelj sa anđelima, a pri dnu natpis nepravilno ispisan klasičnom kapitalom: SANCTUS † SALVAOR † MONDI.

Mletačko srebro, koje je u XVII i XVIII stoljeću preplavilo Dalmaciju, pa i dubrovački kraj, doprlo je, dakle, i na Lastovo. U Mlecima su kupljena i dva kasnobarokna srebrna kandila župske crkve koji također imaju mletačke zlatarske žigove. Veće kandilo je dobavljeno za stotinu i četiri dukata prema odluci bratovštine Marijina Navještenja 1777. godine.¹⁴⁰⁾ Stoga je na njemu urezan u medaljonu prizor Navještenja. Lance mu drže aplikе u obliku ženskih glava, okrunjene

¹³⁶⁾ Vidi popis predmeta sv. Marije u bilješci 269. Uporedi slične vaze: L. Planiscig, *Piccoli bronzi italiani* . . . sl. 157, 158. Milano 1930.

¹³⁷⁾ M. Lucijanović, *Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike. Analī Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku III*, str. 287. Dubrovnik 1954.

¹³⁸⁾ M. Radilović pogrešno piše da je Bogdanović poklonio lastovskoj crkvi veći dio moćnika. O. c. str. 12 Većina tih umjetnina je starija od XVII st. kao i njihove niše na pobočnom oltaru Gospe pod zapadnim ciborijem.

¹³⁹⁾ F. Radić, o. c. (25), str. 83, 122.

¹⁴⁰⁾ *Knjiga Bratovštine Navještenja, Sv. 7 Lastovskih spisa. HAD.*

dijademom i u maštovitom oklopu urezanom u truh kandila. Manje kandilo pored mletačkog žiga ima utisnuta i slova GB između stiliziranih ljljlana. Bogato je ukrašeno i šest srebrnih rokoko svjećnjaka na glavnom oltaru, od kojih dva najveća imaju utisnut broj 800. Njihovu ljepotu je istaknuo 1802 godine Rafo Radelja.¹⁴¹⁾ Šest srebrnih svjećnjaka empire stila s kovrčastim liščem, žljebićima i voluticama iz prvih godina XIX stoljeća nemaju zlatarskog žiga.¹⁴²⁾ Sred crkve visi veliki kovinski svjećnjak s tri reda voštanica na savinutim drščima. Na vrhu mu je okrunjeni dvoglavi orao raskriljenih krila a na dnu lavlja glava s kolutom za konop s kojim se povlači. Uz zapadni ciborij na dnu trijumfalnog luka pričvršćen je uz zid drveni kotač sa trinaest zvončića na obodu i četiri u kružnim rupama kotača koji se pokreće željeznom drškom o kojoj visi konop. F. Radić ga je objavio upoređujući ga s onima u Njemačkoj, u Španiji i u Dobrinju na Krku, od kojih neki potiču iz XV stoljeća.¹⁴³⁾ Treba međutim napomenuti da se slični kolut sa zvončićima nalazi u trogirskoj stolnoj crkvi, u župskoj crkvi Kaštel-Lukšića kod Splita, u sv. Martinu u Pridrazi, u zadarskoj crkvi sv. Šimuna i u šibenskoj Novoj crkvi.¹⁴⁴⁾ S druge strane trijumfalnog luka pričvršćen je zvončić na kojemu je renesansni reljef Marije. Orgulje se spominju 1781 godine.¹⁴⁵⁾

Od crkvenog namještaja treba spomenuti drvenu rokoko sjedalicu XVIII stoljeća koja služi svećeniku za vrijeme svećanih obreda. Prebojadisana je i obložena novijom tkaninom. Crkvene klupe su iz novijeg vremena.

Jednako tako iz novijeg doba je i crkvena odjeća s rijetkim ostacima iz XVIII stoljeća, ali zastalno je u župskoj i u ostalim crkvama bilo više umjetničkih vezanih tkanina, iluminiranih knjiga i drvenog izrezbarenog namještaja, počevši od romaničkog do baroknog stila, koje je u toku vremena propalo i samo mu je ostao spomen u arhivskim spisima. U popisu obrednih predmeta crkve Kuzme i Damjana ističe se među ostalima 1450. godine svilena svećenička odjeća, srebrni kalež i križ,¹⁴⁶⁾ a 1481. godine misal, kaleži, od kojih je jedan kositren, veliki srebrni križ, dvije svilene i druge svećeničke odore, pa i trideset i četiri izvezena rupca koji su se ostavljali u oporukama često pojedinoj crkvi.¹⁴⁷⁾ Godine 1518. naručio je za crkvu svećenik Franko Marinov svilenu planitu i ostalo crkveno

¹⁴¹⁾ O. c.

¹⁴²⁾ Početkom XVIII st. sakupljeno je 600 dukata za četiri srebrna svjećnjaka D. L. 40, 70'.

¹⁴³⁾ F. Radić, Kolo sa zvončićima u župnoj crkvi sv. Kuzme i Damjana na Lastovu. Starohrvatska prosvjeta VIII, 1—2, str. 29. Knin 1904.

¹⁴⁴⁾ Uporedi H. Otte, Archäologisches Wörterbuch str. 212, sl. 203. Leipzig 1877. U Kaštel Lukšiću je ostao samo željezni okvir, a 1939. g. kolut sa zvončićima je rastavljen u splitskoj katedrali.

¹⁴⁵⁾ Uscita del 1781 in 1782... per dati in aiuto dell'organo Ducati 22. Knjiga Bratovštine Navještenja 1760—1811.

¹⁴⁶⁾ Vidi bilješku 125.

¹⁴⁷⁾ Vidi bilješku 125.

ruho,¹⁴⁸) koje su vjerojatno izvezli u kasnogotičkom stilu dubrovački vezioci čiji je umjetnički zanat onda cvao.¹⁴⁹) Srebrne kaleže su joj poklonili i dali skovati u Dubrovniku 1524. godine Kuzma Antunović,¹⁵⁰) a 1576. godine za dvanajest dukata Franko Radovanović.¹⁵¹) Oko 1575. godine kupio joj je svećeničku odjeću i Ivan Rešić,¹⁵²) a u doba baroka naručili su svećenici kadionik i planitu od crne svile.¹⁵³)

Popločani prostor pred župskom crkvom služio je kao u ostalim dalmatinskim gradovima i selima za groblje sve do prošlog stoljeća. Na tom mjestu bit će vjerojatno bilo i najstarije seosko grobište od kojeg su našli neke grobove kada su zidali crkvu svetog Josipa na Docu sredinom XVII stoljeća,¹⁵⁴) a bilo je grobova i pod pločnikom župske crkve.¹⁵⁵) Grobnica je bilo i u ostalim crkvama i uz njih, a najviše uz sv. Mariju u polju. Na današnjem pločniku pred župskom crkvom, koji se u zapadnom dijelu popločavao i uređivao krajem XVIII stoljeća i to novcem od globa,¹⁵⁶) sačuvalo se šesnaest manjih i većih nadgrobnih ploča. Tri imaju reljefnu tablicu bez natpisa, a na jednoj je reljefni kalež, oznaka svećeničkog groba koji je vjerojatno prenesen iz crkve.¹⁵⁷) Na jednoj ploči je uklesano

Sepultura
M. C. G. H.

F. Radić je objavio natpis sa ploče obitelji Maričića koji se danas jedva raspoznaje:

DILL
HEREDI DI ANTONIO
MARIZIZ

¹⁴⁸) L. T. L. 2, 86.

¹⁴⁹) J. Tadić, o. c. passim; N. Bezić, Prilog o dubrovačkom umjetničkom vezivu XVI st. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 14, str. 156. Split 1962.

¹⁵⁰) L. T. L. 2, 120.

¹⁵¹) D. L. 9, pod datumom 15. I 1576.

¹⁵²) 15. I 1576... Giovanni Rexich... disse haver comprato uno paramento fornito per la giexia.... D. L. 9.

¹⁵³) D. L. 32.

¹⁵⁴) D. L. 27, 197'; D. L. 50, 177.

¹⁵⁵) Pred oltarom Kristova tijela bio je grob Bonina Jerolima de Boninis 1624. g. L. T. L. 6, 248.

Pred oltarom Gospe Karmela u kapeli sv. Jerolima sagradili su majstori Vicko Sebastijanov i Stjepan Feroče grob Marina Luke Toljenovića 1639. D. L. 20, 185.

¹⁵⁶) D. L. 54. pod datumom 30. III 1789; 18. I 1790; D. L. 52 pod datumom 7. i 20. V 1780.

¹⁵⁷) F. Radić je objavio natpis sa svećeničkog groba u crkvi:

SEPVLTURA
SACERDOTVM
MDCLXXXV

O. c. (28), str. 135.

Na grobnici poznate obitelji Dundovića¹⁵⁸) još se čita:

1801

D. ANTONIO. D

VNDOVICH.

PER. IL. SVO. EREDE. IN

PERPETVO. IL. FEDEL. C

OMMISSO. DI. CASA

CRKVA SV. VLAHO

Sagrađena je na istaknutom mjestu, Prijevoru, koje ponekad osobito početkom XIV stoljeća i u slijedećim stoljećima nazivlju i pišu i šikavski, Privor,¹⁵⁹) iznad luke sv. Mihajla, prema mletačkoj Korčuli kao znamen obrane i nezavisnosti koju je predstavljao drevni zaštitnik Dubrovačke Republike. Od stare crkve koja se spominje već u XIV stoljeću¹⁶⁰) ostao je stražnji dio zidan slabije obrađenim kvaderima s malom polukružnom presvođenom apsidom i uskom lađom, na čijim su pobočnim zidovima po četiri polupilastra rustičnih romaničkih vijenaca udubena profila koji drže gotičke pojase svoda, dijeleći ga u tri traveja.¹⁶¹) Te stilske oznake datiraju crkvicu u XIV stoljeće, te je očito da su Dubrovčani nakon što su učvrstili svoju vlast na Lastovu, pomognuti od hrvatsko-ugarskog kralja Ljudevita Velikog, sredinom tog stoljeća sagradili crkvicu sv. Vlaha, kao znamen svoje vlasti na ovom udaljenom otoku, kojim su i ranije upravljali.

Ljeti 1610. godine pokrivali su kupama ustupljenim od dubrovačke vlade njen krov, koji je vjerojatno ranije bio pokriven kamenim pločama, a 1618. godine zaključilo je Vijeće umoljenih da se crkva proširi pobočnom južnom kapelom¹⁶²) po običaju baroknoga

¹⁵⁸) F. Radić je također objavio natpis. Ibid.

¹⁵⁹) D. L. 33, 138; D. L. 1593—1600, str. 53', 138. Arhiv Kapor; T. Smičklas, o. c. (22), str. 500.

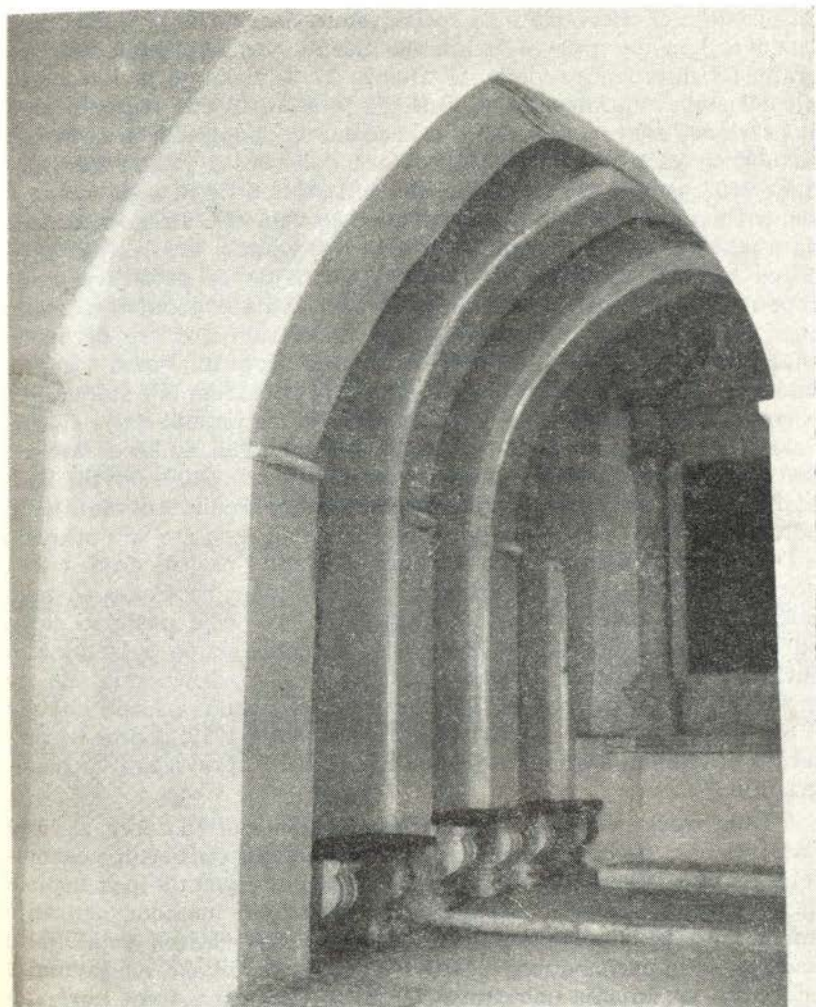
¹⁶⁰) L. T. L. 1 (1371—1428), pod datumom 3. I 1385. g.

¹⁶¹) V. sl. Fr. Radić, Crkvice hrvatsko-romaničkog sloga na Lastovu. Starohrvatska prosvjeta VIII, sv. 1—2, sl. 7. Knin 1904; M. Vasić, Arhitektura i skulptura u Dalmaciji, str. 30. Beograd 1922.

¹⁶²) D. L. 13, 144:

Die Sabbati IX junij 1618. Prima pars est de reedificando capellam Sancti Joannis qua fuit in castro insule Laguste et cum dicto castro demolita, eosi haec capiatur postea dicetur ubinam et quomodo erit reedificanda, pro XVIII contra XVII... Prima pars est de reedificando dictam capellam hoc modo videlicet de aperiendo a parte meridiei seu ubi melius videbitur locum in ecclesia Sancti BLASII sita in dicta insula Laguste loco dicto Prievor, ibique fabricando dictam capellam, et postea dicetur de expensa

... Prima pars de expendendo in
pro omnes contra III
dicta capella à ducatos centum infra
pro XVIII contra XVII.
Rogatorum 86, 127. HAD.

3. Unutrašnjost crkve sv. Vlaha

stila, koji je vrlo često nespretno dodavao lađi bočne kapele, oštećujući, kao i u ovoj crkvi, ljepotu jedinstvenog i preglednog prostora. Početkom XVIII stoljeća, kada su se također u baroknom stilu svugdje na primorju nadograđivale srednjovjekovne crkve, proširena je i stara gotička crkvice sv. Vlaha i to po ondašnjem običaju, kao i na susjednom Pelješcu, Lopudu i u ostalim mjestima, pa se starijoj crkvi srušilo pročelje i na nj nadodalo širu i veću lađu. Rad na proširenju je počeo prvih godina XVII stoljeća, ali je zapeo, pa su lastovski knez i suci tražili u ožujku 1710. godine da se dovrši i odredili

da nadstojnici crkve plate za to izvjesnu svotu novaca.¹⁶³⁾ Međutim Lastovci kao da nisu za to mnogo marili, već su tražili kamenu građu od dubrovačke vlade. U travnju 1712. vlada je javila ondašnjem lastovskom knezu Matu Bući da je senat uvažio traženje nadstojnika ove crkve i dozvolio im da uzmu za nadogradnju kamen sa lastovskog kaštela, koji su Dubrovčani dali srušiti nakon lastovske bune 1607. godine, da ga Mlečići ili sami otočani ne bi ponovno zauzeli pri novoj eventualnoj pobuni. Bući je tada bilo strogo naređeno da se taj kamen ne upotrebljava za druge zgrade, već isključivo za crkvu njihova zaštitnika.¹⁶⁴⁾ Iz toga se vidi da se dovrtljiva vlada rado riješila ostataka utvrde, koju nije smatrala pogodnom za svoju sigurnost na otoku, iskoristivši ih za nadogradnju crkve državnog značenja, kojom je tu sigurnost htjela jače učvrstiti. Pored toga, na sastanku bratovštine sv. Vlaha, koja postoji početkom XV stoljeća,¹⁶⁵⁾ u veljači 1713. godine bilo je zaključeno, da se potroši dvije stotine dukata za nadogradnju iz bratimske blagajne, ali, kako se sve do travnja 1718. godine nije ništa bilo na tome poduzelo, lastovski knez Marin Bunić skupa sa svojim sucima je pokrenuo ostvarenje te odluke i odredio tri nadstojnika koji su imali, kao što se običavalo u Dubrovačkoj Republici, da se brinu za građu i nastoje da se crkva učini udobnija i dovrši do travnja 1719. godine.¹⁶⁶⁾ Posao se tako pokrenuo i Bunićev nasljednik Martolica Crijević je nastojao da se određeni rok nadogradnje izvrši, pa je tražio skupa s lastovskim sucima da i kapetani seoskih straža sa svojom družinom rade na gradilištu kad im se naredi. Tu zapovijed je općinski glasnik objavio u ožujku, ali je morao ponoviti i krajem travnja 1719. godine uz prijetnju novčanom kaznom, koja će se upotrebiti upravo za ovu nadogradnju.¹⁶⁷⁾

Dubrovačka vlast se, dakle, osobito brinula za ovu crkvu, za koju Lastovci nisu osobito marili kao za hram svojih općinskih pokrovitelja Kuzme i Damjana. Crijeviću je konačno te godine ipak uspjele da na pročelje istakne spomenploču sa svojim imenom. Isticanje imena knezova i kapetana pojedinih knežija kao i vlastele koja bijahu nadstojnici gradnja dubrovačkog područja ne bijaše na javnim i crkvenim gradnjama uobičajeno,¹⁶⁸⁾ ali se Crijević u tome poveo za svojim predšasnikom Andrijom Bunićem. Natpis ispisan baroknim kapitalnim slovima jasno označuje da je crkva državnog zaštitnika proširena za vrijeme Crijevićeva kneževanja.

D. BLASIO. RAG. REIP. PROT.
 TEMPLUM, HOC. LATIUS,
 EXTRUCTUM NOB: VIRO.

¹⁶³⁾ D. L. 38, 61.

¹⁶⁴⁾ D. L. 38, 190.

¹⁶⁵⁾ L. T. L. 1, u veljači 1409.

¹⁶⁶⁾ D. L. 40, 97. Nastojnici su bili F. Fantella, M. Šutić i A. Maričević.

¹⁶⁷⁾ D. L. 40, 177', 187.

¹⁶⁸⁾ Npr. na Kneževu Dvoru na Šipanu, na česmi u Stonu, na crkvi Spasu u Dubrovniku.

MARTOLIZZA. MARINI. CERVA
COMITE. LAGUSTAE. 1719.

Crkva je doduše dobila svečaniji izgled, ali opadanje vrsnoće domaćeg graditeljstva u XVIII stoljeću na njoj je vidljivo i obrada njenog kamena nije onako dobra kao na renesansnoj crkvi sv. Marije u polju i na župskoj crkvi koje su građene i proširene u ranijim stoljećima. Crkvena vrata imaju lunetu čestu na lastovskim crkvama. Dovratnici su im profilirani i završavaju velikim tzv. dijamantnim vrškom pri dnu, tipičnom oznakom XVIII stoljeća. Uz njih su također po baroknom običaju kao i na crkvi sv. Spasa dva dugoljasta četverouglasta i vodoravna prozora čiji je okvir hrapave površine, koja se često u XVIII stoljeću tako obrađivala na našem primorju. Sred pročelja je okrugli prozorčić u obliku gotičkog četverolista. Gotički motivi su dakle i ovdje zadržavani i u XVIII stoljeću. Vrh crkve je mala preslica za jedno zvono,¹⁶⁹⁾ jedini tip zvonika koje je Lastovo u različitim inačicama poznalo. Na njenom luku je uklesan natpis u kraticama poput onoga na preslici župske crkve:

C. N. S. EC. E E. S. D. S. FS. A

Uz pročelje su naslonjene kamene klupe a k vratima se ulazi stepenicama sa terase na kojoj su vijale zastave i pucali mužari, svirale trube i odzvanjali bubnjevi sedmorice trubljača i bubnjara sa kojima je upravljao posebni zapovjednik¹⁷⁰⁾ na državni blagdan sv. Vlaha.¹⁷¹⁾ Tu je u ogradi kamene klupe dospjela i ploča s natpisom lastovskog kneza Andrije Bunića:

DIE I. APR: MDC
LXVII. T. ILL: D.
AND: DE BONA
C. L.

Iz sadržaja natpisa nije jasno da li se odnosi na zidanje terase na kulu ili na neku drugu veću zgradu koja je bila ovdje u blizini.

Radi svečanijeg izgleda unutrašnjosti nadodana je starijem crkvenom dijelu uz oltar presvođena pobočna kapela. Tim se oltarski prostor proširio i uza nj su uzidali klupe na baroknim kamenim konzolama, jer je ovdje na dan sv. Vlaha lastovski knez sa svečanom pratnjom alfira, sudaca i svećenstva prisustvovao svečanom crkvenom obredu.

Već i prije proširenja crkvice mali oltar na zidanom pilastru, uobičajen u lastovskim srednjovjekovnim i nekim kasnijim crkvicama, bio je u doba barokne raskoši postao neugledan, pa su ga

¹⁶⁹⁾ Za gradnju preslice i zvona plaćalo se i 1734. g. D. L. 42, 330. Vidi bilješku 60.

¹⁷⁰⁾ Libro di entrata ed uscita del Camerlengo di Lagosta 1709—1734. Sa trubljačima je 1733. g. upravljao Ivan Jerović.

¹⁷¹⁾ Ibid.

1676. godine zamijenili današnjim koji su izradili korčulanski klesari Ivan Pomenić i Antun Ismaeli.¹⁷²⁾ Izrađen je u rustičnim oblicima baroka ali u renesansnoj kompoziciji, s dva izlježbana i cvjetnim reljefima prekrita stupa korintskih glavica koji drže dvokrilni zabat iskićen sitnim klesarskim motivima sred kojega je loše isklesano poprsje Stvoritelja. Na podnožju stupova je uobičajeni motiv reljefnih anđeoskih glava koje se opetuju i sred samih stupova, u čemu se očituje strah od praznine korčulanskih klesara, koji su često žrtvovali čistoću oblika i obrisa suvišnom ukrasu, a nikada, osobito u XVII i XVIII stoljeću nisu znali čvrsto postaviti i oblikovati ljudski lik, pa da to nadoknade utjecahu se obilju i gomilanju nabijenih ukrasa. Prednja strana menze nije obrađena, te je zastalno bila nekoć prekrivena naslikanim antependijom.

Barokna slika uokvirena kićenim kamenim okvirom, naslikana na platnu, (103 x 175 cm) potiče vjerojatno također iz vremena gradnje oltara, oko 1676. godine. Veliki i vitki lik sv. Vlaha u biskupskoj odori, prekriven crvenim plastično naslikanim plaštem bogatih nabora, drži u ruci model Dubrovnika koji je nerealan prikazan. U donjim uglovima slike naslikana su dva grba dubrovačke Republike okrunjena baroknom krunom. Na štitu su vodoravni i izmjenični crveni i bijeli pojasi. Po svom stilu i po stanijem izgledu grba slika se može datirati u doba izgradnje oltara. Poslije drugog svjetskog rata pri obnovi crkve, koja je za vrijeme talijanske okupacije služila kao skladište, slika je restaurirana u Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju u Splitu.

U pobočnoj kapeli je drveni poliptih zagasita kolorita, lošeg crteža s plošnim svecima na plavoj i zvjezdanoj pozadini. Po sredini je sv. Vlaho s modelom prilično realno naslikanog Dubrovnika, s jedrenjacima u luci i visokom rešetkom pred lučkim vratima Kneževa dvora, koja je osiguravala svako otvaranje drvenih vratnica, štiteći ulaz od eventualnih napada s mora. Naokolo modela je natpis:

DEVS TE TVVS IN LONGV DEFEDET ET BLASIVS. Uz njega su

¹⁷²⁾ Adi 24 marzo 1676. Avanti del magnifico Signor conte signor Marino Tudisi e sua honorandi giudici comparsero personalmente maestro Giovanni Pomenich et Antonio Ismaeli da Corzola confesorno di loro propria volonta d'haver hautto e riceuto piena et intiera sodisfatione delli procuratorij di Santo Biagio di Lagusta e questo per altare di scarpello fatto da sudetti Giovanni et Antonio anulando e casando tutte le scritture et accordi fatti tra sudetti maistrij e procuratorij di detta chiesa diciarandole nule et invalide e di nisun valore e perche li sudetti maistri non portano secho la scrittura fatta circa sudetto altare, pero prometono a loro salvo arivo hà Corzola di consegnarla a SS. D. Francesco di Marco quali sta a Sanbiuncelo diciarando sudetti Giovanni et Antonio che la detta scrittura sia cassa e di nisun valore per esser stati sodisfatti per apieno da sudetti procuratorij

Marino Tudisi conte

D. L. 30, 119'.

O Pomeniću vidi: K. Prijatelj, Umjetnost 17. i 18. stoljeća u Dalmaciji str. 19. Zagreb 1956.

sv. Kuzma i Damjan s liječničkim alatom, a zatim sv. Katarina i sv. Sebastijan pri čijim nogama je slikarev potpis na naslikanoj cedulji:

ANTONIVS
SICVRI PI
NXIT
1605

Taj zaostali slikar je zadržao, dakle, i u doba velikih i iluzionističkih baroknih kompozicija plošni način slikanja i oblik gotičkog poliptiha, pa i potpisivanje na cedulji uobičajeno u renesansi. Poveo se za domaćim slikarstvom XV i prve polovice XVI stoljeća, pa se može pretpostaviti da je po tome i po realističkom prikazu Dubrovnika boravio u dubrovačkoj sredini. Tada su, neposredno poslije lastovske bune, uz dubrovačkog zaštitnika naslikani i lastovski zaštitnici, koji se pojavljuju na ovom poliptihu kao što se u upravi otoka lastovski seljaci i suci pojavljivali uz dubrovačkog vlastelina, lastovskog kneza, ali su kasnije na spomenutoj oltarnoj pali iz druge polovice XVII stoljeća nestali i zamijenjeni sv. Vlahom i grbovima Republike koja je tada učvrstila svoju vlast na otoku, zbog čega je slavio i barokni splitski pjesnik Jerolim Kavanjin, koji je, iako je bio mletački podanik, hvalio dubrovačku diplomaciju i njen uspjeh da je u srednjem vijeku stekla, a u XVII stoljeću pridobila od Mlečana Lastovo:

Starih mudros i njihova
Pamet i svièt svendikavi
Liepe otoke od Lastova
I od Lopuda vam dobavi,¹⁷³⁾

To isticanje dubrovačke vlasti među Lastovcima, čije su se pobune vlastela često pribojavala osobito u XVII stoljeću, očituje se i u odredbi Vijeća umoljenih krajem 1635. godine da se na crkveni barjak ne napiše ime njihove općine već samo inicijali pokrovitelja Republike sv. Vlaha.¹⁷⁴⁾

Sicurijev poliptih, koji je bio zabačen za vrijeme talijanske okupacije, nakon rata je sastavljen i uokviren novim okvirom. Izložen je nad baroknom domaćom komodom XVII stoljeća koja je služila za spremanje crkvenih odora, jer je njegov stari drveni oltar, koji je bio glavni prije gradnje kamenog, nestao i tek se donedavna viđao okvir poliptiha iskićen reljefnim renesansnim ovulima izrez-

¹⁷³⁾ J. Kavanjin, *Bogatstvo i uboštvo*, pjevanje 10, str. 184 Zagreb 1913.

¹⁷⁴⁾ Die Veneris XIV decembris 1635 a prandio
Secunda pars est de faciendo tolli e praedicto vexillo supradictam
inscriptionem dicentem Universitatis Lagustae devotae Reipublicae
Ragusinae et de faciendo pingi super eo effigiem Divi Blasij, ac poni
loco praedictae inscriptionis super divisa alba dicti vexilli hanc aliam
inscriptionem supradictam Sanctus Blasius Protector Reipublicae Ra-
gusinae... per omnes contra I

Rogatorum 94, 232'. HAD.

barenim rustično kao što je klesana i kamena barokna zdjela za blagoslovljenu vodu s reljefnim volutama pri ulazu u crkvu.

CRKVICA Sv. PETAR

se nalazi u zalivu Ublima koji se po njoj i nazivao Luka sv. Petra. Već samo njeno ime odava odmaklu starost, ali je, nažalost, Talijani srušile kada su 1933. godine podizali na njenom mjestu tvornicu za preradu ribe.¹⁷⁵ Uz nju su krajem XVII stoljeća seljaci naišli na neke antičke ili srednjovjekovne grobove i raskopavali ih, o čemu se namjeravalo 19. srpnja 1795. godine povesti pred knezom istragu čiji sadržaj nije poznat.¹⁷⁶ F. Radić je spomenuo njenu veličinu i napomenuo da je bez apside, ali nije obišao unutrašnjost za koju mu rekoše da je imala na zidovima lezene,¹⁷⁷ što su i meni potvrdili seljaci koji su bili u njoj prije rušenja. Nažalost i P. Marconi je nacrtao samo njen vanjski nepravilni četverouglasti oblik i ograđeno dvorište pred pročeljem, ali nije pružio druge podatke ni nacrtao unutrašnji plan. Početkom XVIII stoljeća i kasnije zvali su je još uvijek sv. Petar u Ublima. Nije isključeno da je ova crkvice zbog svoga položaja i imena prosljedila vjerske obrede starokršćanske bazilike i male srednjovjekovne crkvice koja je bila otkopana u svetištu te bazilike i koju se Marconi ustegao datirati, ali po debelim zidovima, ugaonim polupilastrima uz unutrašnju stranu pobočnog zida i po polukružnoj apsidici izgleda da je bila ranosrednjovjekovna i da je, kao što se tačno pretpostavlja, sagrađena poslije rušenja starokršćanske bazilike iz želje da se staro svetišće ne zaboravi, kao što je to učinjeno i u solinskim Manastirinama.

CRKVICA SV. JURAJ NA HUMU

Na najvišem vrhu Lastova je sagrađena crkvice sv. Jurja kao i na mnogim dalmatinskim vrhovima, pa i onima susjedne Korčule, Pelješca i Šipana.¹⁷⁸ Spominje se u XV stoljeću,¹⁷⁹ a u toku slijedećih stoljeća često su kraj nje stražarile straže nad širokom pučinom.¹⁸⁰ Godine 1722. zidar i klesar Luka je popravljao njen mali zvonik na preslicu,¹⁸¹ tipičan za sve lastovske crkvice, osim one posvećene sv. Luki, koja je sazidana u doba kada se preslice još nisu gradile na pročeljima dalmatinskih bogomolja.

¹⁷⁵) M. Lucijanović o. c. str. 255.

¹⁷⁶) D. L. 55, 259'.

¹⁷⁷) F. Radić o. c. (161) str. 34.

¹⁷⁸) V. Foretić. Otok Korčula, str. 358. Zagreb 1940.

¹⁷⁹) 12. III 1494... Santo Zorzi alo monte. D. L. 4.

¹⁸⁰) D. L. 9, pod datumom 15. II 1574; F. Radić o. c. (25), str. 77.

¹⁸¹) Libre di entrata ed uscita del camerlengo di Lagusta 1709—1734.

CRKVICA SV. LUKA

je najstarija sačuvana lastovska crkvice koja nije uglavnom mijenjala svoj prvotni oblik. Sazidana je uz stari put koji je vodio iz Ubla preko VINO polja, VOJIDOLCA, DUBRAVE i LOKOVILJA u selo RASTOVO. Čini se, dakle, da njen položaj nije slučajaj, već da je podignuta na mjestu koje je davno u pretpovijesti bilo naseljeno i od kojega je

4. Predromanička crkvice sv. Luka

ostalo niz obrambenih gomila, četverouglasta ograđena lokva i nekoliko velikih kamenova poredanih u redove poput zidova. Svetište je na tom mjestu, dakle, ranosredovjekovni slijed i nastavak nekog možda davno iščezlog ali nezaboravljenog naselja ili utvrđenja.

Zidana je nepravilnim kamenjem, a i oblik joj je nepravilan, te ima sve oznake predromaničkog graditeljstva kao i ostale starohrvatske jednobrodne crkvice od IX do XII stoljeća. Može se, dakle, datirati u XI, ali nikako u XIII stoljeće, kako to čini Molajoli pišući

k tome pogrešno da je trobrodna.¹⁸²⁾ Oblik joj je veoma slikovit, jer je na pročelju poluobli luk, na pobočnim zidovima po tri lezene, koje oblikuju tri vitke udubine spojene lukovima, a jedna je i sred pravougaone apside. Ta slikovitost se ponavlja i u presvođenju unutrašnjosti, gdje je također zasvođena i polukružna apsida, a na pobočnim zidovima su po tri potpornjaka među kojima su niše. Tom svojom raščlanjenošću nastalom radi jačeg učvršćivanja zidova i svoda crkvice, iako je malena pokazuje u osami težnju k monumentalnosti i slikovitosti. Krov joj je bio pokriven kamenim pločama a zidovi prekriveni žbukom u kojoj su komadićci antičke opeke, pa je djelovala cjelovito.¹⁸³⁾ Kamenih pleternih ni ostalih reljefnih ukrasa nema, a okvir vrata potiče iz XIX stoljeća. Nad njima je mali okrugli otvor, jedini njen prozor.

Već je F. Radić krajem prošlog stoljeća upozorio na ovaj spomenik i opisao njegove glavne odlike,¹⁸⁴⁾ a danski arhitekt E. Dyggve je zatim objavio svoja opažanja, fotografije prije obnove crkvice i nacрте,¹⁸⁵⁾ koje je trebalo provjeriti, kao i još neke nacрте ovog istaknutog arhitekta koji se bavio arheološkim spomenicima.¹⁸⁶⁾ Crkvice je bila za vrijeme talijanske okupacije potpuno zapuštena i konačno je nakon oslobođenja otoka obnovljena i uređena.

Pripada skupini predromaničkih crkvice koje imaju na pročelju upisani konstruktivni luk kao crkvice istog stila sv. Petra na Priku

¹⁸²⁾ Enciclopedia italiana XX (Ite-Let), s. v. Lagusta.

¹⁸³⁾ E. Dyggve pogrešno smatra da vanjski zidovi predromaničkih crkvice nisu bili ožbukani. O crkvi sv. Petra u Priku. Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku LI, str. 52. Split 1940.

¹⁸⁴⁾ F. Radić, Starinska crkvice sv. Luke na otoku Lastovu. Starohrvatska prosvjeta I, 4. str. 239. Knin 1895.

¹⁸⁵⁾ E. Dyggve, o. c. (95), str. 63—78, s crtežima i fotografijama crkvice prije popravka. Dyggveove fotografije su, nažalost, vrlo loše i stoga nepouzdana. Konzervatorski Zavod ima one nakon popravka koje je snimio D. Domančić.

¹⁸⁶⁾ E. Dyggve je i nakon otkrića i obnove apside sv. Mikule u splitskom Velom Varošu objavio njen tloris bez apside i ponovio svoja ranija pogrešna upoređenja. (C. Fisković, Istraživanja u srednjovjekovnoj crkvi sv. Nikole u Splitu. Historijski Zbornik II str. 221. str. Zagreb 1949; E. Dyggve History of Salonitan Christianity, fig. VI, 34, tlorisi u trećoj crti tablice. Oslo 1951). Već sam ranije upozorio da on crta lezene na unutrašnjim zidovima crkvice sv. Luke kraj Sitnog, iako tih uopće nema, a crkvi sv. Luke u Dubravi crta osmostrani oblik, iako ga ona nema. (C. Fisković, Utjecaj Dioklecijanova mauzoleja na kasnije graditeljstvo. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LIII, str. 183, 184. Split 1952). Nekoliko Dyggveovih propusta u nacrtima sv. Petra u Omišu ispravio je već D. Domančić (N. Bezić, Crkva sv. Petra na Priku u Omišu. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 12, str. 50. Split 1960). Crkvice sv. Luke na Lastovu, čije loše fotografije prije njene obnove objavljuje Dyggve, nije pročeljem okrenuta prema istoku, kao što on označuje (o. c. (95) sl. 4), već po srednjovjekovnom običaju i pravilu prema zapadu. Pored istaknute zasluge ovog arhitekta, koji je svojim publikacijama propagirao solinske spomenike, ne može se prešutiti šteta koju im je naneo, jer ih nije nakon iskapanja i istraživanja konzervirao, već izložio jačem propadanju, usprkos traženja Konzervatorskog Zavoda za Dalmaciju, iako je raspolagao znatnim novčanim sredstvima.

5. Predromanička crkvice sv. Luka

u Omišu i na Šipanu, lezene na vanjskim i odgovarajuće potpornjake na unutrašnjim zidovima, svod i građu kao mnoge predromaničke dalmatinske, a osobito južnodalmatinske crkvice. Povezuje se, dakle, uz dalmatinsko kopno i otoke, jer će njenom graditelju biti služile kao uzor crkvice susjednih dubrovačkih otoka¹⁸⁷⁾ i Stona, budući da na Mljetu, Visu i Korčuli¹⁸⁸⁾ nema sličnih, iako se može pretpostaviti da ih je bilo kao i na samom Lastovu gdje su neke, kao npr. crkva sv. Kuzme i Damjana, bile kasnije pregrađivane.

Uz sjeverni zid crkvice je kasnije nadograđena neizrazita zgrada sa dva široka otvora¹⁸⁹⁾ koja je služila kao loža u koju se narod sklanjao kada bi u vjetrovitim listopadskim danima posjećivao ovo drevno svetište, pjevajući starinsku mornarsku pjesmu od koje se još čuju stihovi:

Sveti Luka u jarbule puha,
Za njim majka huka,
Sinko Luka ne pogubi puka

CRKVICA SV. MIHAJLO

Početkom XVI stoljeća zovu je još po arhandelu Mihovilu »Sv. Andeo« ili »Arhandeo u luci«,¹⁹⁰⁾ a i luka se nazivlje njenim imenom. Spominje se 1390. godine¹⁹¹⁾ i njen sadašnji oblik može poticati iz tog vremena. Okrenuta je po starom običaju apsidom k istoku, a vratima, koja imaju uobičajenu polukružnu lunetu i okvir oivičen gotičkim »štapom«, k sjeverozapadu. Na pobočnom zidu je četverouglasti prozor ukošenog i povučenog gotičkog okvira. Unutrašnjost je presvođena bačvastim svodom, a u pobočnim zidovima su po dvije široke niše niska polukružna luka koje se ponavljaju u većini lastovskih srednjovjekovnih crkava. Polukružna apsida ima nepravilni svod i u njoj je oltar, na kojemu je kasnobarokni drveni antipendij s naslikanim cvijećem i svećevim monogramom M u sredini.

Godine 1594. imala je svog svećenika,¹⁹²⁾ u XVI stoljeću, a valjda i ranije svoju bratovštinu, a zastalno i nadarbinu.¹⁹³⁾ Često je u XV stoljeću, pa i kasnije poslužila kao časovito skladište uvezenog žita

¹⁸⁷⁾ J. Posedel, Predromanički spomenici otoka Šipana. Starohrvatska prosvjeta III s. sv. 2, str. 115.

¹⁸⁸⁾ Na mrtvačnici u Zrnovu primijetio sam uzidan ulomak predromaničke lozice iz XI st., na Majsanu sam otkrio predromaničku crkvicu sv. Maksima s grobom i reljefnim kukama iz IX—XI st., a u gradu Korčuli pleterni ulomak. C. Fisković, Za urbanističku cjelinu Korčule. Mogućnosti II, br. 1. str. 35. Split 1955.

¹⁸⁹⁾ V. sl. E. Dyggve o. c. (95), sl. 2D.

¹⁹⁰⁾ L. T. L. 2. 96'; 1488 Santo Angelo in porto. D. L. 4; 1540... iexia de Sancto archangelo in porto... L. T. L. 3, 92; L. T. L. 2, 96'.

¹⁹¹⁾ L. T. L. 1 (1371—1428).

¹⁹²⁾ D. L. 1543—1600, 20. Arhiv Kapor.

¹⁹³⁾ F. Radić, o. c. (25), str. 99. D. Roller, Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću, str. 278. Zagreb 1951.

i sočiva,¹⁹⁴) jer u toj luci, a ni u susjednoj Lučici, nije bilo drugih skladišta, budući da je tada bilo zabranjeno zidati građevine pri moru kamenom i vapnom.¹⁹⁵) da se neprijatelj i napadač u njima ne skloni u zasjedu.

CRKVICA SV. MARTIN

Na zapadnoj uzvisini nedaleko sela diže se crkvice posvećena sv. Martinu, koja i ovdje potvrđuje ranosrednjovjekovne veze Dalmacije s Francuskom. Spominje se 1410. godine,¹⁹⁶) iako njen oblik može poticati i iz XIV stoljeća. Građena je kvaderima i okrenuta polukruglom apsidom k jugoistoku. Na uskom pročelju je preslica s pločom romaničkog udubenog profila, pobočni četverouglasti prozori su neizraziti, ali gotička vrata s lunetom prelomljena luka i sastavljenih dovratnika, učvršćenih kamenom položenim vodoravno sred njih, odaju gotiku. Takvi dovratnici sastavljeni od dva okomita i središnjeg vodoravno položenog kamena javljaju se često na vratima gotičkih crkvice XIV stoljeća, pa se ponavljaju uglavnom na rustičnim zgradama sve do sredine XVI stoljeća.

Krajem XVI i u toku XVII—XIX stoljeća spominje se i njena bratovština¹⁹⁷) koja će također biti bila starijeg postanka radi istaknutog obožavanja sv. Martina u ranom srednjem vijeku na našoj obali.

CRKVICA SV. ĆIBRIJAN

sagrađena je na prijevoru puta koji vodi od Studenca k Skrivenoj luci, a posvećena je sv. Ćibrijanu čije je štovanje skoro izumrlo. Njemu je starost teško odrediti zbog rustičnosti, iako je njeno zide dugoljastog nepravilnog kamena prekriveno žbukom, unutrašnji pobočni zidovi sa središnjom lezenom koja drži dva luka, pročelje uskih vrata bez dovratnika i nadvratnika, polukružna apsida na istočnoj strani i sitni prozorčić odaju da je srednjovjekovna. F. Radić je nacrtao njen tloris i datirao je u XI stoljeće,¹⁹⁸) ali ni Dyggve¹⁹⁹) ni Vasić,²⁰⁰) koji je poznaju jedino prema Radićevu crtežu, ne isključuju da je predromanička, iako može biti da je i iz dva kasnija

¹⁹⁴) D. L. 1593—1600, 105. Arhiv Kapor.

¹⁹⁵) Dundovićev prijepis lastovskog statuta itd., str. 137. Rukopis u Župnom uredu u Lastovu; F. Radić o. c. (25), str. 86.

¹⁹⁶) L. T. L. 1, pod datumom 16. XII 1410.

¹⁹⁷) D. L. 1543—1600, 200; F. Radić, o. c. (25), str. 99. Postoji i knjiga Bratovštine sv. Martina. Lastovski spisi, sv. 6. HAD.

¹⁹⁸) F. Radić o. c. (161), str. 31; F. R. neimenovani pisac članka »Lastovo« je datira u XII st. Novo doba, br. 232. str. 9. Split 5. X 1924. Oba datiranja su nepouzdana.

¹⁹⁹) O. c. (185).

²⁰⁰) O. c., str. 25.

stoljeća, jer slijepi lukovi na unutrašnjim pobočnim zidovima mogu potjecati i iz doba romaničkog stila.

Arhivski spisi je rijetko spominju,²⁰¹⁾ ali ipak bilježe da je 31. ožujka 1639. godine lastovski knez Medo Mihov Menčetić na molbu lastovskih sudaca i kamerlenga dao u njoj izložiti natpis koji je imao posvjedočiti da je kapela vlasništvo sela:

Hec est capela M. A. Omnium Universitatis
Insule Laguste et rinovata in tempore No
bilis Orsati Michaelis de Menze Comititis Laguste
MDCXXIX

U natpisu koji nisam našao u kapeli, već u arhivskim spisima zapisana je dakle, 1629 godina, ali trebalo bi da bude 1639, jer je Medo Menčetić tada kneževao na Lastovu. Prema tome popravljena je 1639. godine,²⁰²⁾ a kasniji popravci su na njoj očiti, iako ih je vremenski teško odrediti jer su rustični kao i prvotno zide.

CRKVA SV. IVAN

uzdiže se na padini brijega iznad župske crkve kraj nekadašnjeg Kneževa dvora. Spominje se početkom XIV stoljeća, već 1344. godine.²⁰³⁾ Gradio ju je svećenik i bilježnik Andrija Skrinjić, ali još ni 1374. nije bila sasvim dovršena.²⁰⁴⁾

Polukružna apsida okrenuta je po starom običaju k istoku, a građena je kao i duga široka crkvena lađa kvaderima. Četiri lezene na svakom zidu spojene lukovima oblikuju plitke i široke niše bez ikakve profilacije i čini se da su potrebite samo da podrže zidove kosog zemljišta, jer svoda, izgleda, nad tim relativno širokim prostorom nije nikad ni bilo.

Nisko pročelje također pokazuje krparenja kraj vrata i prozora, a možda i nespretnosti prvotnog zidanja, jer je i natpis na nadvratniku nespretno. Oba dovratnika su gotički prekinuta u sredini vodoravnim kamenima radi statičke izdržljivosti, a i luneta romaničkog oblika ima slična izdužena uporišta. U lunetu je vjerojatno kasnije uzidan grb, u čijem srednjovjekovnom štitu su dva kosa pojasa, a među njima stilizirani ljiljan i dvije šesterokrake zvijezde. Po njegovoj sličnosti s grbom na luneti sv. Marije na Grži, koji je datiran 1442. godine i nosi ime Lastovca Marina sina Vlahana Vitića, može se zaključiti da je i ovo grb tog svećenika. To nam ustalom potvrđuje

²⁰¹⁾ D. L. 1638—1648, 136.

²⁰²⁾ Te godine je doista kneževao u Lastovu Medo Mihov Menčetić. F. Radić, o. c. (25) str. 121.

²⁰³⁾ G. Čremošnik, Notarske listine sa Lastova. Spomenik SAN XCI, str. 35. Beograd 1939.

²⁰⁴⁾ G. Čremošnik, o. c. (25), str. 55.

i natpis na nadvratniku. Taj teško čitljiv natpis²⁰⁵) gotičkih kurzivnih slova glasi u nepravilnoj srednjovjekovnoj talijanštini:

I in X n: in: 1350 ani fo comencado que

sta glisia p, ma: di p andrea di scrina:

in 1418: fo copita questa glisia p, ma di p marin di blacan:

Prema tome crkvu je započeo zidati 1350. ili možda 1360. godine, jer brojevi nisu potpuno jasni, lastovski svećenik i bilježnik Andrija Škrinjić²⁰⁶) kako to potvrđuju i pismeni dokumenti, a dovršio je 1418. godine drugi lastovski svećenik Marin Vitić zvan po ocu i Vlahanović. Marin je stoga u lunetu nad vratima naknadno postavio svoj grb.

Cetverouglasti produljeni i uski prozorčić na pročelju sličan je onome sv. Marije na Grži i na još nekim srednjovjekovnim gotičkim i romaničkim crkvicama osobito u šibenskom kraju, ali ovaj ima razvijeniji oblik, jer ga natkriljuje polukružna luneta na konzolicama kao rustični odraz romaničkih monofora, shvaćena potpuno dekorativno.

F. Radić je krajem prošlog stoljeća zatekao još u crkvi, koja je za vrijeme talijanske okupacije pretvorena u crkveno skladište i tek nedavno popravljena, islikani drveni strop s pet figurativnih kompozicija. U sredini je bilo Kristovo krštenje a naokolo Žrtva Abrahamova, Juditino ubijstvo Holoferna, Kainovo ubijstvo Abela i Jahe-lino ubijstvo Sizare. Nažalost. Radić nije ocijenio vrsnoću ni stil tih prizora, ali po opisanom rasporedu stropa sa središnjim i okolnim krvavim prizorima, moglo bi se pretpostaviti i da je bio baroknog stila. Naslikan je u doba dok su upravljali crkvom svećenici Jerolim i Antun, ako smo tačno pročitali imena koja Radić ovako ispisuje: TEMPORE, RECTORATVS, D.HYERONIMI. SCIVT HETD. ANTO-NYILEXE — CAPELANORVM

Radić je zatekao i oltarnu sliku Ivana Krstitelja s jagnjetom a na oltarnoj ploči je čitao:

o
M . D . XV

+ PRESBIR. IOAS. GEORGI. RADOSTIK RECTOR. ISTIVS
ECCLESIE. S. IOAS. BATISTE
FIERI FECIT

Nažalost, ti natpisi su nestali, a Radić²⁰⁷) nije spomenuo ni stilske odlike slike, kao što ne bi bili učinili uostalom ni ostali naši pisci onog vremena, ali se po zabilježenoj godini može pretpostaviti da je slika bila renesansna, a možda i rad dubrovačke škole. Iz navedenog natpisa, a još više iz oporuke tog svećenika, koji se u njoj nazivlje

²⁰⁵) F. Radić ga nije uspio pročitati i piše samo da ima četiri redka, što je pogrešno. Zatekao je vrh pročelja i preslicu koje sada više nema. O. c. (161) str. 32... M. Vasić, kao obično, ponavlja Radićevo mišljenje. O. c., str. 35.

²⁰⁶) Tako se spominje i u oporuci Marina Vlahanovića 2. VI 1439... Andrea Schrinich... L. Test. Ragus. 13, str. 49.

²⁰⁷) F. Radić o. c. (28), str. 86, 87.

hrvatskim imenom Živko Jurjević rečeni Radostić, doznaje se, dakle, za još jednog lastovskog darovatelja, jer je on pored te slike u svojoj oporuci 1518. godine poklonio crkvi sv. Ivana dva srebrna kaleža, svileno crkveno ruho i tucet rubaca.²⁰⁸⁾ Godine 1544. ostavio je crkvi srebrni kalež i odjeću od zelene svile i svećenik Franko Ivanov.²⁰⁹⁾

U pločniku se nalazila već spomenuta nadgrobna ploča s natpisom svećenika Antuna Lastovca, koja je zatim odatle prenesena i uzidana u novi zvonik župske crkve. Tom zgodom je uokvirena u novi okvir reljefne lozice koji je ranije nije okruživao, a čiji je motiv kako vidjesmo, preuzet sa vrata barokne crkve sv. Antuna.

CRKVA SV. ANTUN

Srednjovjekovna bratimska crkvice sv. Antuna Opata koja se spominje u arhivskim dokumentima XIV stoljeća²¹⁰⁾ uzdiže se na istočnoj strani sela. Njena loža je presvođena prelomljenim gotičkim svodom i ima poluoblbu apsidu s dugoljastim i uskim prozorčićem, okrenutu kao na svim srednjovjekovnim crkvama k istoku. Na pobočnim zidovima su bile sve do početka našeg stoljeća po tri lezene spojene međusobno slijepim lukovima koje su zatim ukinute, a ostale su samo dvije prednje i zidni vijenac romaničkog profila. Stara crkvice je imala, dakle, izraziti srednjovjekovni oblik dok joj nisu, vjerojatno u XVII stoljeću, srušili pročelje i nadodali mu široku lađu. Sačuvani stariji dio postao je tada svetište i apsida produljene barokne crkve. Očito se vidi da je bratovština sv. Antuna, koja se spominje u XVI stoljeću,²¹¹⁾ a zastalno je bila i starija, imala prihoda sa svojih imanja kao i druge bratovštine, a možda i više, jer je njena crkva raskošnije zidana i uređena. Ta je bratovština, kao i ostalih devet koje su izdržavale i popravljale svoje crkve, zaslužna, dakle, za spašavanje lastovskog kulturnog nasljeđa, ali su te zasluge ipak sporne, jer dobronamjerni bratimi nisu bili zainteresirani samo umjetničkom vrijednošću spomenika već i njegovom vjerskom namjenom, pa su ga u tu svrhu ponekad preinačivali.

Barokna raskoš se ovdje ispoljila u rustičnom i neusklađenom obliku i u nesrazmjeru nove prema staroj lađi, u oltarima i slikama, i nosi pokrajinsko obilježje u kojemu nema ničeg iz XV stoljeća, stoga Molajoli griješi kad crkvu datira u kraj tog stoljeća.²¹²⁾ Proširenje srednjovjekovne kapele iz XV stoljeća izvršeno je oko 1665. godine, kada su u ožujku sklopili nadstojnici ove crkve ugovor sa zidarom Bartulom Ivanovim da im iskleše tisuću kamena kojima će obraditi pročelnu stranu poput onih na župskoj crkvi i zatim ih

²⁰⁸⁾ L. T. L. 2, str. 90.

²⁰⁹⁾ L. T. L. 2, str. 129.

²¹⁰⁾ L. T. L. 1. (1371—1428), pod datumom 3. I 1385.

²¹¹⁾ D. L. 1593—1600, 93, 164', 200. Arhiv Kapor; D. Roller, o. c. str. 277.

²¹²⁾ O. c.

uzidati vapnom u zid.²¹³⁾ Obrada kamena na pročelju doista je jednaka onoj na crkvi sv. Kuzme i Damjana, te se vidi da se ugovor odnosi doista na pročelje, koje se i po svom stilu može datirati u drugu polovicu XVII stoljeća. Proširenje međutim nije bilo gotovo ni 1710. godine, pa su knez i suci lastovski odredili da nadstojnici crkve potroše izvjesnu svotu »da se sasma ne sruši ono što je dotada sagrađeno i propadne ono što se dotad učinilo.²¹⁴⁾ Uglovi pročelja su obrubljeni istaknutim bunjatom, koji je jedino na tom mjestu dospio na ovaj osamljeni otok. Na velikim vratima profilirana okvira su tipične barokne oznake, dvokrilni zabat sa središnjom volutom za postolje kipa, reljefna glava sred nadvratnika, povećani tzv. dijamantni vršci pri dnu dovratnika i volute koje se spuštaju sa obe strane nadvratnika. Poznate već kod nas u antičkom rimskom graditeljstvu na mauzoleju i hramu Dioklecijanove palače u Splitu,²¹⁵⁾ te volute se osobito ponavljaju na kasnorenesansnim portalima franjevačke crkve, crkve sv. Nikole na Pilama i Gospe Milosrđa u Dubrovniku, a vide se i na renesansnim vratima srednjovjekovne crkve sv. Petra i na renesansnoj Marijinoj crkvi uz središnji trg u Korčuli koja ima i dvokrilni zabat. Bile su, dakle, poznate u dubrovačko-korčulansko renesansnom baroknom krugu, pa su dospjele i na Lastovo. Prozor u obliku srednjovjekovnog koluta ima na stupićima jonske glavice, koje su također češće u baroknom stilu a između njih gotički četverolist i trolučne gotičke arkadice. Zakašnjeli romaničko-gotički motivi zadržani su, dakle, i u baroku također i na Lastovu, ali i ovdje su izgubili čvrstoću svog prvotnog oblika. Uz vrata su dva dugoljasta vodoravno položena i četvorasta prozora profiliranih okvira i nadprozornika, koja po baroknom običaju ne samo na dalmatinskim crkvama, već i na palačama čine s portalom jedinstvenu kompoziciju. Sretaju se, da spomenem najbliže primjere, ne samo na četiri lastovske crkve već i na župskoj crkvi u Blatu na Korčuli i na tri crkve u Orebićima, na Gospi Karmela, na Navještenju i na bivšoj gotičkoj crkvi sv. Stjepana koju su orebički pomorci proširili u doba baroka, a zatim je bezobzirno krajem prošlog

²¹³⁾ Adi 8 marzo 1665.

Reverendo L. Luca Marinizza con li sua compagni procaratori della fabrica della chiesa di Sant'Antonio d'una parte et d'altra Bartolomeo di Giovanni muratore in presenza del Magnifico Signor Vice Conte ser Matteo Menze e sua honorevoli giudici fecero patto et acordo che detto Bartolomeo debbia tagliare un migliaro di pietre tanto della facciata quando di dentro e meterlo in muro con calcina per lo quale li promessero e si obligorno li sudetti procaratori di passare per ogni migliaro ducatti trenta otto di grossi 42 per ducato et soministrarli con calcina e manuali et aqua et altre cose necessarie per la fabrica solo sia obligato sudetto Bartolomeo tagliar e far le pietre e meter le in opera ma sia la facciata delle pietre della fabrica come nella capella di Santi Cosmo e Damiano e tuti restorono di comun acordo fra di loro senza haver lite ne contradictione alcuna. Matteo Menze Vice Conte D. L. 27, 139'.

²¹⁴⁾ D. L. 38, 61, 62.

²¹⁵⁾ V. sl. F. Bulić — Lj. Karaman, Palača cara Dioklecijana u Splitu sl. 53, 56. Zagreb 1937.

stoljeća pretvorili u trokatnu osnovnu školu.²¹⁶⁾ Ovo povezivanje vrata i prozora u jedinstvenu kompoziciju počelo je zapravo već na renesansnim crkvama npr. na crkvi sv. Roka 1516. godine, na splitskom Peristilu, a zatim na crkvi sv. Jelisavete na Pilama u Dubrovniku, na crkvi sv. Duha sred Šibenika 1592. godine, na kojima su zidali domaći graditelji. Izrazito barokni naglasak dobio je taj motiv²¹⁷⁾ na crkvi Gospe od Vrhpoljca koju je 1722. godine zidao graditelj Ivan Skoko.²¹⁸⁾ Na prozorima crkve sv. Antuna su željezne rešetke svinutih voluta također veoma česte u tom obliku na dalmatinskim prozorima, a i vratima u XVIII i XIX stoljeću. Na vrhu pročelnog zabata strši trostruka barokna preslica na čijim su lukovima završne volute s reljefnim cvjetovima. Bratimi sv. Antuna, čiji se »bratovština sv. Antuna i Vida« spominje u početku XV stoljeća,²¹⁹⁾ popravljali su je 1813. godine i kupili za nju nova zvona.²²⁰⁾

Pobočna vrata su zadržala renesansni oblik s lunetom vrh nadvratnika koji je skoro redovit u Lastovu, ali su čitava prekrivena vijugavom lozicom široko i meko oblikovanom na barokni način, čim se odvajaju od dalmatinskih crkvenih portala. Molajolijevo datiranje u XVI stoljeće je prerano, jer bit će da potiču iz druge polovice XVII stoljeća, a pogrešno je i njegovo mišljenje da su »gotizirajuća«.²²¹⁾ Ovakvo bogato kićenje vrata plitkim baroknim reljefima najraskošnije se ispoljilo u prvoj polovici XVII stoljeća na župskoj crkvi u Omišu.

Vrh stražnjeg zabata je kip sv. Antuna Padovanskog dekorativni rad domaćih klesara koji se možda po baroknom običaju nalazio sred zabata na portalu kao i na crkvi sv. Josipa u Lastovu i u Dubrovniku. Njegovo štovanje rašireno u XVII stoljeću i u Dalmaciji spojili su Lastovci s ranijim obožavanjem sv. Antuna Opata kojemu je prvotno bila posvećena ova kapela. Stoga su na baroknoj oltarnoj pali sladunjava kolorita i širokih poteza obojica naslikana kraj Gospe. Kameni barokni oltar te slike sliči ostalim lastovskim oltarima XVII stoljeća ali ima četiri stupa koji drže dvokrilni zabat sred kojega je kao na spomenutom oltaru sv. Vlaha i mnogim dalmatinskim oltarima poprsje Stvoritelja. Očito je dakle da su domaći oltaristi vrlo često ponavljali renesansne i barokne sheme²²²⁾ Jedini pobočni oltar se ponešto odvađa iz tog niza. Spominje se već 1709. godine,²²³⁾ a posvećen je Ignaciju Lojoli i Franu Ksaverskom svecima

²¹⁶⁾ C. Fisković, Arheološke bilješke s Pelješca. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LV, Split 1956.

²¹⁷⁾ V. sl. C. M. Iveković o. c. t. 250/1.

²¹⁸⁾ Javlja se međutim i na nekim srednjovjekovnim crkvicama npr. na sv. Vidu u Velom Grablju na Hvaru, koja se spominje u XIII st. T. Smičiklas, o. c. III str. 53. Zagreb 1905.

²¹⁹⁾ L. T. L. 1 (1371—1428) veljača 1409.

²²⁰⁾ Računska knjiga Bratovštine sv. Antuna 1790—1816. Lastovski spisi sv. 8. HAD.

²²¹⁾ O. c. (28).

²²²⁾ Lisnati reljefni okvir uz palu poslužio je za uzor novom okviru nadgrobne ploče uzidane 1942. g. u zvonik župne crkve.

²²³⁾ D. L. 37.

isusovačkog reda koji se upravo u to doba jače ukorijenio u Dubrovniku, pa je obožavanje njegovih prvaka prodrlo i na Lastovo, koje se u mnogočemu povodilo za Dubrovnikom radi odgoja svećenika Lastovaca u tom gradu. Bogato je izrezbaren u drvu, a i plastičnost mu je naglašena sa dva stupa i dva ažurirana lisnata polustupa koji nose kičeni, ali preširoki i neusklađeni dvokrilni zabat. Bogati okvir uokviruje platno sladunjave barokne manire na kojemu su u ćeliji naslikani prema uobičajenoj ikonografskoj shemi pri obožavanju raspela Lojola i Ksaverski koji prima raspelo da s njim krene u misiju na daleki istok. Gola rezbarija nije oplemenjena i nema pozlate tek je na zidanoj menzi oltara šareni kasnobarokni antependij s cvjetnim motivima, volutama i uobičajenim Kristovim monogramom IHS u sredini koji se isticao i na gotičkim kućama XV—XVI stoljeća, ali je navlaš omilio Isusovcima u dva slijedeća stoljeća. Na oltaru se nalaze i dva polupostolja lisnatog baroknog ukrasa pozlaćenog i vještije izdjanog nego ukrasi oltara. Slično ažurirano i reljefno izrezbareni okviri, vijenci i postolja propadaju u crvotočini još uvijek po našim primorskim crkvama iako se u njima odražuju uplivi brustolonskog mletačkog rezbarstva. Osobitost ove lađe je bogato izrezbareni drveni okvir ravnog stropa raščlanjena profila s konzolicama, zupcima i završnim lambrekenima, bojadisan žutom, plavom i bijelom bojom. Po svojoj rustičnoj izradbi slični završetku drvenog oltara i čini se rad nekog mjesnog rezbara.

Na oltarima su četiri kasnobarokna mjedenja svijećnjaka s tri šapice pri dnu trostrano profilirana postolja, koje se češće sreća u dalmatinskim crkvama. U crkvu je preneseno i barokno već trošno platno iz crkve sv. Barbare s likom te svete i sv. Stjepanom koje nema umjetničke vrijednosti. Godine 1944. zatekao sam u ratnom metežu u crkvi trošnu kasnobizantinsku Gospu na drvu, koje više tu nema, po čemu bi se reklo da ih je i na Lastovu ranije bilo, ali to je jedini poznati primjerak nađen na otoku ukoliko ih se još ne skriva u ponekoj kući. Krajem XVII i početkom prošlog stoljeća spominje se u crkvi i bratovštini srebrna žlica i čašica,²²⁴) ali to neće biti bile jedine srebrne umjetnine ove bogate crkve.

CRKVICI SV. MARIJE NA GRŽI

sazidana je na visokoj stijeni koja se uzdiže iznad sela, oblikujući i omeđujući prostor pred župskom crkvom. Sagradio ju je lastovski svećenik već spominjani Marin sin Vlahana Vitića, zvan u oporuci po svom ocu i Vlahanović, čije je ime dosada u natpisu krivo čitano Kanivitić.²²⁵) Iako mu prezime nije bilo ustaljeno, ipak izgleda da je bio potomak nekog starog lastovskog roda, jer mu je pod imenom

²²⁴) 1799... una ciasciza d'argento ed una cuchiaia d'argento. Računska knjiga Bratovštine sv. Antuna.

²²⁵) F. Radić, Natpis u Lastovu. Starohrvatska prosvjeta VII, sv. 1. str. 22. Knin 1903; M. Vasić o. c. str. 29.

na natpisu uklesan i grb jednak onome na crkvi sv. Ivana koju je on dovršio. U svojoj oporuci iz sredine 1439. godine on je ostavio izvjesnu svotu novaca da se u Lastovu sagradi crkvice posvećena Mariji velika poput crkvice sv. Vlaha i da se opskrbi sa tri zvona ikonom, kaležom, svilenim crkvenim ruhom, misalom i brevijarom.²²⁶⁾ Očito je, dakle, da je Marin bio bogati koljenović koji je doprinio gradnji dviju crkava.

Ali ranije od ove crkvice, koja je za vrijeme talijanske okupacije bila pretvorena u skladište, a nakon rata opet obnovljena, postojala je još jedna crkva posvećena Gospi, vjerojatno ona u polju, te su ovu prozvali sv. Marija nova, a zovu je i po stijeni na kojoj je sačuvana »na Grži« ili »na Griži«,²²⁷⁾ zatim 1445. po darovatelju »dum Marinova crkva,«²²⁸⁾ a 1737. i »Gospa od snijega.«²²⁹⁾ Starija pak crkva posvećena Mariji, koju već 1448. godine nazivlju »stara«, bit će da je prvotna crkvice koja je kasnije posvećena i prozvana »sv. Marija u polju« (S. Maria del Campo, s. Maria in Piano).²³⁰⁾

Crkvice na Grži dominira nad selom i skupa s župskom crkvom i obližnjim trijemom stvara prikladnu sredinu, koja je osakaćena i nagrđena neukusnim gradnjama općine i škole sagrađenim prije drugog svjetskog rata u lošim omjerima i oblicima neusklađenim s reljefnom slikovitošću starog sela, kojemu je na uzvisini pred ovom crkvicom seoski teklać oglasivao općinske i kneževe naredbe, jednako kao i sa Prijedora i pred crkvom sv. Antuna da ih svi dijelovi naselja mogu čuti.

Tri gotička otvora male preslice slažu se s dum Marinovom oporukom, da se za crkvu nabave tri zvona. Čvrsta i glomazna preslica zidana vrh pročelja skladno se u prostoru, osobito kad ju se gleda iz daljine, povezuje s preslicama pročelja župske crkve, ali je novogradnjom glomaznog zida kojim je okupaciona vlast poduprla trg pred školom i općinskom zgradom uništena slikovitost starog Dolca, a tim i okrnjen izgled ove crkvice.

Zidana je rustičnim kvaderima koji još nisu onako glatko obrađeni kao u drugoj polovici XV stoljeća u jednostavnom obliku s malom polukružnom opsidom i začudo nije, kao ni župska crkva, potpuno okrenuta k istoku, iako je to onda bilo uobičajeno. Ustupanje

²²⁶⁾ J. Tadić o. c. I, str. 131. Iz njegove oporuke se doznaje da je u XV st. bio običaj, kao i danas, pri svršetku gradnje prirediti ručak: Anchora lo bestiame lo qual apiu voglii che se manga sovra la jexia, quando se conzara la deta jexia... Test. Ragus. 13, 49.

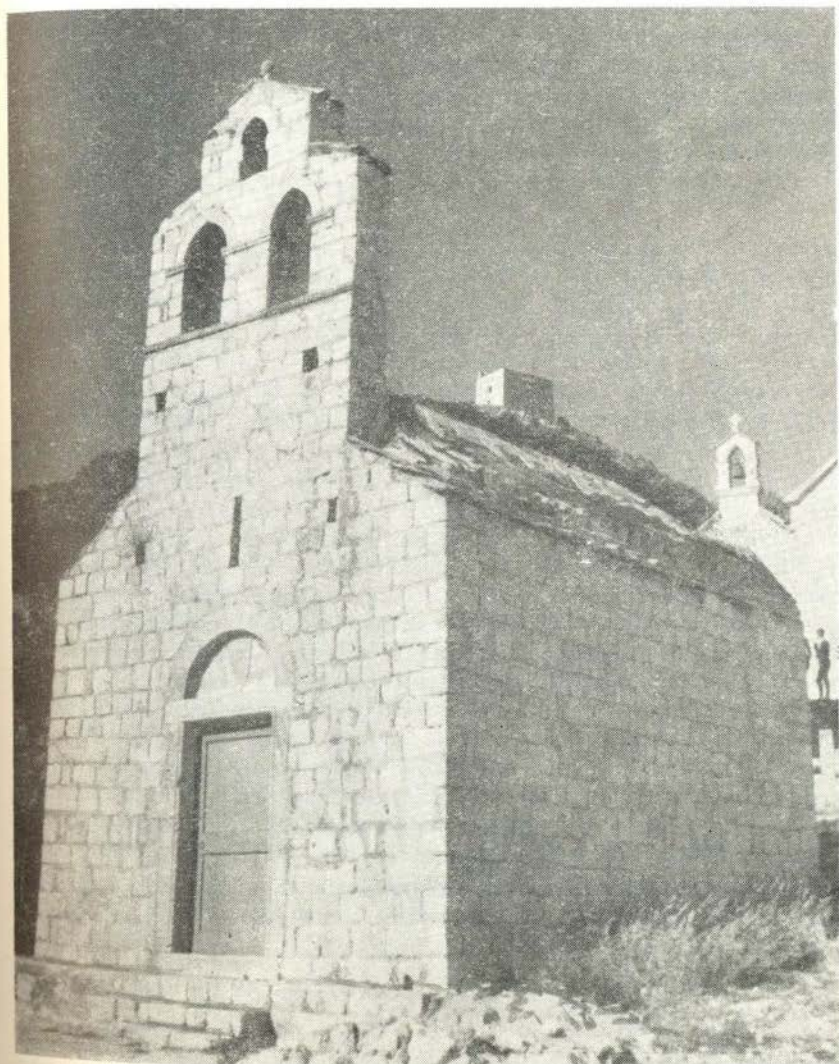
²²⁷⁾ S. Maria in grissa... D. L. 8, 174; 15. XII 1467. g. ostavlja joj neke zemlje lastovski svećenik Antun Nikolin u svojoj oporuci, koju je učinio odlazeći u Rim i u Napulj, da oslobodi svog nećaka Marina od zarobljenštva na katalonskoj galiji. Prijepis u spisima Fantelle u Naučnoj knjižnici u Dubrovniku. God. 1729. je još zovu Santa Maria nova in Grigia D. L. 42, 32, 34.

²²⁸⁾ 11. XII 1445... in Santa Maria nuova zoe la giexia de don Marin... D. L. 1438—1447.

²²⁹⁾ Acta visitationis archidioecesis ragusinae 1728. I Molajoli je zove »Madona della neve«. O. c.

²³⁰⁾ D. L. 1438—1447 pod datumom ožujka i studenog 1448.

od tog pravila pokazuje da je predjel oko dviju crkvice već bio prostorno oblikovan i izgrađen, pa su mu se one podredile na urbanistički način, koji se u srednjem vijeku rijetko sreća u selima. Takvo uklapanje u sredinu otkriva smisao za prostorno oblikovanje koje je priprostim stanovnicima ovog naselja bilo urođeno, pa su ga stoga i uskladili, bez velikih planova i predomišljanja, sa svojim krajem i životnim potrebama, otklanjajući pri tome ponekad i stroge vjerske propise.

6. Sv. Marija na Grži

Sred pročelja crkvice svete Marije je jedini, dugi i uski prozor, koji je inače uobičajen na našim primorskim romaničkim i rano gotičkim crkvicama XIV stoljeća osobito onim seoskim. Vrata imaju polukružnu još romanički neprofiliranu i rasteretnu lunetu nad nadvratnikom, koja će se na lastovskim crkvama zadržati do baroknog stila. Dovratnici su im obrubljeni gotičkim »štapom«, pa ih se stoga obično u dubrovačkim građevnim ugovorima XV i XVI stoljeća i nazivlje »porta bastonata«. Oba dovratnika su po običaju gotičkog stila prekinuta po sredini vodoravno umetnutim kamenom radi jačeg statičkog učvršćenja, (kao i na crkvi sv. Martina. U luneti je pločica s već spominjanim reljefnim grbom dvaju kosih pojasa između kojih su poredani stilizirani ljiljanov cvijet i dvije osmerokrake zvijezde, veoma sličan, kao što vidjesmo, onome na crkvi svetog Ivana. Nad njim je na istoj pločici natpis pisan goticom koji je, zbog svoje zbijenosti, teško čitljiv.

† ANO . DM CCCC
 XLII OLIM . BONE . MEM
 ORIE PRESBITER MARIN . FI
 LIVS . QDAM . VLACANI . VIT
 IC . AEDIT . ISTO . ORACVLO
 AD ONORE . D . VIRGINE MARIE

Natpis je bio pogrešno objavljen²³¹⁾ pa su stoga M. Vasić,²³²⁾ B. Molajoli i ostali²³³⁾ datirali crkvicu prerano, u XIV stoljeće.

Unutrašnjost je presvođena prelomljenim gotičkim svodom na kojemu je, kao i na svodu sv. Kuzme i Damjana i sv. Marije u polju, mali otvor za propuštanje dima, koji se slegne pod svodom i za vjetrenje male unutrašnjosti koja, ispunjena vjernicima, postaje zagušljiva zbog nedostatka širih prozora. Propuh između tog otvora i pročelnog prozorčića čisti, bar donekle, zgusnuti zrak, pa je stoga ovakav otvor na svodu ponavljan u lastovskim crkvicama.²³⁴⁾ Niska apsida s uskim prozorom je polukružna, a na pobočnim zidovima su po staroj predromaničkoj i romaničkoj predaji po tri plitke niše segmentnih lukova između polupilona. Uz zidove je uska klupa udubenog romaničkog profila, koja se ne viđa često u našim crkvama. Pri ulazu je kamena zdjela za blagoslovljenu vodu gotički uobičajeno izljebana poput melona na kojemu je reljefni križ. Crkvice, dakle, pokazuje sve oznake čvrstog zidanja gotičkog stila u kojemu su ostali još tragovi romanike.

Na oltaru, koji je obnovljen na srednjovjekovni način s menzom na zidanom pilastru, je drveni triptih. U srednjem dijelu je Marija

²³¹⁾ F. Radić, o. c. (225).

²³²⁾ O. c. str. 29. Pisac, prema F. Radiću, pogrešno piše da je crkvicu dao sagraditi svećenik Marin Kanivitić.

²³³⁾ Dalmazia, Quida d'Italia.

²³⁴⁾ Sličan otvor vidio sam i u crkvi u Sipontu, koja je povezana uz našu srednjovjekovnu povijest i koju su, jer je pri moru, i Lastovci posjećivali.

sa sinom kojima su stav i odjeća naslikani bizantinskim načinom, koji podsjeća na tip Bogorodice Strasne, dok se u licu ispoljava zapadnjačka gotičko-renesansna sladunjavost. Da je triptih naslikan doista za Lastovo svjedoče likovi sv. Kuzme i Damjana, naslikani na pobočnim dijelovima u crvenim odjećama mučenika, a s liječničkim oznakama; jedan drži renesansnu posudu i kutiju, a drugi palmu mučeništva i liječnički alat. Kraj njih su Marija Magdalena pod kojom piše renesansnom kapitalom S. MARIA MAGDAL (ENA) s posudom miomirisne masti i evanđelist Ivan naslikan bizantinskim načinom kao bradati, sijedi starac u crvenoj tunici i tamnozelenom plaštu svjetle podloge. Da bi ga se na ovom katoličkom oltaru prepoznalo, pod njim piše IOAN(ES) ECVAGELI(STA). Čitavi likovi svetaca su naslikani u punoj oblini pred zlatnom pozadinom i niskom crvenom pregradom, dok je Gospa, veća od njih, plošna i prikazana samo u poprsju. Pred njome je u uglu sitno poprsje sijedog bradatog svećenika, valjda darovatelja u albi, a nad njom u trokutnom zabatu Stvoritelj okružen anđelima.

Po bizantinskom manirizmu i renesansnom načinu slikanja, koje je propleo ovaj osrednji slikar, možda sljedbenik mletačkog slikara Pietra di Giovanni nastanjenog u Dubrovniku, može se poliptih datirati u sredinu XVI stoljeća i pripisati dubrovačkoj slikarskoj školi, u kojoj su u drugoj polovici tog stoljeća neki renesansni slikari obnovili bizantinsku predaju.²³⁵ Za tu sliku su već u prvoj polovici toga stoljeća skupljali milodare, pa je i svećenik Stjepan Ivana Jurinić ostavio u svojoj oporuci u listopadu 1539 deset perpera,²³⁶ po čemu se, jednako kao i po stilu, može zaključiti da je naslikana slijedećih desetljeća nakon toga. Dok je crkvice bila skladište poliptih je bio prenesen u crkvu sv. Josipa. Još 1944. godine zatekao sam na njemu izvorni drveni okvir sa stupićima koji nisu imali u reljefu izrezanu već islikanu renesansnu lozicu, u čemu se primjećuje opadanje dubrovačkog rezbarstva u XVI stoljeću. Taj okvir je nakon restauracije poliptiha u Zagrebu zamijenjen novim koji nema stilske oznake, jer se još uvijek ne uvažuje da stari okviri upotpunjuju sliku i često služe njenom stilskom određivanju i datiranju.

CRKVICA SV. NIKOLA

Sagrađena je u čvrstom načinu gotičkog zidanja na sedlu između dva borovita brijega koje dijeli vinorodno polje Kal i morsku uvalu Zaci. Posvećena je zaštitniku putnika i pomoraca, pa je stoga i podignuta uz puteljak i na domak mora. Sazidana je čvrstim kvaderima, a pokrivena lijepo oklesanim i neobično velikim pločama (90 x 23 cm),

²³⁵ V. Đurić o. c. str. 211. sl. 129—131; Isti, *Ikone u Jugoslaviji*, predgovor katalogu, str. 48. Beograd 1961. Autor pogrešno navodi da se triptih nalazi u župnoj crkvi, u kojoj nikada nije bio.

²³⁶ 4 oct. 1539... a Sancta Maria a Grixia perperi dieci in aiuto dela figura... L. T. L. 1528—1548 str. 87'; Test. Rag. 38, 62'. HAD.

koje daju crkvi izgled čvrstoće i cjeline. Apsida joj je poluobla i izdužena, a na pročelju su vrata širokih dovratnika s lunetom segmentnog luka, koja ujedno služi, kao što vidjesmo, i kao obrana nadvratnika i kao ukras. Nad njim je rustična preslica čiji su pilastrić gotički profilirani, ali na luku su već zakržljale renesansne volutice. Pod tim sitnicama, koje odaju upravo kraj XV i početak XVI stoljeća, može se zaključiti, da je ovo doista ona crkva sv. Nikole, za koju je već spominjani svećenik Ivan Marinov zvan Buzatović odredio u svojoj oporuci krajem 1510. godine, da se dovrši skupa sa zvonikom i to prema želji njegova oca Lastovca Marina Florijeve de Gisula.²³⁷⁾

Unutrašnjost je presvođena poluobljim nepravilnim svodom sred kojega je, po lastovskom običaju, mali okrugli otvor kao onaj u sv. Kuzmi i Damjanu, sv. Mariji u polju i sv. Mariji na Grži. Okrenuta k istoku mala apsida je presvođena i u njoj je kamena ploča oltara na zidanom pilonu. Slika, ni crkvenog pribora nema, jer je crkva odavna bez bogoslužja. Neizrazita kamena posuda za blagoslovljenu vodu ima u krugu reljefni križ latinskog oblika. Pod je pokriven opekama koje u dubrovačkom kraju nisu bile rijetke, jer su se pekle u srednjovjekovnom selu, koje se po tome prozvalo Crijepe, a zatim Kupari u Župi dubrovačkoj. Podova od opeka nađe se stoga i u lastovskim kućama.

CRKVA SV. MARIJA U POLJU

Sred lastovskog groblja, na čijim se nadgrobnim spomenicima i pločama ističu natpisi na hrvatskom jeziku iz konca prošlog i prve polovice našeg stoljeća, diže se najljepša lastovska crkva posvećena sv. Mariji, značajna i zbog toga što se u njoj — jer bijaše osamljena — okupilo u svibnju 1602. godine preko trideset i pet istaknutih Lastovaca na tajni dogovor za ustanak protiv samovolje dubrovačke vlastele.²³⁸⁾

Današnja crkva je sazidana u prelazno gotičko-renesansnom stilu vjerojatno na mjestu srednjovjekovne, koja se, kako rekoš, u arhivskim spisima nazivlje »sv. Marija stara« za razliku od »sv. Marije nove«²³⁹⁾ koju je, kako vidjesmo, sagradio 1414. godine don Marin Vlahanović. Svakako, 1385. godine spominje se bratovština sv. Marije²⁴⁰⁾ koja je postojala i 1597. godine.²⁴¹⁾ Sama pak crkva se nazivlje

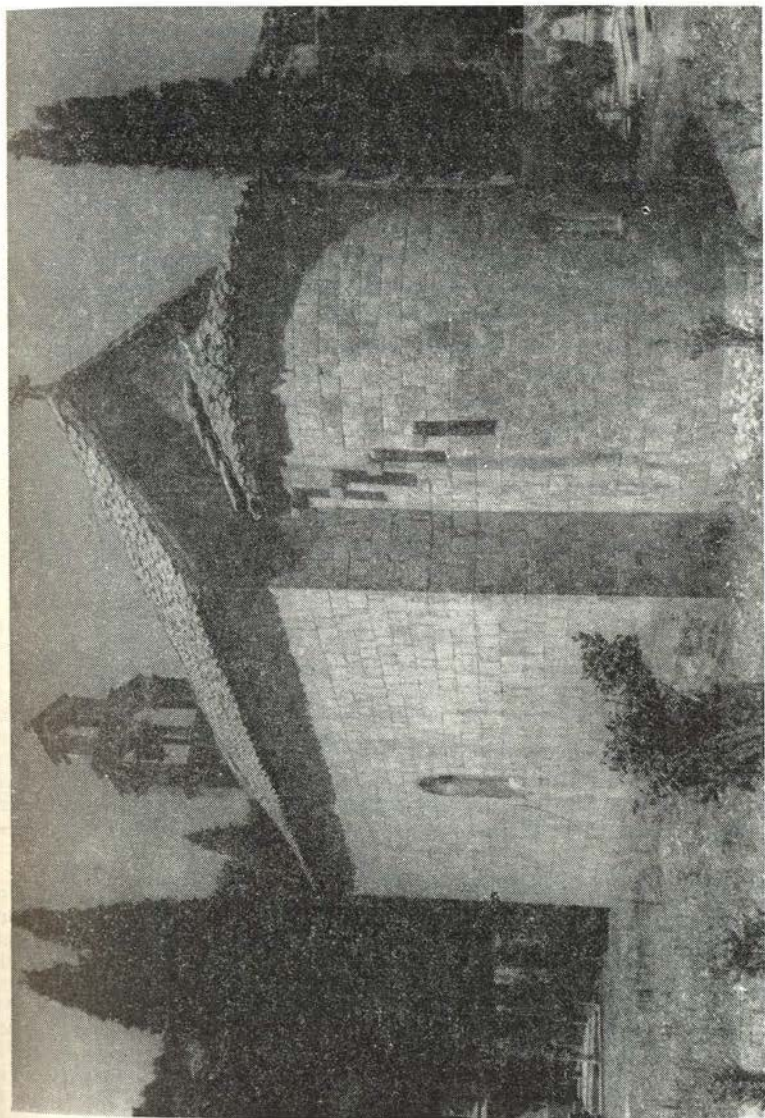
²³⁷⁾ 3. IX 1510... Io prete Zoane di Marin de Fiorio de Gisula laso che se debia conzar la gixia conlo campanelo di Santo Nicholo quale a ordinato mio padre dei beni.... L. T. L. 2, 17 i index.

²³⁸⁾ M. Lucijanović, o. c. str. 262.

²³⁹⁾ 22. VII 1522. Marin de Richis de Lagusta rector S. Marie nove de Lagusta. Div. Not 96, 191. HAD. D. L. 40, 10; F. Radić, a prema njemu i E. Dyggve zovu ovu crkvu pogrešno Gospa od ružarija O. c. (161) str. 33; o. c. (95) str. 63.

²⁴⁰⁾ L. T. L. 1. (1371—1428).

²⁴¹⁾ D. L. 1593—1600, str. 116, 142. Arhiv Kapor.

7. Sv. Marija u Polju

1448. godine sv. Marija u polju (S. Maria del campo)²⁴²⁾ ili Sv. Marija u ravnici (S. Maria in piano). Današnji njen oblik je gotičko-renesansnog stila, koji je cvao krajem XV i početkom XVI stoljeća, pa ju se može i datirati u to vrijeme. Svakako, do 1512. godine nije bila potpuno dovršena, pa su joj ljeti te godine gruški majstori Marko Lukšić, Antun Rusković i Maroje Đurđević ožbukali unutrašnje zidove, popločali tlo i izradili kamenu klupu naokolo vanjskog zida. Zajamčili su, završivši taj posao, da će žbuka trajati najmanje osam godina, a pokvari li se da će je popraviti.²⁴³⁾ Izrada žbuke kojom su bile obložene već dalmatinske predromaničke crkvice osobito se cijejala u dubrovačkom kraju tokom prošlih stoljeća, a naročito u baroknom i rokoko vremenu, kada su se izrađivali stucco ukrasi, pa je stoga običaj skidanja stare žbuke sa starinskih zidova, a osobito svodova, uveden između dva prošla svjetska rata i danas nastavljen pogrešan, jer se time uništava jedinstvo unutrašnjosti i zidnih ploha, a učinak građevinskih kamenih ukrasa, reljefa i kipova osakaćen je i umanjen.

Nekoliko godina zatim, 1516. podigao je tiskar Dobre Dobričević u crkvenoj apsidi oltar, a 1517. godine obavezao se u Dubrovniku zastupniku lastovske općine svećeniku Pasku Marinoviću Nikola Jurjev Milovtić, gruški zidar i majstor u zidanju opekom, da će otići u Lastovo, srušiti i ponovo zazidati apsidu, povećavši njen svod s trijumfalnim lukom, a po potrebi je i proširiti, da se tu može postaviti pala upućena iz Mletaka, a zatim je pokriti kupama.²⁴⁴⁾ On je to izveo tako vješto, da se taj rad i neprimjećuje, a očito je da se radilo

²⁴²⁾ D. L. 1438—1447.

²⁴³⁾ In Christi nomine anno 1512 a di 17 zugno a laude del onipotente idio forno achordati maistri per nome Marcho Luchsich de Gravoxo et sui compagni Antonio ruschovich et Maroie Giurgevich per dar la carta et salizar la giexia et far la sedeta intorno la giexia di Santa Maria in campo per lo prexio di duchati quatordexi, li quali maistri anno finito lo suo lauro in la predicta giexia et restanno contenti et pagati di tuto lor lauro zoie de 14 et de piu li dicti maistri se oblegano se per chaso la dita carta in ladita giexia se quastasse in termene di ani oto, che diti maistri sono oblegati se et li sui beni conzar la dita carta e lo quasto in la dita giexia... D. L. 1507—1572, 56.

²⁴⁴⁾ VIII novembris 1517.

Nicolaus giurgij Milovtich de gravosio magister cognere et murator obligando se et omnia bona sua promisit et convenit presbytero Pasquali Marinovich de Lagusta presenti et stipulanti pro universitate dicte Insule Laguste ire cum primo passagio Lagustam et ibi suis expensis incidere et spontare petras opportunas et necessarias pro concha ecclesie Sancte Marie dicte insule Laguste et factis dictis petris ruinare voltam cum arcu dicte conche et ipsam concham elevare quantum opus erit quod sit capax comode altaris et palle misse Venetijs pro dicto altari ipsius conche et super dictam elevationem facere de novo voltam cum arcu ipsius conche de bono et pulcro laborerio et cum pulcra spontatura dictarum petrarum laborerij fabrice dicte ecclesie ad laudem boni muratoris cum prugni calce et dictam voltam cohoperire cum cuppis in calce, pro quo laborerio dicta universitas teneat dare suis expensis ad locum, calcem, sabulum, manipulos seu operarios et suis expensis portari facere ex petrario ad locum dicte fabrice petras spontatas et smaratas quas

o pali koju je u Mlecima tih godina slikao mletački slikar Francesco Bissolo po narudžbi Dobre Dobričevića. Taj pothvat očito govori da su Lastovci cijenili Bissolov rad i uspomenu svog istaknutog sina, tiskara Dobričevića.

Vanjski zidovi crkve zidani su lijepo klesanim i čvrsto sljubljenim četvorastim kamenom, a obrubljeni su pri vrhu kamenim vijencem koji je ugnut očito pod utjecajem romaničkog stila, jednako kao što je i tranzena apsida s devet okruglih otvora uokvirena polukružnim okvirom nastala po uzoru predromaničkih tranzena kojih ima u obližnjem Stonu, na Mljetu²⁴⁵) i u Slanomu.²⁴⁶) To opetovanje predromaničkih motiva nije izuzetno u dubrovačkoj renesansi, pa su i male kupolice na renesansnim kapelicama dubrovačkih ljetnikovaca nastale po uzoru na kupolice crkvice iz X—XII stoljeća, ali na podrumskim prozorima dubrovačkih gotičko-renesansnih kuća postoje tranzene s nizom okruglih otvora koji su mogli poslužiti kao izravni uzor ovoj na apsidi sv. Marije. Crkvena vrata su izraziti rad dubrovačke renesanse. Izljbani dovratnici gotičko-renesansnih glavica drže nadvratnik s polukružnom rasteretnom lunetom iznad njega. Omjeri i širina tih dijelova, jednako kao i sav sitni klesarski ukras, štapići u žljebićima, niz poredana lišća i zubića su renesansni, a od cvjetne gotike su ostali križ na nadvratniku, profil stopa nadvratnika, stilizirani liljan i cvjetne volutice (orechioni) lunete. Uz vrata je izljbana kropionica s reljefnim cvijetom u dnu. S obje strane vrata još se primjećuju tragovi kamenih sjedalica koje su bezobzirno skinuli, ali su im sačuvane na groblju još noge u obliku reljefnih voluta uobičajenih osobito u dubrovačkom kraju u XVI stoljeću. Sred pročelja je kasnogotički prozor u obliku koluta s trolučnim lukovima i zupcima, a na vrhu je lijepo profilirana, ali neujednačena preslica s tri otvora gotičkih lukova i osmerokutnog središnjeg stupa, plitke glavice poput onih u dubrovačkoj Divoni²⁴⁷) i u klastru lopudskog franjevačkog samostana. Prema ovom pilastru isklesao je kasnije protomajstor Jerolim Pavlović središnji pilastar na preslici župske crkve. Uski pobočni prozori svojim gotičkim trolučnim lukom i uokšenim okvirom upotpunjuju čvrsti i usklađeni vanjski izgled ove

faciet dictus Nicolaus et savornam necessariam Item quod dictus Nicolaus vel aliud dare debeat nisi dictas petras et suam personam cum magisterio et laborerio bono et pulcro pro quo dicta universitas sit obligata ei dare et solvere in totum ducatos auri quindecim et teneat dictus Nicolaus si opus erit elargare dictam concham pro comodiiori capacitate dicte pale et omnia alia laboreria opportuna in arbitrio et voluntate dicte universitatis et pro dicta elargatione et si alia laboreria fecerit est contentus stare distrectione dicte universitatis et confessus fuit dictus Nicolaus habuisse et recepisse a dicta universitate per manus dicti presbyteri Pasqualis ducatos auri tres pro parte dictorum quindecim. Renunciando hec autem carta etc. Iudex ser Stephanus Mar de Volcio et Pasqualis Primi testis

Div. Not. 93, 212'.

²⁴⁵) B. Gušić i C. Fisković, Otok Mljet, sl. 27. Zagreb 1958.

²⁴⁶) N. Z. Bjelovučić, Crvena Hrvatska i Dubrovnik sl. 27, 36 b (ulomak), Zagreb 1929.

²⁴⁷) V. sl. C. Fisković o. c. (37), sl. 24, 25.

jednostavne, ali ipak najljepše lastovske crkve koju su sagradili domaći graditelji i klesari u vremenu kada je dalmatinsko graditeljstvo doživljavalo nakon romanike svoj ponovni cvat.

Crkvena unutrašnjost se stoga i usklađuje s vanjskim izgledom. Presvođena je prelomljenim gotičkim lukom, opasanim s četiri neprofilirana pojasa uzdignuta na zidne polupilone romaničkih poluglavica koji se međusobno povezuju jednako profiliranim vodoravnim zidnim vijencem. U toj profilaciji također se obnavlja romanika, koja nikad nije potpuno iščezla iz starijeg dalmatinskog graditeljstva, pače je ponovno bila prisutna i u okviru renesanse. Sličan profil zidnog vijenca, polupilone i pojase preko gotičkog svoda s malim otvorima za vjetrenje mogli su graditelji sv. Marije preuzeti iz župske crkve.

Crkva je popločana u novije vrijeme neukusnim cementnim pločicama, s kojima se na početku našeg stoljeća nije ustručavalo čak oblagati i zidove apsida kao npr. u franjevačkoj i župskoj crkvi u Orebićima. Svetište, u kojemu su dvije male gotičke niše, dijeli od lađe kamena ogradica stupića renesansnih glavica koji drže niz arkadica gotičkog lišća i gredu iskićenu s dekorativno povezanim, izobličenim dupinima. Niz pilastric se spušta reljefni vijenac s kruškama privezan o dupine. Ogradica je slikoviti ali nespretni rad domaćih klesarskih radionica, koje ponavljaju motiv dupina na renesansnim glavicama, nišama i prozorima, ne pridajući mu više njegovo davno euharistijsko značenje.²⁴⁸⁾ Ogradice su spojene kamenom klupom, pa ne samo da ograđuju svetište, već su ujedno i naslon tog kamenog sjedala. Visoko nad ogradicom u triumfalnom luku stajala je poprečna drvena greda s raspelom po srednjovjekovnom običaju kao u dominikanskoj i franjevačkoj crkvi u Dubrovniku, a zatim u renesansno vrijeme u lopudskoj crkvi Gospe od Šunja, u franjevačkoj crkvi u Slanomu i dominikanskoj u Mandaljeni kraj Dubrovnika i u franjevačkoj u Hvaru, ali i taj dokaz povezanosti ove crkve s dubrovačkim i ostalim svetištima uklonili su bezobzirno²⁴⁹⁾ kada su pred pedesetak godina prenijeli dva renesansna oltara, koji se ovdje spominju još i 1804. godine,²⁵⁰⁾ sv. Franje koji je sada u crkvi sv. Spasa²⁵¹⁾ i sv. Kate koji je u crkvi sv. Roka.

Veća je šteta što su porušili glavni, vjerojatno, drveni oltar i zamijenili ga 1807. godine novim kamenim, izrađenim u načinu kasnog baroka, na kojemu su oponašali mramor crvenkastih i plavih

²⁴⁸⁾ Npr. na niši istočnog zida sv. Mihajla na Lapadu, na stražnjem prozoru Papalićeve palače u Splitu, na ciboriju korčulanske stolne crkve, na vratima dubrovačkog Spasa, na glavicama stupova župske crkve u Pagu, na nadgrobnim pločama Papalića i Florija i Izote Scipio iz Siponta u splitskom Poljudu iz prve polovice XVI st. itd. pa i u ilustracijama Dobričevićeva izdanja Dantea u Brescii 1487. g.

²⁴⁹⁾ Još 1904. g. vidio ga je F. Radić, o. c. (161) str. 33.

²⁵⁰⁾ Knjiga Bratovštine sv. Marije u Polju 1724—1815.

²⁵¹⁾ Dao ga je sagraditi Antun Marina Antica, pa u svojoj oporuci 30. VI 1635. g. spominje: ... in gesia della Madonna di Campo al mio altare di S. Francesco L. T. L. 7.

boja što pokazuje njegovu oskudicu, a i opadanje ukusa u doba napoleonskih ratova i pada dubrovačke republike. Na predeli u medaljonu je uklesana posveta:

VIRGINI
MATRI
BONINVS DE BONINIS
DECANVS TARVISINVS
AERE SVO
F. F.
MDXVI
DMCCCVII

Ovaj natpis, uklesan u kamenu, koji je M. M. Palmegiano nedavno pogrešno objavila, pišući netačno da je na samoj slici, dakle, otkriva da je najčuleniji Lastovac, poznati tiskar inkunabula Dobre Dobričević, koji je zbog lakšeg prodora u svijet kao mnogi njegovi suvremenici polatinio svoje hrvatsko ime u Boninus de Boninis, podigao u svom zavičaju ovaj oltar, s kojega je prepisan stari natpis, a pri prepisivanju nadodana je godina obnove 1807. Dva Dobrina grba s kosom crtom između njegovih inicijala također će biti bila na starom renesansnom oltaru, pa ih je potom uzeo i jedan od njegovih potomaka Juraj Bonini i, kako što vidjesmo, dao urezati i na svoj oltar posvećen sv. Jerolimu u župskoj crkvi.

Dobričević je naručio i sliku za ovaj oltar²⁵²⁾ kod mletačkog renesansnog slikara Francesca Bissola naslikanu na platnu (2,20x1,44). Slika je skoro simetrično komponirana u načinu mletačkih »svetih razgovora«. Pred krajolikom širokog vidika s vitkim kvatročentističkim stablima i šumom, kraj koje je samostan sa zvonnicima, na mramornom prijestolju renesansnog oblika sjedi Marija u crvenoj suknji i modrom plaštu s bijelim rupcem na glavi, držeći na koljenu svog sina koji desnicom blagosivlje, a u ljevici drži jabuku. Nad njom se iznad modrih brda sjaji žutim sjajem plavo nebo, iz kojega Stvoritelj prikazan u poprsju blagosivlje, okružen glavama krilatih anđela. S desne Marijine strane je bradati svetac ogrnut crvenim plaštem i s knjigom u ruci, vjerojatno sv. Jerolim, a ne sv. Filip Benizzi, kako smatra Molajoli,²⁵³⁾ jer je taj firentinski svetac prikazan s liljanom ili križem u ruci, a tiarom pod nogama,²⁵⁴⁾ kojih ovdje nema. Do njega je sv. Petar u žučkastom plaštu. Nalijevo je Ivan Preteća s križem obavijenim vrpcom, ogrnut tamnim plaštem i u ljubičastoj odjeći, a uz njega je polugol, opasan tek bijelim rupcem, vezan za stup sv. Sebastijan. Dakle, nema Kuzme ni Damja-

²⁵²⁾ B. Berenson pogrešno navodi da je u katedrali (il duomo), koje u Lastovu nikad, naravno, nije bilo. O. c. str. 74. Literaturu o slici naveo je V. Đurić, o. c. str. 162.

²⁵³⁾ O. c.

²⁵⁴⁾ L. Reau, *Iconographie de l'art chretien III*, str. 1071 Paris 1959.

na, kao što piše Neumann²⁵⁵) i opetuju talijanski vodiči.²⁵⁶) Kraj Petra i Jerolima kleči okrenut k Mariji starac punanog lica, oštra nosa i istaknute donje usnice i prosjede kose, koja se prema renesansnom ukusu spušta niz vrat. Odjeven je u crnu široku odjeću s bijelim ovratnikom. Po individualnim crtama lica, odjeći i položaju u molećem stavu darovatelja može se sa sigurnošću držati da je ovo Dobro Dobričević, koji je bio dekan u Trevisu, iako je netko uz njega napisao

S PHILIPUS
BENITUS

istim onim baroknim rukopisom, kasnijim od postanka slike, kojim je, jednako tako pogrešno i na slici Oplakivanje, označio da darovatelj predstavlja sv. Bernarda. Učinjeno je to u doba katoličke obnove s ciljem da se darovatelje proglasi svecima i zбриše renesansni običaj njihovog portretiranja i uzdizanja na oltar, koji se na Lastovu ispoljio na četiri slike i ostavio portrete triju Lastovaca iz XVI stoljeća, dok je portret Jurja Dobrića — Bonini s pobočnog oltara u župnoj crkvi zabilježen od F. Radića nestao skupa sa slikom. Bissolo će Dobru biti vjerno portretirao, jer ga je lično dobro poznao, budući da su u isto vrijeme obojica živjeli u Mletcima, a mogli su se sretati i u slikarevom vjerojatnom zavičaju Trevisu, gdje je Dobro bio dekan. Vjerojatno su i prijateljevali, jer mu je Bissolo svjedočio 1582. godine pri sastavljanju oporuke.²⁵⁷)

Pogrešna je, međutim, lastovska predaja koju su zabilježili neki pisci u najnovije vrijeme²⁵⁸) da je pred Marijinim prijestoljem naslikana Dobrina sestra, jer je on imao samo brata. Anđela ili djevojku s lutnjom često su slikali renesansni slikari na sličnim crkvenim slikama. Po toj predaji taj lik i danas zovu Arkašica, povezujući Arkaševu obitelj s Dobričevićevom, kako ćemo još vidjeti. Neumann²⁵⁹), Cecchelli,²⁶⁰) Berenson²⁶¹) i ostali tačno pišu da je to anđeo i ako nema krila već samo svetokrug oko glave. Treba k tome nadodati da je, kao i Marija i Krist, naslikan po uzoru anđela na slici Giorgioneovog sljedbenika Domenika Manzinia u stolnoj crkvi Lendinare, naslikanoj 1511 godine, dakle, nekoliko godine prije lastovske pale, samo su Manzinievi likovi plastičniji i življi. Bissollo ga je ponovio i sred svoje oltarne slike slično komponirane 1528. g. u crkvi

255) W. Neumann o. c. On, začudo, o Dobri Dobričeviću ne zna ništa, pa smatra da je iz Trevisa, jer je na oltaru pročitao da je bio trevižanski dekan!

256) Dalmazia, Quida ...

257) Vidi bilješku 268.

258) M. Lucijanović o. c. str. 286; J. Badalić, Inkunabule u NR Hrvatskoj str. 20, tabla I. Zagreb 1952.

259) O. c.

260) O. c.

261) O. c.

S. Floriano in Campagna kraj Treviza.²⁶²) Odjeven je u tamnu odjeću i prekrit purpurnim plaštom, stoji na pločniku izmjeničnih bijelih i crvenih ploča da popuni i zaokruži figurativnu kompoziciju. Pred njim su bijeli dlakavi psić i jarebica. Na Sebastijanov stup je sletio češljugar, a pred šumom u pozadini odmara se košuta, u čemu se još ispoljava srednjovjekovna sklonost sitnom obrađivanju kompozicije. Uz sviračicu je i cedulja s majstorovim potpisom, u kojemu krajnje slovo V može da znači Victoris, jer se on u dokumentima potpisivao kao Viktorov sin:

FRANCISCVS

BISSOLVS

.V.

Teže je pak pretpostaviti da to znači Venetus, Mlečanin, ali i bez toga slika bi odala slikara i njegovu pripadnost mletačkoj slikarskoj školi. Usklađena, šarena kompozicija sa sjetnim likovima bez jačeg duševnog izraza, omotanim kao lutka u odjeću ukrućenih nabora, otkriva ovog sljedbenika Giovanni Bellinija, koji nije u svojoj zamorenosti dostigao njegovu živost. Nastojao je, radeći od 1499. do 1554. godine, slikati kao Giambelino i kao Giorgione, ali nije dosegao njihovu vrsnoću, ukočivši se kao i na ovoj lastovskoj slici, gdje je sve mirno od prepelice do Stvoritelja. Nedostatak mašte pokazuje slikar osobito u liku Marije i djeteta koji su u lastovskoj slici naslikani skoro u istom stavu kao i na njegovim manjim slikama »Gospe sa sveticama«, u mletačkoj crkvi Redentore i »Gospe sa svecima« u mletačkoj Galeriji,²⁶³) samo što je na Dobričevićevoj pali Francesco ipak htio pokazati barem nekom sitnom inačicom da nije potpuno podređen uzorima, pa je malom Kristu stavio u ruku jabuku ne izbjegavši, naravno, ni s tim banalnost. Sveci, Preteča i bradati Jere, sličie također na ostale Bissolove svetačke likove, a one sa spomenute slike u mletačkoj Galeriji ili na slici Joba u Muzeju Correr,²⁶⁴ a Jerolim, pak, posebno i na sv. opata Antuna sa slike u Leipzigu.²⁶⁵) Čak su i nabori Marijine odjeće skoro isti na lastovskoj pali i na prvim dvjema spomenutim slikama u Mlecima.

Taj sklad i mir ovoga slikara kojega stari Venturi prozva »tiskarom svetaca« dopao se i njegovom prijatelju, jednom od najurednijih začetnika evropskog tiskarskog umijeća, Dobri, kojega je slikar naslikao u profilu sklopljenih ruku, kao i ostale darovatelje koji su mu naručivali slike.

²⁶²) Giorgione e Giorgioneschi, Catalogo a cura di P. Zampeti, str. 206, sl. 94. Mleci 1955; M. M. Palmegiano, Opere inedite di F. Bissolo. Arte Veneta XIII—XIV, str. 198. Mleci 1960.

²⁶³) Uporedi A. Venturi, Storia dell'arte italiana, VII/IV, sl. 363, 365.

²⁶⁴) G. Mariacher, Il Museo di Venezia. Dipinti dal XIV al XVI sec. str. 56. br. 18. Mleci 1957.

²⁶⁵) V. Sl. A. Venturi, O. c. sl. 364. G. Gamulin pripusije Bissolu »Obrezovanje« u Strossmayerovoj Galeriji.

Ostavivši vjerojatno prije svoje tridesete godine zavičaj Dobre se pomoću Kotoranina Andrije Patalšića istakao izdavajući klasična i suvremena djela najprije u Mlecima s Patalšićem, a zatim u Veroni i Brescii, pa i Lyonu. Izdao je Katula, Tibula, Plutarha, Propercija, zakonik Piacenze, Danteovu Komediju, Ezopove basne, djelo astronomu Guillerma de Zelandia, radove inženjera utvrda Volturija i ostala djela. U Lyonu je bio nakladnik crkvenih knjiga. Istakao se u diplomatskoj službi kod pregovora Mletačke republike s hrvatsko-ugarskim i francuskim vladarima, upravljao mletačkom žitnom zakladom i postao pri kraju života dekan u Trevisu. Kao humanista koji je pisao pregovore i pogovore i u stihovima i kao urednik svjetovnih klasičnih tekstova, cijenio je likovnu umjetnost, opremivši crtežima Mattea de Pasti i ostalih slikara i grafičara pedesetak svojih izdanja. Prirodno je, dakle, da je u Mlecima ili u Trevisu upoznao Bissola i da mu je, stekavši u svijetu imetak i koristeći svoje posjede u Lastovu, naručio oltar i oltarnu sliku, a kao poklon najljepšoj crkvi svoga zavičaja, u koju je želio da mu se mrtvo tijelo prenese iz tuđine i u njoj pokopa, što je i onda moglo biti ostvareno, jer je nekoliko Dalmatinaca umrlih u tuđini bilo preneseno u prvoj polovici XVII stoljeća u zavičaj.²⁶⁶⁾ Smatrao ju je vjerojatno i svojim mauzolejom, pa joj je poklonio još jednu umjetninu.

Pri ulazu u crkvi stoji kamena barokna zdjela ovita reljefnom lozicom na renesansnom stupiću dvostruke kruške obavijenom nizom tzv. biserja s gotičkom glavicom tzv. dijamantnih vršaka i lozice. Budući da je kamena zdjela po svom stilu kasnija od stupića, može se, kao što već ranije rekoh, pretpostaviti, da je Dobričevićeva već opisana brončana renesansna vaza, koja je danas u crkvi sv. Kuzme i Damjana ili ona razbijena, kojoj se donji dio još čuva u sakristiji župske crkve, bila u ovoj crkvi, kojoj ih je vjerojatno tiskar poklonio, jer se jedna brončana zdjela spominje u popisu.²⁶⁷

Možda je on već tada pomišljao da ga pokopaju u ovoj crkvi, jer je kasnije, dok je bolovao u Mlecima, u svojoj ovdje prvi put objavljenoj oporuci 1528. godine izrazio želju da mu tijelo prenese upravo ovdje gdje su počivale kosti njegovih pređa.²⁶⁸⁾ Ta želja i ovi

²⁶⁶⁾ Mrtvo tijelo dubrovačkog diplomata Vice Bune preneseno je 1612. g. iz Napulja na Lopud (J. Luetić, Pomorac i diplomat Vice Bune. Anali Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku I, str. 264, 265. Dubrovnik 1952), matematičara Fausta Verancija 1617. iz Mletaka u Prvić-Luku (Il nuovo cronista di Sebenito V—VI str. 312. Trst 1898; K. Stošić, Galerija uglednih šibenčana, str. 96. Šibenik 1936), Nikole Cerinea iz Mletaka u Škrip na Brač: Die 26 junij 1629. Visitatio ecclesiae Scrip. Deinde visitavit ecclesiam antiquam Sancti Spiritus... in ea est capsa depositi quondam D. Nicolai Cerinei translata cum eius cadavere e Venetijs iam octo mensibus... Biskupska visitacija biskupa Petra Morari 1628—1629. Biskupski arhiv u Hvaru. G. 1535. Nikola Iguminović ostavlja u oporuci da ga se mrtva prenese iz Lastova u Starigrad na Hvaru. L. T. L. 3, 68.

²⁶⁷⁾ Spomenuta je u inventaru ove crkve 1804. g. Vidi bilješku 269.

²⁶⁸⁾ In nomine Dei Eterni Amen. Anno ab incarnatione iusdem domini nostri Jesi Xpisti millesimo quingessimo vigesimo octavo mensis iunij die vigesimo indicione prima Rivo alti cum vite sue termi-

pokloni, jednako kao i kruna njegova zdenca u jednom dvorištu, očituju da je on, koji se uvijek smatrao dubrovačkim podanikom na svojim inkunabulama ponosno potpisivao Ragusinus ili de Ragusio, iako je živio u tuđini, bio ipak povezan sa svojim zavičajem, koji je nekoliko godina prije svoje smrti i posjetio, izvevši tu neke gradnje. Na žalost, crkva sv. Marije je kasnije popločana i ne zna da li je Dobre u njoj pokopan. Skinuli su i stare nadgrobne ploče koje su se nalazile oko nje. Na jednoj od njih je nespreno urezan natpis Bogdana Kolendinog Masarovića i njegovih nasljednika

BOGDAN. DI. COLDA
MASA ROVICH
REDE DE DE BOGDAN

Između slova su vješto stilizirani motika koja svojim oblikom služi kao štit grba i u njemu kosijer i kormilo, znakovi polodjelca i pomorca, dvaju zanimanja lastovskih. Na drugoj ploči je uklesan samo

num unusquisque prorsum ignoret et nil certius sit morte et incertius hora mortis iccirco. Ego boninus de boninis deganus tervisinus sanus Dei gratia mente sensu et intellectu licet corpori infirmus iacens in lecto nolens intestatus divedere et sic bona mea inhordinata et indispocita relinquere ad me vocari et venire feci bernardum de Tomasis veneciarum notarium infrascriptum ipsumque rogavi ut hoc meum scribere testamentum, iludque post hobitum meum compleret et roboraret cum dictis et adicionibus necesaris et oportunis secundum statuta et ordines venetorum. Et in primis si et quando me mori contigerit animam meam Deo altissimo creatori suo eiusque gloriose matri Marie ac toti curie celesti umiliter recomando corpus (v)ero meum sepeliri volo in loco de lagosta diocesis Ragusine seu alterius diocesis in ecclesia Sancte Marie de campo ubi sunt tumulata cadavera nostrorum progenitorum et quod interim ponatur in deposito: item instituo et esse vollo meos fideles comesarios et huius mei testamenti et ultime voluntatis executores Reverendum dominum Baldasarem Severinum decretorum dopij et eximium arctium et medicum doctorem, dominum Silvestrum aportu et secundum quod inferius ordinavero dari atque fieri insero sic ipsi post obitum meum ad implere tenentur: item volo et ordino quod celebrantur misse beate marie et sancti Gregorij pro anima mea et quod mituntur romam asinium pro anima mea residuum vero omnium bonorum meorum mobilium et stabiliium presentium et futurorum et omne caducum et ordinatorum. Et pro non scriptum et quod mihi et huic me comesarie spectet et pertinet seu in futurum spectare et pertinere posit dimitto ser Georgio de Boninis quondam ser Mathei nepoti meo cui instantissime animam meam recomando preterea plenissimam virtutem et quem potestatem do tribuo conferro atque concedo subscriptis meis comesariis post hobitum meum hanc meam comesariam administrandi intrametendi et faciendi sicut superis (!) est ordinatum: item petendi et isendi et recupiendi a cunctis dare debentibus mihi aut huic me comesarie omne totum id ac quiquid mihi debetur et spectat debere que expectare quolibet posit in futurum quibuscumque rationibus et causis cartas quoque securitatis finis et remisionis et omnes alias cartas fieri faciendi et rogandi: item comparandi in quocumque iudicio et coram quibuscumque iudiciis inquirendi interpelandi respondendi sententias audiendi et consequendi et eas executioni mitti faciendi militatum et apelationum causas prose-

štit srednjovjekovnog oblika, a na trećoj je urezana tablica na kojoj se čita samo nekoliko riječi istrošenog natpisa:

ANO DNI

.....

... TVI OSA ...

... ET COR MANET ANTE DE

Ulomak jedne renesansne ploče s reljefnim svitkom u obliku tablice dospio je iz ove crkve u dvorište kuće obitelji Glumac-Bacola. Na njemu su ostala tek slova

... RO TE VIV ...

... TOS GCI ...

quendi et i(n) animam meam iurandi et generaliter omnia et singula alia faciendi per hac mea comesaria que necessaria fuerint seu tantolibet oportune et que egomet vivens facere possem si per semes(!) dictos meos comesarios factum fuerit si quis igitur hanc mei testamenti cartam infringere presunserit contrarium sibi habeat deum patrem et sanctos suos et in super componat cum suis erediibus et successoribus huic me comesarie auri libras quinque et nichihominus hec mei testamenti carta in sua permaneat firmitati signum subscriptio Reverendi domini bonini de boninis qui hec fieri rogavit Ego magister Ioanes petrus de Como ordinis minorum fratrum conventualium testis subscripsi Ego baldasar Severinus tervisinus iuris utriusque doctor veneciis comorans testis subscripsi

+

Io francisco bisol deceptor testimonio scripsi b Ego bernardus de tomasis venetorum notarius complevi et roboravi Testes dominus magister Ioane petrus da Como ordinum fratrum minorum

dominus baldasar de canonis decretorum doctor ser Francescus bisolus pictor

Registrata in comun supra scripti, a carta 146, 1532 adi 6 mago a Venicssa

Andreas Gritti dei gratia dux venetiarum et universis et singulis tam comitis presentis nostras literas inspecturis salutem et sincere dilectionis affectum significamus vobis quod quondam bernardum de Tomasis olim venetiarum notarium qui die vigesimo iunij M. D. XXVIII secundum mores patrie nostre complevit et roboravit testamenti cartam quondam domini Bonini de Boninis degani tervisini qui testando disposuit bona sua ut inscripta latius continentur fuit notarius bone opinionis et sunt cuius cartis similibus et aliis scripturis publicis plena fide et adibita fuit et adibetur datum in nostro duicali palatio die XVIII novembris indictione V. M. D. XXXI

L. T. L. 3, 96°, 97.

Oporuka se slaže s podacima koje je svećenik Giovanni D'Alessi uputio V. Gallini generalnom vikaru treviške biskupije u svom pismu 23. VI 1924. g. iz Trevisa. On mu javlja da je u tamošnjem kaptolskom arhivu našao nove podatke — o Dobri Dobričeviću: Eccole: Sotto l'atto di revisione del libro di amministrazione della Mensa aequaliter del 1528, ove di solito si firmavano i canonici perche ricevevano una »regalia« sta scritto: »Adi 24 zenar 1528 ego Joannes Novellus canonicus recepi nomine Reverendi Bonini degani quia est infirmus: recepi L. 3-s (oldi) 2.« Archivio capitolare 338. Nella nota degli anniversari della Mensa Capitolare in agosto del 1528

Jednako tako kao što su razbili nadgrobne ploče zamijenili su i uništili i starinski crkveni pribor, radove umjetničkih obrta. Sačuvao se tek popis crkvenih predmeta,²⁶⁹⁾ tkanina, slika, svijećnjaka, kaleža, svećeničke odjeće i knjiga, među kojima i dva misaleta na hrvatskom jeziku i ostalih predmeta. Taj popis je sastavljen 1804. godine, pa je obuhvatio umjetnine sve do XVIII stoljeća, a Lastovci su ih i tada naručivali. Godine 1782. dobavljen je srebrni svijećnjak i jedna planita,²⁷⁰⁾ a 1803. kupljeno je šesnaest lakata čipke za oltarni antipendij,²⁷¹⁾ a i kožne korice knjige bratovštine bile su početkom XVIII stoljeća umjetnički ukrašene.²⁷²⁾ Crkva je, dakle, bila opremljena umjetničkim predmetima, pa je kao i ostale djelovala jedinstveno. Da su nam se sve te gotičke i renesansne umjetnine sačuvale, u ovoj i u ostalim crkvama, uvidjeli bismo još jače nastojanje mještana da umjetnički oplemene svoj zavičaj.

fra i percipienti le distribuzioni si trova già il successore del Bonino nella dignità di Decano: Agostino d'Onigo (Archivio Capitolare 244.). Negli anni successivi gli stessi libri d'amministrazione non fanno più cenno di Bonino de Boninis. Prema tome se vidi da je Dobro već u siječnju 1528. godine bio obolio, a u kolovozu već bio mrtav. Vidi o Dobri i članak S. Kastropila u Beritićevu Zborniku, str. 73. Dubrovnik 1960. Natpis na oltaru ne odnosi se na crkvu.

²⁶⁹⁾ Lagosta li 9 genaro 1804

Inventario della roba della Madonna di Campo consegnata al presente capelano. Prima due calici d'argento con la sua patena. Fiori otti con li suoi bocaletti, camigi cinque con li loro fasci e suoi amitti sette, tre faculetti di lavabo. Nappe sette. Corporali sei. Planite bianche due con suo aparechio. Planite due di diversi colori, con una stola e manipolo. Planita violacea con suo aparechio. Planita verde con suo aparechio. Planita rossa con suo aparechio. Un incefalo di raso verde. Un incefalo di raso bianco. Un altro incefalo bianco vecchio. Un incefalo rosso. Quattro borse bianche, rossa, nera e violacia. Sei faculetti di calice, due bianchi e due di colore violaceo e nero, di più una planita nera con suo aparechio, quatro palette di calici di più purificatori quaranta. Tepeto con due cugini. Due misali vecchio e novo, due misaletti ilirico e de morti, sei candilieri di otone, una lampada d'argento e due di otone piccole e grande. Due Pilli d'oglio e un vaso di lamma e gvertiza. Una bastievniza di bronzo con suo sechieto di rame, una naveta d'incenso.

Altare di S. Francesco

due candilieri d'otone con due fiori vecchi, con tre nappa
altare di Santa Catarina

due candilieri d'otone con due fiori vecchi, quattro nappe, quattro quadri per abelimento di chiesa, una scala di legno
Io D. Antonio Anuhlich presente capelano ho ricevuto tutta questa robba di Giovanni Antizza presente procuratore

D. Antonio Anuhlich affermo come sopra.

Knjiga Bratovštine sv. Marije u Polju 1724—1815.

²⁷⁰⁾ Ibid.

²⁷¹⁾ Ibid.

²⁷²⁾ U historijskom Arhivu u Dubrovniku. Pri uvezu je poslužio list srednjovjekovne pergamente s talijanskim tekstom o Sibilama.

CRKVICA SV. TOMA

Spominje se u oporuci svećenika Marina Vlahanovića sredinom XV stoljeća u Vino polju,²⁷³⁾ a krajem XVI stoljeća spomenuta je i njena nadarbina.²⁷⁴⁾ Još i danas postoji uz sjeverni dio Vino polja brijeg zvan Tomin vrh, a pod njim brežuljak na kojemu su između predjela Luga i Pod sutomu ruševine neke zgrade, možda crkvice sv. Tome, široke otprilike 4.80 a duge 8.20 m i orijentirane po duljini sjever—jug. Sačuvani su još tek dijelovi donjih temeljnih zidova koje je teško datirati i po njima odrediti oblik zgrade, ali uvažujući naziv Podsutomu onog dijela polja pod njom, moglo bi se pretpostaviti da je to možda ostatak Tomine crkve.

CRKVICA SV. LUCIJA

Sagrađena je na istočnom brijegu vrh sela. Spominje se prvih godina i u toku XVI stoljeća u oporukama,²⁷⁵⁾ a krajem toga stoljeća spomenuti su njen kapelan i zemljište.²⁷⁶⁾ Za vrijeme talijanske okupacije nadograđena je i pretvorena bezobzirno u električnu centralu, ali se iz fotografije koju je 1932. godine snimio E. Dyggve vidi njen stariji oblik.²⁷⁷⁾ Bila je to rustična građevina s vratima širokih dovratnika i lunetom nad nadvratnikom. Uz vrata je s južne strane bio prozorčić gotička luka i visoka ukošena, okvira, a nad vratima okruglo okno. Vrh pročelja se dizala preslica na ploči romaničke profilacije. Po tim dijelovima, kao i po kvaderima zidova može se iz te fotografije datirati crkvicu u XV. stoljeće. Kasnije je nadograđena nepravilnim kamenjem u četverouglastu kulu kojoj je na južnom zidu bio sagrađen viseći obrambeni zidić na konzolama, koji se također vidi na Dyggveovoj fotografiji. Možda je to učinjeno u XVII — XVIII stoljeću za vrijeme mletačko-turskih ratova, kada su se mnoge kuće,²⁷⁸⁾ pa i samostani jače utvrdili zbog gusarskih napada kao npr. i susjedni mljetski samostan,²⁷⁹⁾ a možda su ju utvrdili i Napoleonovi vojnici,²⁸⁰⁾ koji su mnoge crkve i samostane u Dalmaciji upotrijebili u ratne svrhe. Tako je i ova crkvica postala nadogradnjom tvrđavica, kao i sv. Nikola kraj Nina, zadržavši svoju crkvenu unutrašnjost, kao mnoge naše crkve-tvrđave, među kojima se ističu crkva u Vrboskoj i Jelsi, sv. Duha na Šipan, župna crkva u Postirama i barokna kapela sv. Križa na Otoku kod Korčule.

²⁷³⁾ D. L. 1438—1447; 24. XII 1603.... in *Vino pogle sotto Santo Thomaso* D. L. 12, 132'.

²⁷⁴⁾ D. L. 1543—1600, 20'.

²⁷⁵⁾ L. T. L. 2, 22, 96'; L. T. L. 3, pod datumom 24. II 1548.

²⁷⁶⁾ D. L. 1543—1600, 20, 168'. Arhiv Kapor.

²⁷⁷⁾ U fototeci Konzervatorskog Zavoda za Dalmaciju u Splitu.

²⁷⁸⁾ Npr. u susjednim Orebićima kuća Fisković-Štuk datirana 1680. i njoj susjedna kuća Kopsić-Passabanda na čijem dvorištu je Kristov monogram i 1775. g.

²⁷⁹⁾ C. Fisković — B. Gušić, o. c.

²⁸⁰⁾ M. Lucijanović o. c. str. 270.

Još i danas se vidi njen opseg s polukružnom apsidom okrenutom k jugoistoku i okrugli prozorčić na pročelju. Unutrašnjost je nasvođena bačvastim svodom, a trijumfalni luk je polukružan. Skidanjem žbuke i restauracijom crkve, čija je nadogradnja ne samo nagrdila ovaj spomenik već i lijepi obris brijega nad selom, moglo bi se bar donekle vratiti raniji izgled crkvice, koja je imala i srebrnih zavjetnih darova u obliku očiju iz početka XVI stoljeća.²⁸¹⁾

CRKVICA SV. BARBARA U ŽDRIJELU

Spominje se od prve polovice XIV stoljeća na današnjem mjestu koje se zvalo Podhumac,²⁸²⁾ a početkom XVII stoljeća zovu je po njenom položaju i sv. Barbara u ravnici.²⁸³⁾ Danas je ruševina obrasla šikarjem među maslinama. Kvaderi njenog zida, začelje bez apside i široki otvor vrata, s kojih su odnijeli okvir, skupa s četverouglastim prozorom na pročelju vrh kojeg je preslica ne podsjećaju na Srednji vijek, te nije isključeno da je današnji oblik ruševine iz XV—XVII stoljeća. Godine 1531. ostavlja joj u svojoj oporuci svećenik Juraj Živković četiri dukata za ikonu kojoj danas nema traga,²⁸⁴⁾ a možda nije ni naslikana, jer svećenik Stjepan Florijev ostavlja ponovno 1578. g. novac za palu i kamenu oltarnu mensu.²⁸⁵⁾

CRKVICA SV. MARKO

je obična poljska kapelica zidana kvaderima u polju Prgovu,²⁸⁶⁾ koje je — prema pisanju B. Radelje — početkom prošlog stoljeća davalo oko pet tisuća barila vina,²⁸⁷⁾ i gdje se u XV stoljeću sadila malvasija.²⁸⁸⁾ Nije orijentirana niti ima apsidu, što je često znak kasnijeg vremena, te se čini da je podignuta tek u XVI stoljeću, kada je spominju i arhivski spisi.²⁸⁹⁾ Njena vrata imaju zidane dovratnike, bez okvira, a ni preslica nema monolitne već građene pilastrice. U rustičnoj presvođenoj ponutrici je obični oltar s pločom uzdignutom na pilastru.

²⁸¹⁾ I. X 1520. Marin Ivanković joj ostavlja srebrnu zavjetnu pločicu u obliku oka: Item lasso a Sancta Luzia uno ochio de arzeno de grosetti 4 . . . L. T. L. 2, 103.

²⁸²⁾ T. Smičiklas, o. c. (22), str. 21.

²⁸³⁾ D. L. 28, 46.

²⁸⁴⁾ 1531 ad 17 oct. Io prete Zorzi Zivchovich . . . Item laso a Santa Barbara in nome dele incone ducati quatro. Et voio ac ordeno che sopra scrito laso me sie satisfato cusi deli ducati quatro come de le mese ipso fato . . . L. T. L. 3, 53'.

²⁸⁵⁾ L. T. L. 5, 93, 95.

²⁸⁶⁾ 773 . . . u zarqui suvetoga Marca na Pargovu . . . D. L. 50, 232.

²⁸⁷⁾ O. c.

²⁸⁸⁾ Test. Rag. 24, 165.

²⁸⁹⁾ D. L. 1593—1600, 188. Arhiv Kapor; 24. XII 1603 . . . in pergovo sotto santo Marcho . . . D. L. 12, 132.

CRKVICA SV. VID

pokazuje sličnu rustičnost. Ni ona nema apsidu, ali je po srednjovjekovnom običaju orijentirana, Njeni zidovi su zidani kvaderima, a nema tragova svoda pod srušenim krovom, ni ostataka ranije srednjovjekovne gradnje, iako se neka crkvice posvećena tom svecu spominje već u XIV stoljeću,²⁹⁰) a mogla bi se, barem po položaju vrh stjenovita brijega, identificirati s ovom, jer ju se i krajem XVI stoljeća može ubicirati na brijegu iznad polja Duboke.²⁹¹) Vjerojatno je kasnije bila pregrađena. U početku XV stoljeća spominje se i njena bratovština ujedinjena s onom sv. Antuna.²⁹²)

CRKVA SV. SPAS

Na rubu vinorodnog polja zvanog Pržina diže se crkva sv. Spasa s terasom ispred pročelja, zidana kvaderima bez apside. Vrata su uokvirena renesansnom lunetom i profiliranim renesansnim dovratnicima kojima je pri dnu povećani tzv. dajamantni vršak u obliku niske piramidice koji označuje već barok XVII stoljeća, dok je prozor u obliku četverolista okružen dijamantnim vršcima i reljefnim cvijećem još gotički. Po tom preplitanju motiva različitih stilova od XV do XVII stoljeća može se zaključiti da crkva potiče iz XVI stoljeća. Doista, ona je skoro bila sasvim gotova 1562. godine, pa u svibnju te godine Živana, kći Maroja Živković ostavlja u oporuci novac za kupe njezinog krova i za ostalo što je još nedostajalo,²⁹³) ali barokni portal je vjerojatno popravljen i proširen 1712. godine kada se određuje novac neke kazne za popravak ove crkve.²⁹⁴) U crkvi je još slika »Uzašašće Kristovo«, koja je bila na starijem malom oltaru, neuspjeli rad nepoznatog slikara koji je naslikao isto tako loše i sliku sv. Ilije, koja je sada u crkvi sv. Marije u polju.

Noviji oltar je prenesen prije pola stoljeća iz crkve sv. Marije u polju. Bio je posvećen sv. Franji, a dao ga je sagraditi nešto prije 1635. godine Antun Marinov Antica.²⁹⁵) Taj oltar koji ima dva izljubana stupa, iskićeni dvokrilni zabat s palmicom u sredini i plitke reljefne motive zrele renesanse, izrađen je u dubrovačko-korčulanskim radionicama. Slični onima u pobočnim ladama župne crkve i oltaru u sv. Roku, s kojim se nalazio nekoć u istoj crkvi. Menza mu je prekrivena drvenim antependijem išaranim groteskama XVIII stolje-

²⁹⁰) L. T. L. 1 (1371—1428), pod datumom 3. I 1385.

²⁹¹) D. L. 1593—1600, 116.... Item na duboche una sterilla soto santo Vide. Arhiv Kapor.

²⁹²) L. T. L. 1, u veljači 1409.

²⁹³) 29. V 1562... Item lasso in aiuto dela fabrica in la giesia de Santo Axension le coppe con le quale se copriva la ditta giesia e questo che daga lo mio marito Luxa quello manchara alla dita giexia...

L. T. L. 5, 3.

²⁹⁴) D. L. 38 (1709—1712), 165.

²⁹⁵) L. T. L. (1635—1651). Vidi bilješku 251.

ća, sred kojih je Kristov monogram IHS. Slični predoltarnici su valjda prekrivali zidane skulptorski neobrađene menze renesansno-baroknih oltara župne i ostalih lastovskih crkava.

CRKVICA SV. TROJSTVO

Podno brijega na Plehanu polju uz vijugavu cestu koja vodi k Zegovom polju stoji još ruševina koju nazivlju »Trojstvo«.

Po kvaderima narušenih zidova, a osobito po napola sačuvanim dovratnicima prekinutim poprečnim kamenom, pa i po vratima okrenutim prema istoku čini se da nije starija od kraja XVI stoljeća. Jednostavnog je tlorisa i bez apside, pročelje joj je dugo oko 3.70, a pobočni zidovi izvani 7.15 m. Uz nju je ruševina neke prizemnice s ograđenim dvorištem za koju vele da je bila pustinjakov stan. Tih je bilo na dalmatinskom kopnu i otocima osobito u XVI—XVIII stoljeću. Među pustinjacima bilo je i svećenika, pa se i na Lastovu 1657. godine spominje kao pustinjač svećenik Jakov.²⁹⁶⁾

CRKVICA SV. ROKO

diže se na Prijevoru preko kojega se sa luke sv. Mihovila ulazi u selo, a koji se krajem XVI stoljeća zove i ikavski Privor.²⁹⁷⁾ Sagrađena je tu da brani po drevnom vjerovanju selo od kuge, koju su mogli unijeti brodovi što pristajahu u luku. Diže se na malom pločniku sastavljenom od morskih oblutaka i ploča koje oblikuju četvorištu. Takvi pločnici su česti u našim starim otočkim i primorskim selima, ali i gradovima. Na Braču ih zovu kogul, a u Dubrovniku se po njima prozvala ulica Pobjana.

Crkvice sv. Roka se spominje skupa sa svojim zemljama i bratovštinom u XVI stoljeću,²⁹⁸⁾ kada je svečevo štovanje ojačalo i kad mu sagrađiše nekoliko kapela uzduž naše obale, pa i na susjednom Visu, u Lumbardi, u korčulanskoj stolnoj crkvi, u pelješkom Mokalu i Karmenu nad Orebićima. Jednostavna crkvice sagrađena kvaderima s četverouglastom apsidom okrenutom po srednjovjekovnom običaju k istoku nosi stilske oznake druge polovice XVI stoljeća. Vrata s uobičajenom, iako zakržljalom, lunetom su joj renesansno profilirana i uz njih su dva dugoljasta četverouglasta prozora uobičajena u barokno vrijeme, dok joj srednji prozor pod malom preslicom ima oblik gotičkog četverolista. Na njoj se, dakle, također prepliću neizraziti motivi različitih stilova, koji upravo tim preplitanjem zastarjelih s onda suvremenim oblicima, daju ovim kapelama i crkvama posebno obilježje. Na začelju su kameni akroterij i prstenovi za barjak koji se

²⁹⁶⁾ Dundovićev prijepis Statuta itd. str. 14; D. Roller, o. c. str. 278.

²⁹⁷⁾ D. L. 1543—1600, 138.

²⁹⁸⁾ D. L. 1543—1600, 187.

vijao na ovom istaknutom mjestu, a koje se sreća i na pelješkim crkvicama npr. na sv. Jurdu u Podvlastici.

Unutrašnjost je presvođena i u svodu su po lastovskom običaju mali okrugli otvori. U stilu zrele renesanse oltar ima dva stupa korintskih glavica i prekrit je reljefima. Kao i ostali ni ovaj nema reljefnu već običnu zidanu menzu u koju je uzidan plitki reljef gotičkog križa na kamenoj ploči, možda zaglavak nekog srednjovjekovnog groba koji su česti u dubrovačkom kraju u XIV i XV stoljeću. Oltar je prenesen prije pedesetak godina iz crkve Gospe u polju gdje se spominjao pod imenom sv. Kate 1731. godine,²⁹⁹) a slični onomu u sv. Spasu koji je također odatle prenesen. Na njemu je slika s potpisom:

MARKO
RAŠICA
1958.

koja očituje sustalost tada već zastarjelog i ostarjelog dubrovačkog slikara.

Ranije je vjerojatno u crkvi bio drveni oltar od kojega je ostao samo drveni renesansni kip sv. Roka (76 x 28 cm) u pozlaćenju odjeći s plavim i crnim cvjetovima. U jednostavnom mirnom stavu i u crtama lica može se u njemu prepoznati rad korčulanskog renesansnog rezbara Frana Čiučića ili Čučića iz Blata. On je 1576. godine izrezbario drveni oltar u kapeli sv. Roka korčulanske stolne crkve od kojega su ostala tri svetačka kipa Roka, Kuzme i Damjana, poprsja Bogorodice s djetetom, vrh oltara i Stvoritelja koji se sada nalazi u Opatskoj zbirci u Korčuli, dok su stupovi, ukrasi i ostali dijelovi propali i zamijenjeni novim mramornim oltarom.³⁰⁰)

Čiučić je prešao granice svoga užeg zavičaja, gdje su rezbari odavna rezbarili pulene i ukrase jedrenjaka, a odakle je potekao i Ivan Petrov koji je izrezbario krajem XV stoljeća drvena korna sjedala i namještaj gotičkog stila u Zadru.³⁰¹) Čiučić je godine 1578. izdjelao kip sv. Jerolima u špilji u župnoj crkvi u Pučišćima, a 1583. godine skupa sa zadarskim rezbarom Antunom Spiom renesansni kor franjevačke crkve u Hvaru. Tu njegovu djelatnost na srednjodalmatinskim otocima treba danas proširiti dosad nepoznatim radom na ovom dubrovačkom otoku.

Godine 1614. boravio je u Lastovu gdje je s majstorom Franjom Žaknićem, Antunom Biljanovićem i Ivanom Žanetićem posudio u ime svog zavičaja korčulanskog sela Blata deset talira u Lastovca Antuna Antice. Kada mu pri povratku na Lastovo u svibnju 1620. godine nije vratio posuđeni iznos, Antica je tražio od lastovskog kneza Antuna Kabužića i sudaca da pozovu Čiučića da mu vrati novac, iako je već bio zaplijenio tu svotu od onih novaca koje su nastojnici crkve

²⁹⁹) Acta visitationis archidioecesis ragusinae 1728.

³⁰⁰) C. Fisković, Korčulanska katedrala, str. 63. Zagreb 1939.

³⁰¹) C. Fisković, o. c. (132), str. 85. Split 1959.

sv. Roka dugovali majstoru za neke njegove radove. Knez je pozvao rezbara i on je 7. svibnja vratio preko svog zeta Lastovca Marina Boškovića svoj dug u nadi da će mu blatska općina taj iznos nadoknaditi.³⁰²⁾

Prema tome se vidi da je Čiučić bio oženjen u Lastovu³⁰³⁾ i da je tu češće svraćao, a što je značajnije da je izveo nešto prije 1620. godine neki rad u crkvi sv. Roka. Taj rad je vjerojatno svečev oltar, jedini koji je u toj crkvi ranije postojao, a koji je tek prije pedesetak godina zamijenjem, možda radi trošnosti, današnjim kamenim koji su prenijeli, kako vidjesmo, iz crkve Gospe u polju. Drugih većih rezbarija nije ni moglo biti u maloj svećevnoj crkvi. Od te cjeline ostao je samo kip išaran plavim i crvenim cvjetovima po odjeći i crnim cvijećem po torbi na zlatnoj pozadini iznad gipsana premaza. Po toj šarenoj i zlatnoj polihromiji, jednako kao po načinu rezanja sv. Roko sliči onima uspjelijim i većim majstorovim kipovima u korčulanskoj stolnoj crkvi. Ima slično lice, isti stav ruku i noga, sličnu odjeću, obuću i torbu, kao i Čučićev u Korčuli samo što je ovaj manji i likovno slabiji.

Iz izjave Kuzme Marinova Toljenovića 1620. godine doznaje se također da su u doba lastovske bune pobunjeni Lastovci poslali po nekog Frana Čučića da im bude otočki kancelar.³⁰⁴⁾ Godine 1603—1605 on je potvrdio da su ga za to lastovski suci isplatili.³⁰⁵⁾ Ne zna se da li je doista to rezbar, ali nije isključeno jer je on bio povezan s Lastovcima, a i njegovi mještani Blačani su mu povjerovali javne i općinske poslove, kao što je već spomenuto zaduženje u ime njihovog sela kod Antice. Ali i bez obzira na tu pretpostavku, njegova pojava na ovom dubrovačkom otoku očituje još jaču povezanost Lastovaca s okolnom umjetničkom djelatnošću i svjedoči kako se pojedine oblasti međusobno povezuju usprkos političkih granica preko domaćih majstora, koji njihovim spomenicima daju posebno i zajedničko obilježje.

CRKVICA SV. ILIJA

Na brijegu koji se diže jugozapadno od sela, na kojemu se nalazi mnogo nagomilanog kamenja možda s neke srušene pretpovijesne gomile, sagrađena je crkvice gromovnika Ilije. Spisi je spominju

³⁰²⁾ 4. V 1620 ... detto maistro Francisco Ciucich che ora me gli paga et renda deti talari ... e pro interesse mio io ho sequestrato a li quatro di presente mese in mano de li procoratori dela giesia di Santo rocho di Lagosta dovuti a deto Ciucich per alcuni sui lavori come riferi Stefano pulpicho piazzaro.

Antonio Caboga conte

D. L. 14, 180.

³⁰³⁾ 24. VIII 1596, i 6. X 1598. g. spominje se u Lastovu Antonio di Nicolo Ciucich di Corzola di la villa di Blatta, a pišu ga i Cucich.

D. L. 1543—1600, 96, 185', 186.

Dakle Čiučić i Čučić.

³⁰⁴⁾ D. L. 14, 198, 199.

početkom XVIII stoljeća,³⁰⁶⁾ a i po svom obliku čini se da nije starija od XVII stoljeća, jer jednostavna vrata bez lunete i dva prozora bez okvira, otvorena s obje njihove strane, su — kako vidjesmo i na još nekim crkvicama — očiti znak toga vremena. Na dovratniku su urezana slova AB i nespretni kalež s hostijom u kojoj je križ. Postolje preslice polukružna luka i zidni vijenac pod bačvastim svodom unutrašnjosti imaju udubene profile koji još sjećaju na romaniku. Neobična je pojava polukružne apside koja je prislonjena na ravni zid začelja i kojoj je unutrašnjost ispunjena. Loša slika sv. Ilije prenesena je iz ove zapuštene i rustične crkvice u crkvu Gospe od polja.

CRKVICA SV. JOSIP

Nalazila se nekoć u Docu i bila okrenuta k istoku, ali je između dva svjetska rata prenesena sjeveroistočnije na današnje mjesto zbog uređenja iznuđenog perivoja. Samovolja širenja prostora uobičajena u Rimu između dva rata odrazila se i u ovom selu, i sada pokazuje kako starinske seoske ambijente, srasle prirodno u cjelinu u toku stoljeća, ne treba dirati, širiti i preinačivati, prema časovitom i pomodnom ukusu koji u ime »poljepšavanja« zapravo trgaju sljubljenju živu i vjernu sliku razvitka i snalažljivosti malih, ali živahnih povjesnih naselja. Pri prijenosu kamenje je označeno i crkva je zadržala isti oblik i veličinu, ali značaj ovih malih spomenika nije samo u njihovom izvornom obliku, već i u smještaju i odnosu prema svojoj okolini.

Sagrađena je, prema arhivskim podacima u prvoj polovici XVII stoljeća doprinosima i milodarima dobivenim iz ribanja,³⁰⁷⁾ kao što je i kula u Komiži na susjednom Visu i još poneki primorski spomenici starih ribarskih sela. Pri kopanju temelja naišlo se tada na neke grobove.³⁰⁸⁾ Stil crkvice se slaže s vremenom gradnje. Vrata imaju poluobli nadvratnik, profilirani okvir i dvokrilni barokni zabat, i uz njih su dva dugoljasta četverouglasta prozora ukošenih profila, koji kao i kamena kropionica za blagosovljenu vodu tzv. dijamantrnim vršcima i preslica na vrhu pročelja podsjećaju još na gotiku, ali su spojeni s vratima po već spominjanom baroknom običaju. Na voluti sred zabata vrata je loše klesani kip sv. Josipa, a vrh njega prozorčić u obliku koluta čije prečke imaju jonske glavice, česte u dalmatinskom XVII st.

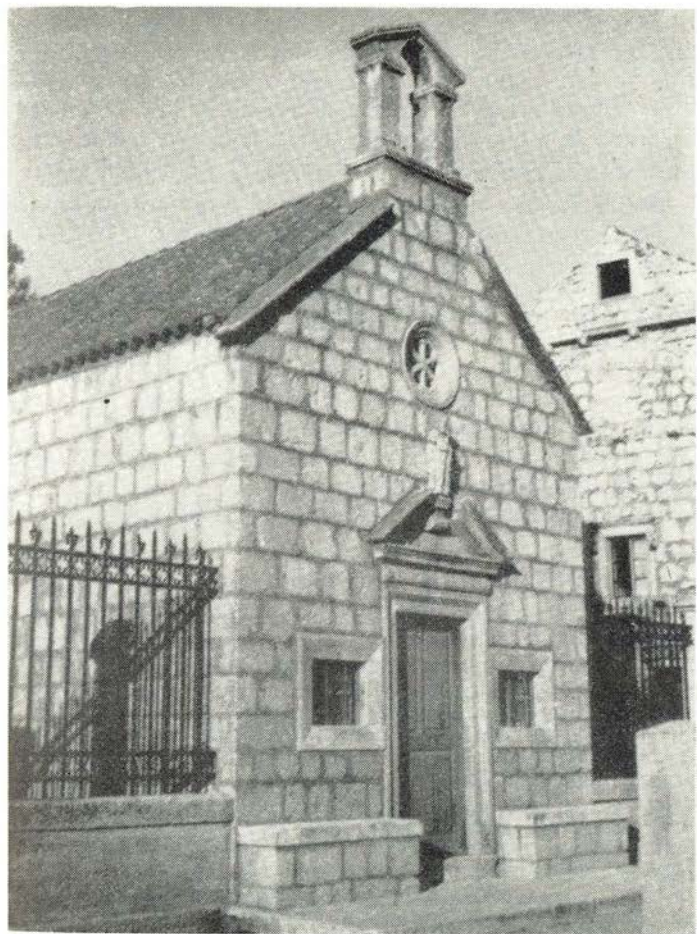
³⁰⁵⁾ Adi 7 ottobre 1603. Io franc Cucio confesso aver avuto et recepto da li honoradi gudici . . . ducati 33 L. 2 per suo salario de cancellaria. Slična priznanica iz 1604. i 1605. D. L. 1600—1602, 2'.

³⁰⁶⁾ Acta visitationis archidioecesis ragusinae 1728.

³⁰⁷⁾ D. L. 27, 196'. Po jednoj drugoj nepouzdanjoj izjavi dali su je sagrađiti Ivan i Antun Pavlović. D. L. 39, 27. Za datum vidi i D. L. 50, 177. Spominje se i 1648. g. Lamenta di Lagusta 3, 151.

³⁰⁸⁾ 14. IV 1666 . . . quando si cominciò a fabricare si trovarono le sepolture nel fondamento . . . D. L. 27, 197'. Dakle, neodređeno.

Molajoli je pogrešno smatrao da je crkvice obnovljena u XVI stoljeću,³⁰⁹) ali da joj je pri tome ostavljen prozorčić u obliku koluta ili ruže i svečev kip na pročelju za koje je držao da potječu čak iz XIV stoljeća. Očito su njega, koji nije poznao vijugavi razvoj dalmatinske umjetnosti i njena ponavljanja starih motiva, naveli

8. Sv. Josip u Docu

na to mišljenje i grafička obrada kipa kojemu nedostaje barokni zamah, a i srednjovjekovni oblik prozorčića koji se uporno održava do kraja XVIII stoljeća. Međutim, kip nema ničeg romaničkog ni gotičkog što bi pripadalo XIV stoljeću, već pokazuje očitu sustalost

³⁰⁹) O. c. Po njemu i pisac vodiča Dalmazia također pogrešno smatra da je iz XVI st.

nekog lošeg baroknog kipara koji je postavio svoj rad upravo sred zabata, kao što je to bio običaj u njegovom vremenu, npr. na župnoj crkvi u Omišu, Gospe od Karmena u Orebićima, sv. Antuna u Lastovu ili Gospe od anđela u Kotoru sa MDCCXXII godinom ili sv. Josipa sred Dubrovnika na kojemu je uklesana također godina postanka: MDCCXCIV.³¹⁰) Motiv, pak, srednjovjekovne ruže ili koluta upotrebljavao se u Dalmaciji još i u XVII stoljeću. Jonske glavice njegovih stupića, koje nisu poznate dalmatinskom XIV i XV stoljeću, očiti su dokaz da je ova crkva, koju ni srednjovjekovni lastovski spisi ne spominju, sagrađena, kako i zapisi svjedoče, tek sredinom XVII stoljeća, kada se štovanje ovog sveca raširilo i u našim krajevima.

Unutrašnjost je presvođena i u njoj je jedini i mali kameni oltar u stilu kasnog baroka s umetcima šarenog mramora na okviru slike i s dva stupa mramornih glavica, koje se razlikuju u načinu izradbe od ostalih dijelova. Szaidao ga je korčulanski protomajstor Bernard Buara, po vlastitom nacrtu, a po narudžbi lastovskog svećenika Vicka Fulmisija, dakle, još jednog mjesnog darovatelja, u svibnju 1773. godine.³¹¹) Buara je bio poznat u ovoj oblasti. Popravljao je 1768. godine glavna vrata korčulanske stolne crkve, djelo Bonina Milanca, izmijenivši im nadvratnik,³¹²) a 1775. godine zidao je na zvoniku župske crkve u korčulanskom selu Smokvici, na kojemu su radili 1772. Vicko Murat, a te i 1789. godine Mato Jeričević.³¹³) Oponašanje mramora šarenim uljanim bojama, koje nije izveo Buara već neki slikar,³¹⁴) pokazuje kako je i na Lastovu još više nego li u ostaloj

³¹⁰) V. sl. C. M. Iveković o. c. t. 249.

³¹¹) A di 19 maggio 1773. Comparsero personalmente in questa cancellaria Reverendo D. Vincenzo Fulmisi e protto Bernardo Buara da Curzola e di loro spontanea volontà hanno fatto il sequente accordo cioè detto protto promette e si obliga di fare e metter al suo luogo un altare di scarpello nella chiesa di Santo Gioseppe secondo il modello lasciato da esso protto in mano del deto R. Fulmisi a riserva delle sole machie sopra le colonne, le quali ecetua dal detto modello obligandosi di terminlo e metterlo al suo loco doppo le vendemie prossime venture, e sudetto R. D. Vincenzo Fulmisi promette e si obliga di dare al sudetto protto zechini veneziani undeci in tanti tallari imperiali o petizze, e un barile di vino e ciò quando sara terminato e posto al suo luoco il sudetto altare, di più promette e si obliga di mantenere il sudetto proto in casa sua cioè darli il vitto e il letto, finche aveva terminato e mezzo al suo loco l'altare sudetto, dichiarandosi da sudetto R. D. Vincenzo ha dato per caparo del sudetto lavoro al sudetto protto tallari imperiali quattro, e cosi etc.

Paolo Saraca Conte. D. L. 50, 222.

Slijede isplate do 29. VIII 1773. g.

³¹²) Libro nuovo dell'entrate della venerabile chiesa cathedrale di questa città di Curzola 1702—1770. Arhiv obitelji Arneri u Korčuli.

³¹³) 1775. Deve dare Lire 96 esborsate al protto Bernardo Buara per resto et intiero supplimento della fatura del campani di detta chiesa dico Lire 96. Knjiga administracije župne crkve u Smokvici 1786—1800. str. 28, 42, 85. Arhiv Arneri u Korčuli.

³¹⁴) U Trogiru se sredinom XVIII st. spominje protomajstor Antun Boara. C. Fisković, Ignjacije Macanović i njegov krug. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 9. str. 255, 259, Split 1955.

Dalmaciji nedostajalo te raskošne barokne građe. Dok su mramorni oltari suzbijali kamene i drvene u XVII i XVIII stoljeću po većim i stolnim dalmatinskim crkvama, na Lastovu ih nema, i u mramoru je samo isklesan mali tabernakul glavnog oltara župske crkve. Korčulanski kamenari su i dalje donosili ovamo svoje oltare, koje su slično klesali za korčulanske i okolne crkve, a ti su bili jeftiniji i lakše prenosivi nego li mramorni oltari prekomorskih radionica. Težnja k baroknoj raskoši našla je pri tome i rješenje u ukrasivanju oltara sagrađenih u dalmatinskom kamenu s umecima uvezenih raznobojnih mramornih komada ili u bojadisanju uljenim bojama kamenih oltara, onako kao što je bio bojadisan glavni oltar lastovske župne crkve. Oltarna slika Sv. Obitelji je naslikana u maniri kasnog XVIII stoljeća.

U crkvenom pločniku je nadgrobna ploča s natpisom S. F. koji obično u samostanskim crkvama, kao na primjer, pred franjevačkom crkvom na Otoku kod susjedne Korčule znači sepultura fratrum, ali ovo su inicijali Lastovca Stjepana Fulmisija koji je tu grobnicu sagradio u prvoj polovici XVII stoljeća,³¹⁵ jer na Lastovu nije bilo ni samostana ni redovnika.

KAPELA SV. AUGUSTIN

Nosi sve oznake kasnog baroka: nema apside, a na pročelju joj se uzdiže preslica hrpavo obrađene površine s reljefima plitkih romboida. Dok takva kamena obrada i motivi označuju jasno kasni barok, prozorčić ima šesterolisni otvor kao posljednji trag gotike. Kasni barok se još više očituje u unutrašnjosti koja nije presvođena, već pokriva ravnim, drvenim i ožbukanim stropom koji se skoro nikad ne sreta u dalmatinskim srednjovjekovnim kapelama. Sve se to slaže s načinom zidanja u XVII—XVIII stoljeću, a crkvice se i spominje 1729. godine,³¹⁶) i mogla bi biti sagrađena krajem XVII stoljeća.

Njen oltar je izrezbaren u istoj radionici kao pobočni oltar crkve sv. Antuna, ali ima još jače neusklađenu cjelinu. Dva svrdlasta stupa, izrađena vjerojatno pod uplivom glavnog oltara franjevačke crkve u Dubrovniku, drže svojim korintskim glavicama u kojima su kuglice plitki neizraziti zabat. Uz njih su ažurirani polustupovi i bočni lisnati ukrasi. Sve te loše spojene rezbarije bojadisane zelenom, bijelom i ljubičastom bojom uokviruju slabo platno kasnog baroka, na kojemu sv. Augustin zagovara sv. Trojstvu spas grešnika koje anđeli uzdižu iz paklenog ognja.

Kapela, njen oltar i slika jasno predstavljaju kako je umjetnost u drugoj polovici XVII stoljeća na Lastovu, kao i u ostalim mjestima naše obale, bila opala.

³¹⁵) D. L. 27, 196', 197'.

³¹⁶) Acta visitationis archidioecesis ragusinae 1728: D. L. 43, 222; 6. VIII 739. D. L. 43, 222.

KAPELA SV. VIČENCO

je najmlađa lastovska crkvice pa pokazuje još više oznake građevinskog opadanja u XVIII stoljeću. Nema oltara, već zidanu menzu prekrivenu drvenim antependijem islikanim cvjetnim kasnobaroknim lozicama koje okružuju Kristov monogram IHS. Nije orijentirana niti ima apside, a zidana je kamenom hrapave površine, ali je ipak presvođena i na njenom pročelju je još uvijek srednjovjekovna preslica koja je u Lastovu, gdje do 1942. godine nije uzdignut nijedar zvonik u obliku tornja, jedini tip zvonika koji se ponavlja od početka XV pa sve do kraja XVIII stoljeća. Molajoli je vidio u tome osobitost lastovskog graditeljstva i smatrao da je ovaj tip zvonika stigao na otok iz Grčke.³¹⁷⁾

Dalmatinske preslice, međutim, vuku svoje porijeklo od talijanskih iz doba romaničkog i gotičkog stila.³¹⁸⁾ Sretaju se na Braču. u Srimi,³¹⁹⁾ na Pelješcu i u još nekim mjestima već krajem XII i početkom XIII stoljeća, a jedna od najstarijih je — čini se — preslica sv. Jurja u Straževniku kod Gornjeg Humca na Braču, koji se spominje početkom XII stoljeća, pa je D. Domančić datira po tome i po njenoj jedinstvenoj vezi s pročeljem u to vrijeme. Među romaničkim ističe se ona na Sv. Mariji na Mljetu.³²⁰⁾ Bezbrojne su preslice od Budve do Cresa na romaničkim i gotičkim, renesansnim i baroknim crkvama i kapelama. Popele su se i na monumentalne crkve, imala je stara kotorska stolna crkva, pa je jedna postavljena čak krajem XVII stoljeća i na dubrovačku stolnu crkvu, a u XVIII stoljeću i na crkvu sv. Vlaha. Običavale su se postavljati od XV do XVIII stoljeća i na općinske zgrade; na gotičku gradsku vijećnicu u Splitu;³²¹⁾ na renesansnu vijećnicu u Šibeniku; na Divonu i Knežev dvor u Dubrovniku. Postavljeni su i vrh polukružnih pročelja sv. Roka u Splitu i sv. Duha u Šibeniku. Na tom građevinskom naglasku iskalili su se svi stilovi od romanike do rokoka i empirea. Molajolijevo traženje uzora lastovskih preslica u Grčkoj potpuno je dakle neumjesno, tim više što je očito da je crkveno i svjetovno graditeljstvo na Lastovu bilo potpuno povezano s korčulanskim i dubrovačkim, pače, i ovisno o razvoju građevinskih slogova obližnjih, a tim i udaljenijih dalmatinskih mjesta, pa mu se oznake mogu sresti ne samo na čitavom primorju već i u zagorskim, dalmatinskim i hercegovačkim selima. Začudo i C. Cecchelli, koji se opisujući lastovske spomenike skoro u svemu poveo za Molajolijem, prihvaća ovo

³¹⁷⁾ O. c.

³¹⁸⁾ U Abruzzima se razvijaju krajem XII st. I. C. Gavini, *L'architettura in Abruzzo I*, str. 258, 270.

³¹⁹⁾ F. Dujmović — C. Fisković, Romaničke freske u Srimi. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 11. str. 25. Split 1959.

³²⁰⁾ Brački zbornik 4, str. 120, 124. B. Gušić — C. Fisković, *Otok Mljet*, str. 47, sl. 22. Zagreb 1958.

³²¹⁾ C. Fisković, *Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti*. Peristil I, sl. 1, 2, 5. Zagreb 1954.

njegovo pogrešno mišljenje nastalo iz nedovoljnog poznavanja razvoja našeg primorskog graditeljstva, koje je s grčkim imalo vrlo malo dodira u toku srednjeg vijeka, a i kasnije. Takva mišljenja su očita posljedica nasilnog otuđivanja Lastova od njegove okolice neprirodnom granicom, koja se odrazila i u ograničenim ili pogrešnim zaključcima u povijesti umjetnosti.

CRKVICE NA SUŠCU

Velikom broju lastovskih crkvice treba pribrojiti i one na susjednim lastovskim otocima.³²²⁾ Najveći među njima je Sušac, koji je vjerojatno već bio naseljen u predpovijesti, jer sjeverno od ruševina dviju crkvice stoji velika kamena gomila. Rimljani koji su naseljivali lastovsko Lago podigli su i na susjednom Sušcu svoje građevine, čije se ruševine vide u dolini iznad male luke tzv. Portića zaklonjene bar donekle od bure i juga, dva najžešća vjetra ovog mora. Te antičke ruševine nisu ni spominjane pa ni istražene, ali se u vrtu Tome Šarića pred predromaničkom crkvicom, a i u samim njenim zidovima nalazi mnogo ulomaka antičke rimske opeke. Na sjeveroistočnom uglu crkvice je i ruševina četverouglaste rimske cisterne, koja je sada duboka oko četiri metra, dok joj je luk srušenog svoda, vidljiv osobito na istočnoj vanjskoj strani, visok dva metra. Zidovi su joj obloženi debelom žbukom prepunoj komadićima smrvljene antičke opeke, kao u svim rimskim piscinama pa i u onoj na otočiću Majšanu pred Orebićima. Unutrašnji sloj je istuckan da bolje prihvati vanjski i kasniji. Poslužila je kao bunar za stado koje se ovdje držalo na paši još prije prvog svjetskog rata, pa ju je zbog toga jedan od zakupaca, Inchiostru, obložio cementom.

Na jugozapadnoj strani cisterne vide se tragovi zidova zidanih vapnom koji nukaju na daljnja istraživanja ovog antičkog građevnog sklopa, vjerojatno, jedne ville rustice, povezane s Rimljanima naseljenim u Lagu, a možda i stana srednjovjekovnih monaha. Na toj strani naslonjena je predromanička crkvice sazidana nepravilnim izrazito srednjovjekovnim kamenom, koji je s unutrašnje strane zidova bio ožbukani, a među kojim ima i ulomaka antičke opeke. Veliki dio svoda glavne lađe je porušen, ali da je bio trodjelan i imao srednji uzdignuti dio, vidi se po pobočnim ostacima, dok su mu oba pobočna krila bila niža, te je imao izgled bazilikalnog krova. Slični trodjelni krov ima predromanička crkvice svetog Ivana u Bolu na Braču i sv. Mihovila nad Igranama. Mala apsida, u unutrašnjosti polukružna, a izvana četverouglasta, je ostala presvođena. Još stoje njen polukružni triumfalni luk i uski i dugoljasti, okomiti prozorčić sred stražnjeg zida. Na pobočnim zidovima zidni polupiloni ravnih imposta oblikuju po tri izdužene niše polukružna završetka. Ulomaka s reljefnim ukrasima ni s razvijenim profilima nema, i tek imposta

³²²⁾ C. Cecchelli je pretjerao kada je pred trideset godina tvrdio da je desetak lastovskih crkvice »sasma srušeno«. O. c.

u apsidi ima ukošeni profil, ali, sudeći po vitkosti i načinu gradnje, moglo bi se ruševinu datirati u XII stoljeće.

Njene zidne niše su jasan znak pripadnosti lastovskom i dalmatinskom predromaničkom graditeljstvu, koje će i u dva slijedeća stoljeća zadržati taj motiv na pobočnim zidovima. Možda je, dakle, to ona crkvice sv. Nikole koja se spominje sredinom XII stoljeća u buli pape Anastazija IV kao posjed benediktinske opatije sa Monte Cassina u Italiji.³²³⁾ Postojanje stambenog antičkog i srednjovjekovnog građevnog sklopa uz nju nuka na pretpostavku, da je ovdje možda bila benediktinska monaška nastamba poznata iz spomenute bule, iako treba upozoriti da se u kasnijim spisima ne spominje ime sv. Nikole.

Niže jugoistočno od tih ruševina je crkvice okrenuta stražnjim zidom prema istoku, ali bez apside. Zidana je pravilnijim četverouglastim tesanicima, a presvođena kamenim svodom koji je pokriven kupama. Vrata, profiliranog nadvratnika i četverouglasti prozor, okruženi su poluobljim gotičkim »štapom«. Vrh vrata je niša, čija streha služi ujedno kao postolje preslice koja ima ugaone volutice. U niši je donji dio razbijenog kamenog sveca u naboranoj roketi i dugoj albi, pod kojom vire cipele, postavljenog na postolje koje nalikuje prijestolju. Vjerojatno je to kip sv. Vlaha, iako mu nisu sačuvani tragovi biskupskog plašta.

Po građi, obliku i pojedinostima pročelja može se crkvicu datirati u XV stoljeće. Možda je to ona crkvice koja se spominje 1590. godine kao vrlo stara imenom Gospe. Tih godina, a i ranije imala je svog posebnog svećenika imenovanog od lastovske općine.³²⁴⁾ Za njen popravak se skupljahu 1651.³²⁵⁾ i ponovno 1758. godine prinosi s ribarenja i lova koralja, jer je bila porušena, a bilo se odredilo da se za nju troši i novac globa eventualnih kazna.³²⁶⁾ Godine 1731. spominje se imenom sv. Marije, a 1736. Uzašašća Gospina. Njen kapelan je tada tražio da se u njoj sagradi oltar.³²⁷⁾ Godine 1761. izvršen je taj popravak,³²⁸⁾ a crkvice se tada spominje kao stara i to pod dvostrukim imenom sv. Marije i sv. Vlaha, ali nije isključeno da je štovanje Bogorodice preneseno poslije rušenja njene predromaničke crkvice u ovu i tu spojeno njeno ime s onim dubrovačkog zaštitnika, čije prisustvo na ovom otoku potvrđuje nastojanje dubrovačke republike da što više pokaže svoju vlast na lastovskom otočju, a osobito na Sušcu, na koji su se zalijećali ondašnji mletački podani-

³²³⁾ I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima II, str. 336, 418, 474, 547. Split 1964.

³²⁴⁾ *Questione tra la republica di Venezia e quella di Ragusi intorno allo scoglio Caccia e Sussar presso Curzola in Dalmazia con allegati. Confini IV/246. Archivio dello stato in Venezia.*

Neki svjedok višanin tvrdi u tom sporu da je crkva napuštena 1590. a ne 1324. g. kako piše I. Ostojić. O. c. str. 474.

³²⁵⁾ D. L. 1651—1654, 17.

³²⁶⁾ D. L. 46, pod datumom 17. VIII 1757. i 19. IV 1758.

³²⁷⁾ *Acta visitationis archidioecesis ragusinae 1728*, str. 90.

³²⁸⁾ D. L. 47, pod datumom 12. I 1761. Majstori dolaze sa Pelješa.

ci Višani, Korčulani i Hvarani, tako da su Lastovci u kolovozu 1608. godine molili svoju vladu da im zabrani ribanje i pašu na tom otoku »koji je oduvijek od starine pod nesumnjivom upravom Vašeg gospodstva.«³²⁹⁾ iako su neki od njih još uvijek i u XVIII stoljeću tvrdili da Sušac pripada isključivo njihovoj općini a ne dubrovačkoj vlaste-

9. Ruševina crkvice na Sušcu

li, »lastovski je, a ne gospodski«, ističući tim svoja drevna prava.³³⁰⁾ Svakako, Dubrovčani su tada uložili izvjesne svote novaca za pošumljavanje ovog osamljenog otoka, o kojemu je analista Petar Lukačić pisao početkom XVII stoljeća »pošumljeni Sušac sliči otoku Maderi na Oceanu.«³³¹⁾

³²⁹⁾ ... essendo stato sempre ab antiquis dela indubitata iurisdicione dele Signorie Vostre Illustrissime... D. L. 13, 77; M. Lucijanović o. c. str. 267; A. Vučetić, Dubrovčani na obrani svog teritorija itd. Glasnik dubrovačkog učenog društva sv. Vlaho I, str. 111, Dubrovnik 1929.

³³⁰⁾ 19. XI 1717. Iz jednog saslušanja o krađi stoke na Sušcu: »...reklaiæ neka ih svak ije, skoglie Lastovski a ne Gospodski i suissu lupexi, Dum Christoie Lazari na to odgovorio Skoglie Gospodski i Gospodassu sagn spengialli toliko tissuch ducat... D. L. 40, 75.

³³¹⁾ P. Luccari, o. c. str. 50. Vidi i bilješku 330.

CRKVICA NA STOMORINI

Uz sjevernu stranu jugoistočne uvalice na otočiću Stomorini, koji se nalazi uz istočnu obalu Lastova, još se vide temelji crkvice s polukružnom apsidom okrenutom k istoku, kojoj je vanjski promjer oko 130 cm. Zidovi su joj građeni nepravilnim kvaderima. Pročelje i prednji dio su skoro sasvim nestali, ali se ipak može utvrditi po južnom zidu da je crkvice bila duga oko 7.55 m, da joj je istočni zid bio širok oko 4.45 m, a sjeverni deo 0.70 m. Vjerojatno je bila posvećena sv. Mariji, pa se i otočić po tome prozvao Stomorina,³³²) a predio odnosno uvalu podno ruševine nazivlju i danas Podcrkvu.

CRKVICA SV. RAFAEL NA MAKARCU

Na sjevernoj strani otočića Makarca koji se nalazi sred Velog Laga sagrađena je kapela sv. Rafaela, dugoljasta bez apside i preslice, okrenuta pročeljem k zapadu. Pod njenim uskim vratima segmentnog luka i dovratnika prekinutih vodoravnim umetcima u sredini radi jačeg osiguranja, mogla bi se datirati u drugu polovicu XV ili u prvu polovicu XVI stoljeća, a i arhivski spisi je spominju početkom toga stoljeća,³³³) što se slaže s kasnogotičkim oblikom njenih vrata. Uz nju je ruševina za koju vele da bijaše pustinjakov stan, što nije isključeno, jer je taj mogao da u njoj živi, da riba, obrađuje otočić i bude u dodiru s ribarima i mornarima koji su se zaklanjali u ovaj razvijeni zaliv.

CRKVICA SV. JURAJ NA PRIJEŠTAPU

Na otoku Priještapu koji se nazivao Priježba, a u XVII stoljeću i Priježbica,³³⁴) bila je crkvice svetog Jurja koja je potpuno porušena između dva prošla svjetska rata. Zaslugom Frana Radića poznat je njen izgled i oblik. Iz tlorisa koji je objavio vidi se da je imala, poput predromaničke crkve sv. Luke, četverouglastu apsidu, a i lezene koje su sa unutrašnjih zidova podupirale svod,³³⁵) stoga se pretpostavlja da bi mogla biti iz druge polovice XI stoljeća.³³⁶) Prema njegovom opisu nadvratnik uskih vrata bio je natkrivljen polukružnim zabatom, vjerojatno kao nad vratima ranoromaničke crkvice sv. Mihovila, Stomorice i sv. Barbare na Braču,³³⁷) po čemu se odvajala od ostalih lastovskih crkvice.

³³²) P. Skok, o. c. str. 224.

³³³) Dundovićev prijepis lastovskog statuta itd. str. 61'.

³³⁴) Libro di scoglio di Priesbiza del 1652.

³³⁵) F. Radić, o. c. (161), str. 31, sl. 1.

³³⁶) E. Dyggve, o. c. (95), str. 70.

³³⁷) Domančićev članak u Bračkom Zborniku IV, str. 115, 126, 127.

Godine 1651. zaključila je lastovska skupština da se za njen popravak dava doprinos s dobiti ribanja tratom, ali joj nisu izmijenili osnovni oblik, već je sačuvala svoj izvorni izgled sve do naših dana. Čini se da je poslije sv. Luke bila jedna od najstarijih na otoku, pa je tim veća šteta što je srušena. Radić je nazivlje sv. Juraj u Priježbi, ali se 1515. godine spominje i pod imenom sv. Jurja u Priještapu.³³⁸⁾ Svojim položajem na Lagu dokazuje da su Hrvati u ranom Srednjem vijeku prosljedili antički život starih Rimljana i u ovom prijatnom zalivu.

KNEŽEV DVOR

Kao svi dvorovi knezova i kapetana dubrovačkih knežija i ovaj je služio za stan lastovskog kneza, za sudnicu, knežev ured, pa i za tammnicu. Postojao je zastalno već od sredine XIV stoljeća kada se spominju dubrovački predstavnici na otoku.³³⁹⁾ Većina tih jednokatnica sagrađenih najviše u XV i XVI stoljeću dizala se kraj župske crkve ili iznad nje na istaknutom mjestu pojedinih županijskih središta. U Orebićima je bio uz crkvu sv. Vida, u Janjini iznad crkve sv. Stjepana, u Stonu kraj crkve sv. Vlaha, u Pridvorju i Slanu iznad franjevačke crkve, na Šipanu iznad, u Cavtatu kraj, a na Mljetu sučelice župne crkve. Očito je, dakle, da je dubrovačka vlada htjela i tim povezati svjetovnu i crkvenu vlast i istaknuti dvorove svojih predstavnika na uzdignutim mjestima, da i svojim položajem dominiraju nad selima. Stoga je i u Lastovu dala sazidati kneževu kuću visoko nad selom kao osmatračnicu, iznad crkve, a ispod utvrde koja je vjerojatno i prije zidanja ovog dvora postojala na Glavici.

Dvor je srušen krajem prošlog stoljeća radi gradnje neorenesansne dvokatnice obitelji Grbin,³⁴⁰⁾ ali se iz crteža dubrovačkog kotarskog inženjera Lorenza Vitteleschija 1827. godine doznaje za njegov izgled i raspored zatečen na početku tog stoljeća, a ostalo je o njemu i nekoliko ranijih arhivskih podataka i sačuvala se terasa s natpisom. Narod i danas kao i u XVIII stoljeću položaje oko mjesta na kojemu se dizao zove starinskim imenom »Kraj Palaca«, »Pod Palacom«,³⁴¹⁾ jer su dvor kao i u ostalim središtima županije nazivali Palac, iako je bio samo veća jednokatnica.

Stari knežev dvor, koji se spominje početkom XIV stoljeća kao općinska i kao kneževa kuća,³⁴²⁾ bio je proširen, a možda i potpuno iznova sagrađen u drugoj polovici XVI stoljeća. Bilo je to doba jače

³³⁸⁾ D. L. 1651—1654, 17.

³³⁹⁾ L. T. L. 2, 70.

³⁴⁰⁾ Uporedi s neorenesansnom kućom obitelji Stjepović sagrađenom 1908. g. u Luci na Šipanu i s kućom Vučetić-Marchi u gradu Hvaru iz druge polovice XIX st.

³⁴¹⁾ D. L. 51, 191; »pod Palaz«, D. L. 29, 28.

³⁴²⁾ G. Čremošnik, o. c. (203) str. 35; T. Smičiklas o. c. VIII, str. 370; XI str. 190, 419, 522. Zagreb 1910. i 1913.

renesansne izgradnje u gradovima po čitavom dalmatinskom, a osobito dubrovačkom području, pa se ta djelatnost odrazila i na Lastovu. U srpnju 1546. godine ovlastilo je Vijeće umoljenih Kneza i Senat, da mogu dati sagraditi novi i udobniji dvor lastovskog kneza, tim da dubrovačka vlada dade kupe i drvo, a plati majstore, dok za ostale potrebe treba da se pobrinu sami Lastovci.³⁴³⁾

Dvor je, dakle, bio sagrađen u renesansnom stilu, ali se čini da se, gradnja oduljila, jer se iz arhivskih spisa doznaje, da su još 1572. godine izvršavali na njemu neke građevinske radove, pa su stoga u ožujku bili isplaćeni majstori za kamen i drvo.³⁴⁴⁾ Upravo u to vrijeme kneževao je u Lastovu Secondo ili Petar Lukarević koji je, prema pisanju F. Radića,³⁴⁵⁾ postavio na dvor grb Republike i svoj s tri ljiljana na kosom pojasu u štitu, te dao ispisati natpis koji je glasio:

TEMPORE NOBILIS
PETRI. SECVNDI DE
LVCARIS. COMITIS
LAGVSTE. MDC. X. XI
AUGVSTI.

Danas je natpis negdje zabačen, pa se Radićevo čitanje ne da provjeriti, ali se čini da je u njegovom članku krivo objavljena MDC. X. XI mjesto MDCLXXI godina, kada je Lukarević kneževao.³⁴⁶⁾

Prvih godina XVII stoljeća sagrađene su u Dvoru dvije tamnice, jedna za žene a druga za muškarce,³⁴⁷⁾ koje se tu nalaze i u slijedećem stoljeću. Dvor je oko 1601. godine bio trošan pa su vladini providuri smatrali da ga Lastovci moraju popraviti o svom trošku.³⁴⁸⁾ Pred pročeljem novog Dvora prostirala se terasa kao i pred dvorom šipanskog kneza, pred mnogim dubrovačkim ljetnikovcima i lastovskim kućama. Po odluci lastovskog kneza Marina Bunića i sudaca zaklju-

³⁴³⁾ Die VIII junij 1546 Martis.

Prima pars est de dando libertatem D. Rectori et Consilio quod pro fabricando in Lagusta unam domum commodam pro usu comitis nostri possint provedere expensis comunis de cuppis, legna, monetas et denarijs pro operis magistrorum reliquas vero res quod lagustini teneantur pro dicta domo nova impendere, pro omnes

Cons. Rogatorum 47, 219, HAD.

³⁴⁴⁾ D. L. 9, pod datumom 26. III 1572.

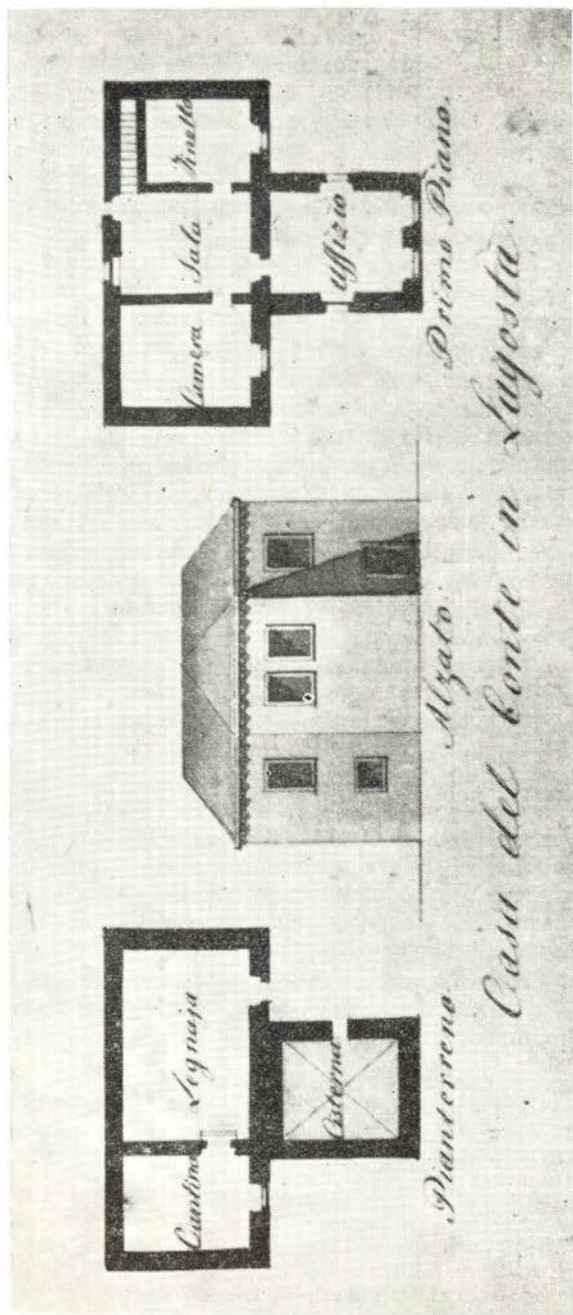
³⁴⁵⁾ O. c. (28), str. 100.

³⁴⁶⁾ Conti di Lagusta . . . 1571 ser Secundus Franci de Lucaris, Die XXVI martij. Liber Speculi 2, 302;

Lagusta MDLXXI die XXI junij Secundo F. de Lucari conte; Lagosta addi 29 genaro 1572 . . . Pietro Secondo di Lucari conte. Isprave i akti XVI st. sv. 450. br. 2; God. 1621. kneževao je u Lastovu Mar. Michaelis de Bona. Liber speculi III, 330. HAD.

³⁴⁷⁾ F. Radić o. c. (25), str. 70, 74. U dvoru je stoga i bio posebni čuvar. G. 1639. se spominje guardian del palazzo di Signor Conte . . . D. L. 20, 179; D. L. 34, pod datumom 1. VIII 1696.

³⁴⁸⁾ Ibid, str. 71; Novac kazna se upotrebljavao u XVII st. i alla fabrica di questo palazzo . . . D. L. 34.

10. Dvor lastovskog kneza (crtež Vitteleschi-ja iz XIX st.)

čeno je da se sav novac skupljen od globa, različitih kazni u toku nekih mjeseci 1662. i 1663. godine potroši za kip sv. Vlaha, koji se imao postaviti na terasu,³⁴⁹⁾ kao što su se svečevi reljefi uzdignuli na knežev dvor u Janjini, u Slanomu i na mnoge državne zgrade u samom Dubrovniku, počevši od Dvora kneza Republike. Sred terase Grbinove palače je i danas niša neorenesansnog novog zabata, ali starog okvira hrapave barokne površine, u kojoj je mali kip sv. Vlaha, koji nema barokni izgled i ne čini se da potječe iz XVII stoljeća. Staroga je možda zatekao F. Radić još 1892. godine.³⁵⁰⁾ a ovoga će biti Grbin dao kasnije uklesati.³⁵¹⁾ Pod njim je izvorni natpis:

MEN. AVGV. MDCL
XVI COM: ILL: D
ANDR. DE BONA

koji označuje da je kip, za koji su 1662. godine počeli skupljati novac, četiri godine zatim doista postavljen na pročelni zid terase. Taj razmak doista ilustrira malo zanimanje, a i sporo skupljanje priloga i za značajnije spomenike državnog značenja.

Prema svemu se, dakle, vidi da su Dubrovčani tek nakon lastovske bune bili podigli raskošniji dvor za svog predstavnika na otoku, uvidjevši da ovakva zgrada ne može zaostati za seoskim kućama koje su od XVI stoljeća postajale sve veće i ljepše.

Dvor je imao i mali zvonik, preslicu za zvono, koje je bilo predviđeno da zvoni na uzbunu u slučaju opasnosti ili napadaja na kneza. Na glas toga zvona narod je morao dohrliti u Dvor³⁵²⁾ Na do vratniku glavnih vrata bio je urezan dubrovački lakat za provjeravanje pri mjeranju³⁵³⁾ kao i na Orlandovom stupu u gradu. U unutrašnjosti je bila krušna peć, a i zidna peć za grijanje prostorija³⁵⁴⁾ kao u mnogim dubrovačkim ladanjskim kućama u kojima su vlastela i bogatiji građani često zimovali nadzirući poljske poslove na svojim imanjima.³⁵⁵⁾ Pred Dvorom je bila, vjerojatno na terasi, odrina od drvenih gredica na kamenim stupovima, koju su u dubrovačkom kraju, pa i u Lastovu zvali tada »sjenica«. Lastovci su je morali svake godine ljeti pokrivati suhim granjem da zasjeni terasu. U lipnju 1696. godine bili su kažnjeni s pet groša i tri dana zatvora oni koji su bili određeni da je pokriju, ali to nisu izvršili.³⁵⁶⁾ U XVIII stoljeću vršili su se manji popravci na Dvoru. Godine 1715. drvodjelac Hijacint

³⁴⁹⁾ D. L. 27, 37.

³⁵⁰⁾ O. c. (28), str. 101.

³⁵¹⁾ M. Lucijanović drži da je sadašnji kip prenesen sa stare zgrade, što mi se ne čini vjerojatnim, jer je klesan u načinu XIX—XX st. O. c. str. 274.

³⁵²⁾ D. L. 32, 40.

³⁵³⁾ F. Radić, o. c. (25), str. 94.

³⁵⁴⁾ Libro di entrata ed uscita del Camerlengo di Lagosta 1709—1734.

³⁵⁵⁾ C. Fisković, Kultura dubrovačkog ladanja, str. 17, 38. Split 1966.

³⁵⁶⁾ 13. VI 1696... accio siano portate la frasca et altro per accomodar e coprire la sieniza in Palazzo... D. L. 34; 27. I 1729... spominju se sjenica, saloča, u kojoj je knez saslušavao stranke na hrvatskom

Tulli popravljao je neke drvenarije, a slijedeće godine su ostaklili vrata dok je 1718. godine neki slikar Pepo naslikao dvije slike.³⁵⁷) U obitelji Luke Lesića Bundeve nalazi se uljena kasnobarokna slika sv. Vlaha, koji sjedeći drži model Dubrovnika i blagosivlje. Okružuju ga u donjem dijelu slike dva grba, veći Dubrovačke republike i manji dubrovačke vlasteoske obitelji Sorkočevića. Budući da po tome slika ima službeni značaj, nije isključeno da se nalazila u Kneževu Dvoru, za koji je, možda, dao naslikati jedan član Sorkočevićeva roda, koji je bio lastovski knez, a tih je upravo u XVIII stoljeću, kada se slika može datirati, bilo desetak. U doba baroknog stila starija, renesansna »sjenica«, prekrita ljeti suhim granjem, nije bila ni reprezentativna onoliko koliko je dolikovalo knezu, niti dovoljno udobna, pa su 1777. godine na teraci sagradili ložu tzv. Pavijun na kamenim pilastrima, vjerojatno poput trijema pred župskom crkvom ili ložom uz Knežev dvor u Cavtatu, pred Gučetićevim ljetnikovcem u Trstenu, Gundulićevim u Gružu ili Gradićevim u Rijeci dubrovačkoj.³⁵⁸) Kupe krova su nabavili iz Cavtata, grede dovezli iz Trsta, a daske iz Bakra, odakle su Dubrovčani od davnine nabavljali drvenu građu, iako je Lastovo bilo pošumljeno. Ostaklili su prozore staklima u olovu i tako osposobili trijem za zimsku upotrebu,³⁵⁹) te konačno ga pretvorili u knežev ured gdje se uredovalo, koristeći se blagim podnebljem i prisojem. Dvor je bio okružen dvorišnim zidom, imao je dakle i svoje dvorište s malim vrtom.

Inženjer Vitteleschi je nacrtao i opisao početkom prošlog stoljeća tačan izgled i raspored Dvora koji je našao tada u zapuštenom stanju. Po njegovom crtežu se zna da je imao tloris u obliku slova T, tako da je sred pročelnog dijela stršio posebni krak. U prizemlju je bila prostrana drvarnica iz koje se unutrašnjim vratima ulazilo u malu konobu, a pod prednjim krakom je bio nadsvođeni zdenac, u koji je silazila kišnica sa krovnog konala podržanog od uobičajenih kamenih zubaca. Iako se u XVII—XVIII stoljeću izričito spominju tamnice,³⁶⁰) Vitteleschi ih ne označuje 1827. godine,³⁶¹) jer ih nakon pada Dubrovačke Republike nije više ni bilo. U prvi kat se ulazilo sa sjeverne strane u dvoranu i kroz nju ravno u knežev ured, pobočnim stepeništem u potkrovlje, a kroz dvojna vrata, s istočne, u blagovaonicu, a sa zapadne strane, u spavaću sobu, prostranu kao i središnja dvoranica. Dok je ured, gdje nekoć bijaše loža, imao četiri prozora, dotle su dvorana i obje sobe bile osvjetljene samo jednim, kao

jeziku, i ogradni, dvorišni zid: ... a drugi put namieriosam se u Palazu die doscio Antun Chialich i u salociga je V(aše) G(ospodstvo) esaminavalo, a ia sam sto pod sienizom diesam cuo vikat V. G. usve glase ... Kako su bili otvorena vrata od saloce kros koja se ide pod sienizu ... pak sam se afacio priko mira od Palaza ... D. L. 42, 14.

³⁵⁷) Libro di entrata ed uscita del camerlengo di Lagosta 1709—1734.

³⁵⁸) V. sl. I. Zdravković, Dubrovački dvorci, sl. na str. 46, 103. Beograd 1951.

³⁵⁹) D. L. 51, 164'.

³⁶⁰) 22. VIII 1669 ... carcere di questo palazzo ... D. L. 29, 41; 18. VI 1776 ... in una di queste pregioni ... D. L. 51, 130'.

³⁶¹) O. c. str. 56.

i konoba kojoj je prozor u prizemlju po ondašnjem običaju, radi sigurnosti, bio malen. Time je najnužnijim četverouglastim otvorima Dvor bio sigurniji, a svojim jednostavnim svrsishodnim rasporedom i prikladan, iako mu ured, u koji je ulazio narod, nije bio odmah pri ulazu.

U Kneževu dvoru se čuvao, a vjerojatno i u kancelariji, jedan rukopisni primjerak lastovskog statuta, ali prijepise su imali i pojedinci. Pored već poznatih primjeraka koje spominju F. Radić i I. Strohal,³⁶²⁾ postoje još dva rukopisa, jedan u Historijskom arhivu u Dubrovniku, a drugi u Župskom uredu u Lastovu, u kojemu su prijepisi i nekih odredbi, rodoslovnih stabala i oporuka. Na njemu je zapis: 1801. ad usum comodumque Antonij Dundovich suorumque omnium. Na naslovnoj stranici onoga koji se čuva u knjižnici Male braće u Dubrovniku je crtež sela, koje nije vjerno već približno nacrtano, ali je ipak crtež zanimljiv, jer je to dosad poznata najstarija njegova slika, bar jednog dijela naselja sa župnom crkvom, crkvicama sv. Marije na Grži i sv. Lucije, te s dvadesetak kuća. Lijepi primjerak lastovskog Statuta, ukoričen u kožu utisnutih gotičko renesansnih ukrasa, s kovinskim gotičkim kopčama i križem, a ispisani goticom i ukrašen inicijalima, dospio je u knjižnicu Senata u Rimu.³⁶³⁾

Lastovski knez je imao i srebrni prsten s pečatom sv. Vlaha kojim je pečatao svoja službena pisma, naredbe i odluke, u kojima nisu sudjelovali lastovski predstavnici, općinski suci. Taj pečatni prsten kao znak kneževе vlasti predali su po starom običaju, dubrovački knez i njegovo Malo vijeće i vlastelinu Mihu Saraki kada mu je povjeren dužnost lastovskog kneza 1514. godine.³⁶⁴⁾ On i njegovi nasljednici su ga morali nositi i predati svaki put na završetku svoje službe svom nasljedniku ili pak članovima Malog vijeća.³⁶⁵⁾ Oti sak tog pečata se sreća na kneževim pismima, tako na primjer, na dopisu od 10. kolovoza 1571. godine. Na njemu je lik sv. Vlaha u uspravnom stavu i biskupskom ornatu.³⁶⁶⁾ U kolovozu 1709. godine primio je lastovski knez I. Basegli novi pečat, a vratio je vladi stari.³⁶⁷⁾ Oti sak tog pečata je vidljiv na nekoliko spisa iz XVIII stoljeća.³⁶⁸⁾ Bio je okrugao, obrubljen krugovima od kojih jedan bijaše od točkica,

³⁶²⁾ F. Radić o. c. (25), str. V; I. Strohal, Statuti primorskih gradova i općina, str. 95. Zagreb 1911.

³⁶³⁾ Rukopisi br. 103. Statuto di Lagusta. Knjižnica Male Braće u Dubrovniku. Korice i dva lista rimskog primjerka objavljeni su u Archivio storico per Dalmazia IX, vol. XVII str. 232, 246; XVIII str. 402, Rim 1934.

³⁶⁴⁾ F. Radić, o. c. (25), str. 59, 61.

³⁶⁵⁾ D. L. 42; 14; D. L. 14, 237'.

³⁶⁶⁾ Isprave i akti XVI st. br. 450/3. Vidi i na spisima 29. I 1572, 7. VIII 1592. s natpisom u gotici.

³⁶⁷⁾ Isprave i akti XVIII st., br. 181/3 (2).

³⁶⁸⁾ Izvodi iz različitih spisa lastovske kancelarije 18. st., 9 svezak Lastovskog arhiva. HAD.

unutar kojeg je uspravni lik sv. Vlaha u biskupskoj odori s modelom Dubrovnik. Uz njega su svečevi inicijali S. B. Veličina je dva centimetra.

Pored toga lastovska općina je imala svoj vlastiti pečat i upotrebljavala ga slobodno bez kneževa ili vladina odobrenja. Pače, dubrovačka vlada je 1514. godine naredila lastovskom knezu da se ne pača u taj pečat.³⁶⁹) Njegov otisak se također sačuvao na nekim općinskim spisima, krajem XVI i prvih godina XVII stoljeća. Na njemu su lastovski pokrovitelji sv. Kuzma i Damjan u uspravnom stavu, u dugim odjećama, s liječničkom iglom i kutijom lijekova. Nad glavama im je zrakasto polusunce, a oko njih se svija lozica, redaju tačkice i velika gotička slova S. COMVNIS LAGVSTE S. DAMIAMUS S. CUSMA (sigilum communis Laguste Sanctus Damianus Sanctus Cusma). Velik je 3,5 centimetra.³⁷⁰)

KANCELARIJA

Poznata po svojim sačuvanim zapisima lastovska srednjovjekovna kancelarija, u kojoj je bilježnik sklapao privatno-pravne ugovore, pisao oporuke i različite listine, bila je prislonjena uz istočni dio apside župske crkve, na mjestu novog zvonika. Vjerojatno se u tom središnjem dijelu sela, kraj kneževa dvora i župske crkve nalazila odavnine i u njoj je ispisan jedan dio listina lastovskog notarijata koje su, po svom jedinstvenom obliku, važne za našu srednjovjekovnu diplomatiku, jer nam otkrivaju prastaro slavensko pravno shvatanje, razlikujući se od ostalih naših privatno-pravnih listina, a ujedno nam svojim hrvatskim nazivima predjela, imenima i prezimenima stanovnika potvrđuju čisto narodno obilježje Lastova, koje se sačuvalo u toku stoljeća zbog stalnog dodira s kopnom, a i radi otežanog primanja stranaca na otok.

Na žalost, ta zgrada je srušena 1900. godine i od nje nakon gradnje zvonika župske crkve 1942.³⁷¹) nije ostalo ni traga. Zna se samo da je na dovratniku njenih glavnih vrata bio urezan kao i na vratima Kneževa dvora dubrovački lakat da se i tu mogu provjeravati mjere.³⁷²) U unutrašnjosti su vjerojatno bili zidni ormari za spremanje kancelarijskih knjiga koje su nam se sačuvale. Jedan raskošni kasnogotički zidni ormar, učinjen u tu svrhu, još se vidi u kancelariji grada Stona. U kancelariji se nalazila i lastovska općinska blagajna.³⁷³)

³⁶⁹) F. Radić, o. c. (25), str. 59, 61.

³⁷⁰) Isprave i akti XVI st. br. 450 7—8; Prep. 1771³, 2127, br. 4.

³⁷¹) M. Lucijanović, o. c., str. 283.

³⁷²) F. Radić, o. c. (25), str. 94.

³⁷³) Vidi bilješku 422.

KUĆA KANCELIJERA

Lastovski kancelijer je stanovao u privatnoj kući, ali je dubrovačka vlada u kolovozu 1630. godine naredila da za njega i njegovu obitelj treba naći posebnu kuću i to u blizini Kneževa dvora »da može brže obavljati svoju službu«. ³⁷⁴⁾ Lastovci su stoga oko 1637. godine sagradili za njega posebnu kuću. ³⁷⁵⁾ a vlada je početkom 1645. naredila da se kuća predviđena za kneževa ispovijednika upotrebi i dovrši za kancelara, i da se u njenu gradnju upotrebi kamen porušenog kaštela. ³⁷⁶⁾ U drugoj polovici toga stoljeća popravljali su je novcem posuđenim od bratovština, tim da im ga se vrati doprinosom vina iz svake kuće. ³⁷⁷⁾ Početkom XVIII stoljeća ponovno je izvršen na njoj neki popravak. ³⁷⁸⁾

TRIJEM

U dalmatinskim gradovima već u srednjem vijeku, npr. u Dubrovniku i u Korčuli, bili su uz glavne crkve sagrađeni trijemovi. U XVIII stoljeću sagrađeni su i u susjednom Mljetu, Smokvici, Blatu ³⁷⁹⁾ i u Orebićima, pa je taj običaj prodro i u Lastovo. Trijem je sagrađen na rubu malog popločanog trga pred župnom crkvom uz stepenište. Ponekad su ga, kao i u Dubrovniku, zvali Luža, ³⁸⁰⁾ ali se češće javlja u arhivskim spisima pod imenom Trijem. Njegov rustičan izgled slaže se s vremenom njegove izgradnje. Počelo ga se zidati tek krajem XVIII stoljeća, pa se od 1789. godine do 1793. godine često izriču kazne u novcu, koji će se upotrebiti za njegovu gradnju, ³⁸¹⁾ a i Bratovština Presvetog navještenja pomagala je 1790—1791. godine novcem njegovu izgradnju, ³⁸²⁾ ali je vjerojatno i ranije postojao neki trijem gdje su ponekad sjedili knez i suci, izričući presude pred crkvom sv. Kuzme i Damjana, jer je naziv Na luži

³⁷⁴⁾ D. L. 16, 93'.

³⁷⁵⁾ D. L. 1636—1638, 56.

³⁷⁶⁾ F. Radić, o. c. (25), str. 98. Senat je 1639. g. također dozvolio upotrebu tog kamena. D. L. 20, 131.

³⁷⁷⁾ D. L. 1660—1662, 78'; 5. VII 1652. lastovski knez J. Palmotić naređuje sudcima i kamerlengu Lastova da je poprave. D. L. 1651—1654, 101.

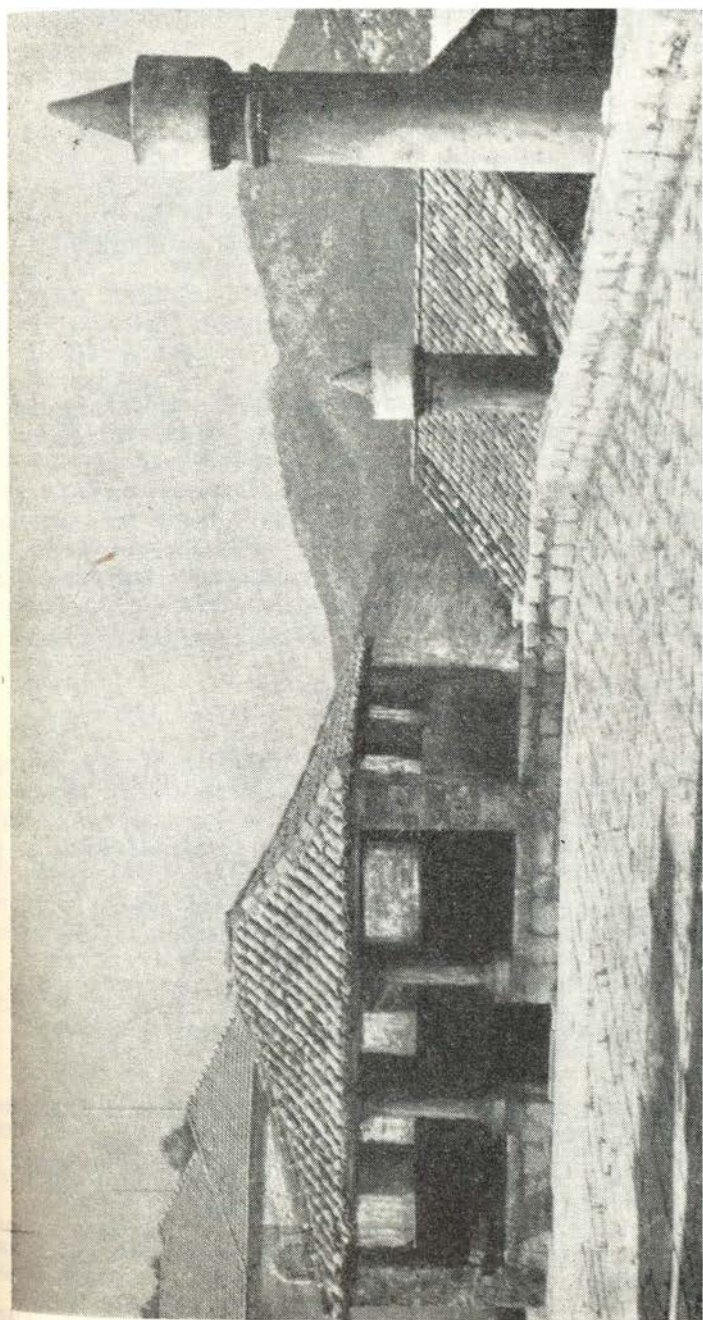
³⁷⁸⁾ D. L. 42, 241.

³⁷⁹⁾ C. Fisković, Nekoliko dokumenata o našim starim majstorima. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LII, str. 206. Split 1950.

³⁸⁰⁾ 6. XII 1800... i ja sam gha ceko na Lusgi... i tad sam se ja vratio na Lusgu... D. L. 56.

³⁸¹⁾ 11. VIII 1789... sotto pena di perperi alla fabbrica del triem d'innanzi la chiesa di Santi Cosmo e Damiano. D. L. 54, 182; 14. VI 1790... sotto pena di ducati venti da applicarsi alla fabbrica del Triem che si fabbrica d'innanzi questa parrocchiale secondo gli ordini etc. D. L. 54; D. L. 55, 32', 139.

³⁸²⁾ 4 giugno 1790... Nel presente capitolo fù preso di consegnare al Reverendo Vice Parocho dalla sudetta somma ducati quatordecim grosetti venti quattro in aiuto della fabbrica del Triem d'innanzi questa parrocchiale di Santi Cosmo e Damiano. Knjiga Bratovštine Navještenja 1760—1811, Sv. 7 Lastov. spisi, HAD.

11. Trijem na trgu pred župnom crkvom

poznat već u prvoj polovici XVI stoljeća, iako se taj može odnositi na još jedan trijem koji je bio na dnu sela i od kojeg je ostao samo naziv Luža.³⁸³⁾

Trijem pred župskom crkvom je sazidan kvaderima na visokom postolju da se s nižeg zemljišta iza sv. Marije izjednači s višim trgom. Njegov četverouglasti krov otvorene drvene gradnje drži osam niskih zidanih pilastrica uzdignutih na visoku ogradu, koja s tri strane zatvara njegov prostor, okružena kamenom klupom. Sa sjeverne strane, prema crkvi, ograda je niža, i sred nje je ulaz između dva okrugla stupa renesansnih glavica dubrovačkog tipa, koji još imaju srednjovjekovne stope s ugaonim lišćem.

FONDIK

Poput svih srednjovjekovnih dalmatinskih gradova i Lastovo je imalo svoje skladište žita odakle su pekarice uzimale danomice brašno, da peku kruh i da ga prodaju narodu.³⁸⁴⁾ Zgrada Fondika spominje se početkom XVII³⁸⁵⁾ i u toku XVIII stoljeća, a 1773. godine popravljali su jednu od njenih prostorija.³⁸⁶⁾ Samo se djelomično sačuvala, ali i danas je zovu Fondek. Na pročelju su još dva četverouglasta prozora. Jedna vrata imaju renesansni profil, a druga natkripljuje široki segmentni luk kasnogotičkog izgleda. Prema tome bi mogla poticati iz XVI stoljeća. U unutrašnjosti se sačuvala peć.

BOLNICA

Godine 1605. spominje se kuća zvana Ospedale, a ta je vjerojatno služila za bolnicu ili ubožnicu s kojom je neko vrijeme tog stoljeća upravljao svećenik Bonino Bonini, i to kao upravnik crkve sv. Ivana.³⁸⁷⁾ Danas se ne može doznati gdje se zgrada nalazila, jer joj je iščezao naziv. Prema jednom svjedočanstvu iz 1590. godine Višanina Petra Zubotovića, Dubrovčani su ranije od tog vremena slali na Lastovo gubavce,³⁸⁸⁾ ali ti nisu, ukoliko je to bilo tačno,

³⁸³⁾ 25. VIII 1544... casa posta na lusi... D. L. 8, 181'; 28. VII 1603... casa nostra posta in luxa... D. L. 12, 104.

³⁸⁴⁾ D. L. 49, pod datumom 3. X. 1770; D. L. 14, 106.

³⁸⁵⁾ D. L. 14, 106.

³⁸⁶⁾ L. D. 51, 4.

³⁸⁷⁾ Adi 29 avosto 1605. Il Reverendo prete Bonino di bonini retore dela chiesa de Santo Giovanni Batista si presenta alla fabrica della cucina che fa Matio Scipotich apresso la chasa chiamata ospedale... per esser jo... principale possessore di detta casa overo ospedale il quale e del mio proprio beneficio... D. L. 1600—1606, 53.

³⁸⁸⁾ ... et li lagostini che il'hoggi per proverbio si chiamano gubavci che dir vol in franco leprosi e poi che per quanto ho inteso dal vecchi rasonare che essendo una volta il morbo de lepra à Ragusi quelli amorbati mandavan sopra questo scoglio all'hora deserto in pelago a lazaretto per lo chel scoglio d l'augusta et che dal hora in poi si è cominciato habitar quel scoglio...

boravili u selu. Lastovci u XVIII stoljeću izabiru liječnika i sklapaju s njim ugovor, ali se s liječnikom Primi slabo sporazumijevaju, jer ne znaju talijanski³⁸⁹ Liječi ih i brijač.³⁹⁰⁾

STUP SRAMOTE

Od XVI do XVIII stoljeća spominje se stup sramote zvan berlina, koji je inače bio i ranije poznat u dalmatinskim gradovima, pa i u Dubrovniku, Hvaru³⁹¹ i u susjednoj Korčuli.³⁹²⁾ Na njemu je vjerojatno i u Lastovu bio pričvršćen željezni lanac sačuvan još u Trogiru i u Zadru, a tragovi mu se vide i na korčulanskom stupu. Stajao je na trgu pred crkvom sv. Kuzme i Damjana, dakle sred sela kao i u Grohotama na Šolti,³⁹³⁾ ali se među ponosnim Lastovcima njegov trag izgubio. Još se, međutim, i danas čuje kako stariji u šali prijete djeci: »Poćeš na berlinu!«

Za stup sramote su vezivali po nekoliko sati krivce zbog poljskih³⁹⁴⁾ ili ostalih manjih prestupa, osobito žene zbog lošeg ponašanja, kletvi ili svađa. Godine 1735. određena je kazna jednosatnim stajanjem na berlini onima koji budu bez dozvole sjekli šumu na zabranjenim mjestima, a i pekaricama koje budu prodavale kruh po krivoj mjeri i nedopuštenoj cijeni. Kaznjene bi u XVI i XVII stoljeću pri tome još i šibali ili bi im jezik uvlačili u drvenu spravu posebno za to napravljenu.³⁹⁵⁾

Questione tra la republica di Venezia e quella di Ragusi intorno allo scoglio Caccia e Casar presso Curzola in Dalmazia con allegati.

Confini 4 246 Archivio dello stato di Venezia.

F. M. Appendini spominje također spomenuti naziv Lastovaca. O. c. I. str. 286.

³⁸⁹⁾ 7. III 1723. Antun Maričević izjavljuje... non sapendo io parlare in italiano... D. L. 41; 24. VI 1762. D. L. 47; 30. IX 1727. D. L. 41.

³⁹⁰⁾ 19. III 1757. D. L. 46; vidi bilješku 59 o lječenju; D. L. 51, 54.

³⁹¹⁾ U Hvaru 26. VI 1449... unum locum comunis ubi nunc est berlina... Liber gratiarum 1428—1483 str. X LII. Historijski arhiv u Hvaru. O dubrovačkoj berlini u Vinaverovu članku u Analima Historijskog Instituta u Dubrovniku IV—V, str. 448. Dubrovnik 1956.

³⁹²⁾ Statut Korčule. Refor. cap. 13, str. 76. Zagreb 1877.

³⁹³⁾ F. Bulić, Starinska iznašašca na otoku Šolti. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku XXI, str. 186. Split 1898. Postojala je i u mom djetinstvu igra zvana »Na berlinu«. Djeca bi se okupila u jednoj sobi i jedan bi se odjelio od njih u drugoj. Njemu je svaki od okupljenih iznosio neku zamjerku, koje je jedan između njih prenosio i ponavljao sve ono što se o njemu govorilo, ne označujući ime onoga koji bi to kazao. Saslušavši, sve odjeljeni je tražio da se u susjednu sobu pošalje onog koji mu je kazao jednu od nabrojanih zamjerki, na što bi ovaj izišao i odijelio se dok su drugi i dalje okupljeni iznosili njemu zamjerke i bockanja. I tako redom.

³⁹⁴⁾ D. L. 39, 199.

³⁹⁵⁾ 22. VI 1697. kažnjena je zbog psovki Mara Šoljat che debba stare ligata avanti la chiesa di Santissimi Cosmo e Damiano con la lingua ligata dentro un legno spacato e ciò per spatio d'un hora continua... D. L. 34; 1597... sotto pena di ponerli in berlina con bostecho ala lingua... D. L. 1593—1600, 151, 155. Arhiv Kapor; D. L. 40, 135'.

Pored berline i zatvora u kneževoj palači, postojala je i u drugoj polovici XVIII stoljeća kazna vješanjem kamena o vrat za vrijeme nedjeljne mise na vratima crkve sv. Kuzme i Damjana. Kažnjnik bi morao kamenom vezanim o vrat pitati glasno oprostjenje.³⁹⁶) Taj kamen poznat u dubrovačkom kraju pod nazivom morica³⁹⁷) postoji još u crkvi sv. Mihajla u Dubravama na susjednom Pelješcu. Okrugao je i probušen u sredini za uvlačenje omče, a narod ga još zove kažnjenički kamen.³⁹⁸) Lastovci i danas u šali prijete neposlušnoj djeci: »Objesit ću ti za vrat moricu i bacit te u more«. Možda je na stupu kao i na dubrovačkom Orlandu ili u susjednoj Korčuli bilo pričvršćeno koplje za barjak, jer lastovska je općina imala pravo vijati svoju zastavu s likovima zaštitnika sv. Kuzme i Damjana na crvenom polju.³⁹⁹)

MESARNICA

Premda su seljaci gojili i klali stoku, ipak je postojala već u XIV stoljeću općinska mesarnica, gdje se klalo blago i prodavalo meso.⁴⁰⁰) Još i danas predio ispod romaničke crkve sv. Ivana, a nad župskom crkvom zovu Komarda, što označujē klaonicu i u još nekim dubrovačkim selima. Na tom mjestu je prostrana prizemnica s prozorom od kamene rešetke za koju vele da je bila klaonica. Po tom prozoru, podesnom za vjetrenje i zaštitu od krađe, zgradu bi se moglo datirati u XVI stoljeće, a klaonica se i spominje već početkom XVII stoljeća.⁴⁰¹)

RIBARNICA

Iako su skoro svi Lastovci ribarili i bili opskrbljeni ribom, u Lastovu je već u XV stoljeću bila ribarnica⁴⁰²) povezana uz različite odredbe o prodaji ribe. Tako se, npr. lokarde i palamide nisu mogle krajem XVI stoljeća soliti prije donošenja na ribarnicu⁴⁰³) gdje se ribu početkom XVII stoljeća moralo najprije prodavati do određenog

³⁹⁶) 20. VI 1760. U nediegliu od Sacramenta od aprila passanoga vidio sam Antuna Quintu na vratima od Zirque od Svetoga Cusme i Damiana s camenom velichiem obiescieniem na vratu i da govori Bosgie prostimi, Puce prostimi a Bog prostio komeie na ovo naveo... D. L. 47.

³⁹⁷) K. Engel—I. Stojanović, Povijest Dubrovačke republike, str. 313 Dubrovnik 1903.

³⁹⁸) A. Marinović, Povjesna istraživanja na poluotoku Pelješcu, Ljetopis JAZU 66, str. 289. Zagreb 1962.

³⁹⁹) M. Lucijanović o. c. str. 272.

⁴⁰⁰) F. Radić, o. c. (25) str. 77, 85.

⁴⁰¹) Ibid str. 77; 21. IX 1603. Životinje se moralo klati i prodavati njihovo meso samo na klaonici (becharia) D. L. 12, 111.

⁴⁰²) D. L. 1593—1600. Arhiv Kapor.

⁴⁰³) Ibid, str. 79.

vremena, obavijestivši o toj prodaji i kneza, a zatim je odatle odnositi i prodavati po vlastitoj volji.⁴⁰¹⁾

DUĆANI ILI RADIONICE OBRTRNIKA

Kao u mnogim većim primorskim selima bilo je u lastovskim ulicama dućana koji bijahu ujedno i radionice u kojima su obrtnici izrađivali, a i prodavali svoje rukotvorine i različite predmete, koji se nisu izrađivali u kućanstvu. Prepoznaje ih se po tzv. vratima na koljeno, poznatim već u rimsko, antičko doba, a uobičajenim u Dalmaciji i u Dubrovniku od XIV do XIX stoljeća. Onih nekoliko koji su se sačuvali mogu poticati, sudeći po izgledu njihove gradnje iz XVII—XIX stoljeća.

SVJETIONIK STRUGA

Na rtu Strugi podignuta je 1839. godine okrugla kamena kula svjetionika visoka 17 m s domašajem od 25 morskih milja, koja je zatim 1851. i 1963. godine pojačana.⁴⁰⁵⁾ Po godini svoje gradnje spada među najstarije svjetionike naše obale i služi putnicima i ribarima. Sazidana iznad strme provalije i sred krova četverouglaste svjetioničarske kuće djeluje monumentalno.

VJETRENJAČA

Na vrh brjega jugozapadno od gotičke crkvice sv. Lucije sagrađila je obitelj Furlan krajem prošlog stoljeća vjetrenjaču. Njena jedra su se još okretala u našem stoljeću i pokretala mlin, ali je danas ostala tek rustična okrugla ruševina, dvokatnica s dva prozora pri vrhu i kamenim stubištem do prvog kata. Da jače zahvati vjetar njen brijeg je umjetno povišen nasipanjem. Sličnih vjetrenjača je bilo i u ranijim stoljećima u obližnjoj Korčuli i u ostalim dalmatinskim mjestima.⁴⁰⁶⁾

KOLONA OD POKLADA

Mali okrugli stup koji se nalazio na raskršću ulica između kuće Kućarića i Šutića zvan Kolona od poklada ima folklorno-povijesni značaj, a služi za vezivanje konopa po kojem pokladari spuštaju, »culjaju«, na pokladni utorak karnevalsku lutku zvanu Poklad

⁴⁰⁴⁾ F. Radić, o. c. (25) str. 75, 97.

⁴⁰⁵⁾ Annuario marittimo 1890, str. 200. Trst 1890; F. Petter, Dalmatien II str. 236. Gotha 1857. U Manuale del Regno di Dalmazia per l'anno 1874, piše da je svjetionik sagrađen 1818 g. str. 111. Zadar 1874. To prihvaća i Melko Lucijanović, o. c. (108) str. 136.

⁴⁰⁶⁾ C. Fisković, Primorske vjetrenjače. Slobodna Dalmacija XVI br. 4311. 1—3. I 1959.

sa brijega iznad crkvice sv. Martina, koji se po tome zove Pokladarova grža. Nedavno je stup premješten.

O tim pokladnim priredbama napisao je u prvoj polovici XVIII stoljeća šaljivu pjesmu »Poklad lastovski« dubrovački književnik Franatica Sorkočević, koji je kneževao u Lastovu sredinom tog stoljeća, ali njegov rukopis nije još nađen, već poznat samo po Appendinijevu pisanju.⁴⁰⁷⁾ Lastovsku pokladnu dramu opisali su Lastovac prof. Melko Lucijanović,⁴⁰⁸⁾ koji je u drugoj polovici prošlog stoljeća pisao o hrvatskosrpskoj književnosti i narodnim pjesmama, a objavio je i neke sa svog zavičajnog otoka, koji se i tim povezuje kao i s građevnim spomenicima sa susjednim otocima i kopnom. Lastovsku pokladnu dramu opisao je nedavno Nikola Bonifačić Rožin.⁴⁰⁹⁾

Lastovski Poklad se ne spominje, kao što se obično piše, tek u prvoj polovici XVIII stoljeća već mnogo ranije, krajem XVI, kada se doznaje za dvije družine muškaraca koji su bili »maškari«. Lastovci su se, dakle, u veselim pokladnim danima zabavljali i maskirali već u doba renesansnog blagostanja i raspojasanosti, koja se ispoljavala tada ne samo u gradu, već i u selima dubrovačkim, pa su vlastela strepila da pri tome ne dođe i do nereda. Drugog siječanjskog dana 1597. godine naredili su lastovski knez Franjo Tudizić i suci, osjećajući vjerojatno nerazpoloženje obogaćenih otočana protiv dubrovačke vlastele, da se nitko ne usudi bućiti niti praviti nered u toku tog mjeseca, jer će biti kažnjen s pedeset perpera i godišnjim izgonom s otoka.⁴¹⁰⁾ Bućni pokladni običaji su zastalno bili već uvriježeni odavnine i teško ih je bilo suzbiti ili časovito zabraniti. Predaja pamti da su toliko bili omiljeli da jedne zime lastovci nisu pogasili ni požar šuma u južnom dijelu otoka koji se prostire na Velom moru, jer su se zabavljali pokladom.⁴¹¹⁾ Odatle u pokladnim igrama i stihovi koji se još pjevaju:

O, Poklade, crni mraze
izgore si Veljo more.

Ipak su neredi o Pokladu 1597. godine izbili i nakon zabrane, pa su knez i suci odmah nakon toga, 4. veljače te godine, zabranili

⁴⁰⁷⁾ M. F. Appendini, o. c. II. str. 246. N. Beritić, Franatica Sorkočević, dubrovački književnik XVIII st. Rad JAZU 338, str. 166, 169, 179, 184. Zagreb 1965.

⁴⁰⁸⁾ Poklad na otoku Lastovu. Slovinac 1881. str. 96. Dubrovnik.

⁴⁰⁹⁾ Građa o narodnoj drami. Narodna umjetnost 1, str. 98. Zagreb 1962.

⁴¹⁰⁾ A di 2 di gienaro 1597

Di hordene del magnifico contte ser Francesco di Tudisio e deli soi honorandi Judici referi Stiepan plazaro haver fatto puplicha crittena in lochi usadi che persona di condition sia non ardischa far scandali ne rumori questi giorni da venire sottopena di perperi 50 in comun est esser banditi for di Lagusta per uno anno eidem contra facienti
Francesco Tudisi conte affirmo

D. L. 1593—1600 Arhiv Kapor.

⁴¹¹⁾ Često puta je dolazilo i do nereda. Maškari su 5. II 1704. g. istukli sabljom i izrugali svećenika Krista Borovinića i pobirača njegovih

preko dvadeset i petorici muškaraca mahom iz poznatijih obitelji, koji su bili maškari u družinama Antuna Lukina Marinice i Marina Boškovića, da nesmiju nositi nikakovo oružje eda bi se tako izbjegli među njima sukobi i to pod prijetnom kazne od stotinu i pedeset perpera i desetgodišnjeg izгона iz otoka i čitavog područja mirne i oprezne Dubrovačke republike.⁴¹²⁾ Ni knez ni suci nisu ipak smatrali uputnim zabraniti Poklad, što znači da je taj bio od davnine uobičajen, a iz ove zabrane ujedno se doznaje da se sastojao od dvije družine, koje su u pokladnim igrama igrali i oružjem kao i danas.

POLJSKI KRIŽEVI

Kao i po ostalim jadranskim otocima i na kopnu, na Lastovu su također podizani uz poljske puteve kameni križevi koji se mogu, iako su ponajviše rustični, datirati od XVI do XVIII stoljeća. Predstavljali su u ovom uređenom zemljištu i odnjegovanom krajoliku tačke snalaženja, usmjeravahu prolaznike i određivahu daljine, a još se uz njih spliče predaja da na raskrsnicama štite od zloduha i nesreća. Najčešće su uzdignuti na zidana postolja u obliku glomaznog pilastra, u kojemu je niša za postavljanje svetačkih slika i pred njom ploča za obavljanje vjerskih obreda.

Najljepši je onaj uz cestu podno istočne strane brijega sv. Ilije. Neprijatno ukrštavanje krakova koje su stari majstori odavnina izbjegavali i smanjivali umetanjem ukrasa, na ovom križu je ublaženo raširenim vršcima triju krakova vrh koji su polukuglice. Taj oblik skupa sa središnjom reljefnom medaljom, uokvirenom gotičkim

nadarbina: ... ieri D. Christofano Borovinich stando in Lucane e guardar la mascherata sotto la costagnia dove pure Metteo(!) suo essatore guardava detta mascarata furono assaltati dalli mascari prima il sudetto Matteo essatore et da poi D. Christofano al qual D. Christofano furono dalli sudetti mascheri date tante piate con la spada nuda con darli in faccia tanti corni... D. L. 36.

⁴¹²⁾ Adi 4 di frevavo 1597

Di hordene del magnifico contte ser Francesco di Tudisio e dili soi iudici referi Stiepan plazaro aver fatto pena ad Antonio di Luca di Marinizza e compagni deli mascari infranominati Marchoe Francesco Marasovich Antonio Antrein Matio Zuictiov Marin Cocosizich Stiepan Vuicheglin cosma Gunchevich luca sirachia toglea fuglmisov ruso di Luca et ala compagni di Marin Boscovich radic Stiepanov elia di Antonio cucizich bogdan di Anton vitcho di Colena colenda Matienovich Juan de Luca Lucianovich Colenda di Cosma Luca e fratello fioli di Giovanni Tafurin marino con suo fratello fioli di Zueitan Fafurmov Antonio vasiglevich Luxa Firnisov at ma Marin Xilich et tuti altri quali son stati in dette compagnie ali quali sopra nominati fo intimata pena di essere banditi dal isula et de lo teritorio de la Signoria di Ragusi per anni 10 et pagar comon perperi 150 che nisuno di loro non poson portar arme offensive di sorte alcuna ache siano in pace tra di loro sotto la sopradita pena.

Francesco Tudisi conte afirmo

D. L. 1593--1600, 114'. Arhiv Kapor.

užetom, u kojoj je gotički monogram IHS pokazuje da ovaj križ potiče iz kraja XV ili početka XVI stoljeća, a klesan je po uzoru manjeg križa na začelju Gospe u polju.

NOVO GROBLJE

Na seoskom groblju koje se povećalo u prvoj polovici prošlog stoljeća, nakon Napoleonove zabrane pokapanja mrtvaca u crkvama, ima nekoliko kiparski obrađenih spomenika osrednje vrijednosti s tragovima klasičističkog i neobaroknog stila XIX stoljeća. Na svima su, osim na jednome, natpisi na hrvatskom jeziku, ispisani prije prvog svjetskog rata za vrijeme austrijske okupacije, kada je naš jezik konačno savladao latinske i talijanske natpise na kamenu.

SPOMENICI OSLOBODILAČKE BORBE

Spomenik palim borcima za oslobođenje, podignut je bio na Prijevoru, a zatim prenesen na Dolac. Na kamenom podnožju uzdiže se brončani kip koji označava oslobođenje otoka od tuđina. Snažni, mladi borac, polugol i bosonog, u otvorenom stavu i obrisu uzdigao je i rastvorio ruke, rastrgavši kolute lanca s kojima je bio vezan. Kip je djelo splitskog kipara Ivana Mirkovića. Na postolju je urezan natpis:

KĆERIMA
I SINOVIMA
PALIM U NARODNO-
OSLOBODILAČKOM RATU
1941-1945. GODINE
NAROD LASTOVA
LASTOVO 9. IX 1953. GOD.

Na općinskoj jednokatnici kamena spomen-ploča označava stupanje Lastovaca u narodnooslobodilačku borbu nakon pada fašizma:

U OVOJ ZGRADI JE 1. X 1943. GODINE
FORMIRAN VI LASTOVSKI BATALJON
XIII JUŽNODALMATINSKE BRIGADE NOVJE
U ČAST 20-GODIŠNJICE USTANKA
NARODA JUGOSLAVIJE PODIŽE
NAROD LASTOVA
LASTOVO, 4. VII 1961. GOD.

KAŠTEL

Na Glavici iznad sela, odakle se širi pogled na okolno more i veliki dio pošumljena otoka, od starine je vjerojatno bilo neko utvrđenje koje je branilo naselje smješteno pod njim. S tog brijega se moglo nadzirati brodove i izviđati neprijatelja, koji je preko mora

mogao dojedriti sa susjednih otoka i zaletiti se s kopna, a na kaštel se moglo i povući u slučaju napada ili potrebite obrane. Možda se na tom mjestu, a ne u Ublima, kako tačno primjećuje Marin Lucijanović,⁴¹³⁾ dizalo i staro predromaničko utvrđenje koje je 1000. godine dao srušiti mletački dužd Petar Orseolo, kad mu se Lastovci nisu htjeli pokoriti, jer sam, kako već rekoh, na vrhu i na njegovoj južnoj padini naišao i pretpovijesne ostatke, što znači da je već u pretpovijesti tu mogla biti neka utvrda na koju se nastavljalala srednjovjekovna, ali to nije bio onako jaki sklop kako ga opisuje mletački đakon Ivan.⁴¹⁴⁾

Svakako, Glavica je odavnine bila utvrđena, jer je selo, sudeći po pretpovijesnim nalazima na njenoj padini, a i po srednjovjekovnim crkvama iz XIII-XIV stoljeća, jednako kao i po kućama iz XV stoljeća, vrlo rano ovdje smješteno, da bude pod okriljem tog strmog brijega podesnog za obranu i izviđanje. Nalaz gradinske keramike u obližnjoj Lučici također upućuje na to.

Arhivski spisi bilježe neke popravke na tvrđavi u toku prve polovice XVI stoljeća, a već tada se predio pod njom zove Podkaštelom.⁴¹⁵⁾ Ljeti, kad se vršilo više građevinskih zahvata i radova, 1547. godine sazvan je javni zbor lastovske skupštine na kojemu se odlučilo popraviti tvrđavu da se osigura njen bunar i sasjeci okolna stabla, te očistiti zemljište, koje je okružuje radi lakše obrane i preglednijeg izviđanja. Odlučeno je da se za to skupi novac svih bratovština i da u gradnji moraju svi sudjelovati.⁴¹⁶⁾ Ti radovi i skupljanje novca su se, kao što je to često bilo u Lastovu, otegli, ali u travnju, 1572. godine, novcem sakupljenim u pet bratovština i to sv. Marije u polju, sv. Antuna, sv. Vlaha, sv. Martina i sv. Lucije isplaćivalo se građevinske troškove i nekoliko majstora koji su radili na dovršetku kaštela. Isticao se među njima neki zidar Benko, koji je i dovršio gradnju, a uz njega su radili graditelji kule u kaštelu, pri čemu je sudjelovao i majstor Radovan Ljubatoević.⁴¹⁷⁾

U kaštelu pri kraju XVI stoljeća⁴¹⁸⁾ a i kasnije izmijenjivali su se stalno stražari. Noćne stražare je kapetan straže čak zatvarao izvani i predavao ključ knezu radi veće sigurnosti.⁴¹⁹⁾ Za vrijeme bune Lastovaca protiv dubrovačke vlasti Senat je odlučio krajem 1602. i početkom 1603. godine da jače utvrdi kaštel, pa je uputio zato zidare na otok i pojačao posadu.⁴²⁰⁾ Zauzevši Lastovo i Mlečani su

⁴¹³⁾ M. Lucijanović o. c. str. 256; L. Beritić, Obalna utvrđenja na našoj obali. Pomorski Zbornik I, str. 250. Zagreb 1962.

⁴¹⁴⁾ Barem mu nisam za sada mogao naći jačeg traga. Opis Ivanov je objavio F. Rački, Documenta Croatiae periodum antiquam illustrantia, str. 428. Zagreb 1877. Da uzveliča mletačko osvajanje Lastova sličan opis utvrda donosi i Dandolo, a objavio ga je i F. Appendini o. c. str. 284.

⁴¹⁵⁾ D. L. 1507—1527.

⁴¹⁶⁾ D. L. 8. 161.

⁴¹⁷⁾ D. L. 9, pod datumom 9. II, 11. i 20. IV 1572.

⁴¹⁸⁾ D. L. 1543—1600, 91 Arhiv Kapor; F. Radić, o. c. (25), str. 72.

⁴¹⁹⁾ F. Radić, o. c. (25) str. 73.

⁴²⁰⁾ J. Radonić, o. c. str. 48; Rogatorum 78, 118'. HAD.

držali u kaštelu stalnu posadu.⁴²¹⁾ Početkom prosinca 1606. godine naredio je lastovskim sucima i kamerlengu kapetan Golfa Bernardo Venier, stigavši galijom u uvalu Zaklopaticu da poprave kućice za vojnike koji su stražarili u Kaštelu, ali su oni to odbili, izjavivši da nemaju novaca, na što je on zapovijedio da se iz općinske kancelarije oduzme svota koja se bila sabrala od poljskih prihoda izbjeglica, koji se vjerojatno kao pristalice dubrovačke vlasti bijahu sklonili, u doba pobune i mletačke vlasti na otoku, u Dubrovnik.⁴²²⁾ Mletačka je vlada, dakle, kao i dubrovačka iskoristavala prihode Lastovaca za popravak utvrda s kojim je osiguravala svoju vlast na otoku, jednako onako kao što je općinskim приходima uzdržavala i ostale utvrde u Dalmaciji, plijeneći ponekad imovinu političkih osuđenika i prognanika.

Godine 1572. tvrdava se popravljala, pa je dubrovačka vlada poklonila Lastovcima kip. sv. Vlahu, da ga postave na njene zidine,⁴²³⁾ s očitom namjerom učvršćenja svoje vlasti kao i pri spomenutoj brizi za obnavljanje crkve tog sveca, koji je postao znamen Dubrovačke Republike i imao političko značenje. Vidjevši da su buntovnici 1603. godine zagospodarili otokom nakon zauzimanja kaštela, oprezni i podozriv Dubrovčani dali su 1607. godine, nakon što su ponovno, zahvaljujući spretnosti svojih diplomata, zagospodarili otokom, poru-

⁴²¹⁾ Vidi bilješku 422.

⁴²²⁾ A di 4 di decembre 1606. Iz izjave Luke Tolinovića:

...Esendo intrati un'altra volta iudici sopra nominati Marino di Marino di Franchi dragoscevig cosma di Marino tolievig et giorgi di Antonio siamo stati chiamati iudici soprannominati et camerlengo de la universita di Lagusta davanti Illustrissimo capetan di colfo barnardo Vegnier in porto chiave sopra la galia et sua signoria illustrissima ne a comdato a tutti insolidum sopra nominati che debiamo metter a mano a concar le casete e quanto prima per che lo inverno sia costa che i soldati non patiscieno. Ne' iudeci sopra nominati avemo risposto a sua signoria illustrissima che non abiamo con che a concar dete case et sua signoria illustrissima ne discie dove son quelli denari di quella bota del vino di quello Lucha che sta a Ragusia et noi li abiamo risposto che sono in deposito in cancelaria come abiamo nominato di sopra et sua Signoria essendo inteso che li denari sono in deposito ne a comandato che li debiamo levare del deposito e spender per aconzar le case in forteza e cusci abiamo fato per ordene di sua signoria come apare per la escita fata di deti denari che tutti tre iudici insieme abiamo levato il deposito et abiamo speso quanto abiamo dito di sopra...

Iz slične izjave Luke Tomaševića se doznaje da je nekolicini lastovaca koji su bili iselili u Dubrovnik, bila zaplijenjena ljetnina: ...21. decembre 1606... e che dal deto capitanio gli fu deto et li denari de le intrate di quelli omni sono andati a stare in Ragusia dove sono et l iudici gli risposero e disero che erano tali denari in deposito in cancelaria onde il capitanio disse pegliateli e di quelli vi servirete di aconzar le dete casete... U toj izjavi luka u kojoj se usudio Vegnier se zove hrvatski Zaklopatica, kao i sada: nel porto di Sachloplitiza... D. L. 13, 9, 10, 37.

⁴²³⁾ L. Beritić, Fortifikacije Dubrovačke Republike. Mornarički glasnik XI, br. 5. str. 602, Split 1961.

šiti kaštel,⁴²⁴) a kasnije su njegovo kamenje upotrebili za gradnju crkve sv. Vlaha, kuće kancelara i propovjednika, kada bude boravio u Lastovu,⁴²⁵) da tako zbrišu uspomenu svog časovitog neuspjeha.

Međutim, tragovi kaštela su ostali na jugozapadnom dijelu Glavice. To su ulomci zidova građenih kvaderima, debeli oko 150 cm, koji nemaju kosu škarpu, pa bi se moglo pretpostaviti da su iz XV-XVI stoljeća i da nisu bili zidani Vaubanovim sistemom terapijenata, zidina ispunjenih zemljom, da mogu snažnije odoljeti topovskoj pucnjavi, a ti na ovom vrhu, gdje bijaše teško dovući topove i ne bijahu potrebni. Kaštel je, sudeći po njegovim temeljnim ostacima, imao dugoljasti oblik koji je donekle bio podređen vrhu brijega. Bio je opkoljen nasipom, imao je dvije cisterne⁴²⁶) i nekoliko manjih zgrada za posadu i obrambenu građu, pa i kapelu sv. Ivana koja je također srušena.⁴²⁷)

Na mjestu renesansnog kaštela francuska okupaciona vlast je 1808. godine podigla novi, čvrsti toranj,⁴²⁸) bojeći se da Englezi i Rusi, koji se bijahu za vrijeme blokade Napoleonove Dalmacije učvrstili na susjednom Visu, ne zauzmu i Lastovo. Iz izvještaja 1822. godine upućenog austrijskoj vojnoj vlasti vidi se da je kaštel bio vrlo dobro i čvrsto sagrađen. Glomazan i četverouglast strši još na Glavici ističući se iz daljine kao toranj u plavom obrisu gorovita otoka. Preinačiše ga u prošlom stoljeću,⁴²⁹) ožbukavši ga izvana i iznutra, a zatim i za vrijeme talijanske vladavine, ali mu se još na ponešto ukošenim zidovima, tu i tamo, vidi rustično nepravilno kamenje i uglovi pojačani većim kamenom. Zapadni zid je debeo 158 cm i u njemu su bila između lezena visoka vrata na koje se ulazilo ljestvama. Pri vrhu istočnog i zapadnog zida su po tri, a uz vrh sjevernog i južnog po četiri glomazne konzole za podržavanje obrambenih visećih zidića. Unutrašnje prostorije, koje su također doživjele izmene, presvođene su sve do vrha završne terase. Niz snažnih konzola u unutrašnjosti prizemlja također odava promjene koje su u unutrašnjosti vršene, ali je u Ratnom arhivu u Beču sačuvan njegov plan i presjek iz prve polovice prošlog stoljeća iz kojeg se vidi stariji izgled.⁴³⁰)

⁴²⁴) M. Lucijanović o. c. str. 226; L. Beritić, o. c. (413) str. 250. Pisac piše da je srušen 1606 g. U svojoj knjizi »Dubrovačka artiljerija« piše da je srušen 1607 g. (ali prema Lucijanoviću) str. 118.

⁴²⁵) D. L. 20, 131.

⁴²⁶) G. 1601 u lipnju bilo je zabranjeno pigliar l'acqua dele cisterne al castelo. D. L. 12 (1600—1606); o zgradi M. Lucijanović o. c. (137) str. 263.

⁴²⁷) Rogatorum 86, 127; 2. III 1440... S. Zuane alo castello. D. L. 1.

⁴²⁸) M. Lucijanović o. c. str. 256.

⁴²⁹) L. Beritić, o. c. (413) str. 250.

⁴³⁰) L. Beritić, Ibid.

KULA NA PRIJEVORU

Na padini brijega iznad Prijedora sazidana je tik do crkve sv. Vlaha kula da čuva put kojim se ulazi u selo i da bdije nad Lučicom sv. Mihovila. Početkom našeg stoljeća je pretvorena u kuću i tada su srušeni njeni unutrašnji svodovi i otvoreni prozori,⁴³¹⁾ ali joj je ostao četverouglasti oblik i zidovi debeli 95 cm. Njeno još sačuvano ime Toreta označuje da nije bila visoka, jer su se tom umanjenicom nazivale manje kule i utvrđene kuće u XVII—XVIII stoljeću na susjednom Pelješcu, u Korčuli, u Župi dubrovačkoj.⁴³²⁾ Možda je sagrađena za vrijeme tursko-mletačkog Morejskog rata, jer se 1694. godine novac od globa različitih prekršaja upotrebljavao za njenu gradnju, a 1700 imenovan je knez tri Lestovca za nadstojnika njenog popravka. Međutim straže na Prijevoru se spominju i ranije, 1574. godine.⁴³³⁾ Kula je u početku XVIII stoljeća služila kao skladište streljiva, olovnih kugla i praha u bačvama.⁴³⁴⁾ Sa nje su kapetan i stražari Zdravstvene straže nadzirali svaki brod koji je pristajao u Lučici, silazeći zatim na obalu da izvide tko je i odakle stigao, da mu provjere zdravstvene svjedodžbe, putnike i teret.⁴³⁵⁾ Uz kulu je još prostrani zdenac koji je svojim visokim zidom prema luci mogao poslužiti kao utvrđeni bedem.

FORTICA

Sučelice kuli bdila je nad Prijevorom druga utvrda, koju još zovu Fortica. Ostali su joj tek temeljni, bez vapna građeni, rustični zidovi koji ograđuju nepravilni četverouglasti prostor. Sjeverni zid je dug oko 10, južni oko 16, istočni oko 14, a zapadni oko 20 metara. Debeli su oko 2 metra. U sjeveroistočnom dijelu je nadsvođeni presahli zdenac čiji je otvor zidan pravilnim kvaderima bez krune. Ulaz je, čini se, bio, s istočne strane podesan za pristup sa sela. Na toj utvrđi izgleda da se uvijek stražarilo, jer predjel pod njom zovu Podstražu. Zdenac bi se mogao datirati najranije u XV stoljeće, dok se starost zidova, zidanih bez vapna, neda utvrditi.

⁴³¹⁾ L. Beritić piše da je to učinjeno za vrijeme talijanske okupacije. Ibid.

⁴³²⁾ Npr. Zlatarićeva utvrđena kuća u Pijavičinom, Toreta zapadno od franjevačke crkve nad Orebićima kojoj se još vide samo temelji četverouglaste osnove na stijenama na putu iz samostana prema Žukovcu, Španićeva toreta u Čari, Toreta kraj Kupara itd.

⁴³³⁾ 5. VIII 1694... ala fabrica della torre a prievor. D. L. 34; Adi 4 ottobre 1700 Antonio Ostoich, Stefano Draxinich, Francesco Fantella officiali creati del Magnifico Signor Conte E. Tadeo Natali e suoi honorandi giudici sopra ili repizzo della torre a Prievor secondo gl'ordini

L. D. 35, 103; D. L. 9 pod datumom 15. II 1574.

⁴³⁴⁾ D. L. 40, 140.

⁴³⁵⁾ D. L. 42, 153. Zovu ih kazamorti ili oficiali della sanità. Njihovu službu u susjednom Trsteniku spominje u to vrijeme i J. Betondić. N. Z. Bjelovučić, Pjesme s Pelješca str. 124. Dubrovnik 1910.

BATERIJE

Iz izvještaja inženjerskog kapetana Kaboge napisanog 1819. godine, zna se da su Francuzi bili sagradili u doba svog vladanja na otoku osim glavne tvrđave na Glavici i tri utvrde (réduit) na brijegu kod crkvice sv. Martina, kod crkvice sv. Lucije i brdu Straži, a i dvije obalne baterije nad Lučicom.⁴³⁶⁾ Sve se vide ucrtane u plan sela i okolice sačuvan u bečkom Ratnom arhivu.⁴³⁷⁾ Tim su se odjednom selo i otok utvrdili utvrdama koje, kao mnoge u dubrovačkom kraju, nisu nikada poslužile obrani i bijahu skoro uzaludne kao i danas. Sve te baterije su niske i rustično kamenom ograđene i ozidane.

KUĆE

»Lastovo je prelijepi dubrovački otok u čijem obliku izgleda da je priroda htjela prikazati amfiteatar, jer je sred njega ubava dolina plodna maslinama i groždem, a odasvud okružena brdima naseljenim dubrovačkim ljetnikovcima« — pisao je na početku XVII stoljeća mletački pisac Giovanni Botero,⁴³⁸⁾ uvidjevši ne samo ljepotu otoka, već priznavajući upravo tih godina mletačkog zauzimanja Lastova, njegovu pripadnost Dubrovačkoj Republici. Iako kuće koje je vidio nisu bile ljetnikovci dubrovačke vlastele, već uredne i prostrane kuće Lastovaca, koje su se onda još više bijelile na suncu i na kojima su bile vidljive oznake dubrovačkog graditeljstva.

Doista, ne samo naseljena, već i druge obrađene lastovske doline svojim poljima, vinogradima i voćnjacima, okružene vijencem drevnih i prozračnih maslinika koje je opjevao dubrovački pjesnik Đono Rastić i borovitim brežuljcima, posjećaju na prirodne amfiteatre pod jakim sjajem južnog neba.

Jedino staro naselje uzdiže se nad poljem čiju je plodnost hvalio dubrovački analista Lukarević,⁴³⁹⁾ tako da se kuće poredaše jedna iznad druge sunčajući se na toplom prisoju, svaka s prostranim vidikom na dolinu i pošumljene strane, čineći svojim stepenastim uzdizanjem doista izgled amfiteatra sa stepeničastim popločanim ulicama i prilazima. Nad njima je bio Knežev dvor, kula na Prijevoru, župska i ostale crkve, a nad svima se na strmom brijegu uzdiže kaštel. Izbor tog položaja za gradnju naselja nije slučajna. Najbliži je dalmatinskom kopnu, nedaleko je od mora, od kojega je vješto skriven zbog gusarskih napadaja, izložen je suncu i bar donekle sklonjen od vjetrova.

Na tom prikladnom položaju sagradene su kuće, od kojih su najstarije one iz XV stoljeća. Ranije, romaničke, nisu sačuvane, kao ni u ostalim dalmatinskim selima, ali je i njih vjerojatno bilo u XIII

⁴³⁶⁾ L. Beritić o. c. (413) str. 250.

⁴³⁷⁾ Ibid. Vojno pomorski ogleđi, br. 1, str. 67, Split 1966.

⁴³⁸⁾ Le relazioni universali di Giovanni Botero, str. 63, Mleci 1618.

⁴³⁹⁾ O. c.

i XIV stoljeću u ovom razvijenom naselju, koje je već tada oblikovalo svoj općinski zakonik u kojemu su spomenuti građevni red i zakoni. U svakom prekršaju i pri pojedinom nesporazumu sudio je knez i izlazio sa sucima na lice mjesta, da ga vidi i da ocijeni spor,⁴⁴⁰) jednako kao i Knez Republike u Dubrovniku, jer je zbog gustoće naselja u XVIII stoljeću⁴⁴¹) dolazilo do smetanja susjednih posjeda.

Kamenih dijelova i ulomaka gotičkih, renesansnih i baroknih kuća bit će zastalno više nego ih se ovdje spominje, otkrit će ih se još u nekoj kući ili konobi pod kasnijom žbukom pročelja, dok će ostaci drvenih kuća, kojih je kao i u dalmatinskim gradovima vjerojatno i ovdje bilo od ranog srednjeg vijeka pa sve otprilike do XV stoljeća, biti potpuno nestali. Njihovi tragovi su ostali samo na onim kućama koje su djelomično u gornjem dijelu, na kamenim prizemljima, podignute u drvu, ali te su veoma rijetke. Danas su, dakle, ostali dijelovi gotičkih kuća iz XV i početka XVI stoljeća, renesansnih iz XVI i prvih godina XVII stoljeća, te baroknih iz XVII—XVIII stoljeća. One su zidane lijepo klesanim četverouglastim kamenom, imaju profilirane okvire otvora, pravilan tlocrt sa središnjom dvoranom i okolnim manjim sobama. Uz prozore, koji često imaju profilirani zabat, neke imaju i kamene prstenove za zastore ili za motku, na kojoj se sušilo voće i rastiralo rublje, tipične za južnu i srednju Dalmaciju. Na krovovima su dimnjaci, koji imaju različite često izrazite oblike.⁴⁴²)

U unutrašnjim prostorijama su zidni kameni ormari i ukrašeni umivaonici, a u prizemlju ili u dvorištu bunari s kamenim krunama otvora. Pokrivene su kupama, a ranije i kamenim pločama,⁴⁴³) ali vrlo rijetko, jer je selo zaklonjeno od bure i lagani crepovi su odoljevali

⁴⁴⁰) (A di 21 settembre 1786).

Lorenzo di Antonio Voich testimonio prodotto coram ut supra monito giurato et interrogato sopra il sudetto capitollo lettoli depose e disse: Jassam bio sudia kad sam bio s Gospodinom Knesom ad locum sa vidiet question meghiu D. Stiepanom Ivegliom, i maghi Stiepanom Nicolle Iveglie sa funiestrizzu, koju ie bio otvorio reccenì D. Stiepan na miru od sfoie cuchia visce varta reccenoga Stiepana u Micevoì strani; i kad smo bili tuu, videchi reccenì D. Stiepan, da neimma rasloga, kadgod Stiepan ustiebude, iachiu funiestrizu satvorit; a Gospodinie knes rekko poghite oncias u cancellieriu i stavite to na libro; otiscismo u cancelliera komuie D. Stiepan rekko, da stavi na libro kakossam gori rekko; i snam, daie isti cancellier upisao masse ne spomignivan, allie upiso na Libru, alli na knisi. Et tantum dixit.

D. L. 52

⁴⁴¹) Postoji podatak o broju stanovništva iz 1793 godine: Haec parochia numerat animas communionis 715, confessionis 975, summatim 1112, fammilijs vero 185.

Acta Sacre Visitationis hujus Ragusinae Archidioecesis de 1793—1805. Biskupski arhiv u Dubrovniku. R. Radelja 1802. piše: Tutta Lagosta fa anime 3200 in circa. O. c. (2).

⁴⁴²) B. Šenoa, Lastovo. Jadranska straža XI, str. 261. Split 1933.

⁴⁴³) A di maggio 1782

Colenda di Ant. Caschich testimonio prodotto coram ut supra monito guirato et interrogatto sopra il sudetto capitollo lettoli depose

vjetru. Podovi su, nekad bili popločani opekom.⁴⁴⁴) Takav pod od izmjenično poredanih crvenih i žutih četverouglastih opeka sačuvan je u Grbinovoj kući u Grmici, ali je i taj veoma trošan.

Pred pročeljem uz prvi kat često se prostire i uzdiže na svodu, pod kojim je ulični ili dvorišni prolaz, visoka terasa s »arlama« na konzolama za cvijeće, s kamenim osmerostranim ili okruglim stupovima odrine za vinovu lozu. Uz kuću je ponekad i vrt s povrćem i voćem, koji se spominje već krajem XV stoljeća.⁴⁴⁵) U stražnjem i prednjem dijelu dvorišta su niske, a ponekad još kamenim pločama pokrivene štale za stado i tegleće životinje, a i niske konobe za vino.

U lukama pri moru, osobito u Lučici, spominju se početkom XVII stoljeća kamene ribarske kuće za sklanjanja od oluje pri ribolovu, za spremanje ribarskog pribora i soljenje ribe, zbog čega su u njima okupljeni i kameni za pritiskivanje kablčića. Obala je već tada bila sagrađena i uređena za izvlačenje čamaca.⁴⁴⁶) Početkom XVIII stoljeća morali su ribari te kućice zidati po određenom planu i u propisanom roku,⁴⁴⁷) a 1720. godine popravljali su ih zajedničkim radom uređujući i obalu, te je svaka kuća morala poslati na taj rad jednog svog člana,⁴⁴⁸) a kućice su gradili pojedinci.⁴⁴⁹) Mnoge od njih su jednokatnice s ograđenim dvorištima i pilastrima.

Tokom XV i XVI stoljeća, u doba drugog cvata dalmatinskog, a osobito dubrovačko-korčulanskog graditeljstva, Lastovci su također gradili kuće u gotičkom i renesansnom stilu. Botero je stoga i pisao da su to »ljetnikovci Dubrovčana«, jer mnoge od njih su doista sličile ljetnikovcima. Možda je mislio i na same Lastovce, jer oni su se nazivali, kao i ostali podanici Republike izvan zidina, također Dubrovčanima, a ljetnikovaca dubrovačke vlastele, kojima obiluju ostali dubrovački otoci i krajevi osim Mljeta, na Lastovu nije bilo. Vlastela ovdje nisu imali svojih imanja ni kolona, pa nisu ni gradili kuće ni ljetnikovce, okićene plemićkim grbovima, koji su ovdje stoga i nepoznati.

Lastovci su u toku XV stoljeća zidali svoje kuće u gotičkom stilu, po čemu se vidi da su pojedinci među njima već onda bili bogati i cijenili ondašnju stambenu kulturu. Nekoliko ostataka stilskih kuća vidi se u svim djelovima sela od visokog Prijevora, Humca i Mišjeg Prijevora, do Luže, Počivala i Grmice pri dnu sela. Budući da ima

e disse: Nasad tri godiscta incirca ja sam pocrio s'plocciam gori
reccenu cuchiu, koie plocchie vagliaiu dva ducata.

D. L. 53.

⁴⁴⁴) 13. III 1794

U obitelji Antica... debba aiutar a salisgiare con mattoni à spese
di ambe le parti il pavimento della sua casa sopra camera...

D. L. 55. 185°.

⁴⁴⁵) F. Radić o. c. (25), str. 33.

⁴⁴⁶) D. L. 14, 88°, 170°, 176, 227.

⁴⁴⁷) D. L. 32, 233, pod datumom 5. IX 1689.

⁴⁴⁸) D. L. 40, 218.

⁴⁴⁹) 2. VII 1759 sklopio je Gašpar Ostojić sa zidarom Ivanom Petrovim
Pečér ugovor na hrvatskom jeziku za gradnju kućice u Lučici.

D. L. 47.

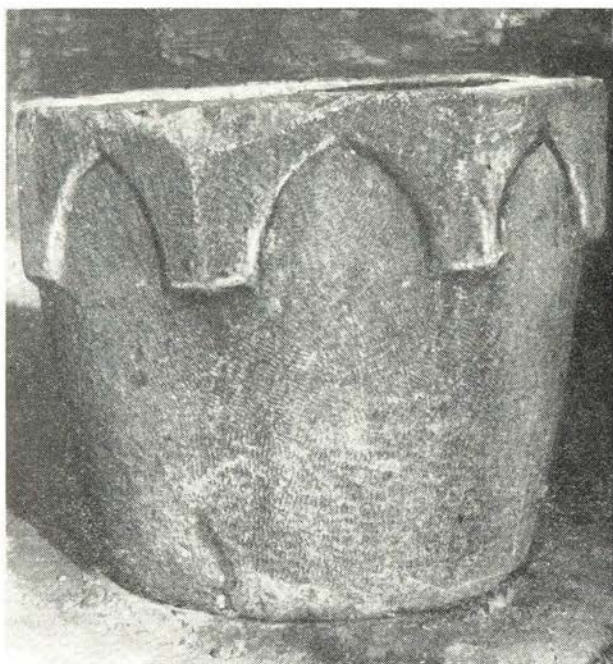
tragova gotičkog svjetovnog graditeljstva na svim tim krajnim predjelima može se utvrditi da se opseg naselja nije od kraja XV stoljeća do danas mnogo raširio. Upravo zbog toga selo se zbijalo. Radi toga su se osakatila i kratila dvorišta, nadograđivale i pregrađivale kuće, dijelile terase, sužavale ulice, vrtovi i slobodni prostori. To postepeno zbijanje unutar starih granica XV stoljeća, skratilo je udobnost naselja i nagrdilo pojedini građevni sklop i mnogu kuću, a i raslinje i sjenovita stabla među kućama postajala su sve rjeđa.

Zabilježiti ću redom nekoliko stilskih, najprije gotičkih i renesansnih, a zatim baroknih kuća. One nisu zadržale čistoću stila, neke su građene u prelaznom osobito gotičko-renesansnom slogu, neke u renesansnom-baroknom, a neke su naknadnom pregradnjom izgubile osobito u XVIII stoljeću, i u toku prošlog svoj jedinstveni izvorni oblik. Najprije ću spomenuti ulomke gotike XV i početka XVI stoljeća, koji nam jamče da je svjetovno stambeno graditeljstvo tog stila zahvatilo Lastovo kao rijetko koje dalmatinsko selo. Oni nam pomažu da se nasluti, bar donekle, slika o ovom naselju, na izmaku Srednjeg i početku Novog vijeka.

Sred pročelja *kuće Ambroza Šantića Lozice*, koja je kasnije pregrađena, ostala je gotička bifora kojoj trodjelne lukove drže obli stupić s lisnatom glavicom u kojoj su polukuglice i doprozornici na kojima su izmjenično poredani zupci. Ostali su joj prozori i dijelovi pregrađeni, ali je na zdencu uzdignutom poput terase, još bunarska kruna okružena s osam gotičkih slijepih lukova. Taj raniji tip dalmatinskih gotičkih bunarskih kruna XV stoljeća je rijedak. Po njoj i po stilu bifore moglo bi se Šantić-Lozičinu kuću sred sela smatrati jednom od najstarijih u Lastovu. Prostranija i ljepša od nje, a možda i jedna od najljepših lastovskih kasnogotičkih kuća je ona koja sada pripada *obitelji Kokot* sred sela. Nagrđena je pregradnjama, ali joj se ipak primjećuje prvotna cjelina. Na pročelju, koje je kasnije skriveno visokom terasom, su široka vrata konobe segmentnog luka, a uz njih manja i uža okružena »štapom« i gotičkim »nosovima« u uglovima pod nadvratnikom. Sred pročelja je oštećena i zazidana gotička trifora s trodjelnim lukovima na poluobljim stupovima s glavicama kovrčasta lišća i doprozornicima profiliranih poluglavica. Uz lukove i u njima su polukuglice, a završni vijenac ima niz renesansnih zubića, koji su bili i na nadprozornicima obiju pobočnih uništenih gotičkih monofora, uz koje su još ostali kasnogotički profilirani prstenovi. Završni vijenac pročelja je također profiliran. Dok je pročelje jednokatno, začelje je prizemno zbog strmog zemljišta na kojemu je kuća građena, kao kod mnogih lastovskih, a i nekih starijih lopudskih kuća, tako da se kroz kasnogotička jednostavna vrata ulazi izravno s ulice u nekadašnju dvoranu prvog kata, ali u nju se iz kuće inače uzlazilo s prizemlja, kojemu su sve prostorije presvođene, unutrašnjim stubištem ograđenim kamenom ogradicom od stupića, koja se vidi u još nekim dubrovačkim ljetnikovcima.⁴⁵⁰⁾

⁴⁵⁰⁾ C. Fisković O. c. (355), str. 16, sl. 23.

Prema svemu tome ova kuća je tipičan primjer dubrovačke male palače prelaznog gotičkog-renesansnog stila iz kraja XV ili početka XVI stoljeća. Na žalost, njena cjelina je već u doba kasnog baroka osakaćena. Pročelje joj je skriveno djelomično terasom, a zatim su joj saziđivani prozori i raskomadana unutrašnjost.

12. Kruna bunara iz XV stoljeća

Na *Ostojić-Dimitrijevoj kući* na Luži pregrađenoj u doba baroka ostala su u prizemlju gotička vrata s ugaonim konzolama u obliku gotičkih »nosova« pod nadvratnikom. Dvoje takvih vrata ostalo je i u predjelu *Luci* na *kući Kuzme Lukina Lešića*, kojoj su i renesansni prozori sa zupčastim nizom iznad nadprozornika s konzolama i prstenima za sušenje voća ili rublja, koji se često vide i uz prozore lastovskih kuća, kao i u ostalim dalmatinskim gradovima i selima od XIV do XIX stoljeća, a vrlo često se spominju u ugovorima o gradnji gotičkih i renesansnih kuća i palača, osobito u Dubrovniku. U nekadašnjoj središnjoj dvorani su zidni renesansni ormar kamena okvira i zidni gotičko-renesansni umivaonik, kojemu je niša natkrita polukružnim renesansnim lukom s bočnim reljefnim cvjetovima, a kamene police za posude i romjenče, jednako kao i antipendij, imaju još kasnogotičke konzole. U prizemlju je drugi kameni umivaonik, čija niša također ima luk s izrazitim kasno-gotičkim

motivom, dvjema bočnim polukuglicama, a pri dnu gotički-profiliranu udubinu za umivanje. Sličnih zidnih umivaonika i ormara iz kraja XV—XVI stoljeća ostalo je i pored mnogih pregradnja u još nekim lastovskim kućama. Očito je, dakle, da su one i u svojoj unutrašnjosti bile ne samo raspoređene, već i opremljene kamenim zidnim namještajem poput dubrovačkih i dalmatinskih kuća i palača spomenutih stoljeća, da su imale iste dijelove, a osobito kameni ormar i umivaonik u središnjim prostorijama ponajviše na prvom katu, što je sve predstavljalo u onim vremenima dostignuće onda suvremene stambene kulture.

Na kući *Marge Gjivoje* ostala su samo kasno-gotička vrata oivičena gotičkim »štapom« i ugaonim konzolama pod navratnikom. Kuća *Frane Simića* u predjelu Pod stražom zadržala je također nakon pregradnje gotička vrata i prozore okružene »štapom« uz koji strše lisnate konzole i prstenovi. Na kući *Lovra Sangaleti Caparina* na Prijedoru pored renesansno profiliranih prozora ostala su usklađena u svojim omjerima uska gotička vrata obrubljena »štapom« koja pod nadvratnikom imaju ugaone konzole s reljefnim lišćem, koje su u Lastovu rijetke, ali ih imaju i široka vrata visoko ograđenog dvorišta, gotičko-renesansne kuće *Lovra Šešana* također na Velikom Prijedoru. Na njenom pročelju vrata obrubljena gotičkim »štapom« imaju sred nadvratnika reljefnu medalju s gotičkim monogramom y h s, a jedan gotički prozor u prizemlju ispunjen je tranzenom od trinaest okruglih otvora. U unutrašnjosti kuće, osigurane puškarnicama zbog njenog visokog položaja vrh sela, je i kameni zidni umivaonik s točkom u obliku glavice poput onih u crkvenim sakristijama.⁴⁵¹) Još bogatiji medaljon s gotičkim monogramom y h s okružen nizom sitnih i gusto nanizanih »dijamantnih šiljaka« je na pročelju pregrađene renesansne kuće *Ivana Grbina a nekoć Antice* u Grmici. Tri jednostavnija monograma ispisana također goticom uklesana su na gotičkim vratima segmentnog luka na *konobi*, koju i u ostalom dubrovačkom kraju, zovu stranj, po latinskoj riječi *sotteraneum*, *Ivana Glumca Huhvana*, na susjednim kućama *Stjepana Škratulja Pinčulina* i *Nikole Ivelja Babora* u predjelu Humac.

Takvih lijepo klesanih pojedinosti, gotičkih konzola i prstenova, profiliranih dovratnika i nadvratnika gotičkog stila iz XV i početka XVI stoljeća vidi se na mnogim kućama. Prizemna gotička vrata s nadvratnikom niskog segmentnog luka i oivičena »štapom« ostala su na kući *Ilije Šarića Benzina* na Prijedoru i na kući *obitelji Ivičević* na Počivalu, na kojoj je ugaona konzola završnog zidnog vijenca pod krovom u obliku lavlje glave. Na krovu kuće *Anice Šarić Bežde* na Luži sačuvan je i gotički akroterij u uobičajenom obliku dinje. Kroz kasnogotička vrata okružena »štapom« ulazi se i u kasnije nadograđenu kuću *Iva Hropića* koja je nekoć pripadala paroku Pavloviću.

⁴⁵¹) V. sl. C. Fisković, Lokrumski spomenici. Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU XI. br. 1—2, sl. na str. 65 Zagreb 1963.

Vrata niskog segmentnog luka obrubljena »štapom« su i na prizemlju kasnije pregrađene i nadograđene *kuće obitelji Lešić-Arkaš*, koja se uzdiže pri dnu sela, na Luži. Sred segmentnog luka nadvratnika je Kristov monogram IHS. Dovratnici su gotičkim načinom prekinuti umetnutim vodoravnim kamenom radi čvrstoće i jače povezanosti s okolnim zidom, koje spominjasma i na gotičkim crkvima. U kući se sačuvao renesansni zidni umivaonik sa stiliziranim reljefnim ljljanima na konzolama kamenih polica. Pred kućom se uzdiže ostatak nekadašnje odrine, kameni okrugli stupić lisnate glavice sa četiri ugaona svinuta lista, veoma česte na stupovima perivoja dubrovačkih, nekih hvarskih i korčulanskih ljetnikovaca XV i XVI stoljeća.⁴⁵²⁾ Slična vrata kasnogotičkog spljoštenog luka su i u prizemlju susjedne *kuće obitelji Ambroza Gjivoja, koja sada pripada Marinu Fabro*. Po predaji, koju sam opetovano čuo, ove kuće, koje su nekoć činile cjelinu, pripadale su tiskaru Dobri Dobričeviću. Ne zna se na čemu se temelji ta predaja, ali oba njihova opisana prizemna vrata i stup nekadašnje odrine s glavicom dubrovačkog vrtnog tipa mogu po svom stilu pripadati Dobričevićevu vremenu, a predaja suvlasnika kuće obitelji Arkaš povezuje s čuvenim tiskarom, pa anđela na njegovoj oltarskoj slici, kako vidjesmo, zovu još i danas Arkašica i smatraju da mu je sestra! Možda je nekoć u tom dvorištu natkritom odrinom, koju su podržavali gotički stupovi, bio i njegov bunar s reljefnom, na žalost, polomljenom krunom, koja je zatim prenesena u dvorište crkvice sv. Vicenza.

Ta kruna je izraziti rad domaćih kasnogotičkih klesara dubrovačko-korčulanske kamenarske škole. Ima tipični dalmatinski oblik, četverouglast na vrhu, a okrugao pri dnu. Na njena četiri ugla su kovrčasti kasnogotički listovi u stilu škole Jurja Dalmatinca, koje su on, Andrija Aleši i ostali njegovi pomoćnici i sljedbenici raširili uzduž Dalmacije. Na prednjoj strani su u visokom reljefu dva djeteta, koji stoje na profiliranom postolju, držeći štit Boninova grba, u čijem polju je, kao i na brončanoj vazi u župskoj crkvi, kosa vrpca ukrašena reljefnom lozicom i uz nju s gornje i donje strane dva reljefna slova B B, koji označuju monogram Bonina de Boninis, jednako kao i na spomenutoj vazi. Motivom svojih putta približuje se ova kruna raskošnoj i većoj kruni koja je nedavno prenesena iz Čingrijina perivoja u bivši samostan sv. Klare u Dubrovniku,⁴⁵³⁾ a i jednoj zadarskoj prelaznog gotičkog renesansnog stila.⁴⁵⁴⁾ Svojom plastičnošću je vrlo dekorativna, iako su oba djeteta okrenuta sprije-

⁴⁵²⁾ C. Fisković, Ljetnikovac Hanibala Lucića u Hvaru. Anali Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku, sl. 19. Dubrovnik 1962. Stubovi sa sličnim glavicama se vide i u malim i zabitnim dubrovačkim zaseocima npr. u Gbalalovu selu nad Orebićima. Ima ih i Kanaveličev vrt između sjeverne i sjeverozapadne gradske kule u Korčuli. Odrinu na dvanajest kamenih stupića jednostavnijih glavica iz XVI st. ima i franjevački vrt na Poljudu u Splitu. (Uporedi Ibid. sl. 18).

⁴⁵³⁾ C. Fisković, Prvi poznati dubrovački graditelji, str. 137. Dubrovnik 1955.

⁴⁵⁴⁾ V. sl. C, Cecchelli, o. c. na str. 183.

da nespretna. Svakako, svojim ukrasom očituje Dobrin smisao za umjetnički obrt i njegovu ljubav prema vlastitoj kući, kojoj se vjerojatno i želio vratiti iz tuđine dok je ovako ukrasivao i snabdjevao.

Da je on doista poduzimao na Lastovu neke građevinske radove svjedoči izjava gruškog klesara Cvjetka Medkovića, kojom je 25. siječnja 1525. godine potvrdio, da mu je Dobre, koji je tada boravio u Mlecima, isplatio za klesanje kamena četiri zlatna dukata, od kojih mu je dva lično predao kad je bio u Lastovu.⁴⁵⁵⁾ Može se, dakle, povjeriti predaji da je *Lešić-Arkaš-Gjivojina kuća* bila Dobrino vlasništvo, jer spomenuti ulomci na njenom pročelju u unutrašnjosti i u dvorištu mogu poticati svojim prelaznim gotičko-renesansnim stilom iz njegova vremena, a prirodno je da je on, koji se svojom naobrazbom isticao, prednjačio u svom selu i u uređenju kuće u ondašnjem stilu i gradskim načinom.

U sunčanom sjeveroistočnom predjelu zvanom Mišji Prijedor, koji se spominje u spisima prve polovice XVI stoljeća i ikavski Pod mišev privor,⁴⁵⁶⁾ dižu se u dvorištu *Pavličevićeva kuća i konoba*. Na nadvratniku uskih kućnih vrata izmijenjenih dovratnika, koji je oivičen kasnogotičkim užetom urezana je 1482. godina i sred nje gotički Kristov monogram u medaljonu: MCCCC yhs LXXXII. Na kući se vide tragovi malog četverouglastog prozora ukošenog okvira, a u dvorištu je gotička kruna zdenca s nizom slijepih lukova. Ovo je svakako, koliko je dosad poznato, najstarija datirana lastovska kuća. Uz nju je *konoba* kasnogotičkih vrata čiji su dovratnici sastavljeni od dva komada i na nadvratniku segmentnog luka je urezan u medaljonu prepleteni kasnogotički Kristov monogram yhs između kormila starijeg, svinutog tipa s drškom s jedne i osmerokrake vjetrulje s druge strane. Oba ta mornarska znaka označuju jasno da je ovo dom nekog pomorca iz kraja XV stoljeća, te svjedoče da je među Lastovcima, koji se već u X stoljeću ističu kao smioni pomorci u navalama na mletačko brodovlje, bilo i u to vrijeme mornara, kao što je i prirodno na osamljenom otoku koji održava svojim brodovima vezu s kopnom, trguje i izvozi ribu, vino i drvo. Vlasnik

⁴⁵⁵⁾ Adi dito (1525 adi 25 zenar)

per taiapiera. Zivetcho Medchovich de Gravosa oblega se et tuti li sui beni al Reverendo messer Bonino de boninis al presente habitator in venetia per duchati quatro d'oro zoe duchati due dise hauto dito Zuietcho dal prefato Reverendo bonino quando fu qui a tanti feri de suo mistier et duchati due d oro disse haver hauto da messer per iacomo heremite cum lo consentimento de suo fratele mathio li quali denari sopra scritti dise Zuietcho haver hauto per tagliagli tante piera a raxon de perperi sete e mezo lo miaro et questo piu presto de polla presente testimonii Ostoia Zuichovich et Lorenzo ulaiavich al presente piazer tuti due de Lagosta. Io Giacomo Zu. di Croxe conte di Lagosta misi man.

D. L. 1507—1572, 41.

⁴⁵⁶⁾ D. L. 1507—1535; D. L. 1543—1600, 82'; D. L. 1593—1600, 82'.

ove kuće bit će bio bogati pomorac i brodovlasnik, a Lastovci su već u XIV i XV stoljeću posjedovali ne samo čamce već gripe i navilje.⁴⁵⁷⁾

Najljepši Kristov monogram također gotičkog stila, čija slova su izgrađena svinutom reljefnom vrpcom u lisnatom vijencu, prenesen je sa neke kasnogotičke kuće na prizemnicu sjeverno od župske crkve, gdje je u prošlom stoljeću bila tamnica. Svojom kičenošću podsjeća na najljepše dubrovačke reljefe te vrsti iz XV ili prve polovice XVI stoljeća.⁴⁵⁸⁾ Na Miševu prijevoru je i kuća Danila Simića na kojoj su ostala nakon pregrada široka gotička vrata segmentnog luka oivičena »štapom« sred kojih je renesansni monogram IHS iz početka XVI stoljeća. U blizini su još jedna slična vrata, ali bez gotičkog »štapa«, a na susjednoj terasi je kruna bunara gotičkog tipa s četiri slijepe arkadice, koji se u Dalmaciji opetuje sve do XIX stoljeća, poprimajući punije barokne oblike.

Dvoja su gotička vrata niskog segmentnog luka okružena »štapom« od kojih jedna imaju gotički monogram yhs na jednoj od najvećih lastovskih kuća prelazno gotičko-renesansnog stila koja pripada obitelji *Antica zvanaj Biz* u srednjem dijelu sela. Šest širokih renesansnih prozora na pročelju prvog kata imaju profilirane okvire s nizom zubaca na nadprozornicima, uz koje strše zubovi i prstenovi. Niz konzola, profiliranih s donje strane, držao je odrinu prizemne strane, a uz zapadnu i istočnu stranu kuće bile su još dvije visoke terase. Zapadna koja se dizala na svodu je srušena, a istočna na uzdignutom zemljištu uz drugi kat još stoji sa svojim stupovima i okolnim kamenim klupama kosa naslona, vrlo čestim na lastovski renesansno-baroknim terasama. Na vrhu pročelja je vitka i prostrana loža, čiji su krov držali ugaoni zidani, profilirani pilastri i središnji stupići. Iako je na drugom katu, u nju se sa stražnje strane kuće ulazi s prizemlja, jer je i ova kuća, kao i mnoge lastovske, i primorske, zbog strmog zemljišta na kojemu su zidane, s prednje strane dvokatnica, a sa stražnje prizemnica. Tako sazidane lastovske jednokatnice su veoma prikladne, jer se u prizemnu konobu ulazi posebno i s pročelnog dvorišta ili ulice s teglećom životinjom koja donosi ljetninu, dok se u stan prvog, ovdje čak i drugog kata, može izravno ući sa stražnjeg dvorišta ili ulice. Na žalost, i ova istaknuta i slikovita dvokrilna kuća s ložom i tri terase je pregrađena i nagrđena. U njenoj unutrašnjosti je bio zidni umivaonik, od kojega je u vrtu sačuvan reljefni antependij s čovječjom maskom i dva dupina. Iako je reljef nespretno klesan, ipak pokazuje da je i ovaj renesansni motiv, poznat u srednjoj i južnoj Dalmaciji, stigao u XVI stoljeću i na Lastovo, gdje je ponavljan u inačicama. Posebni pak kasnogotički oblik sa stršećim bazenom za pranje ukrašenim zubcima imao je umivaonik u kući *Grgurevića Mikre* na Humcu, koja je u XIX stolje-

⁴⁵⁷⁾ F. Radić, o. c. (25), str. 54.

⁴⁵⁸⁾ Uporedi s onim nad Gradskim vratima u luci ili na vratima Spasa. V. sl. C. M. Iveković o. c. t. 249, 257.

ću pregrađena tako da joj je ostao samo taj ulomak i jedan renesansni prozor. Natpis vrh pročelja:

D. O. M.
A. DNI
MDCCCXXXIII
AELIA. I. PASQUALIS

odnosi se na nespretnu pregradu koju je život nametnuo 1843. godine Iliji (Ivanovu) Pasqualiju, kao i mnogim ostalim, koji, uslijed izmijenjenih prilika, proširenja i dioba svojih rodova, nisu mogli zadržati u prošlom stoljeću zastarjele oblike i skućeni prostor svojih starih kuća.⁴⁵⁹⁾

Premda su pregrađivane, sve ove kuće, njihovi dijelovi i ulomci pokazuju da su kasnogotički, a osobito prelazni gotičko-renesansni stil bili rašireni i u Lastovu i da je tu bilo nekoliko čvrsto i skladno sagrađenih i ukrašenih kuća u tom stilu u toku XV i početkom XVI stoljeća, koje su uglavnom po vještom vanjskom i unutrašnjem rasporedu i u svojim čednije ukrašenim dijelovima sličile onima u ostaloj Dalmaciji, osobito u Dubrovniku i u susjednoj Korčuli.

Po tim ulomcima i osakaćenim dijelovima, koje je trebalo spomenuti i bar djelomično nabrojiti, može se dobiti još i danas nepotpuna, doduše, ali pouzdana slika o lastovskom stambenom graditeljstvu koje predstavlja znatan dio umjetničko-kulturne baštine tog osamljenog otoka, koji se i po tome uklapa u dalmatinsku kulturnu prošlost, u kojoj su svjetovno graditeljstvo i urbanističke cjeline važno, još uvijek dovoljno neuvažene ostvarenje, u stvaralaštvu južnih Slavena. Lastovske kuće kasnogotičkog ili prelazno gotičko-renesansnog stila imale su, dakle, u prizemlju široka vrata ponekad uokvirena »štapon« gotički po sredini vodorovnim umetkom prekinutih dovratnika i nadvratnika segmentnog niskog luka, sred kojeg je često urezan goticom ispisani Kristov monogram. Ta vrata su služila kao ulaz u prizemnu konobu ili u spremište koji bijahu i nasvođeni. Prizemni prozori bijahu uski, ponekad i ograđeni kamenom tranzenom okruglih otvora ili željeznom rešetkom. U prvom katu su bile bire, trifore ili monofore polomljena gotičkog luka ili četvorasta otvora s pobočnim konzolama i prstenima koji se u dubrovačkim dokumentima zovu »uš« i »zubovi«.⁴⁶⁰⁾ Krov je bio ponajviše dvostrešan, prekriven kupama kanalicama, koje su se u dubrovačkom kraju pekle u Kuparima, pa ih se lakše nabavljalo nego u ostaloj Dalmaciji. Krovni vijenac je bio profiliran i podržan nizom profiliranih konzola, a ponekad i nekom ljudskom glavom. Uduben s gornje

⁴⁵⁹⁾ I danas se usprkos zakona o zaštiti spomenika i nastojanja Konzervatorskog Zavoda za Dalmaciju te izmjene na starinskim stilskim kućama vrše često kriomice i odjednom. Najgore je u posljednje vrijeme, usprkos opomena tog Zavoda, nagrđen ljetnikovac književnika Marina Gazarovića u Visu i neke kuće iz doba romanike i renesanse u Trogiru, kao ona kraj sv. Petra.

⁴⁶⁰⁾ C. Fisković, o. c. (37), str. 66.

strane primao je s krova kišnicu i odvodio je kroz kameni i okomiti zidni kanal, ponekad skriven, a ponekad naslonjen uz zid, u bunar nadsvodeni i skriven u prizemlju, u dvorištu ili u terasi. Kruna bunara bila je ukrašena slijepim lukovima. Vrh krova bio je okićen kamenim akroterijem u obliku dinje. Unutrašnjost kuće je bila razdijeljena u sobe i manje dvorane. U središnjoj dvoranci je bio zidni umivaonik iskićen sitnim reljefnim ukrasom, čija je udubina nadsvodena lukom imala dvije kamene police za vješanje bakrenog posuđa za vodu. Sačuvano je nekoliko umivaonika izrađenih u gotičko-renesansnom, a zatim i u baroknom stilu, osobito od XV do kraja XVIII stoljeća, a zna se i iz pisanih ugovora da su ih naručivali i posebno plaćali.⁴⁶¹⁾ Po sobama i u dvoranicama bili su zidni ormari tj. niše uokvirene profiliranim kamenim okvirom, zatvorene drvenim, često izrezbarenim vratnicama u kojima se, na kamenim ili drvenim policama, spremala hrana, posuđe, odjeća i ostalo. Ponegdje je unutrašnje stubište, koje je vodilo s prizemlja u prvi kat bilo ograđeno kamenom ogradicom od stupića. Gotičkih ni renesansnih balkona nije bilo, barem ih se nije sačuvalo.

Većina kuća koja je bila tako uređena i opremljena dokazuje da je u Lastovu građevna djelatnost u drugoj polovici XV i početkom XVI stoljeća cvala kao i u ostalim krajevima bogate i mirne dubrovačke republike. Bit će da ju je pored dobrih privrednih prilika potaknuo i jaki razvoj obližnjeg korčulanskog kamenarstva u to vrijeme, a donekle možda i iskorištavanje boljih vrsta kamena koji su Dubrovčani na Lastovu brali. To se doznaje i iz traženja dubrovačkog vlastelina Marina R. Gučetića sredinom 1538. godine,⁴⁶²⁾ da mu poznati dubrovački kipar i graditelj gotičko-renesansnog stila Luka Paskojević,⁴⁶³⁾ koji je radio i u Hvaru,⁴⁶⁴⁾ iskleše iz lastovskog kamena stupove, pilastre i ploče za terasu njegova lapadskog ljetnikovca. Kamen se možda brao u uvali koja se još zove Petrara, što i u susjednoj Korčuli i danas znači kamenolom,⁴⁶⁵⁾ na otočiću Arženjaku uz istočnu stranu Lastova, gdje se brao »škarpjel« za finiju obradu, i na istočnoj strani brijega sv. Ilije.

Pojava stambenog kasnogotičkog graditeljstva dokazuje civiliziranost Lastovaca u to vrijeme koja se može vidjeti i u njihovim općinskim zakonima, u notarskim spisima, pa i u odredbama dubrovačke vlade koje se odnose na život i razvoj ovog plodnog i uređenog otoka.

Tu civiliziranost u razvoju i porastu stambene kulture potvrđuju zatim ostaci graditeljstva zrele renesanse iz sredine XVI i početka XVII stoljeća.

Na prvom katu kuće Petra Grgurevića u predjelu Pod palacom ostali su tragovi renesansnih prozora s lisnatim zubcima, a prizemni

⁴⁶¹⁾ 10. VIII 1660... Antonio Drascisich pagò per un scafa piccola di pillo ...
D. L. 1658—1660, 171.

⁴⁶²⁾ D. C. 124, 242.

⁴⁶³⁾ C. Fisković, o. c. (37), str. 96, 116.

⁴⁶⁴⁾ C. Fisković, o. c. (452), str. 194.

prozor je bio ograđen kamenim otvorom, tranzenom od četrnaest okruglih otvora nalik na onu sred apside Gospe u polju. Iako je kuća malena, ipak je u njoj zidno renesansno pilo s dva izljebana polupilastrica korintskih glavica, lišćem, voluticama, krilatom andeoskom glavom u akantu na antipendiju okruženom pokrajnim konzolama. U kući *Lovra Mihoća* na Mišjem prijevoru je također renesansni kameni umivaonik profilirana okvira reljefnih cvjetnih konzolica pod obim policama i s reljefnom ljudskom maskom sred antipedija. Drugi renesansni umivaonik, vjerojatno također iz XVI stoljeća je razbijen i ostao mu je samo izljebani komad pilastra. U zidu prizemne dvoranice je i kameni ormar profilirana okvira. Ta prostorija ima drveni gredni strop na kamenim profiliranim konzolama, a vrata njenih soba imaju profilirane drvene okvire s nadvratnicima izrezbarenih renesansnih zubića. U toj kući je dakle, ostvarena renesansna cjelina.

Renesansni umivaonik je sačuvan i u kući *Luke Martinovića Bote* na Prijevoru, na kojoj su još ostali renesansni profilirani prozori. Taj umivaonik je uokviren profiliranim okvirom, a na antipendiju je reljefna čovječja maska s dvije volute između svinutih krajnjih konzola. Umivaonik u renesansno baroknoj kući *Antuna Sarića* kraj Fondeka ima police s reljefnim ružama i antipendij s konzolama a uz njega je i zidni ormar koji je sačuvan i u kući *Dražinića*. Veći je zidni umivaonik profiliranog okvira renesansno-baroknog stila u kući *Ivana Hropića* koja je pripadala paroku Pavloviću, a još raskošniji u središnjoj dvoranici renesansne kuće *Luke Lešić-Santulović*. Ljudska maska na antipendiju mu je isklesana između dvije volute prekrive ljudskama. Uz umivaonik je i zidni ormar koji također pokazuje oblike zrele renesanse kao i umivaonik profilirana okvira u kući *Petra Tomašin*, koja ima renesansno profilirane prozore s prstenima i zubcima, slične prozorima renesansne kuće *Ivana Ivelje Grljaša* na Prijevoru i nadograđene kuće *nekoć Krestičeve*, a sad *Sangaletijeve* obitelji u predjelu Luci. Na njenim vratima je uz renesansni medaljon s uobičajenim Kristovim monogramom uklesana i godina M. D. LXXII. U dvorištu natkritom odrinom, koja se naslanja na kamene konzole pročelja, je četverouglasta renesansna kruna bunara obrubljena profilom i nizom zubaca. U sredini je reljefni grb uokviren volutama i sred njega uklesan monogram B. A. Ovakov tip četverouglaste profilirane krune poznat je u Dalmaciji upravo u XVI stoljeću.⁴⁶⁵) Pred prvim katom diže se i terasa popločana crvenkastim bokeškim kamenom koji je i ovdje uvažan, okružena kamenim sjedalima kosa naslona i natkrita odrinom na okruglim stupovima. Takvu terasu imaju mnoge renesansne, barokne a i kasnije kuće.

Diže se pred *Ivičevićevom kućom* na Počivalu kojoj prozori imaju uobičajeni renesansni motiv, niz zubaca na nadprozorcima. Prosti-

⁴⁶⁵) P. Skok, o. c. str. 206, 225.

⁴⁶⁶) C. Fisković, o. c. (452), t. XXI—XXVI, str. 223; Isti, o. c. (355), str. 18.

re se pred baroknom kućom Marije Antičević kraj kapele sv. Vicenza u kojoj su ne samo zidni ormari, već i vrata soba profiliranih okvira. Na terasu se pristupa preko kamenog mosta pod kojim je tlični prolaz. Sličnu prostranu terasu, okruženu kamenim klupama pod odrinu na stupovima, na koju se također pristupa iz kuće kamenim mostom nad ulicom, ima i kuća Iva Fantele nekoć svećenika Farnesi, u čijoj je središnjoj dvoranci i barokni zidni umivaonik ukrašen reljefnim ružama.

Terase su često okružene »arlama« koje nalikuju malim kamenim sanducima sastavljenim od ploča ili strše kao viseći zidići zidani na konzolama, u kojima se ispunjenim zemljom goji cvijeće. Arle su često male, ali negdje dosežu čitavi opseg terase i okružuju je u duljini od preko 16 metara, kao npr. na terasi barokne kuće *Sangaletti Tonte* u Grmici.

Okružena kamenim zidnim klupama i opkoljena cvjetnim arlama, u sjeni odrine, terasa je u blagom podneblju i sunčanom osoju svojom udobnošću i pogledom na slikovitu skupinu kuća, na okolna brda i na polje veoma privlačna i prijatna. Očituje smisao za udobnost koju su u doba kasnorenesansnog i baroknog stila XVII i XVIII stoljeća osjetili i Lastovci. Uživali su u sjenama svojih visokih terasa osobito u ljetnim danima, sumracima i večerima, kada se u kotlini njihova sela slegnu žega i sparina. Terasa su im pružale svježiji zrak, a odrine nad njima sjenu od sunca i zaklon od noćne rose, pa ih stoga ima većina kuća, tako, da kamenim pločama popločana dugoljasta dvorišta, natkrita odrinom na stupovima ili visoke terase s kamenim klupama i arlama postaju tipični građevinski motiv ovog mjesta. Polomljeni i tu i tamo zabačeni ulomci osmerostranih tankih stupića i njihove osmerostrane glavice s udubinom i pojasom⁴⁶⁷⁾ govore o velikom broju nestalih odrina, a stupić gotičke glavice pred Dobričevićevom kućom svjedoči svojim stilom, da je odrina ili sjenica bilo već u XV stoljeću. Početkom 1595. godine posjedovao je svećenik Marin Trojanov novu kuću s dvorištem u kojemu je bilo pet stupića⁴⁶⁸⁾ Taj broj stupića se spominje 1723. godine i u dvorištu Lucijanovićeve kuće,⁴⁶⁹⁾ a 1733. godine nalazili su se pred kućom Kolende Lesića stupići, kamene sjedalice i kruna bunara.⁴⁷⁰⁾

Zbog čestog građenja uzdignutih terasa i podignutih dvorišta, koja svojom visinom i sama podsjećaju na terase, rijetki su na lastovskim kućama balkoni. *Ostojić Dimitrijeva kuća* na Počivalu ima dugi kasnobarokni balkon koji strši na kamenim rustičnim konzolama kao produžetak krovne lože, kojoj strehu drže stupovi i ugaoni pilastri. Ljepši barokni balkon s ogradom od stupića u obliku amfore s postoljem na kojemu je uklesan dijamantni

⁴⁶⁷⁾ Za datiranje ovog tipa stupića vidi C. Fisković, o. c. (452), str. 222.

⁴⁶⁸⁾ X. I. 1595. Io prete Marino di Troianj... lasso la casa nova alo mio nepote Marino con lo suo cortiglio con cinque colone... L. T. L. 1561—1596.

⁴⁶⁹⁾ Comandamenta di Lagusta 1716—1737, 62.

⁴⁷⁰⁾ D. L. 42, 251.

vršak imala je kuća svećenika Glumca-Lulala pod Kaštelom iz XVIII stoljeća, ali taj je na žalost nedavno zbog diobe kuće rastavljen. Jednostavniji je balkon na pročelju kuće Kuzme Antičevića u Grmici s profiliranom ogradom četverouglastih pilastrića umjesto oblikih stupića što odaje već klasicizam XVIII stoljeća.

Reprezentativnih baroknih stubišta u unutrašnjosti kuća, karakterističnih za dubrovačke palače iz kraja XVI u toku XVII i XVIII stoljeća, u Lastovu nema. Tek kao odraz toga je stubište podržano baroknim profiliranim pilastrom u kući koja je nekoć pripadala Mihanovićima, a zatim Janku Lucijanoviću u Donjoj Strani. Dvije kuće imaju i barokne volute uz mansardne prozore vrh pročelja na krovu. Umjesto vitkih oblikih i osmerostranih stupića odrine su ponekad u XVIII stoljeću bile uzdignute, kao u dvorištu kuće Iva Hropića, na zidane stupove, u čemu se primjećuje već opadanje graditeljstva, koje je i ovdje u prošlom stoljeću pod utjecajem klasicizma pojednostavnilo oblike kuća i lišilo ih klesarskih ukrasa, a i unutrašnjeg zidnog namještaja. Povijestni neostilovi iz kraja tog i početkom našeg stoljeća odrazili su se najbolje na Grbinovoj neorenesansnoj palači sagrađenoj na mjestu nekadašnjeg Kneževa dvora i u neobaroknim vratima Kvesić-Sangalettijeva dvorišta.

Dok su Lucijanovićev i Gjivojin ljetnikovac na Lagu sagrađeni u tradicionalnim oblicima, dotle su potpuno u nesuglasju sa starijim lastovskim stambenim graditeljstvom podignute u selu nova školska i općinska zgrada, a i ribarsko i industrijsko naselje u Ublima i to između dva svjetska rata. Sred trga u uskoj luci su sagrađene u opeci i cementu, u loše shvaćenim utilitarnim oblicima onda pomodnog pokrajinskog talijanskog graditeljstva, crkva sa strmim i nametnutim trijemom i bezličnim zvonikom, dućani, društvene i javne zgrade, a podalje od njih tvornica ribljih konzervi. U dva za stanovanje nepodesna klanca nanizane su kuće za naseljene talijanske ribare, ravnih krovova, s terasama i vrtićem, neusklađenih obrisa, sklopova i pojedinosti u nezgrapnom planu naselja, koji je tuđ i nametnut lastovskom ambijentu kao i vlast koja ga je sazidala. Bolje su smještene u suvremenim oblicima sagrađene poslije drugog svjetskog rata hotelske zgrade na prijatnijem položaju Laga, kojemu bi prirodnu ljepotu⁴¹⁾ trebalo očuvati od nagrđivanja i nametanja neusklađenih, nametljivih i glomaznih novogradnja građenih po hirovitim i zakržljanim nacrtima u kojima se izivljavaju, kopirajući često tuđe uzore, graditelji koji se ne mogu ili neće da užive u odnjegovani lastovski krajolik.

GRADITELJI I KLESARI

Pisani dokumenti potvrđuju da su graditelji lastovskih kuća koje nose oznake dubrovačko-korčulanskog graditeljstva bili veći-

⁴¹⁾ Vegetaciju Lastova je opisao A. Forenbacher, Otok Lastovo biljno-geografska studija. Rad JAZU 185. str. 47. Zagreb 1911.

nom Dubrovčani i Korčulani, Lastovci i ostali Dalmatinci, a vrlo rijetko i neki stranac, kao i graditelji crkava i općinskih zgrada, koje smo već spomenuli. Rad graditelja i klesara se upotpunjavao, jer su i u Lastovu, kao i u ostalim dalmatinskim mjestima, graditelji zidali kućne zidove ponajviše u domaćem kamenu, ubranom na samom gradilištu ili u obližnjoj stijeni, a vrata i prozore, konzole, zidne vijence i uzidani namještaj klesali su klesari u boljem najčešće korčulanskom kamenu, dok su drvodjelci, o kojima nema mnogo vijesti, izrađivali namještaj i drvene dijelove kuća.

O tome ima podataka iz prve polovice XVI stoljeća. Godine 1502. naručio je Bartul Grdobić korčulanskom klesaru Marinu Ivanoviću kamene okvire prozora i vrata obrubljenih »štapom«. ⁴⁷²⁾ Zidar Nikola Jurković iz Lopuda sklopio je ugovor sa svećenikom Frankom Frankovićem 1531. godine pred lastovskim knezom Jakovom I. Kružićem, da će mu sazidati kuću visoku sedam, dugu trideset, a široku jedanaest metara s pročeljem od klesanog, a ostale strane od lomljenog kamena. ⁴⁷³⁾ Obje te kuće bit će „s obzirom na vrijeme njihove gradnje, bile sagrađene u renesansnom stilu.

Kuće koje su se zidale u XVI stoljeću nosile su oznake zrele renesanse koja je tada konačno zahvatila Dalmaciju. O njima ima također nekoliko podataka.

Početak 1585. godine zidao je majstor Marko Paskov na kući Antuna Prvoševića. ⁴⁷⁴⁾ Zidar Luka Nikolin iz Rijeke dubrovačke gradio je također u toku te godine kuću Luki Antici, a zatim Luki Marinu Toljenoviću. ⁴⁷⁵⁾ Sredinom ožujka 1594. godine sklopili su gruški zidari Marin Markov, Ivan Andrijin i Lovro Antunov ugovor pred lastovskim knezom Lukom P. Gučetićem za zidanje kuće Đuru Jerovu. ⁴⁷⁶⁾ Dvije godine zatim radio je majstor Marko Vickov Masarović na kući Antuna Dragoševića rečenog Ostojića. ⁴⁷⁷⁾ U listopadu 1608. godine obavezala su se tri gruška zidara Marin Florijev, Vicko Sebastijanov i Nikola Radov da će sagrađiti Kuzmi Toljenoviću prizemnicu dugu 25, široku 11, a visoku pet i po lakata skupa s dvorištem. ⁴⁷⁸⁾ Gružanin Vicko Sebastijanov i Marin Florijev podigli su tih godina pa do kraja drugog desetljeća XVII stoljeća nekoliko lastovskih kuća. ⁴⁷⁹⁾

Domaći majstori nastavljaju izgradnjom sela i u toku slijedećeg stoljeća. Primjenjivali su u tome radu jednostavne barokne oblike koji se naslućuju u pojedinim kućama. Pri tome su vjerojatno u to doba kada se tražilo više udobnosti u kućama, u kojima se još živjelo po uzoru zadruga, pregrađivali i nadoziđavali starije gotičko-renesansne domove.

⁴⁷²⁾ Div. not. 82, 9, pod datumom 30. X. 1502.

⁴⁷³⁾ D. L. 1531—1549, 24, majstor je zapisan Juchovich.

⁴⁷⁴⁾ D. L. 10, 231.

⁴⁷⁵⁾ Ibid. 238, 246.

⁴⁷⁶⁾ D. L. 1543—1600, 22. Arhiv Kapor.

⁴⁷⁷⁾ Ibid. 85.

⁴⁷⁸⁾ D. L. 13, 84.

⁴⁷⁹⁾ Ibid. 106; D. L. 14, 10.

Zidar Vlaho Obuljen nadograđivao je kuću svećeniku Stjepanu Ivelji početkom 1767. godine.⁴⁸⁰) Gruški majstor Luka Gromović isklesao je za kuću Marina Nikova Fantele 1773. godine krovne kanale sa zubcima, zidni umivaonik i stepenice,⁴⁸¹) a dubrovački klesar Luka Brandini, koji je i 1789. bio na Lastovu,⁴⁸²) izradio je 1788. godine slične dijelove za kuću svećenika Antuna Ivanova Damjanova.⁴⁸³) Očito je da su svećenici i bogatiji mještani, koji nisu sami zidali, češće nego li siromašniji sklapali ugovore za gradnju, a često, kao i drugdje u Dalmaciji, davali upute, pa i nacрте za gradnje zidarima. Bokeški majstor Jovo Petrović obavezao se u lipnju 1788. godine da će Bartulu Sangaletiju dovršiti kuću na Prijevoru prema njegovom nacrtu.⁴⁸⁴) Često je i u ovo doba, kao i ranije, nekoliko udruženih majstora zidalo istu kuću. Tako su početkom 1789. godine Antun, Andrija i Toma, čija prezimena ne znamo, gradili na kući Antuna Kolendina Žagora.⁴⁸⁵) Međutim, mnogi su seljaci vješti zidanju, lomljenju i klesanju stijena sami zidali i nadoziđivali prema svojim potrebama čitave građevne sklopove s prolazima i stepeništima, imajući u vidu i uzimajući u obzir prava susjeda, a ta im spriječavahu nadvisivanja, spajanja zidova i otvaranje prozora nad susjedovim vrtom, što bijaše u XVII stoljeću i u zakoniku utvrđeno.⁴⁸⁶) Mnogi su se, dakle, snalazili u tije- snome i širili u visini. Tako je Juro Hropić na visokim stijenama pred Prijevorom sazidao jednokatnicu s visokim dvorištem, bunarom, konobom i terasom odakle puca lijepi vidik. Te uklesao ponosno na kamenoj tablici na vratima svoje kuće, koja sada pripada Lešićima, nespretne stihove:

IA . IVRO . KROPICK
SVE . OVO . NAGRA
DIK . NV . KOVSBVDE
VSIVATI . MENICHE
POCHO . NA . SIVATI
1801

(Ja, Juro Hropić sve ovo nagradih, nu ko uzbude uživati, meni će pokopki nazivati — 1801).⁴⁸⁷) Predaja veli da se klesarstvom tih godi-

⁴⁸⁰) D. L. 48, 91'.

⁴⁸¹) D. L. 52, 150.

⁴⁸²) D. L. 54, pod datumom 26. I. 1789.

⁴⁸³) Ibid. pod datumom 18. XII 1788.

⁴⁸⁴) 19. VI 1788... accordo tra Bartolo di Marino Sangalet e Jovo Petrovich dalle Boche deto Jovo si obliga fabricar una casa... con tre apartamenti... e finestre denti e altre cosse necesarie che richiede la detta fabrica come la disegna patron della casa...

D. L. 54.

⁴⁸⁵) Ibid. pod datumom 29. I 1789.

⁴⁸⁶) Vidi bilješku 440.

⁴⁸⁷) Sličan natpis, također na hrvatskom jeziku i iz istog vremena, uklesan je na nadvratniku jednokatnice u početku Plinarske ulice u Splitu, koja je usmjerena prema gradskom bastionu na rubu Velog Varoša:

na bavio i Kolenda Lesić, pa u dvorištu kuće Stjepana Lesića-Kunara pokazuju još njegove radove krunu bunara, mortare i oštećeni nadvratnik na kojemu je nespretni natpis:

(PET)RO SCAGLIAR ereDe colenda nato Lesich
1812

Sklapali su se ugovori čak i za gradnju ribarskih kućica. U srpnju 1759. godine obavezao se ugovorom na hrvatskom jeziku, što je inače rijetko, zidar Ivan Petrov Pečer, da će sagraditi kućicu Gašparu Ostoiću u Lučici,⁴⁸⁸⁾ a te kućice još i danas više nalikuju na stambene jednokatnice nego li na skladišta, pa se i u njima očituje građevinska kultura dubrovačkog seoskog područja. Opskrba vodom na ovom otoku i u selu gdje nema izvora bijaše glavna briga svakog domaćina, pa su Lastovci smatrali važnim i potrebnim da izgradnju zdenaca u kući ili u dvorištu ojačaju i potkrijepe pisanim ugovorom. Pri tome se sretaju također kao vještaci ponajviše dubrovački majstori, koji su u tome još od starine prednjačili, pa su ih dubli i na Lastovu. Već spominjani zidar Luka Nikolin iz Rijeke dubrovačke radio je u kolovozu 1588. godine bunar u dvorištu Marina Toljenovića,⁴⁸⁹⁾ a konavoski majstor Ivan Radov u travnju 1608. godine njegovom sinu Luki,⁴⁹⁰⁾ za kojega je kame-nar Vidak Jurjev dobavljaio tada lomljeni kamen.⁴⁹¹⁾ Gruški zidar Vicko Domenikov zidaio je ljeti 1634. godine skupa sa svojim sinovima Domenikom i Marinom i lastovskim majstorom Stjepanom zvanim Feroče zdenac Stjepanu Fulmisiju na Počivalištu.⁴⁹²⁾ Ivan Franov Paštrović zidaio je bunar godine 1637. Stjepanu Luke Toljenoviću.⁴⁹³⁾ Početkom 1648. godine majstori Bartul, Vicko Ivanov i Petar Mihov iz Gruža zidali su također neki zdenac.⁴⁹⁴⁾ Svećenik Stjepan Ivelja povjerio je prije gradnje svoje spomenute kuće, kao što je bio bičaj, 1766. godine gradnju njenog bunara zidaru Đuru Čajkoviću.⁴⁹⁵⁾ Već spomenuti bokokotorski zidar Jovo Petrović, koji je u Lastovu bio poznat, pa ga zвахu samo krštenim imenom, sagradio je također neku cisternu.⁴⁹⁶⁾

Pored tih majstora, za čije se pojedine radove zna, iako ih se danas ne može prepoznati, jer su se kućevlasnici i njihove obitelji mijenjale, postojalo je i boravilo u Lastovu u toku stoljeća nekoliko

MATTE TECILASICH; IANTE GNEGGOV SIN:
VCCINISE. VIME BOGGA GODINE ISSVSA 1801
CHO OSTAIE SPOMENISE OD ZGOR IMENOVANI

⁴⁸⁸⁾ V. bilješku 449.

⁴⁸⁹⁾ D. L. 1578—1586, 215.

⁴⁹⁰⁾ D. L. 13, 51'.

⁴⁹¹⁾ D. L. 13, 55.

⁴⁹²⁾ D. L. 1632—1634, 132'.

⁴⁹³⁾ D. L. 1636—1638, 56'.

⁴⁹⁴⁾ D. L. 1646—1648, 303.

⁴⁹⁵⁾ D. L. 48, 83.

⁴⁹⁶⁾ D. L. 52, 72.

kamenara, zidara i klesara koji su bili zaposleni na crkvenim i svjetovnim gradnjama od kraja XV do sredine XVIII stoljeća.

Tu su prisutni 1469. godine Lukša Ilijić i Maroje Ratković,⁴⁹⁷⁾ 1473. Maroje Cvitković,⁴⁹⁸⁾ a slijedeće godine Marko Kršulović,⁴⁹⁹⁾ koji je izrađivao zidne ormare u Dubrovniku,⁵⁰⁰⁾ i Ivan Miloradović.⁵⁰¹⁾ U toku XVI stoljeća spominju se 1512. Marko Lukšić iz Gruža, koji je zidao zdence i u Dubrovniku,⁵⁰²⁾ Antun Rusković i Maroje Đurđević,⁵⁰³⁾ 1517. Nikola Jurjev Milovtić iz Gruža,⁵⁰⁴⁾ 1521. dva Korčulanina Silvestar Vrtičević i Ludovik Karlić,⁵⁰⁵⁾ koji je radio i u Dubrovniku,⁵⁰⁶⁾ a slijedeće godine majstor Šimun također Korčulanin,⁵⁰⁷⁾ 1525. Cvjetko Medković iz Koločepa,⁵⁰⁸⁾ 1544. Marić,⁵⁰⁹⁾ 1547. Radovan.⁵¹⁰⁾ Svi su oni zidali u gotičkom i prelaznom gotičko-renesansnom stilu.

Godine 1572. spominje se Matija,⁵¹¹⁾ 1577. Radovan i Stjepan Radov iz Lopuda,⁵¹²⁾ 1597. njegov sin Radić Stjepanović, koji je zidao Lastovcima kuće i u toku XVII stoljeća i Gružanin Sebastijan Vickov i Domenik Marinov.⁵¹³⁾ Svi su oni vjerojatno zidali u stilu zrele renesanse.

U toku XVII stoljeća sretaju se: 1602. Matij Marinov,⁵¹⁴⁾ 1607. tri Gružanina, Cvjetko Marinov, kojega su možda zbog visine zvali Jablan, Marin Cvjetkov i Vicko Sebastijanov,⁵¹⁵⁾ a slijedeće godine Vidak Jurjev,⁵¹⁶⁾ 1620. Petar i Ivan.⁵¹⁷⁾ Godine 1621. dolaze na Lastovo i tu prodaju svoj brod poznati brački majstori, koji su radili u Trogiru, u Zadru i u susjednoj Korčuli,⁵¹⁸⁾ Stjepan, Nikola, Frano

⁴⁹⁷⁾ D. L. 4, 2.

⁴⁹⁸⁾ D. L. 4, pod datumom 3. VIII 1473.

⁴⁹⁹⁾ D. L. 4, 3.

⁵⁰⁰⁾ C. Fisković, o. c. (37), str. 45.

⁵⁰¹⁾ D. L. 4, 3.

⁵⁰²⁾ C. Fisković, o. c. (37), str. 62.

⁵⁰³⁾ Vidi bilješku 243. Krajem XV st. spominje se kao svjedok na Lastovu također majstor Antun kamenar. Vidi bilješku 43.

⁵⁰⁴⁾ V. bilješku 244.

⁵⁰⁵⁾ V. bilješku 82.

⁵⁰⁶⁾ C. Fisković, o. c. (37), str. 45.

⁵⁰⁷⁾ D. L. 1507—1572, 220.

⁵⁰⁸⁾ Ibid. 285' — 286.

⁵⁰⁹⁾ Ime mu pišu Marigio. D. L. 8 (1531—1549), str. 202.

⁵¹⁰⁾ D. L. 8, 152.

⁵¹¹⁾ 1572 adi 18 giugno Maria fiola de quondam Matia murattor... D. L. 9.

⁵¹²⁾ Ibid; Spominje se i 1598 Stefano di Rado murator. D. L. 1543—1600, 184.

⁵¹³⁾ 22. XII 1596 Radiz Stiepanovich murator abitante a lagusta... D. L. 1543—1600, 110; Ibid. 85; D. L. 20, 139; D. L. 1600—1606, 155; 18. IX 1604... Rado di maestro Stefano murer... Ibid. 161.

⁵¹⁴⁾ D. L. 12, (1600—1606), 53.

⁵¹⁵⁾ D. L. 13, 7.

⁵¹⁶⁾ D. L. 13, 55.

⁵¹⁷⁾ D. L. 14, 190'.

⁵¹⁸⁾ C. Fisković o. c. (132), str. 27, 146.

i Vicko Bokanić,⁵¹⁹⁾ 1632. boravi na otoku Stjepan,⁵²⁰⁾ 1635. već spomenuti Radić Stjepanov,⁵²¹⁾ 1665. Bartul Ivanov,⁵²²⁾ a slijedeće godine Rusko Margaritić,⁵²³⁾ 1676. dva Korčulanina Ivan Izmaeli i Ivan Pomenić⁵²⁴⁾ koji je zidao na hvarskoj stolnoj crkvi.⁵²⁵⁾ U XVIII stoljeću, pored već poznatih, rade zidari Antun Miralja,⁵²⁶⁾ Korčulanin Jerolim Pavlović,⁵²⁷⁾ Ivan Matov, Petar Mihov,⁵²⁸⁾ Andrija Matov Čule,⁵²⁹⁾ Matija Bakilo, Stjepan Cipo, Stjepan Štrambe, Korčulanin Domenik Bašić, Luka Pičetić, Rusko, Panto Milašenić, Jure Goga, Zagorac naseljen u Lastovu i Jakov Crnčević zvan Coce.⁵³⁰⁾ Svi su oni zidali u baroknom stilu koji nije imao rastvorene obrise ni izrazite oblike, kao u većim i bogatijim mjestima.

Pribrojili se sve te graditelje i kipare onima čija su imena posebno ranije spomenuta uz pojedine gradnje, vidjet će se da su na Lastovu radili u toku četiri stoljeća, osim rijetkih izuzetaka, uglavnom samo domaći majstori. Oni su, dakle, oblikovali lastovske kuće, crkve i općinske zgrade, a tim uz suradnju i upute samih Lastovaca postepeno stvarali slikovitost i udobnost naselja, koju je i samo strmo zemljište nametalo. Stoga se u vanjskom izgledu, u rasporedu i u kamenom namještaju zgrada i njihovih dvorišta očituju oznake dalmatinskog primorskog, a osobito dubrovačko-korčulanskog graditeljstva.

KUĆNI NAMJEŠTAJ I PREDMETI UMJETNIČKOG OBRTA

U tim čvrstim kućama, kojima je raspored unutrašnjosti sličio onima u ostalom primorju i imao često središnju popločanu prostoriću »saloću« u prizemlju, a »salu« u prvom katu, koje bijahu okružene s četiri ili dvije sobe, sreta se od XVI do kraja XVIII stoljeća namještaj sličan onome u ostalim dalmatinskim kućama. U okvir našeg zanimanja ulazi, naravno, samo pokućstvo koje je moglo biti prema opisu proizvod umjetničkog obrta.

U kratkim dokumentima od XIV do XVII stoljeća rijetko se spominju predmeti i pokućstvo, pa iako su kuće bile otpremljene

⁵¹⁹⁾ D. L. 14, 240.

⁵²⁰⁾ D. L. 1632—1634, 25'.

⁵²¹⁾ D. L. 1634—1636, 170; spominje se i 1618, 1620, 1639. god. D. L. 14, 104'; 185; D. L. 20, 136, 140.

⁵²²⁾ D. L. 27, 139'.

⁵²³⁾ D. L. 27, 217.

⁵²⁴⁾ D. L. 30, 119'.

⁵²⁵⁾ K. Prijatelj, Umjetnost 17 i 18 st. u Dalmaciji, str. 19. Zagreb 1956.

⁵²⁶⁾ D. L. 52, 248, 254.

⁵²⁷⁾ D. L. 42, 330.

⁵²⁸⁾ 13. XII 1700... Giovanni di Matteo, Pietro di Michiele ambi doi maestri muratori... D. L. 35, 120; D. L. 39. 135'.

⁵²⁹⁾ 12. XII 1701... Andrea muratore e Luca Zuietcov falegname D. L. 36, 41.

⁵³⁰⁾ 20. III 1716... Mattia Backilo... Stefano Zipo maestri muratori D. L. 39, 187; 17. II 1704, Stefano Scrambe muratore, Andrea di Matteo Ciule muratore D. L. 36; 15. VI 1712. Domenico Basich maestro muratore da Gorzula... D. L. 38, 196; 15. III 1724, D. L. 41; D. L. 48, 15'; D. L. 51, 33; D. L. 53, 26. VIII 1782.

najpotrebitijim drvenim namještajem, zemljanim posuđem, kovinskim i ostalim predmetima iz svakidašnje upotrebe poput onih u srednjoj Dalmaciji, teško je imati jasan uvid u spisak pokretnina lastovske srednjovjekovne obitelji. U XVII stoljeću predmeti se počinju češće nabrajati. Spomenuta je kredenca, duga drvena klupa sa spremištem tzv. banak iz jelovine⁵³¹) i škrinja od orahovine⁵³²) u kojoj se čuvala odjeća, ali je već početkom XVI stoljeća bilo i ormara.⁵³³)

U XVIII stoljeću kuće su bogatije otpremljene. Popis namještaja obitelji Antice iz 1786. godine dava nam bar približnu sliku bogatije namještene kuće iz kraja toga stoljeća. Njen namještaj će ponajviše biti bio stilski, a po broju sjedalica vidi se da su i Lastovci dobavljali bar donekle cijelovite skupne otpreme. U toj kući je bilo šest klupa od orahovine, osam pozlaćenih sjedalica, opletenih trskom, vjerojatno u stilu Luja XVI, četiri klupe s naslonima, dva četverouglasta stolića i okrugli stol od orahovine, šest sjedalica presvučenih kožom, ormar za odjeću, zrcalo, velika škrinja od orahovine, šest većih i manjih slika, mjedeni umivaonik, limeni zidni sat s olovnim utezima, krevet od osam dasaka na četiri stalka, te ostalih manjih komada namještaja, pribora i drugih predmeta.⁵³⁴) Svećenik Josip Fulmis imao je u to vrijeme ormar, tri sjedalice i škrinju iz orahovine, klecalo, dvije klupe, veliku trskom opletenu sjedalicu, stol, policu i ormar za knjige i dvije velike slike⁵³⁵) naslikane vjerojatno u stilu kasnog baroka. U ostalim kućama nalazilo se pri kraju XVIII stoljeća također velikih zrcala,⁵³⁶) slika Gospa⁵³⁷) i ostalih,⁵³⁸) a bilo je i sjedalice koje su nazivali »napuljske«.⁵³⁹) Svećenici su imali ikona i početkom XVI stoljeća,⁵⁴⁰) a vjerojatno i ranije.

Kreveti su kod pojedinaca već u prvoj polovici XV stoljeća,⁵⁴¹) a zatim i početkom slijedećeg bili snabdjeveni zastorom, pokrivačima, plahtama, dušecima, pernicama i jastucima od perja zvanim »uzglavnice«.⁵⁴²) Krajem XVIII stoljeća na njima su također slamnjače, jastuci i po dvije platnene plahte. Sva ta posteljina rasprostirala se na daskama koje su još uvijek stajale na stalcima, a kreveti bijahu natkriveni i zaokruženi po ondašnjem običaju često

⁵³¹) D. L. 27, 81.

⁵³²) Vend. per. 1. (1610 g.).

⁵³³) 24. IX 1512 Mara Ratković ostavlja... Io mio armario L. T. 2, 55.

⁵³⁴) D. L. 52, 247.

⁵³⁵) Ibid. 138.

⁵³⁶) D. L. 55, 110—111.

⁵³⁷) Ibid. str. 81.

⁵³⁸) Ibid.

⁵³⁹) Ibid.

⁵⁴⁰) 12. I 1524. Io prete Hier. Hostoich de Lagusta... lasso una incona piccola voglio sia venduta... Et la ancona grande lasso ad prete Antonio de Lagusta et ad Zivittan suo cossino... Test. Ragus. 33, 206.

⁵⁴¹) Ibid. 13, 49.

⁵⁴²) 11. XI 1500... lecto de piuma cum linzoli 4 et coltra. Test. Rag. 29, 58.

visećim zastorima.⁵⁴³) Podovi bogatijih obitelji bili su pokriveni sagovima već u prvoj polovici XV.⁵⁴⁴) a i početkom slijedećeg stoljeća.⁵⁴⁵)

Od manjih kućnih predmeta umjetničkog obrta bili su česti, osobito u drugoj polovici XVIII stoljeća, mjedeni svječnjaci, koji su se upotrebljavali u čitavoj primerskoj Dalmaciji, a osobito u krajevima bogatim maslinovim uljem, tzv. lukijernari i to sa tri⁵⁴⁶) ili četiri noska,⁵⁴⁷) koji su se zbog svog dekorativnog oblika držali na stolovima,⁵⁴⁸) a upotrebljavahu se i mjedeni svječnjaci za voštarnice.⁵⁴⁹) Svaka obitelj je vjerojatno posjedovala i kovane fenjere, jer je 1770. godine bilo zabranjeno bez njih izlaziti po mraku na ulicu ili u polje, a na ribanje se često odlazilo upravo noću, pa je fenjer bio potrebit.⁵⁵⁰) Umjetničkom obrtu pripadali su i još neki kovinski predmeti koji su se nalazili u kućama ponajviše u XVIII stoljeću. Tako npr. mjedene romjenče za vodu koje spominje i lastovska narodna pjesma⁵⁵¹) o Dragoman djevojci:

Uzimala zlatnjeno romjenče

zatim mjedeni mužari i bakrene grijalice za krevet.⁵⁵²) Na vrata nekih kuća još se može pokucati željeznom kucalom u starinskom obliku lire ili slova S, koji se često sretaju od XVI stoljeća u Dubrovniku i okolnim mjestima.⁵⁵³) Mogli su ih kovati i kovači, koje je općina lastovska plaćala i dovodila da borave na otoku uz posebni ugovor u XV st.⁵⁵⁴)

Već od prve polovice XV stoljeća nailazi se češće na pribor za jelo koji je kod bogatijih bio i srebrni. Imućni svećenik i darovatelj Marin Vlahanović posjedovao je 1439. godine, skovane u srebru, četiri zdjele, četiri čaše, jedanaest žlica i jednu viljušku, četiri kosi-

⁵⁴³) D. L. 55, 65'.

⁵⁴⁴) Test. Ragus. 13, 49.

⁵⁴⁵) 24. IX 1512 Mara Ratković ostavlja... et mio tapeto... L. T. L. 2, 55; 16. IX 1504. Svećenik Antun Stjepanov ostavlja nećacima Živku, Cvijetanu i Stjepanu 2 lecto de piuma i četiri saga. Div. not. 83, 174'.

⁵⁴⁶) D. L. 55, 81; D. L. 52, 247.

⁵⁴⁷) 15. IV 1793... Un luckiernar di ottone con quattro lumini... D. L. 55, 110.

⁵⁴⁸) 30. XI 1790... luchiernaro da tavolino...

D. L. 54.

⁵⁴⁹) D. L. 52, 246.

⁵⁵⁰) D. L. 49, 166.

⁵⁵¹) Hrvatske narodne pjesme VI. Ženske narodne pjesme, str. 48. Zagreb 1914.

⁵⁵²) 12. XII 1743... Dvie romience od pila od mieda... mortarich od bronza... scandalet od mieda... D. L. 44, 64.

⁵⁵³) Ova kucala su na vratima Lucijanovićeve kuće na predjelu Piščet. Uporedi C. Fisković, Hektorovićeve Tvrdalj. Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU, V. 1, Zagreb 1957.

⁵⁵⁴) 9. IX 1663 sklapaju ugovor s kovačem Antunom Franovim koji je oslobođen stražarenja, a svaka ga kuća plaća vinom, jer služi selu D. L. 27, 73'. Ali već u XV st. g. 1481 Lastovci su sklopili ugovor s kovačem Antunom Vukosalićem iz Stona da im kuje željezne predmete koje su mu oni obavezni davati na popravak po starim lastovskim običajima. Oni će ga zato plaćati, a on i učinjene po-

trena tanjura i deset zdjelica, te dva bakrena vrča,⁵⁵⁵) U prvoj polovici XVI stoljeća spominju se nožić sa šest sječiva izrađen u firentinskom stilu, srebrne viljuške, noževi, žlice, posude⁵⁵⁶) i zdjele za pranje ruku.⁵⁵⁷) U toku tog renesansnog vremena sve češće se nalaze srebrne čaše i zdjelice,⁵⁵⁸) te po nekoliko para srebrnih viljuški i žlica,⁵⁵⁹) a još češće u baroknom XVIII stoljeću, kada ima i srebrnih noževa.⁵⁶⁰) U to vrijeme ima kositrenih vrčeva i tanjura, stolnih solnica i podnosa za posluživanje, od kojih su neki izdjelani i u drvu.⁵⁶¹)

Već u prvoj polovici XV stoljeća postojali su stolnjaci,⁵⁶²) a uz njih početkom XVI stoljeća i stolni ručnici,⁵⁶³) koje su i u slijedećim stoljećima djevojke nosile češće u miraz.⁵⁶⁴) Ti će vjerojatno biti bili ponekad ukrašeni, kao i ostali dijelovi tkanina, koje su upotrebljavahu u kućanstvu i za odijevanje. U prvoj polovici XVIII stoljeća bilo je u srebru kovanih vretena zvanih »prodjelac«, koja su

greške mora ispravljati. G. 1493 uzeta su u općinsku službu dva kovača Gojan Bogdan Marinković i Nadalin Jurović s tim da rade i borave na Lastovu. D. L. 4, 6, 7'.

⁵⁵⁵) Evo nekoliko predmeta iz njegove ostavštine od kojih su neki bili u njegovoj kući na Počivalu: ... choltra, li chusini de penna zoie usglavnize, linzuli et materezi, schiavine tre... Taze de arzeno quatro, bitchri de argento tre chusleri de argento XI. Uno pontarolo de argento, duy zenturae de argento. Nape di tola tre. Anchora altre tovaglie de tola, similmente tutto vaselame. Anchora tucte chaselle de chasa le qual sono mie. Anchora chrepete. Item la sellega una nova. Item tutte sortie de choraglio Anchora balesta una. Anchora pianega quatro et schudelle 10 de stagno, bochali duy de rame... Test. Ragus. 13, 49.

⁵⁵⁶) 10. I 1525 svećenik Marin Bogetić ostavlja uno cortelino de sie cortelli ala fiorentina fornite cum siu peroni ac chogari, et dui taze de arzeno... lo mio cartello fornito d'arzeno... L. T. L. 2, 124'; Ibid. 3, 129, 130; Test. Ragus. 37, 103; Test. Ragus. 38, 152'; Ibid. 33, 206; 18. II 1544 svećenik Franko Ivankov ostavlja una taza d'argento L. T. L. 3, 129.

⁵⁵⁷) D. L. 1531—1549, 190.

⁵⁵⁸) Test. Ragus. 38, 152'; Ibid. 29, 58; 26. II 1604... una taza d'argento... D. L. 12, 137'; 1544... taca de argento... L. T. L. 3, 130.

⁵⁵⁹) D. L. 1543—1600, 30. Arhiv Kapor; Test. Ragus. 33, 206; 1586 g. Antun Bartulov je založio una taca di argento et sei pironi di argento et cinque cuciare di argento... D. L. 1586—1592, 25'; 11. V 1537 svećenik Pasko Marinov ostavlja... taze d'argento... quatro... sei cucheali di argento, sei pironi e sei coltelli... tovaglie, tovaglioli... Test. Rag. 37, 103.

⁵⁶⁰) D. L. 41. pod datumom 25. III 1724; 1706... dua para d'argento coie chuciare e pironi D. L. 37, 79'; 14. VIII 1704... pař srebra (to ies) oxiza i pantaruo... D. L. 36; 25. III 1724... un piron et una cuchiar d'argento D. L. 41.

⁵⁶¹) D. L. 55, 110; D. L. 52, 257; 12. XII 1743... fiasciak od cositera... D. L. 44, 64.

⁵⁶²) Test. Ragus. 13, 49.

⁵⁶³) 9. XI 1512 Mara Marojević ostavlja... tovaglie et tovagluli per ornamento de la tavola... L. T. L. 2, 41; Test. Rag. 37, 103.

⁵⁶⁴) Vend. perm. 1; 12. XII 1743... jedna napiza od tirpeze... D. L. 44, 64.

ponekad na vrhu imala reljefni cvijet, »iglenica« i kutijica za šivaće igle.⁵⁶⁵⁾

U toku vremena mnogo je tih predmeta nestajalo, dotrajali su i umjesto da ih se popravlja, što bijaše teško, zanemarivalo ih se, zamjenjivalo novim i prikladnijim, a polomljeno starinsko srebro prodavalo se i prelijevalo. Ipak se i u nekim lastovskim kućama sačuvalo nekoliko komada ostataka starog namještaja, predmeta i posuđa koji svjedoče da je stilsko, evropsko pokućstvo i ovdje bilo uvažano.

U kući Fantela-Fernisi je rijetki veliki i trokrilni ormar polukružnog središnjeg završetka i istaknutog završnog vijenca, iskićen na bokovima konzolom, reljefnim akantom i lovorom. U kući je i pisaći stol trbušastih ladic. Oba ta umjetnički izrađena komada pripadahu obitelji Fernesi, a potiču iz XVIII stoljeća. Sličan pisaći stol se nalazi u kući Marije Foretić, a pripadao je obitelji Lucijanović. U kući Dražinića, koja je vjerojatno bila bogato opremljena, jer je u njoj odsjeo dubrovački biskup Banio s pratnjom svog službenog pohoda 1802. godine, ostala je sjedalica u stilu Luja XVI, opletena trskom, slična onima u Dubrovniku iz druge polovice XVIII stoljeća.⁵⁶⁶⁾

Pored toga uvezenog stilskog namještaja, u lastovskim kućama je sačuvano još i nekoliko drvenih škrinja izrezbarene prednje strane. Vjerojatno su ih rezbarili rezbari na samom otoku i u okolici, jer slične miraznim škrinjama XVIII i XIX stoljeća u ostaloj Dalmaciji.⁵⁶⁷⁾ Na onoj u kući Fantela Fernisi prednji dio ima u okviru cik-cak linija u sredini okrugli cvijet uz kojega su u okomitij kompoziciji lisnate grane s cvijetom i visoka stabla poput čempresa. Na drugoj, u kući Petra Grgurevića u predjelu Pod palacom, je u sličnom cik-cak okviru po sredini vaza s cvijećem, a sa strane cvijetovi na iskrižanom polju. Urezani plitki reljefi su bojadisani crvenom i zelenom, modrom i bijelom bojom. U središnjim dvoranama ili u kuhinjama još se često vide, kao u Trojković-Tomašinovoj, u Sangaleti-Tontinoj, u Grgurićevoj ili u Glumac-Bacolinoj kući, drvene dugoljaste klupe s ladicom spremišta u sjedalu i naslonom od stupića koje su izrađivali domaći drvodjelci u toku prošlog stoljeća oponašajući biedermyer kanape. Takvih »banaka« bilo je u većini kuća dubrovačkog kraja u središnjim prizemnim dvoranicama, ponajviše uz stol za kojim se jelo.

Sačuvano je i nekoliko komada ponajviše engleskog i talijanskog porcelana XIX stoljeća za jelo i piće. U obitelji Fantela-Fer-

⁵⁶⁵⁾ 1734... un prodiegliac di argento et una igleniza d'argento D. L. 42, 275; 18. II 1734... dva pegnia od srebra to ies prodiegliac veliki s zuietom na varhu i iedna iglhenizza u cemu stoie iglhize sciechie... D. L. 42, 285.

⁵⁶⁶⁾ Uporedi s onima u Historijskom institutu JAZU u Dubrovniku.

⁵⁶⁷⁾ Uporedi katalog Umjetnička škrinja u Jugoslaviji, tabla XX, XXI. Beograd 1961. Škrinja iz obitelji Dražinić prenesena je u OpatSKU zbirku u Korčuli. Vidi i slične škrinje na otoku Rodosu. Dedalo IV, sv. IX. 630, 634, 635, 636. Milano—Roma 1924.

nisi i Luke Lesića-Bundeve sačuvali su se engleski zemljani vrčevi zlatne boje šarenog pojasa i reljefnog cvijeća iz početka XIX stoljeća koje su dalmatinski pomorci donosili veoma često u svoje domove,⁵⁶⁸⁾ podnosi za čaše i flaše u klasicističkim oblicima i zdjele u neobaroknim oblicima iz sredine tog stoljeća. Na jednoj je žig GF.

TREVISO

Kao i na ostalom primorju i ovdje su dospjeli predmeti iz dalekog istoka; neke obitelji imaju reljefne vazice izrezane u žadu i šarene kineske vaze iz prošlog stoljeća.

Umjetničke slike su veoma rijetke, ali da ih je bilo svjedoče četiri barokne kompozicije, od kojih je jedna Salamunov sud u obitelji Glumac. Slike su oštećene i pocrnjele, te im se ne može odrediti vršnoća i sadržaj, pa bi ih trebalo restaurirati. Pripadale su, kažu, svećeniku Baru Antici. Kod Lastovca Marina Lucijanovića dubrovačkog suca i pisca studije »Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike« nalazi se uljena slika Žalosna Gospa u maniri kasnog baroka s natpisom:

Don Cristofan Luzianovich
Paroco di Stravca e Topola
Sostituto dell'Isola di Lagosta
XII maj MDCCXCVIII

Sačuvana su i dva portreta, koji pokazuju kako su lastovski svećenici prosljedili običaj portretiranja, koji su počeli njihovi preci na oltarnim slikama. U obitelji Fantela je uljeni ovalni portret svećenika Stjepana Fernesi, koji je živio u XVIII stoljeću. Mršavi ponešto isposnički lik odjeven je u tamnosmeđu svećeničku odjeću, u kratki haljetak s rukavima obrubljenim čipkom i s plavim ovratnikom restvorenim po sredini i obrubljenim bijelim rubom po običaju XVIII stoljeća. On desnicom umaka gušće pero u mjedenu tintarnicu na crvenom stolnjaku, a desnicom drži pismo upućeno dubrovačkom vlastelinu Jakovu Baselju u čijoj je službi, kažu, bio:

All Illmo Sig.

Il signor Giacomo Ba(segli?)

Naokolo poprsja, u sva četiri isječka ovala, je naslikano cvijeće. Isti slikar, sličnim tvrdim crtežom i oskudnim koloritom, naslikao je, vjerojatno u isto vrijeme ovalni portret s okolnim ružama u uglovima, drugog lastovskog svećenika, Stjepana Dražinića, čiji se potomak Ivan još i krajem prošlog stoljeća ponosio svojim grbom

⁵⁶⁸⁾ Osobito ga se mnogo sačuvalo u Orebićima na Pelješcu. Češći su vrčevi s drškom, rijetke šalice i zdjelice. Uporedi S. W. Fischer, English illustre pottery. The antique Dealer and Colectors' Guide XVI, No 5, str. 24. London december 1961.

i dao ga uklesati na nadgrobnu ploču sred novog lastovskog groblja 1898. godine. Na štitu su urezani čempres i koso položene ljestve, očita znamenja težnje k životnom usponu. Sačuvaao nam je tako jedan od rijetkih grbova lastovskih istaknutih obitelji, uklesavši u njega 1454. godinu, koja označuje vrijeme od kojeg se može pratiti rodoslovlje njegove obitelji. Stjepan Dražinić je na portretu prikazan u sličnom stavu i odjeći kao i njegov imenjaka Fernesi, samo što on drži u rukama molitvenik i srebrnu rokoko kutijicu za duhan. Njegovi nasljednici je još čuvaju skupa s kaležom kasnobaroknog oblika kojemu su na dnu urezani inicijali S. D. i s rijetkim kovinskim kopčama cipela koje su iskićene klasičnim listićima lovora u reljefu. Slika sv. Vlaha koja je vjerojatno bila u Kneževu dvoru već je spomenuta. Starinskih slika naći će se vjerojatno još u pojedinim obiteljima.

KNJIGE

Godine 1659. osnovana je u Lastovu stalna osnovna škola i veliki broj obitelji je plaćao redovitog učitelja. Pismenost je, dakle, bila omogućena te je na kraju XVIII stoljeća mogao postati član lastovskog velikog Vijeća samo onaj koji je bio pismen.⁵⁶⁹⁾ Stoga u kućama knjiga nije bila rijetkost, te se i danas u njima nađe na stara, a ponekad i rijetka izdanja, ostatke malih knjižnica, koje su pripadale svećenicima, kancelarima i bogatijim pojedincima. Knjiga je, vjerojatno, bilo već u XVI stoljeću, jer svećenik Ivan Juraj Vidov spominje one koje 1534. godine ostavlja svom nećaku Luki.⁵⁷⁰⁾ Imao ih je zastalno i svećenik Ivan Kuzmić koji je identičan, prema mišljenju Miroslava Pantića, s Đankom Kuzminim Maričevićem.⁵⁷¹⁾ On je napisao djelece pobožnog sadržaja koje tumači dugi naslov: »Velle liep nacel od ispoviesti nappomenutia za ispovedniike i od kolika zla yes grieh smartni, prinessen iz talianskoga u yezik slouinski po poet Dum Gianu Kuzmicchiu Lastouglianinu« s posvetom datiranom »s Lastova na 26. Novembra Mieseza 1631«,⁵⁷²⁾ za koje su znali Dolci⁵⁷³⁾ i Crijević,⁵⁷⁴⁾ pa stoga i ubrajaju Kuzmića u dubrovačke književnike. On se, dakle, u svom zavičaju bavio pisanjem i prevodenjem, pa je vjerojatno imao i malu priručnu knjižnicu početkom XVII stoljeća, a među knjigama i »dviije knjižnice o ružariju sastavljene na našem jeziku od oca redovnika Anđela od sv.

⁵⁶⁹⁾ M. Lucijanović o. c. str. 285; Sklapao se i posebni ugovor s učiteljem npr. g. 1712, 1718, 1719. D. L. 38, 188; D. L. 40, 110' 215'; D. L. 39, 211' itd.

⁵⁷⁰⁾ ...tuti mei libri. L. T. L. 3 (1528—1548), 62'.

⁵⁷¹⁾ Prema pismenom saopćenju 19. IX 1962.

⁵⁷²⁾ Primjerak tog rijetkog djela nalazi se u Bogišićevoj knjižnici u Cavtatu pod signaturom C II 3/37.

⁵⁷³⁾ S. Dolci, Fasti litterario-ragusini, str. 34. Mleci 1767.

⁵⁷⁴⁾ S. Crijević, Bibliotheca Ragusina II, str. 204. s. v. Janus Cosmius.

Dominika« koje spominje u svojoj oporuci 1638. godine.⁵⁷⁵) Među knjigama koje su pripadale Stjepanu i Luku Fernesi u XVIII stoljeću knjiga Consilium Tridentinum izdana 1581. godine od Andrije Muschiusa nosi Kuzmićev zapis: Ex libris Joans Cosmij de Augusta. To je, dakle, dosad poznati jedini svezak iz njegove knjižnice.

Ne zna se kamo su dospjele knjige Lastovca Džanluke Antice, rimskog doktora prava, ličnog tajnika nekog moldavskog kneza i dugogodišnjeg tajnika Dubrovačke Republike, o kojemu je Saro Crijević u XVII stoljeću pisao, da je »gajio revno ilirske vile, pa stoga još postoji nekoliko njegovih pjesama i veoma elegantnih komedija«,⁵⁷⁶) a za kojega se pretpostavlja da je pisac komedije »Jerko Škripalo«, u kojoj se ismijava nekog starog i uglednog dubrovačkog senatora,⁵⁷⁷) što uostalom, jednom Lastovcu i ne bi bilo tuđe u XVII stoljeću, kada su izbili sukobi između njegovih mještana i Dubrovčana.

Njegova dva sina rođena u Dubrovniku također su se bavili književnošću i glumili u dubrovačkoj kazališnoj družini »Plodni«. Nikola je bio član dubrovačke »Akademije ispraznih«, pjevao pjesme na hrvatskom jeziku i uspješno preveo »Strage degli innocenti« Gianbaptiste Marina u »Porazenje pravednijeh mladienaca«, a Dubrovačka Republika mu je povjeravala i diplomatske poslove,⁵⁷⁸) u kojima je krajem XVIII stoljeća sudjelovao i benediktinac Anzelmo Antica, koji je iz Madrida savjetovao dubrovačkoj vladi da stupi u dodire s naprednim Sjedinjenim Američkim Državama, u čemu su oprezni Dubrovčani oklijevali.⁵⁷⁹) Iako su ti članovi stare i ugledne lastovske obitelji, od koje je Pasko bio već 1581. godine općinski kancelar,⁵⁸⁰) iselili pojedinačno iz svog otoka,⁵⁸¹) oni neće

⁵⁷⁵) ... Item che debano aver in cassa due libreti del rosari conposti in nostra linqua da Padre frate Angelo di Santo Dominicho per poter insegnare piu facilmente in modo di dire li Rosari... L. T. L. 7 (1635—1651), 2.

⁵⁷⁶) O. c. str. 1439.

⁵⁷⁷) M. Pantić, Nekoliko beležaka uz staru dubrovačku komediju »Jerko Škripalo«. Anali Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku IV—V, str. 398. Dubrovnik 1956.

⁵⁷⁸) F. Fancev, Dva dubrovačka komediografa iz 17. st. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor VIII, str. 165. Beograd 1928; P. Kolendić, Marinova »Strage degli innocenti« u Antičinom prevodu. Ibid. VII, str. 196. Beograd 1927; F. Fancev, Dvije dubrovačke pučanske družine iz kraja 17. st. Nastavni Vjesnik XXXIX sv. 5—8, str. 163. Zagreb 1931; M. Deanović, Odrzi talijanske akademije »deglj Arcadi« preko Jadrana. Rad JAZU 248, str. 81.

⁵⁷⁹) Ž. Muljačić, Odnosi Dubrovnika i Sjedinjenih američkih država. Naše more III, br. 1, str. 69. Dubrovnik 1956.

⁵⁸⁰) L. Beritić, Frano Antica Lastovac. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 8, str. 87. Split 1954. Treba među njegova djela ubrojiti i zvono u Slanome. C. Fisković, Ivan Rabljanin. Anali Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku VI—VII, str. 208. Dubrovnik 1959.

⁵⁸¹) Kristo Antica je bio profesor hidrografije, nautike i matematike, pomorski teoretičar i pisac u Livornu. J. Luetić, Lastovčanin Antica poznati nautički stručnjak iz 18. st. Dubrovački Vjesnik, Dubrovnik 23. VII 1966. Kraj talijanskog mjesta Peschici postoji »Valle d'Antiz-

biti prekinuli, povezani i dalje imanjem i rodbinom, sa zavičajem, sa kojim su Lastovci oduvijek bili ponosni. Poznati lijevač topova, zvana i umjetnina Frano Antica bio je u drugoj polovici XVI stoljeća državni lijevač Dubrovačke Republike, i kada je napustio Dubrovnik i otišao u Gandino kraj Bergama, gdje je salio bogate brončane reljefne ograde u tamošnjoj bazilici, potpisao se na tom svom remek djelu i na zvonima Franciscus Lagustinus, kao i njegov sin Gaudencije, koji je također lijevao zvana u Dubrovniku, a zatim početkom XVII stoljeća i u Poljskoj.⁵⁸²) Nisu se, dakle, odricali svog seoskog porijekla⁵⁸³) ni u doba renesansne umišljenosti i barokne nadutosti, kada su skorojevići često krivotvorili svoje porijeklo i kitili se izmišljenim i sumnjivim plemićkim naslovima.

Ne zna se za knjige ni rukopise Antuna Diodatija, kojega Appendini nazivlje hrvatskim imenom Bogdanović i piše da su njegovi rukopisi nakon njegove smrti u Rimu oko 1660. godine dospjeli kod njegovih nasljednika u Lastovo, ali su ih oni skrivali i nisu dopuštali da ih u XVIII stoljeću pregledaju oni povjesničari koji su to tražili.⁵⁸⁴) Tako, dakle, iako ne znamo za knjige nekih od tih istaknutih Lastovaca, može se pretpostaviti, na temelju njihovog kulturnog uspona, da je naobraženost u Lastovu bila raširena.

Da se bar donekle dobije uvid u jednu od sačuvanih lastovskih knjižnica treba spomenuti da se među knjigama svećenika Marina Fantele,⁵⁸⁵) koje se još čuvaju u obitelji Bartula Fantele Borovinića u predjelu Velikoj Luci, nalaze Stoerovo izdanje Aristotelovih Stagirita iz 1608. godine i brojna izdanja klasika iz XVIII i prve polovice XIX stoljeća Homera, Sofokla, Salustija, Ksenofonta, Kornelija Nepota, Cicerona, Tita Livija, Herodota, domaćih pisaca Ignjata Đorđica (Saltier slovinski) Rajmonda Kunića, Lukarija, Josipa Bedekovića, riječnici Della Belle i Stullija, Ferića (Periegesis orae rhagusinae), Josipa Matovića (Rimski katekizam), F. Appendinija (Notizie), Skarića, Pulića, M. Casottija, F. Carrare, Diklića, S. Ivičevića (Pangrafia), I. K. Gagliardija (Nauk od poljskoga texanja)

za« (M. Hraste, Nepoznate slavenske kolonije na obalama Gargana. Kolo Matice hrvatske 5, str. 615, Zagreb 1963). Autor smatra da je to dalmatinska obitelj koja je izumrla, međutim bit će da je to mjesto prozvano po obitelji Antica, koja i danas postoji na Lastovu kao potomak starog ovdje spominjanog roda.

⁵⁸²) L. Beritić, Frano Antica Lastovac, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 8, str. 85, Split 1954; C. Fisković, o. c. (580).

⁵⁸³) Prema rodoslovnom stablu djed Franov je Ivelja rečeni Vitković, a otac mu je Antica Kranković. On je napravio oporuku 1561. g. i svih se njegovih pet sinova prozvalo po njemu Antica. Među njima je Paško, lastovski kancelar i lijevač Frano čiji sinovi su lijevač Gaudencije i Ivan Antun Antica. Prema Antici Krankoviću ta je obitelj, dakle, uzela prezime. Libro di scoglio di Priescbiza del 1652.

⁵⁸⁴) F. M. Appendini o. c. II, str. 97.

⁵⁸⁵) Možda je to onaj koji se spominje 1815 g. na Lastovu kao kapelan. M. Lucijanović o. c., str. 271.

i nekoliko knjiga talijanskih pisaca Metastasija, Polija (Elementi di fisica), Forrettija (Gramatica), Saccoccija (Ortografia), Soavea (Logica), Gardija, Laluppija, Porettija, Villecomtea, Martellinija, Gondara, Ladvocata i ostalih. Fantela je, dakle bio opskrbljen djelima klasičnog pjesništva i proze, povijesnim raspravama, priručnicima i rječnicima, pa je imao i *Instructio pro medicis et chirurgis* izdanu 1816. u Dubrovniku od A. Phisterera.

Sačuvano je nekoliko knjiga iz knjižnice Stjepana i Luke Fernesija iz XVIII stoljeća u obitelji Iva Fantelle, a među njima Ciceronova pisma tiskana 1561. kod braće Sessa u Mlecima, a i ona u Bassanu 1691., mletačka izdanja Livijeve *Ab urbe condita* iz 1659., Ciceronovi govori iz 1607., Marronov *L'oracolo della lingua latina* iz 1639, Castora Durante da Qualdov *Il tesoro della sanità* tiskan 1646, misal tiskan na hrvatskom jeziku u Rimu 1638. i zatim nekoliko izdanja iz XVIII stoljeća Curtija Rufa *Život Aleksandra Velikog*, Middletonov *Život Ciceronov* u talijanskom prijevodu i rimskom izdanju Zempel 1777. godine, na kojemu je zapisano *Ex libris Raphaelis Radeqli* 1788. godine. U kući svećenika Ivana Fulmis postojala je, kako vidjesmo, 1785. godine drvena »librerija« ormar ili polica za knjige,⁵⁸⁶ a ta zastalno nije bila jedina na otoku na kojemu su sami mještani sudjelovali kao vijećnici u svom Vijeću, bili komornici, suci i vršili druge općenske dužnosti koje su iziskivale naobrazbu i pismenost.

NARODNA NOŠNJA

Umjetnički obrt, zlatarska, tkalačka i vezilačka umjetnost ispoljavala se osobito u narodnoj nošnji i nakitu žena i muškaraca, koji se od XVI stoljeća počinju češće spominjati u arhivskim spisima, a osobito u popisima pokretnina.

Već krajem XV i u prvoj polovici XVI stoljeća spominje se pokrivača ili rubac na glavi⁵⁸⁷ izvezan bijelim ili crvenim svilenim karanfilima,⁵⁸⁸ zvan ponekad i duplica,⁵⁸⁹ koji je bio dug i do pet dubrovačkih lakata,⁵⁹⁰ a ponekad podstavljen i podšiven.⁵⁹¹ Početkom XVII stoljeća spominju se pokrivače od platna⁵⁹² i crne svilu,⁵⁹³ a i one izvezene crvenom svilom.⁵⁹⁴ Očito je da su ih La-

⁵⁸⁶) D. L. 52, 138.

⁵⁸⁷) D. O. 4, 9, 39'; 1537 Margata Kolendić ostavlja... una pochrivaca larga e altra curta... L. T. L. 3, 79; 1558 Mara Sokolić ostavlja... una pochrivacia dipenta con seda negra... L. T. L. 4, 82'.

⁵⁸⁸) 1534 g. Radosava Radienović ostavlja... uno façol depento con la seda a garofalli...; 1536 Joruhna Pasković ostavlja... uno fazol a garofali bianchi... L. T. L. 3, 64, 73; *Ibid.* sv. 4.

⁵⁸⁹) 9. XI 1512... una pochrivaza chiamata dupliza... L. T. 2, 41.

⁵⁹⁰) 26. VII 1512... una pochrivaza di braza 5. L. T. 2, 67'.

⁵⁹¹) *Ibid.* 111.

⁵⁹²) *Vendite et permutaciones* 1610 g. (Od sada *Vend. per.*)

⁵⁹³) *Ibid.* 1615 g.

⁵⁹⁴) L. T. L. 1561—1591, 122.

stovke same tkale i vezle, ali su ih ponekad i kupovale.⁵⁹⁵) Pored pokrivače ili rupca, na glavi u XVI stoljeću su nosile i šešir,⁵⁹⁶) koji je vjerojatno bio slamnat, kao i kod mnogih otočanki i primorki izloženih sunčanoj žegi pri poljskim radovima. Slamnati ljetni šešir djevojčica spominje se sredinom XVIII stoljeća.⁵⁹⁷)

Platnene ženske košulje⁵⁹⁸) bile su u XVI st. glatke i naborene.⁵⁹⁹) U barokno doba oko 1610. godine njihov se kroj promijenio, jer se tada spominju i košulje »na stari način«,⁶⁰⁰) po čemu bi se moglo pretpostaviti da se gotičko-renesansna, a zatim i barokna moda evropskog odijevanja odražavala i u narodnoj nošnji, kao što se kasnije primjećuje i na narodnoj nošnji Pelješki.⁶⁰¹) Iznad košulje oblačio se prslučić, zvan guarda colo ili halj, spominjan krajem XVI stoljeća,⁶⁰²) a u početku XVII stoljeća zvan i haljic koji bijaše od tamnomodre čoje,⁶⁰³) a krajem tog stoljeća od raše ili zelene čoje.⁶⁰⁴) Preko halja oblačila se kamižola,⁶⁰⁵) skrojena u XVIII stoljeću u tkanini crvene boje, u tamnomodroj šoji ili u pamučnoj tkanini.⁶⁰⁶) U to doba nosila se i župica crne, tamnomodre i zelene boje,⁶⁰⁷) a i crvena svilena polakina s rukavima ili bez njih.⁶⁰⁸) Posebno se i često spominju rukavi kao odijeljeni komadi odjeće u toku XV—XVI i početkom XVII stoljeća. U prvoj polovici XVI stoljeća bili su od sukna i tarantole, žuti, ružičasti, ljubičasti,

⁵⁹⁵) 3. III 1516 Marija Vitković ostavlja... doi fazuleti uno qual o texuto mi e altro qual o comprato... L. T. L. 2, 71.

⁵⁹⁶) Ibid. 55.

⁵⁹⁷) 6. VIII 1739... a da joj se klobuk od slame, kogaje nossila nascio plutajuchi u loguj... D. L. 43, 222.

⁵⁹⁸) L. T. L. 2, 41.

⁵⁹⁹) 1534 Slava Vidošević ostavlja... mia camisa chrespansa... Ibid, 3, 62, 75, 78; 2, 41.

⁶⁰⁰) Iz miraza Anice Marinčića 1610 g... dua camiscie fate alanticha pp. 7. Vend. per. 1.

⁶⁰¹) U XVIII i početkom XIX stoljeća orebičke su zavrnule prema gore ravni obod svog običnog seljačkog šešira i iskitile ga nojevim perima i umjetnim cvijećem, koje su im pomorci donosili iz tudine. Tim su imitirale visoku frizuru građanki i plemkinja iz XVIII st. Vidi knjigu Das was werschwindet, Tracten aus Bergen und Inseln der Adria. Leipzig, str. 59.

⁶⁰²) L. T. L. 1561—1596, 122; 1559 zovu ga uardachor L. T. L. 4, 83.

⁶⁰³) Iz miraza Izabele Frana Matova 1618:... uno haalich di pano turchino p. 13. Vend. per. 1, 14.

⁶⁰⁴) 23. III 1699... gonelle turchine di rassa..., due hagli verdi uno di panno et altro di rascetta... due cinte di seta da donna... una bumbacniza... una gonella rossa di panno. D. L. 35, 32; 1707... Un Hagl di pano verde... D. L. 37, 127.

⁶⁰⁵) L. T. L. 4.

⁶⁰⁶) D. L. 46, pod datumom 10. XII 1758; D. L. 54, pod datumom 1. VI 1787.

⁶⁰⁷) Ibid: 15. III 1787... una giupiza di indiana inbottita, una giupiza di seta vecchia... una giupizza nera di bombacino... D. L. 52, 202; 16. VI 1788 Due giupize di panno, una turchina e una verde D. L. 54.

⁶⁰⁸) 15. IV 1792... una polachina senza maniche di setta rossa fiorata D. L. 55, 110.

zeleni i crni,⁶⁰⁹) a imali su i dugmeta.⁶¹⁰) U drugoj polovici tog stoljeća krojeni su iz crvene čoje, a početkom XVIII stoljeća iz crvene raše i žute čoje.⁶¹¹)

Na vunenim i svilenim prekoramicama u toku XVI—XVIII⁶¹²) stoljeća visila je krojena u drugoj polovici XVI stoljeća od raznobojne raše i čoje, suknja.⁶¹³) Bilo ih je tamnomodrih,⁶¹⁴) zelenih, crnih i modrih,⁶¹⁵) od plavkastoga sukna,⁶¹⁶) od rumene i crne raše.⁶¹⁷) Bijele suknje⁶¹⁸) su bile postavljene sa zelenom čojom ili crvenom,⁶¹⁹) a nosile su se i one krojene od crvene terantele.⁶²⁰) U toku slijedeće XVII stoljeća suknje su također bile zelene i tamnomodre, ali i od crvene raše ili čoje.⁶²¹) Spominju se i ženske haljine ljubičaste,⁶²²) tamnokestenjaste,⁶²³) skrletne, smeđe, a posebno one krojene od svile,⁶²⁴) a već u XV stoljeću ima vunenih i bijelih, plavih i ljubičastih suknji, dakle izbor boja je bogat već tada.⁶²⁵)

Često se sreta u toku XVII i XVIII stoljeća suknena odjeća,⁶²⁶) a početkom XVII stoljeća veo koji je služio kao ovratnik⁶²⁷) i svi-
onice.⁶²⁸) Krajem XVIII stoljeća nailazi se na koret od skarлата,⁶²⁹)

⁶⁰⁹) 1536 Marija Toljenović ostavlja due manege de pano, une giale altre paunaze, una camisa crispana, altra non crispana L. T. L. 3, 75, 150; 4; 2, 55; G. 1496 Bilosava Gojačić ostavlja manige roze D. L. 4, 10.

⁶¹⁰) Ibid. 55.

⁶¹¹) Vend. per. 1610 g.

⁶¹²) D. L. 54, pod datumom 16. VI 1788; D. L. 52, 202.

⁶¹³) U mirazu Anice Antice 1591 g.:... una gonela di tarantela rosa con manegie di armesino roso p. 18. 6... una gonela turchina con le manege pp 8... una gonela verde con li manegi di pano pp 9. 6... una gonela negra di rascia p. 3... Vend. per. 1.

⁶¹⁴) Ibid. Različiti inventari pri udaji djevojaka.

⁶¹⁵) 1558 Slava Božidarević ostavlja... gognella di raxa verde... L. T. L. 4, 76; 1559 Marna Marinković ostavlja... una gognella negra de raxa... L. T. L. 4, 83.

⁶¹⁶) 20. XI 1516 Ivan Vitković ostavlja kćerci... una gonela di pano zelestrino... L. T. L. 2, 75.

⁶¹⁷) L. T. L. 4 pod datumom 10. VII 1554.

⁶¹⁸) L. T. L. 2, 111; Ibid. 3. 63.

⁶¹⁹) Ibid. str. 150.

⁶²⁰) Vend. per. 1.

⁶²¹) U mirazu Anice Marinčića 1610 g.:... suchgnia di rascia rosa p. 10... suchgnia di rascia verde p. 10... suchgnia di rascia turchina p. 9... U mirazu Franke Marinović 1610:... gunela di pano roso... Vend. per. 1.

⁶²²) 1619. Iz inventara Mare Paskvić... una veste paunaza... Vend. per. 1, 15.

⁶²³) Ibid. 1, 14.

⁶²⁴) D. L. 54, pod datumom 16. VI 1788.

⁶²⁵) 1496 g. Bilosava Kuzmina Gojačić ostavlja... gunela biancha... gunela paonaza... gonela zelestrina... manige roze... pochrivaza buxliasniza... D. L. 4. Brata Vidoša Ciprijanović ostavlja 12. X 1487... una gonela biancha... una altra gonela rosa... D. L. 4.

⁶²⁶) Vend. per. 1610 g; D. L. 35, 32; D. L. 55, 110.

⁶²⁷) Vend. per. 1610 g.

⁶²⁸) Ibid. str. 17.

⁶²⁹) D. L. 54, pod datumom 16. VI 1788.

svilene hlačice s cvjetovima i prugaste, različite vrpce,⁶³⁰⁾ među kojima i ona koju su vezle redovnice, pa su je stoga i zvali »dumanjska kurdelica«,⁶³¹⁾ kao što u Dubrovniku donedavna nazivahu rupce tkane u ženskim samostanima »dumanjski façoleti«. U tom stoljeću žene su se kitile i čipkama.⁶³²⁾

Narodna nošnja je imala srebrne kopče i dugmeta⁶³³⁾ s kojima se u toku XVIII stoljeća zakopčavahu košulje.⁶³⁴⁾ Njih je bilo i na pojasi izvezenim u prvoj polovici XVI stoljeća u crnoj svili.⁶³⁵⁾ Srebrni ukrasi i kopče su se ponekad kovale u srebru starih pretopljenih čašica ili drugih predmeta obrtničkog obrta.⁶³⁶⁾ Pored tih jednostavnih baršunastih i bez srebrnih ukrasa,⁶³⁷⁾ nosili su se u slijedećem stoljeću pojasi iskićeni srebrom od crnog i jednostavni od crvenog baršuna⁶³⁸⁾ ili pak svileni.⁶³⁹⁾ U sredini XVII stoljeća nailazi se i na srebrne pojase,⁶⁴⁰⁾ koji su i u slijedećem stoljeću bili također iskićeni srebrom,⁶⁴¹⁾ imali srebrne pločice⁶⁴²⁾ i kopče,⁶⁴³⁾ ali i tada ih je bilo izvezenih u svili, bez kopča i privjesaka kovanih u toj skupoj kovini.⁶⁴⁴⁾

Vrlo rijetko se javlja pregača i to sredinom XVIII stoljeća šivena u zelenoj svili.⁶⁴⁵⁾

630) D. L. 55, 110.

631) 23. VIII 1796... due braccia di curdielica Dumanska... D. L. 56, 32.

632) Ibid; 12. VI 1789... del merlo perperi 5, più di merlo perperi 2... D. L. 54, 170; 23. III 1796... due braccia di merlo... D. L. 53, 32.

633) L. T. L. 2, 55, 111.

634) 10. XII 1758... tre para di botoni di argento per le camige.. D. L. 46.

635) 5. XI 1540 Anka Buzatović ostavlja... ornamenti di una cintura de argento con anze sei... T. Rag. 38; 1. I 1544 Radula Bratanović ostavlja... una cintura de seda negra con argento... 17. II 1518... zentura de arzento de la donna... L. T. L. 3; L. T. L. 38, 152; L. T. L. 2, 90.

636) 1592 Vikar Franjo Matijev de Franki ostavlja... da taza d'argento che conzano et facino la cinta come alla mia nepote Mara... L. T. L. 5, 185'.

637) 1610... una cintura di veluto pp. 5. Vend. per. 1.

638) Iz miraza Mare Paskvić 1619 g.:... una cintura di velluto roso qvarnita di argento... Vend. per. 1, 15; 1608... una cintura di dona di veluto negro qvarnita di argento... D. L. 13, 42.

639) 23. III 1699... due cinte da seta da donna... D. L. 35, 32'.

640) Tomica žena Damjana Maričevića 1664 g. ostavlja... una cintura d'argento... Lastovski statut itd. str. 345. Rukopis u Župnom uredu u Lastovu.

641) VII. 1702... una cintura inargentata... D. L. 36, III. 1709. una cinta da donna argentea... D. L. 37; 1. III 1717... cintura con suo argento... D. L. 40, 27'; 15. IV, 1728... una cintola da donna ricamata con argento... D. L. 41.

642) 22. II 1733... una cintura con dodeci piastrette d'argento... D. L. 42, 214.

643) 15. IV 1793... une fiube per i centorini pure di argento... D. L. 55, 110.

644) D. L. 42, pod datumom 10. X 1758; D. L. 47 pod datumom 16. IV 1760; 10. X 1758... una cintura di seta recamata... D. L. 46.

645) 10. XII 1758... traversa di seta verde. D. L. 46.

Čarape su u tom stoljeću bile svilene i pamučne,⁶⁴⁶⁾ a na nogama su se nosili opanci.⁶⁴⁷⁾

Britvicu srebrna drška, koju su nosile i ostale žene dubrovačkih sela, imale su i Lastovke obješenu također o pojasu na srebrnom lančiću.⁶⁴⁸⁾ Nosile su ponekad i u XVIII stoljeću svilenu torbicu⁶⁴⁹⁾ i koralno čislo pri crkvenim obredima i svečanostima,⁶⁵⁰⁾ kada je raskoš narodne nošnje dolazila do punog izraza.

Žensku nošnju je ukrašavao kovinski ponajviše zlatni i srebrni nakit koji se vjerojatno nabavljao u Dubrovniku i u ostalim krajevima, ali poneki zlatar ga je mogao kovati i na otoku, jer su u Srednjem vijeku oni boravili i u selima, gdje su se, pored svoga zanata, kao i ostali obrtnici bavili i poljoprivredom. Već sredinom XIV stoljeća Lastovac Dragoš učio je kod dubrovačkog zlatara Đive Prodanova zlatarski zanat,⁶⁵¹⁾ a zlatar Ivan Lastovac radio s dubrovačkim zlatarom Gallom.⁶⁵²⁾ Oni su, vjerojatno, imali veze i sa zavičajem i radili za svoje mještane. U Lastovu je tada boravio i posjedovao imanje korčulanski zlatar Živko,⁶⁵³⁾ koji je zastalno kovao i nakit. U XVIII stoljeću, čini se, međutim da zlatara na otoku nije bilo, pa se oštećeni nakit nosio na popravak u Dubrovnik⁶⁵⁴⁾ gdje je od ranog Srednjeg vijeka zlatarsko umijeće bilo veoma razvijeno radi uvoza dragih kovina iz srpskih i bosanskih rudokopa.

Naušnice su vrlo česte od početka XV do XVIII stoljeća i to ponajviše zlatne, a ponekad na kraju XVIII stoljeća i iskićene biserom.⁶⁵⁵⁾ Tada su se pod vratom nosile i srebrne kopče,⁶⁵⁶⁾ a oko vrata srebrne kolajne zvane i »verižice«, na kojima je često visio srebrni križić.⁶⁵⁷⁾ Često su se nosile i crvene koraljne kolajne,

⁶⁴⁶⁾ D. L. 47, pod datumom 16. IV 1760.

⁶⁴⁷⁾ 20. XI 1710... un par di opanzi... D. L. 38, 105.

⁶⁴⁸⁾ 10. XII 1758... britola con la sua verghetta di argento D. L. 46; 12. III 1788... una brittola d'argento con la sua catanella pur d'argento D. L. 52, 198; Ibid 54, pod datumom 16. VI 1788.

⁶⁴⁹⁾ 16. IV 1760... una borsa di seta... D. L. 40.

⁶⁵⁰⁾ D. L. 37, 127'; D. L. 54, pod datumom 16. VI 1788.

⁶⁵¹⁾ C. Fisković, o. c. (128), str. 163.

⁶⁵²⁾ Div. not. 7, 102', pod datumom 16. IX 1354.

⁶⁵³⁾ G. Čremošnik, o. c. (203), str. 40.

⁶⁵⁴⁾ Adi 18 febr. 1734... i moligha, neka mi promieni one orechine sa sгене sctochiese slugstii dokle otidu u Grad sa naciniti onè koijsuse slomili... D. L. 42 285.

⁶⁵⁵⁾ L. T. L. 1, 30; D. L. 42, 285; Ibid. 46, pod datumom 10. XII 1758; D. L. 51, 219; 4. VI 1784... un par d'orechini di bissero... D. L. 52, 98; 15. IV 1793... uni orechini d'oro... D. L. 55, 111.

⁶⁵⁶⁾ Ibid: D. L. 55, 110; 16. VI 1788... una fiuba di crovattino a argento... D. L. 54.

⁶⁵⁷⁾ 22. II 1733... due croci d'argento con loro catene dette verisgize... D. L. 32, 241; 1706... una croce con una catenella d'argento... D. L. 37, 79; D. L. 46, pod datumom 10. XII 1758; D. L. 41, pod datumom 7. XI 1724.

a koraljne bijahu i krunice.⁶⁵⁸) jer su Lastovci ođavnine vadili koral iz mora i već u XIV stoljeću imali povlasticu da im lađe koje love koral ne plaćaju u dubrovačkoj luci lučke namete.⁶⁵⁹) U prvoj polovici XVI stoljeća su ga također lovili i sklapali ugovore s dubrovačkom vlastelom koji su taj lov novčano pomagali,⁶⁶⁰) kupujući od ribara koral očišćen od spužve i kamena.⁶⁶¹) Taj lov je bio poznat i u XVIII stoljeću, kada su i Trpanjci dolazili da vade koral u lastovskim vodama.⁶⁶²) Dubrovački pjesnik Antun Kaznačić na jednoj državnoj svečanosti u Dubrovniku spominje 1828. godine ovo zanimanje Lastovaca.⁶⁶³) U njegovom spjevu u skupu pripadnika bivše Dubrovačke Republike nastupa i Lastovac s ovim stihovima, iako je koraljarstvo bilo tada zanemareno:

Za koraljske lijepe plode
 kupsti iz dna mora u trudu
 ne muti mi silnik vode
 nit se mučim svim zaludu

Srebrni prsteni su također vrlo često, a ponajviše ih se nalazi u popisu imovine žena od XVI do XVIII stoljeća.⁶⁶⁴) U drugoj polovici XVI stoljeća okićeni su biserom,⁶⁶⁵ u XVII stoljeću šire se u okruglu pločicu nalik pečatu na kojoj je bio urezan Kristov monogram IHS,⁶⁶⁶) a ima i zlatnih.⁶⁶⁷) Početkom XVIII stoljeća nailazi se na zlatno prstenje okićeno i karniolom.⁶⁶⁸)

Lastovska narodna nošnja koja je nestala iz upotrebe skoro prije stotinu godina ima posebno obilježje i vlastite oznake, pa čini

⁶⁵⁸) 1707... una corona de coralli cioe Rosario... D. L. 37, 127'; 10. XII 1758... un colarino di coralo... D. L. 46; D. L. 53, pod datumom 6. II 1779; D. L. 54, pod datumom 1. VI 1788; D. L. 52, 198.

⁶⁵⁹) M. Lucijanović o. c. str. 290.

⁶⁶⁰) F. Radić, o. c. (25), str. 66; F. Kesterčanek, Prinosi pomorskoj privredi starog Dubrovnika. Koraljarstvo. Zbornik zagrebačke klasične gimnazije 1607—1957, str. 657, Zagreb 1957; Div .not. 97 sadrži nekoliko ugovora o koralu.

⁶⁶¹) D. L. 8, 203.

⁶⁶²) Isprave i akti XVIII st. 181² (1) br. 285, pod datumom 21. XI 1706; Dubrovački knez zabranjuje Trpanjcima lov na korale oko Lastova 3. III 1695. Izvodi iz raznih registara lastov. kancelarije.

⁶⁶³) Per il giorno natalizio di S. M. l'Imperatore e re Francesco I... componimenti poetici... 9 febbraio... str. 4. Dubrovnik 1823. F. Appendini međutim 1802 g. piše da je u Lastovu lov na korale zanemaren. O. c. str. 284.

⁶⁶⁴) L. T. L. 3, 159; Ibid. 3, 55; Ibid. 5, 95; 1673... un anelo di argento... D. L. 30, 97; D. L. 39, 200'; 1670... iedan prsten od srebra... Lamenta di Lagusta 3, 13; D. L. 30, 97; D. L. 39, 200'; D. L. 40, 27';

⁶⁶⁵) L. T. L. 5, 93.

⁶⁶⁶) 5. III 1663... un anello d'oro con sigillo di nome di Gesu... D. L. 27, 33'.

⁶⁶⁷) D. L. 34, 2.

⁶⁶⁸) 30. IV 1702... Un anello d'oro con occhio rosso... 9. XII 1702... doi anelli d'oro... D. L. 36, 100; 1. III 1717... anello d'oro... anello d' argento... D. L. 40, 27'; 7. VIII 1721. D. L. 41; 8. IV 1778... iednu vergettu alli parsten od zlata... D. L. 51, 225.

skladnu inačicu u bogatoj seljačkoj nošnji dubrovačkih krajeva. Iz nekoliko primjeraka koji se nalaze u starim lastovskim obiteljima Dražinića, Bundeve, Kurelja-Đivoje i onih koji se nalaze u splitskom, dubrovačkom i zagrebačkom Etnografskom muzeju, može se vidjeti njen posljednji izgled, onakav, kakav je zatečen u našem stoljeću,⁶⁶⁹) a prema kazivanju Tomice Grgurević Nikra⁶⁷⁰) i ostalih Lastovki iz spomenutih obitelji doznaje se za nazive i upotrebu te nošnje. Veliki njen dio je nestao, jer su se starice u njoj zaka-pale, žene je prekrajale i djevojke napuštale pred uvađanjem suvremenog građanskog odijevanja, tako da je danas samo neke oblače u svatovima ili u svečanoj prigodi.

Iz sačuvanih primjeraka se vidi da djevojke i mlađe žene nisu pri kraju prošlog stoljeća pokrivala glavu i tek su u svoju kosu, spletnu u pletenice, uplićale svilene vrpce, a jedino su starice još nosile »obručić od glave«. Oblačile su haljetak tzv. »koret« od crne ili crvene vunene tkanine i čoje obrubljen plavom svilom tzv. tkanicama na rukavima, otvoren na prsima, okićenim u posljednje vrijeme zlatnim galunom i kupljenim vrpčama zvanim »tkanice«. Pod koretom se oblačila kratka i bijela platnena košulja s rukavi-ma opšivenim čipkom, a ispod nje se navlačio bijeli platneni »košuljar« bez rukava, s visokim uškrobljenim ovratnikom zvanim »bokar«, koji je rastvoren i obšiven čipkom uzduž prsiju.

Obična svakidašnja suknja je skrojena od tamnomodre domaće vunene tkanine. Stisnuta je i nabrana osobito u pojasu gdje je obrubljena bijelim platnom tzv. postavom. Na bokovima se rastvara po jedan rasporak zvan »raspor« s dva mala otvora na vrhu obšivena žutim koncem za provlačenje trake, s kojom se suknja steže. O taj njen gornji rub su prošivene dvije poramenice na kojima su terante zvane »batule« od žute i zelene, bijele i crvene svile, prepletene žutim koncem, koje stoje preko koreta. Donji dio duge i široke suknje je obrubljen crvenom čojom zvanom zbog njene boje »skarlat«. Nabrana suknja zvana pandjel je od svjetlomodre svile i oblači

⁶⁶⁹) M. Gušić, Tumač izložene građe, str. 129. Zagreb 1955.

⁶⁷⁰) U Lastovu i danas ima mnogo obiteljskih nadimaka. Zabilježio sam ove, prema kazivanju seljaka: Bundeve, Biz, Jebo, Fundo, Beho, Kuna, Bokara, Suster, Car, Batikulo, Simić, Žore, Očun, Karocjer, Kutlić, Arkaš, Ićo, Mačak, Glivić, Zaneto, Mejnar, Klakar, Kukica, Lozica, Čirigoji, Pokora, Mile, Pinje, Mikra, Liž, Culum, Kulušić, Zlatar, Kizin, Vicić, Maneta, Musa, Dusa, Benko, Fundar, Declerjan, Biže, Kroče, Galo, Piča, Ale, Greh, Puškar, Piplica, Strijež, Bota, Skorobanda, Bontempo, Boškov, Gango, Braco, Čišo, Čarčić, Vlašić, Brzica, Cervić, Puje, Tonte, Bodeč, Sibe, Bacola, Kaštro, Ušjer, Velo, Kunar, Cofijar, Grljaš, Hljeban, Marković, Basto, Miš, Kujalo, Medigo, Bondo, File, Bura, Maneta, Borovinić, Macan, Babor, Pinčić, Fortuna, Mljenčilo, Čorko, Huhuran, Santulović, Kikić, Mikulić, Pašara, Juha, Šešan, Kicelo, Lulalo, Škampata, Caparin. Ti nazivi pokazuju živost ovog sela, a jednom bi trebalo zabilježiti narječje, poslovice i izrečice te živahne i temperamentne sredine, koja je u svojoj relativnoj osamljenosti zadržala u njima arhaične oblike hrvatskog jezika.

se posebno za ples. Pored te dvije postoji i treća, danas već vrlo rijetka svečana suknja, koja se oblačila u svečanostima i u blagdanima, a zovu je bastonata.⁶⁷¹⁾ Istog je kroja kao i obična, ali joj je donji rub bogato iskićen s četiri izmjenično poredana kruga vijugavih cik-cak crta od bijelog konca, svilenim žutim pojasom i završnim širokim optokom žute čoje, na kojemu vise u crvenoj čoji, zvanoj »skarlat«, izrezuckane veće i manje palmice i među njima izrezani trolisti.

Suknje su opasane svilenim raznobojnim pasom, među kojima je i onaj u kojemu je srednji žuti pojas, obrubljen uskim crvenim i širim zelenim pojasom. Pas je okićen na stražnjoj strani, pod leđima, s pet okruglih cvjetova, naboranih i sastavljenih od crvene i žute ili raznobojne svilene vrpce.

Pod suknjom su bijele podsuknje zvane »skutići«, a na nogama bijele slikovito pletene pamučne čarape, čiji ukrasi sežu do prstiju, jer su kožnate papuče ili opanci bili rastvoreni.

Djevojke se i danas kite starinskim zlatnim nakitom, kopčama, zlatnim kolajnama, »kolarinima« i koraljnim kolajnama.

Muškarci su također nosili narodnu nošnju, ali ta nije bila onako bogata kao ženska.

U prvoj polovici XVI stoljeća spominju se muška odijela od saje (sarza),⁶⁷²⁾ crvene kapice⁶⁷³⁾ i pojasi,⁶⁷⁴⁾ a u XVIII stoljeću modra kapica, kamižola ili krožet od crnog i rumenog sukna s rukavima ili bez njih, crne ili tamnomodre hlače i crne ili bijele čarape, opanci, papuče i cipele s kovinskim kopčama.⁶⁷⁵⁾ Srebrne

⁶⁷¹⁾ Primjerak se čuva u obitelji Dražinić u Lastovu, a svileni pandjel u Etnografskom Muzeju u Splitu, koji je nabavio i čitavu žensku narodnu nošnju sa Lastova, prikupivši i nekoliko podataka o njoj, običajima i etnografskim predmetima. Popisi poljoprivrednog alata, kuhinjskog pribora i drugih predmeta svakidašnje upotrebe nalaze se u arhivskim spisima i oporukama ponajviše iz XVII i XVIII st.

⁶⁷²⁾ L. T. L. 3, 178.

⁶⁷³⁾ 6. IX 1547 Maria Antuna Jurjeva prodava radi glada... una baretta rossa svog zeta Radovana... Ibid.

⁶⁷⁴⁾ Ibid.

⁶⁷⁵⁾ 20. XI 1710... un par di opanzi... D. L. 38, 105; 16. IV 1760... un paro di fibbie d'argento per le scarpe... D. L. 47; 10. XII 1758... un paro di fiubbe di argento... D. L. 46; 27. X 1785. Iz svjedočanstva Tomaza Lesića i Vicka Šutića: Interrogatto come eravate vestito voi? Rispose: Imossam baretta na glavi, bio sam u crogiattu od sukna zarnoga s rukavima, u gachiam od istoga sukna, u biecvam bielimi i u papucciam Interrogatto: Come era vestito Vincenzo Scutiach? Rispose: I onie bio s'barettom naglavi, i u camigioli od sukna zarnoga, à gachie nesnam allissumu bile od sukna, alli od postava, à biecvie nesnam koga su colura bile, à na nogami sumu bile opanke.

Interrogatto: Come eravate vestito quanto portavaste il vino, e come era vestito Tomaso?

Rispose: Modramie bila baretta na glavi, krosbiet zarglieni bes rukavaa, gachie zarne, biecvie zarne, i opanke. A na Tomassu bila ie baretta na glavi, krogiat zarni sicuro parami bes rukavaa, gachie zarne, biecvie bieie i parami u papucciam... D. L. 52, 182; 23. VIII

i stakalcima iskićene kopče nosili su bogatiji mještani i svećenici. Jedan par takvih kopči sačuvao se u obitelji Emanuela Dražinića, a pripadao je svećeniku Stjepanu Dražiniću. Bogatiji su upotrebljavali i predmete gradske uporabe koji su u XVIII stoljeću sve više prodirali i na Lastovo, pa se u popisima sreća 1734. godine na pr. očale,⁶⁷⁶) a zatim kišobran⁶⁷⁷) i dalekozor,⁶⁷⁸) ali su ti rijetki.

Sačuvani primjerci muške narodne nošnje su pod očitim uplivom građanskog odijevanja. Sastoje se od tijesnog haljetka i dugih hlača od tamne raše. Starinske kapice su zamijenili sivi građanski polucilindri u modi druge polovice prošlog stoljeća. Odjeća je okićena šarenim tkanicama, preuzetih sa ženskog ruha. Muška nošnja se, dakle, izobličila, a oblače je mlađi muškarci u svatovima ili u prigodnim svečanostima ili narodnim igrama.

Muškarci su odavnine nosili oružje, kao i ostali otočani i primorci. U prvoj polovici XIV stoljeća spominju se njihove sablje, željezni buzdovani i bodeži,⁶⁷⁹) 1439. godine balista,⁶⁸⁰) a u prvoj polovici XVI stoljeća štitovi i mačevi.⁶⁸¹) Tada su imali i pušaka, koje im je poklonila dubrovačka vlada za obranu od gusara.⁶⁸²) Krajem toga stoljeća više od 60 Lastovaca posjedovali su arkibus radi eventualnih napadaja od Turaka,⁶⁸³) koji su svojim prodorom bili ugrozili dalmatinsku obalu, pa i otoke, ali je 1596. godine bilo zabranjeno svima, osim onima koji su vršili službu stražara, nositi bodeže i ostalo oružje,⁶⁸⁴) vjerojatno da se izbjegnu međusobni sukobi, a možda se dubrovačka vlada i bojala pobune koja je doista i izbila šest godina zatim. Početkom XVII st. nose se arkibuzi i pašu sablje,⁶⁸⁵) a u toku druge polovice tog stoljeća nosili su se mačevi, koji su se ponajviše kupovali u Dubrovniku,⁶⁸⁶) iako su ih mogli kovati i domaći kovači kojih bijaše na otoku ne samo u XVI—XVIII već i početkom XIV stoljeća, pa se već tada spominje kovač Dražoje koji je kao mnogi naši srednjovjekovni i kasniji

1796... un paro di scarpe con fiube d'ottone... D. L. 56, 32; 19. IV 1792.

... un crosgiatto di panno color d'arancio, une braghescie vecchie e rezzate di panno color turchino... un paro di fiube di metallo... D. L. 55, 65'.

⁶⁷⁶) 1734... un paro di occhiai volgarmente detti gristoldini... D. L. 42, 275.

⁶⁷⁷) D. L. 52, 247.

⁶⁷⁸) D. L. 55, 110.

⁶⁷⁹) F. Radić o. c. (25) str. 2, 16.

⁶⁸⁰) Test. Rag. 13, 49.

⁶⁸¹) 27. XII 1512. Nikola Radovanović ostavlja la spada e la targa... L. T. L. 2, 56; 6. IX 1547 Marija Antuna Jurjeva prodava zbož glada... una spada... Ibid. 178.

⁶⁸²) M. Lucijanović, o. c. str. 260; L. Beritić, Dubrovačka artiljeria, str. 118. Beograd 1960.

⁶⁸³) D. L. 9.

⁶⁸⁴) D. L. 1543—1600, 86. Arhiv Kapor.

⁶⁸⁵) D. L. 12 (1600—1606), 96.

⁶⁸⁶) 20. V 1669... Vidio sam u macara u butizi da mu ie do Jakob Sciescan mach dugli a usoe krachi, i nadoplatio mu ie po scuda... D. L. 29, 12.

zanatlije posjedovao i zemlje.⁶⁸⁷) U toku prve polovice XVIII stoljeća češće se spominju kod pojedinaca puške⁶⁸⁸) i bit će ih bilo, kao i sabalja,⁶⁸⁹) u većini kuća, pa su s njima izvodili ples i pokladari. Neki Lastovci su znali i kovati puške, pa je mladi Stjepan I. Glumac ugovorio 1790. godine s puškarom Kristom Koprivicom da će u njegovu dućanu učiti dvanaest godina puškarski zanat tj. izradu pušaka.⁶⁹⁰)

Narodnu nošnju su izrađivale uglavnom žene, ali već u XIV stoljeću spominje se u Lastovu krojač,⁶⁹¹) a krajem XVIII stoljeća i posebne krojačice.⁶⁹²) Od pribora za uređivanje odjeće i rublja sreća se u tom stoljeću i mjedeno glačalo.⁶⁹³) Rupce i satkane vrpce dobavljalo se, kako vidjesmo, iz okolnih samostana, a smeđu rašu iz Dubrovnika.⁶⁹⁴) pa se pored zelenog spominje i bijeli fustanj i to učinjen na dubrovački način,⁶⁹⁵) dok se neka sivocrna tkanina spominje kao lastovski proizvod, i to početkom toga stoljeća.⁶⁹⁶) Već u sredini XIV stoljeća izrađuje na otoku obuću posebni obučar.⁶⁹⁷) Sačuvani primjerci ženske i muške nošnje pokazuju zadnji stupanj njenog razvitka pri kraju prošlog stoljeća. Stoga se na njima vide uvezeni i kupljeni dijelovi, iako su Lastovke još u to doba same tkale i šile, vezle i krojile nošnju, pripremajući vunu i svilu. Uzgajale su stoga svilene bube zvane bubice, pratile im godišnji život, okupljanje »na vijeće«, sklanjanje u »kućice« i znale kada »umiru«. Zbog njih su se i njegovala u vrtovima i dvorištima stabla bijelog duda. U kućama se naide još na izrezbarene preslice tzv. kudjelje šiljastog vrha, s nanizanim drvenim kolutima i tragovima crvenih i zelenih ukrasa, dvokrako izrezbareno drvo »ročić« za pravljenje gajtana i ostali pribor za ručni ženski rad. Među poznatim šveljama narodne nošnje spominje se Mariju Kuljenac umrlu u prošlom desetljeću.

Šarena i raskošna nošnja Lastovki i Lastovaca upotpunjavala je i zaokružavala živošću svojih šara usklađenu sredinu slikovitog

687) G. Čremošnik o. c. (203), str. 33. O općinskim kovačima u XVI st. vidi bilješku 554.

688) D. L. 36 pod datumom 4. XI 1703; D. L. 37, 79; D. L. 40, 27. G. 1786 spominje se i lovačka puška (uno schioppo da caccia) u obitelji Antice. D. L. 52, 247.

689) D. L. 54, 30; Vidi bilješku 411.

690) D. L. 54, pod datumom 7. XI 1790.

691) Uz krojača spominje se 1353 g. kovač i cipelar. T. Smičiklas o. c. XII, str. 201.

692) Krojačici Margariti Sešan, koja je šivala i mušku odjeću, ukrao je dječak Petar Jakova Marconi... gnieke parstene i orechine... D. L. 51, 219.

693) D. L. 55, 110.

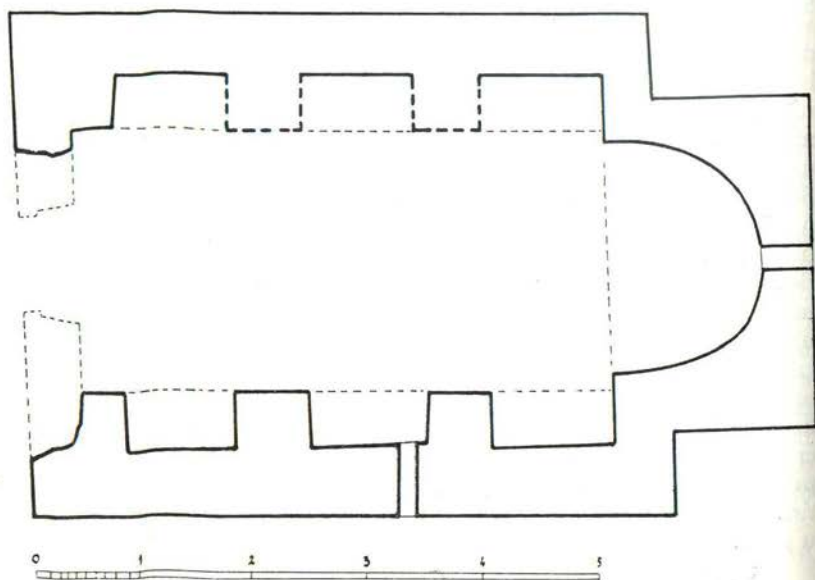
694) 1. V 1708... per rasa portata da Ragusa color di caffè brazza dieci per abitto di Colenda... D. L. 41.

695) L. T. L. 2, 55.

696) 20. XI 1710... nove braza di grigio nero lagostano... D. L. 38, 105.

697) T. Smičiklas. o. c. XII, str. 201.

kamenitog sela i bujnog zelenog krajolika pod žarkim svjetlom juga i u odrazima mora. Svjedočila je, jednako kao i svi ostali pokretni i nepokretni spomenici, zgrade i umjetnine, blagostanje i mirni razvoj drevne općine, spajajući se skupa sa starim narječjem, pjesmama i običajima u cjelinu, u kojoj se odražuje stvaralaštvo našeg naroda i na osamljenim otocima jadranske obale.

Tlocrt crkvice na Sušcu

Monuments de l'île de Lastovo

Cvito Fisković

Dans l'île de Lastovo, en Dalmatie centrale, qui n'a pas encore été étudiée du point de vue archéologique, ont été trouvés des vestiges du néolithique tardif, des fragments de céramiques colorées, polies et décorées, et des objets dont certains appartiennent au plus récent âge de la pierre; il y existe aussi des tumulus préhistoriques (gomile). Tout ceci indique que les Illyriens- autochtones des Balkans- occupèrent cette île découpée et fertile dès les temps préhistoriques.

Des traces de peuplement païen romain, des fragments d'amphores, de tuiles et de mosaïques ont également été trouvés dans certains endroits de l'île. Dans le port d'Ubli se voient les ruines de constructions agricoles romaines et d'une basilique paléochrétienne du Ve.—VIIe. s., d'où il ressort que le christianisme a pénétré jusque dans cette île isolée, comme dans les îles dalmates voisines.

La vieille toponymie slave témoigne que les Slaves peuplèrent l'île aux VII—VIIIe. s. et, parmi leurs monuments architectoniques, on peut citer l'église St-Luc, de style préroman (IX—Xe. s.). Avec elle, commence une série de petites églises médiévales que les habitants de Lastovo firent modifier aux époques gothique, Renaissance et baroque.

La plus remarquable est l'église paroissiale des Saints Cosme et Damien qui est mentionnée dans les documents d'archives- bien conservés- de Lastovo. En même temps que certaines petites églises, au début du XIVe. s. Elle est exceptionnellement bien située, son parvis était le lieu de réunion du village; c'est là que se tenait l'assemblée populaire de la petite commune médiévale, d'où l'on annonçait les décrets et règlements au peuple, où l'on signait les contrats. Au XVe. s., des constructeurs de Dubrovnik et de Korčula (dont les noms croates se lisent dans les contrats d'archives publiés ici) agrandirent si radicalement l'église qu'il ne resta plus trace du petit édifice médiéval. De cette époque date la nef centrale dont la voûte gothique fut construite au XVe. s. par Radosan; son nom est taillé au-dessous. A la construction de cette voûte collabora également Bartolomeo Graziano qui a travaillé à Dubrovnik. Deux nefs latérales furent ajoutées au XVIIe. s. à cette nef centrale, de sorte que c'est non seulement l'intérieur mais la façade de l'église qui ont acquis une forme pittoresque, en trois parties qui surmontent trois petits clochers (celui du milieu fut construit au XVIIe. s. par le sculpteur de Korčula, Jerolim Pavlović, d'après les formes médiévales du clocher qui s'était écroulé). C'est pourquoi ce petit clocher est orné de sculptures médiévales symboliques. Dans l'intérieur de l'église, qui se divise également en trois parties, se trouvent des autels Renaissance-baroques et deux baldaquins avec toits de pierre, édifiés sur le modèle des baldaquins dalmates, surtout de ceux de Korčula, dans le style gothico-Renaissance de la première moitié du XVIe. s. Celui du côté occidental fut construit par les sculpteurs de Korčula, Vrtičević et Karlić.

Le décor de pierre de l'église, qui se manifeste surtout sur les autels, est complété par des peintures. Parmi celles-ci se distingue une icône de procession qui, sur le devant, représente la Madone et l'Enfant et, derrière, le Calvaire sur le Golgotha. C'est un travail de l'école de Dubrovnik de la fin du XVe. s. qui révèle clairement les influences de la peinture byzantine. Une petite composition: Déposition de croix, peinte (et datée) en 1545, est peut-être l'oeuvre du peintre espagnol Jean Boscheto qui a travaillé en Dalmatie. La toile centrale du grand autel, représentant les saints patrons médiévaux de Lastovo- Saints Cosme et Damien- fut peinte en 1632 par l'artiste romain Giovanni Lanfranco, qui a travaillé sous l'influence de Caraccio et du Corrège, et les petites peintures à côté sont l'oeuvre de Giovanni Scrivelli. Dans l'église sont conservés certains objets d'art en argent et en bronze. Un bel exemple de l'orfèvrerie évoluée de Dubrovnik est un calice doré, de style gothico-Renaissance, avec figures en relief de Saint Blaise, exécuté à la fin du XVe. s. ou au début du XVIe. s. Il porte le poinçon d'orfèvres célèbres de Dubrovnik et la lettre P. qui est peut-être l'initiale de l'orfèvre de Dubrovnik Pavko Antojević qui a travaillé en Italie et en Turquie sous le nom de Paulus de Ragusio. La croix de procession avec relief de saints, (parmi lesquels se voit également Saint Blaise- protecteur de la République de Dubrovnik à laquelle appartenait aussi Lastovo)fut exécutée et signée en 1574 par l'orfèvre dalmate Marul Ioaneo. L'objet d'art le plus remarquable de Lastovo est un vase Renaissance, en bronze, orné de reliefs et des armoiries du célèbre imprimeur d'incunables Dobro Dobrinčević qui, sous le nom latinisé de Boninus de Boninis, imprima à Venise, Vérone, Brescia, puis à Lyon, les oeuvres de classiques grecs et romains, Dante et autres écrivains: il était natif de Lastovo et c'est pourquoi il légua à son pays natal ce précieux travail de fondeurs en bronze de l'Italie méridionale.

Ce n'est qu'en 1942 qu'à côté de l'église fut construit le clocher, sur le modèle des clochers romano-gothiques. Et c'est alors qu'au mur fut scellé le relief de la pierre tombale de style gothique du prêtre Antoine de Lastovo, qui date du XVe. s. et fut transportée de l'église romano-gothique de St-Jean.

Dans le voisinage de l'église paroissiale est la chapelle de Ste-Marie que le prêtre de Lastovo, Marin Vlahanović, fit construire en style gothique au milieu du XVe. s. Ses armoiries et une inscription le concernant se voient sur la porte; dans la chapelle se trouve un triptyque dans lequel un peintre inconnu, de Dubrovnik, a, au milieu du XVIe. s., lié les traditions byzantines à la peinture de la Renaissance.

Lorsqu'au cours du XIVe. s., la République de Dubrovnik eut affirmé sa puissance sur cette île, elle fit construire une petite église dédiée à Saint Blaise, son protecteur; c'est pourquoi cet édifice contient des caractéristiques gothiques dans sa partie postérieure, alors que sa partie antérieure fut, en 1719, agrandie sous les formes rustiques et simples du baroque dalmate. Dans l'église, une peinture baroque représente Saint Blaise avec le modèle de la ville de Dubrovnik et les armoiries de la République de Dubrovnik. La ville figure de façon plus réaliste sur le polyptyque en bois du peintre, assez médiocre, Antonio Sicuri (1605).

Un agrandissement semblable, dans les formes simples du baroque dalmate, fut effectué au milieu du XVIIe. s. dans l'église St-Antoine, dont la partie postérieure est médiévale et dont l'antérieure, avec ses portails ornés, remonte à l'époque de ces travaux d'agrandissement.

La forme la plus fréquente du style gothico-Renaissance se manifeste dans l'église Ste-Marie du cimetière. Ce style a fleuri dans la région de Dubrovnik, comme dans le reste de la Dalmatie, à la fin du XVe. s. et au début du XVIe. et cette église peut aussi être datée de cette époque. L'art de la Renaissance s'y voit particulièrement dans le portail et dans les dimensions de toute l'église. La balustrade en

Pierre, devant l'autel, est, comme le reste de l'église, l'oeuvre de tailleurs de pierre locaux qui, précisément pendant cette période, déployèrent une grande activité dans toute la Dalmatie. Sur l'autel, une petite peinture exécutée et signée en 1516, par le peintre vénitien Francesco Bissolo, émule de Giovanni Bellini. Il était ami de Bonino de Boninis qui, en même temps que l'autel en bois, légua cette peinture à l'église dans laquelle il souhaitait être enterré, ainsi que l'exprime son testament de 1528 qui est publié ici pour la première fois.

Les autres églises de Lastovo qui sont mentionnées entre le XIVE. et le XVIIIe. s., portent les signes locaux du gothique ou du baroque dalmates et se rattachent par leurs formes simples à l'architecture semblable des localités ou îles dalmates voisines.

Outre l'architecture religieuse existaient à Lastovo certains édifices d'architecture profane, de caractère public mais qui, malheureusement, furent, avec le temps, reconstruits ou déformés. C'est ainsi qu'au sommet du village s'élevait le Palais du Comte (Recteur) où résidait et accomplissait ses fonctions, administrant toute l'île, le représentant de la République de Dubrovnik qui appartenait à la noblesse de cette ville et était choisi chaque année, comme Comte de Lastovo, par le gouvernement de la République de Dubrovnik. Le dessin et une inscription en ont été conservés; ils nous apprennent qu'avec sa terrasse et sa loge cet édifice fut agrandi au XVIIe. s. Dans des locaux séparés logeait le Chancelier communal qui, dans son bureau construit à côté de l'église, transcrivait ses actes officiels et, cela, du XIV e. au XVIIIe. s. La plupart de ces documents ont été conservés; ils illustrent la vie régulière et le développement de la petite commune. Au milieu de la localité se dressait le Grenier communal qui est mentionné au XVIIe. s., l'hôpital (mentionné au début de ce même siècle), une boucherie et une poissonnerie dont on trouve mention dès le XIVE. s., et le poteau d'infamie qui, à partir du XVe. s., servit pour les punitions légères. Dans les rues se voient encore quelques boutiques anciennes et des ateliers d'artisans construits entre le XVe. et le XVIIIe. s. Le monument avec statue en bronze, qui symbolise la Libération de Lastovo, fut exécuté en 1953 par le sculpteur Ivan Mirković.

De même que pour les autres régions ayant appartenu à la République de Dubrovnik qui défendit son indépendance plutôt par les voies diplomatiques que par les armes, l'île de Lastovo ne fut pas particulièrement fortifiée. Sur la colline qui s'élève au-dessus du village se dressait un château-fort médiéval qui fut détruit par le Doge de Venise, Pietro Orseolo, lorsqu'en l'an 1000 Lastovo refusa de se soumettre à Venise. La République de Venise construisit alors un autre château-fort dont les traces se voient à l'emplacement de la tour actuelle élevée par les Français au début du XIXe. s., à l'époque des guerres napoléoniennes. Le gouvernement autrichien le transforma un peu plus tard. Les autres batteries sont plus petites et n'ont pas la forme accusée de fortifications.

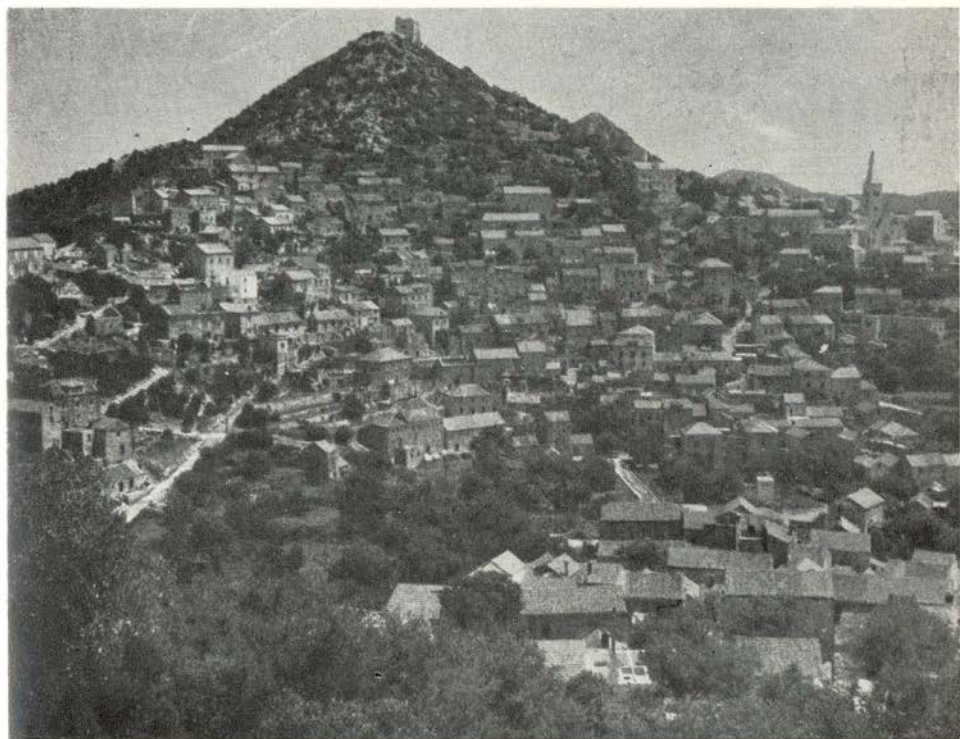
L'architecture civile est bien représentée dans les maisons de pierre des vieilles familles de Lastovo. Bien que partiellement, des maisons de styles gothique, Renaissance et baroque se sont conservées. Elles furent construites par des bâtisseurs locaux, ou venus de Dubrovnik et de Korčula; elles ont la même disposition intérieure, et la même apparence extérieure, que les autres habitations de la Dalmatie. A côté se trouvent une cour, de petits jardins, des terrasses avec colonnades de pergolas, un puits pour l'eau de gouttière et de petites constructions utilisées comme caves et pour les autres besoins domestiques. On cultivait beaucoup les fleurs sur les terrasses et dans les cours. Sur certaines maisons gothiques se voient encore les fenêtres ogivales et géminées, et certaines demeures Renaissance ont de larges baies et des loges au sommet de la façade. A l'intérieur se trouve du mobilier en pierre, des armoires dans le mur et lavabos datant du XVe. au XVIIIe.

s., comme ailleurs à Korčula et sur tout le territoire de la République de Dubrovnik. Toutes ces maisons révèlent que la culture de l'habitat était développée à Lastovo, dès le XVe. s.

Placées sous la colline, exposées au soleil et à l'abri des pirates, au-dessus de leurs champs, ces demeures ne forment pas seulement de beaux ensembles d'architecture rurale mais elles témoignent du sens des habitants de Lastovo pour une installation harmonieuse et un développement réglementé de leur localité, ce à quoi contribua aussi leur statut communal qui contenait des clauses sur la construction et le respect des relations de voisinage, sur l'ordre et la propreté devant régner dans les rues en pente et en escaliers.

Les documents d'archives allant du XIVe. au début du XIXe. s.- surtout les inventaires familiaux et les testaments des riches habitants de Lastovo- indiquent qu'il y avait beaucoup d'or et d'argent dans les maisons et, aux XVIIe. et XVIIIe. e. s., du mobilier de style, des peintures et de la vaisselle d'art; on en déduit que plusieurs familles vivaient dans l'opulence, que la plupart des maisons étaient bien meublées et équipées, que le costume régional était riche- surtout celui des femmes- comme on le voit d'après les exemplaires qui en ont été conservés.

D'après les constructions habilement situées et alignées, les objets d'art des églises et les documents d'archives, la richesse des costumes, du mobilier et des ustensiles de ménage, on peut conclure que cette localité tranquille de cultivateurs, de pêcheurs, de marins et de marchands était imbue de culture, comme les autres régions dépendant de la République de Dubrovnik. Ajoutons qu'elle a vu naître certaines personnalités saillantes à l'époque de la Renaissance et du baroque, telles que l'imprimeur Dobričević, les fondeurs en bronze Franciscus et Gaudentius Antica, (qui oeuvrèrent aux XVIe. et XVIIe. s. à Dubrovnik, en Italie et en Pologne), les hommes de lettres Ivo Kuzmić, Ivan-Luc et Nicola Antica qui écrivirent, au XVIIe. s., en cette langue croate qui, sous forme de vieux dialecte, subsiste encore dans les chansons et coutumes populaires de cette île accueillante.

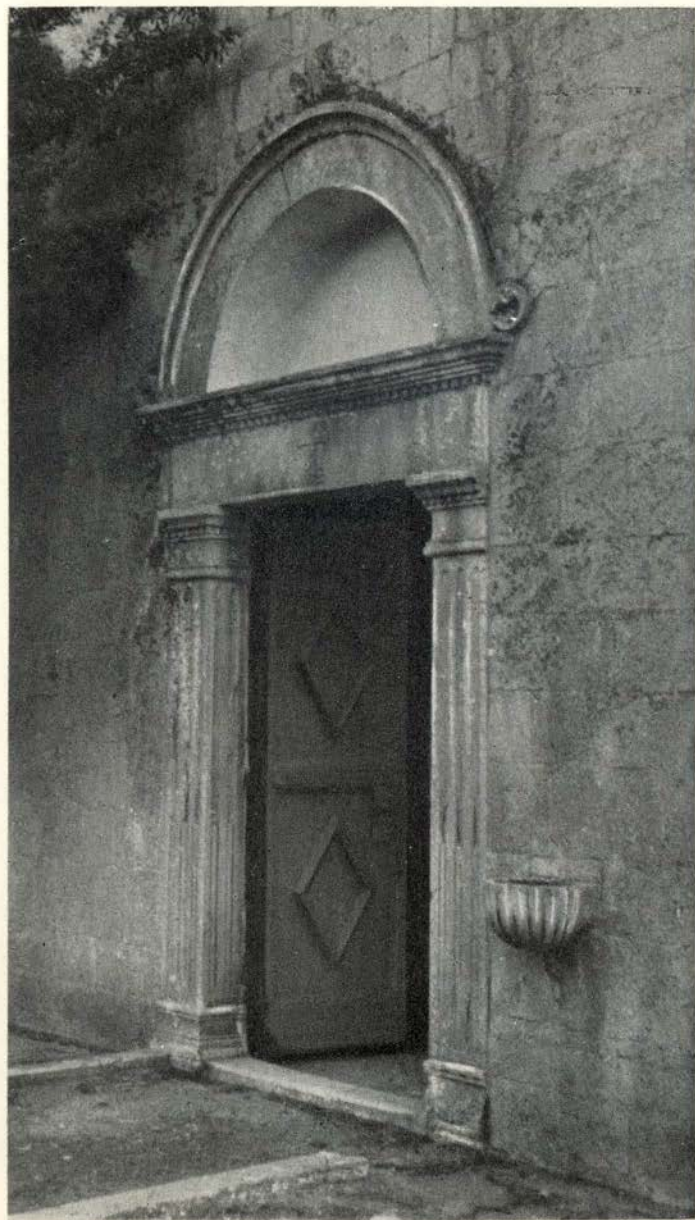
1. Pogled na Lastovo

2. Župna crkva

3. Zvonik župne crkve, rad graditelja J. Pavlovića

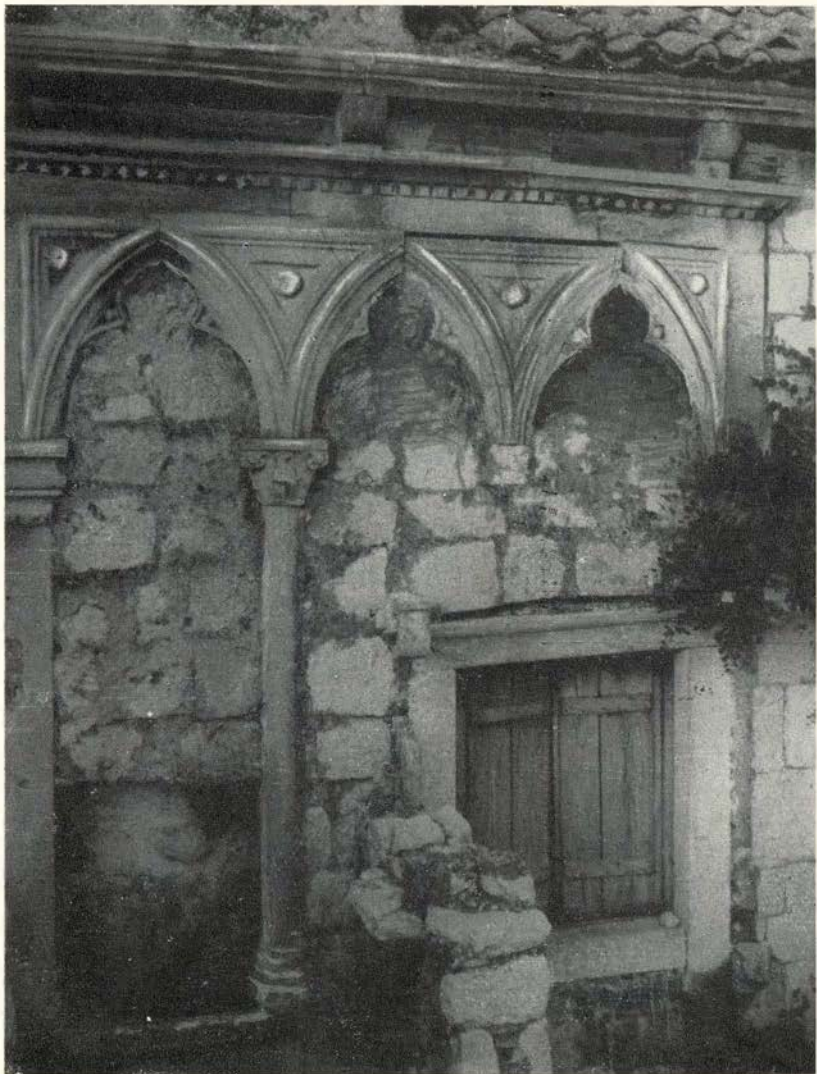
4. Vrata crkve Gospe u Polju

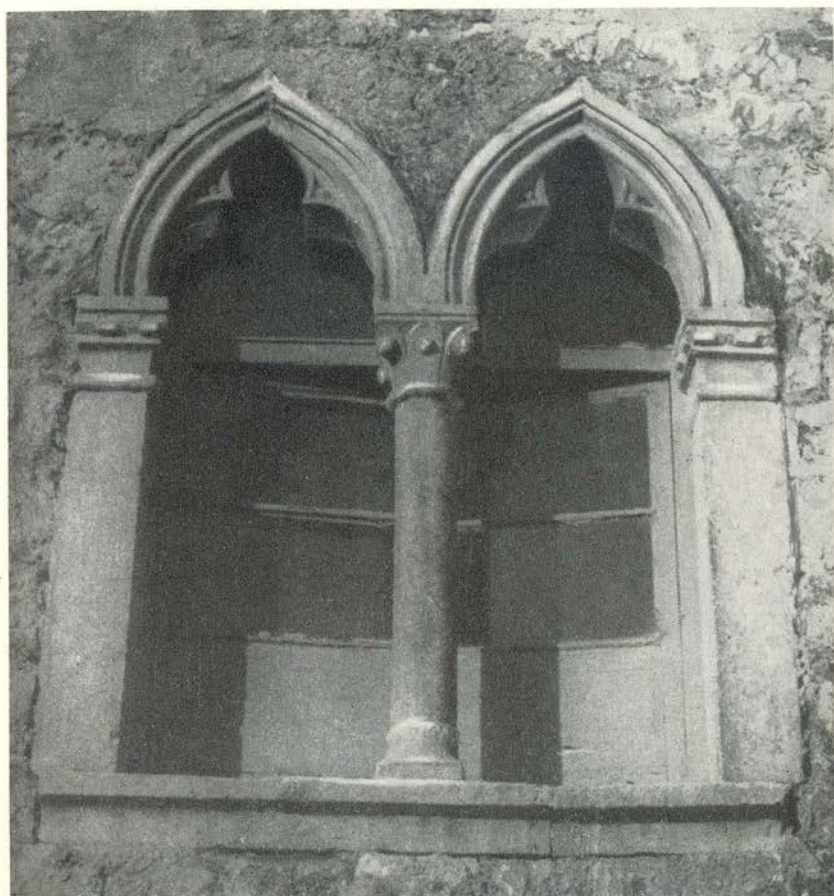
5. Ciborij u župnoj crkvi, rad S. Vrtičevića i L. Karlića iz XVI stoljeća

6. Ciborij u župnoj crkvi

7. Trostruki prozor gotičke kuće iz XV stoljeća

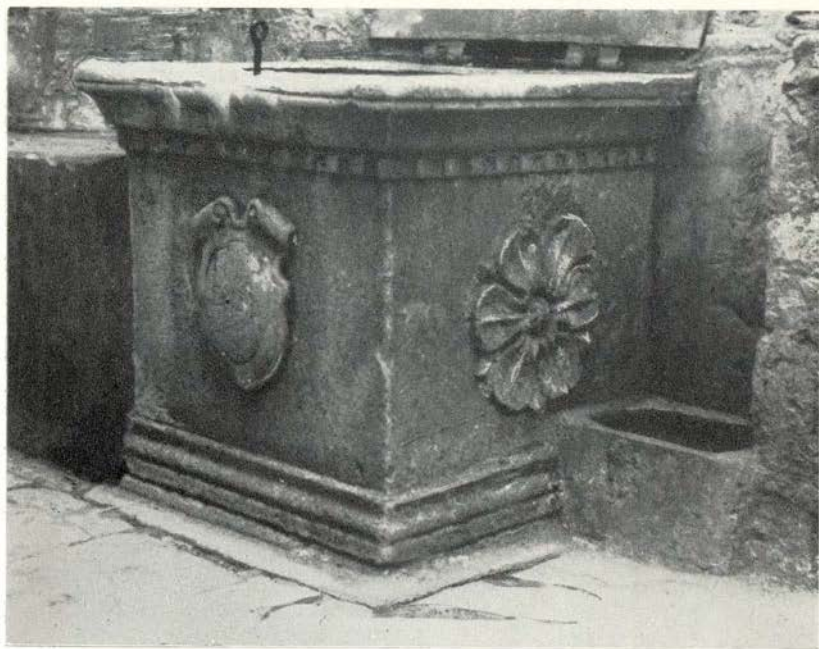
8. Dvostruki prozor gotičke kuće iz XV stoljeća

9. Pročelje renesansne kuće s ložom iz XVI stoljeća

10. Kruna bunara s grbom tiskara Dobre Dobričevića

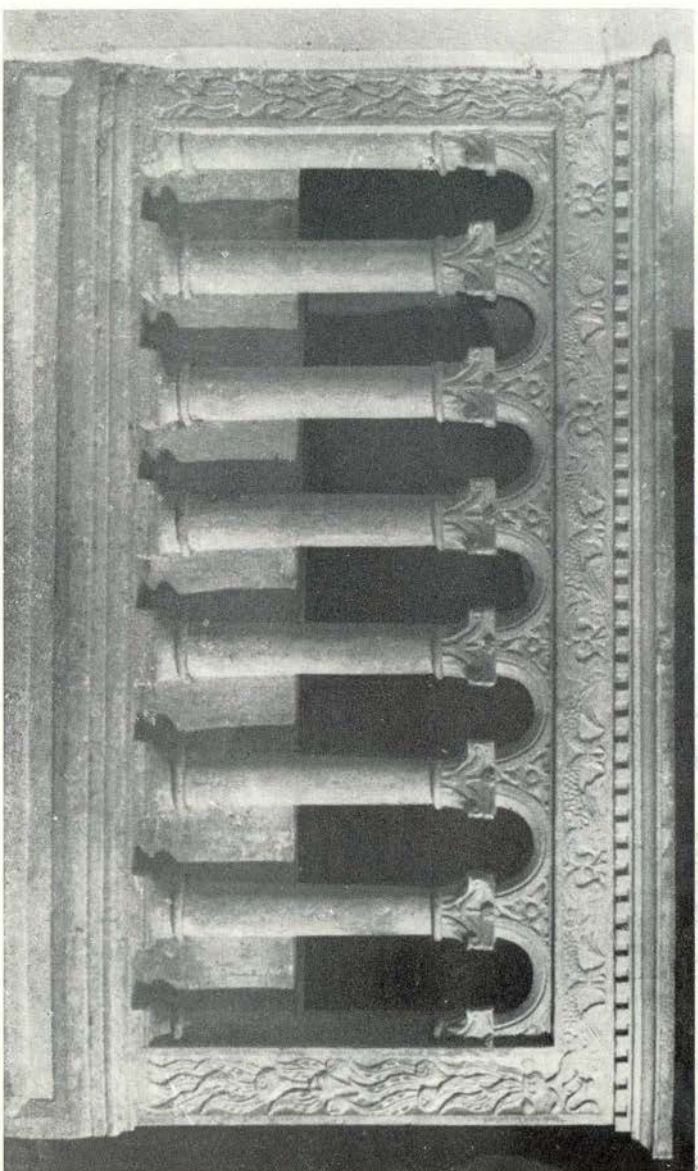
11. Renesansni bunar iz XVI stoljeća

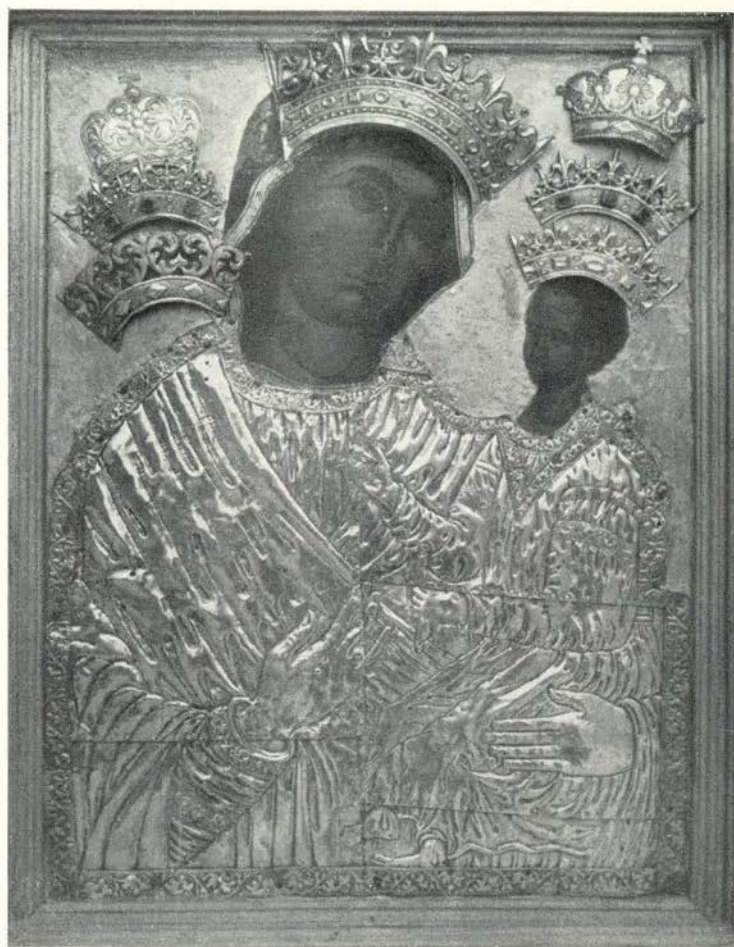
12. Glavni oltar župne crkve

13. Nadgrobná ploča svećenika Antuna Lastovca

14. *Renesansna ogradica u crkvi Gospe u Polju*

15. Ikona u župnoj crkvi

16. Triptih u crkvi sv. Marije na Grži

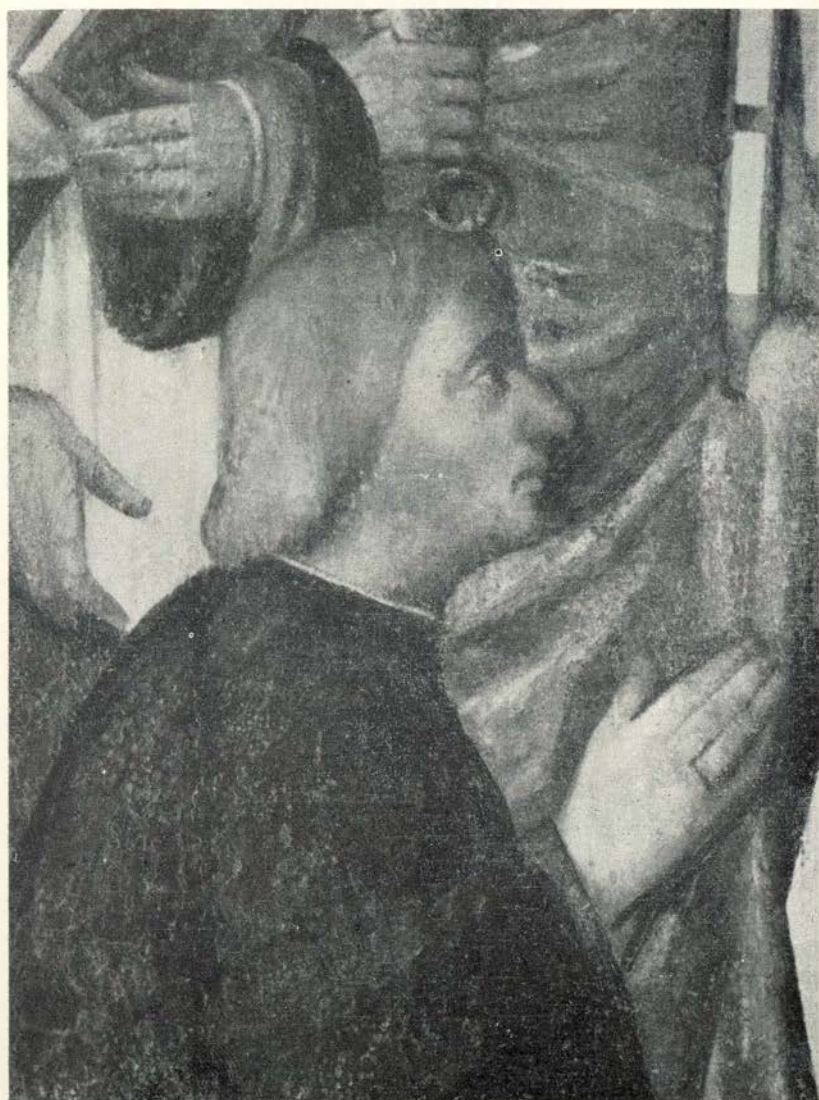
17. »Oplakivanje« u župnoj crkvi s portretom Antuna Budislavića

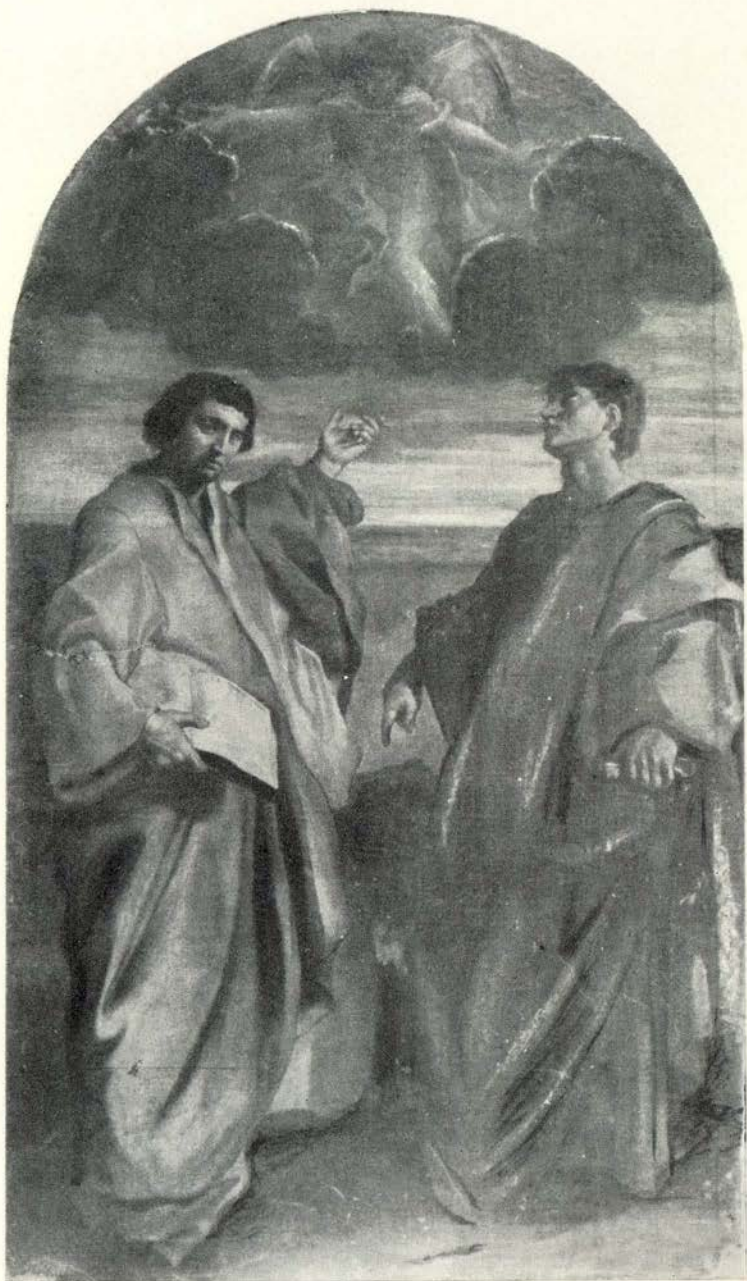
18. F. Bissolo, *Bogorodica sa svecima i D. Dobričevićem u crkvi Gospe u Polju*

19. F. Bissolo, *Bogorodica sa svecima* (detalj)

20. Portret D. Dobričevića na Bissolovoj slici

21. G. Lanfranco, Oltarna slika u župnoj crkvi

22. G. Lanfranco, Slika u župnoj crkvi (detalj)

23. Slika sv. Vlaha s grbovima Dubrovačke republike

24. F. Čiučić, Kip sv. Roka

25. Marul Joaneo, Srebrni križ

26. M. Joaneo, Srebrni križ (detalj)

27. Gotički kalež iz riznice župne crkve

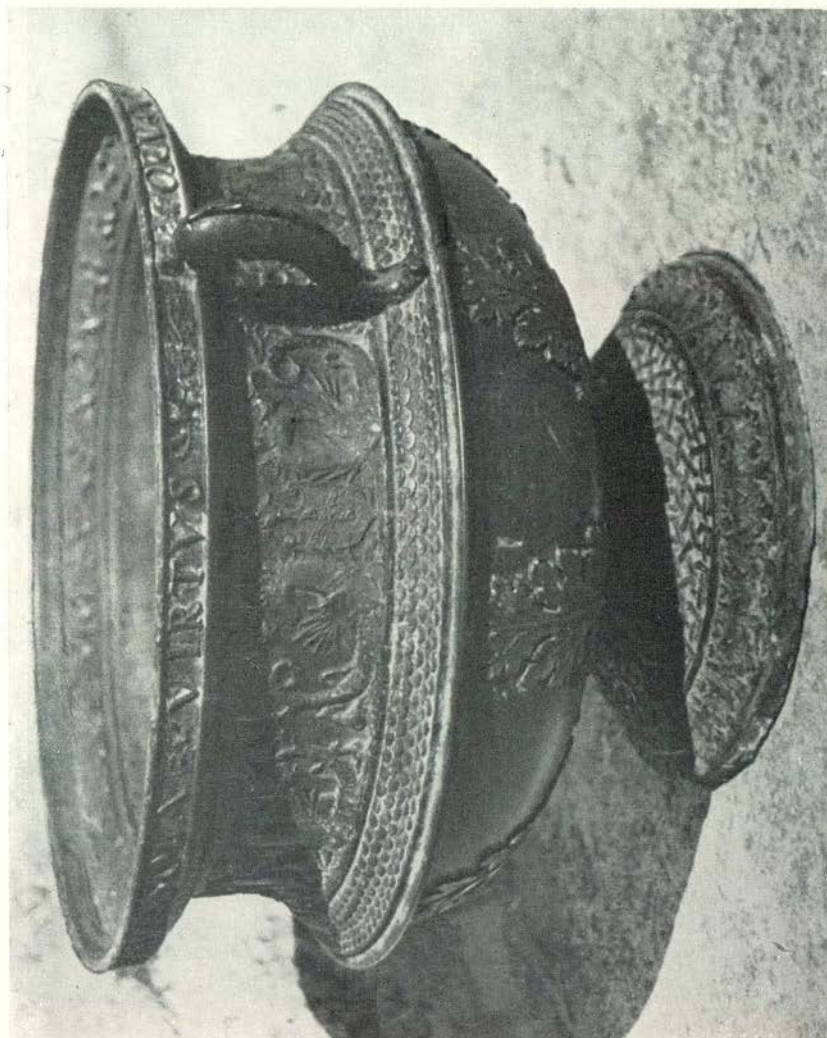
28. Stopa gotičkog križa iz riznice župne crkve

29. Srebrni gotički moćnik iz riznice župne crkve

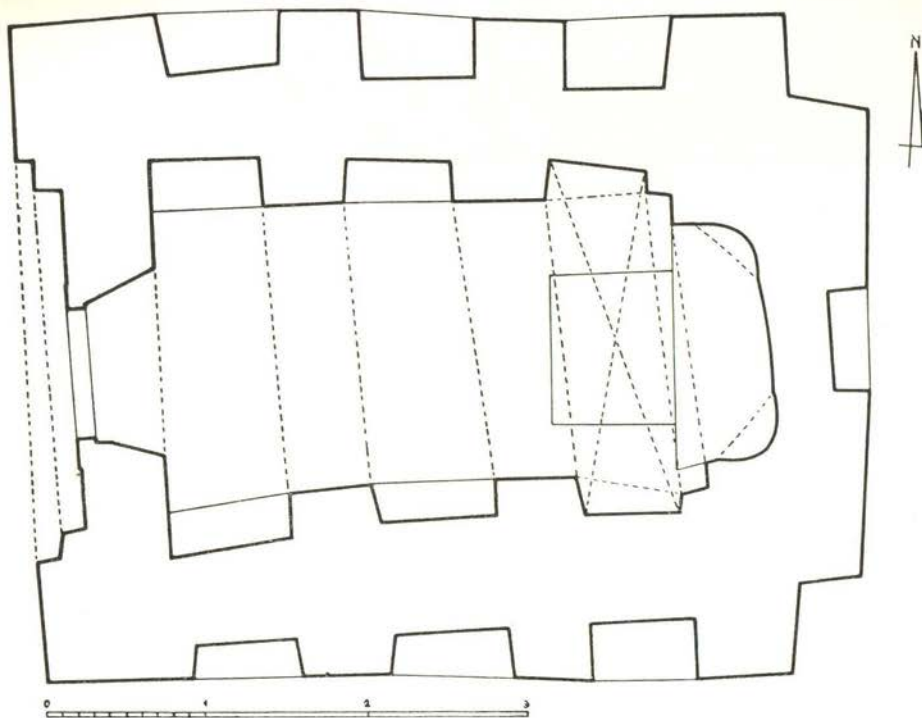
30. Renesansna brončana vaza s grlom Dobre Dobričevića

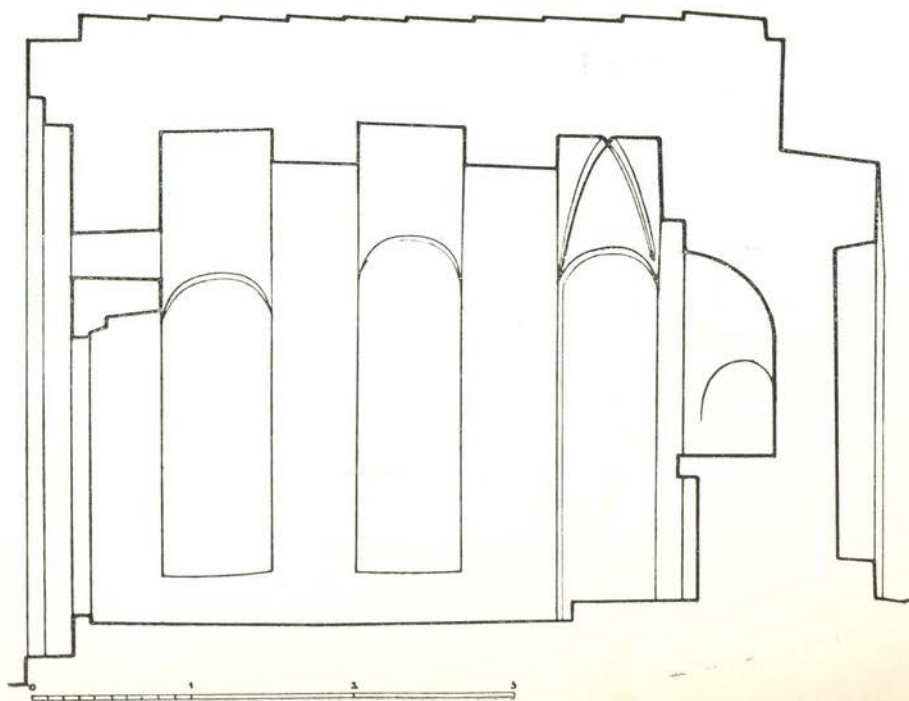
31. Renesansna brončana vaza s grbom Dobre Dobričevića

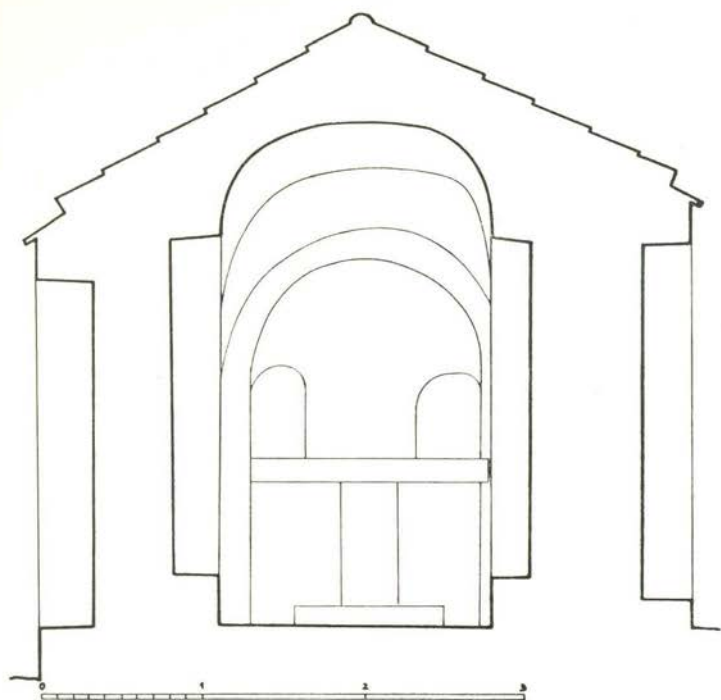

32. Lastovke u narodnoj nošnji

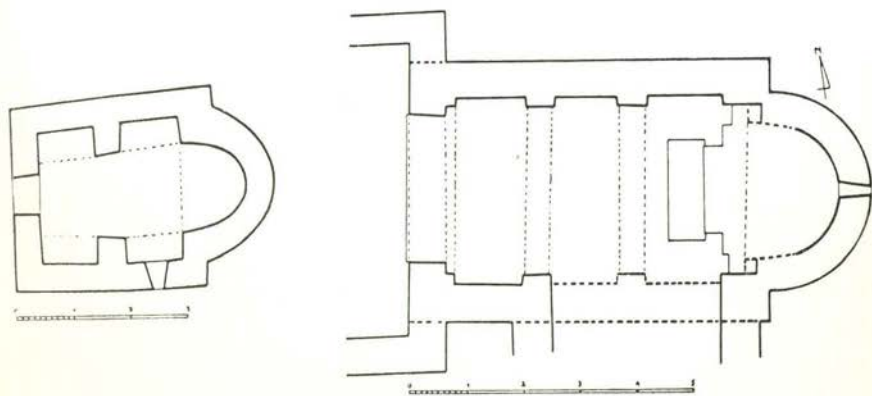

Tlocrt i uzdužni presjek crkvice sv. Luke

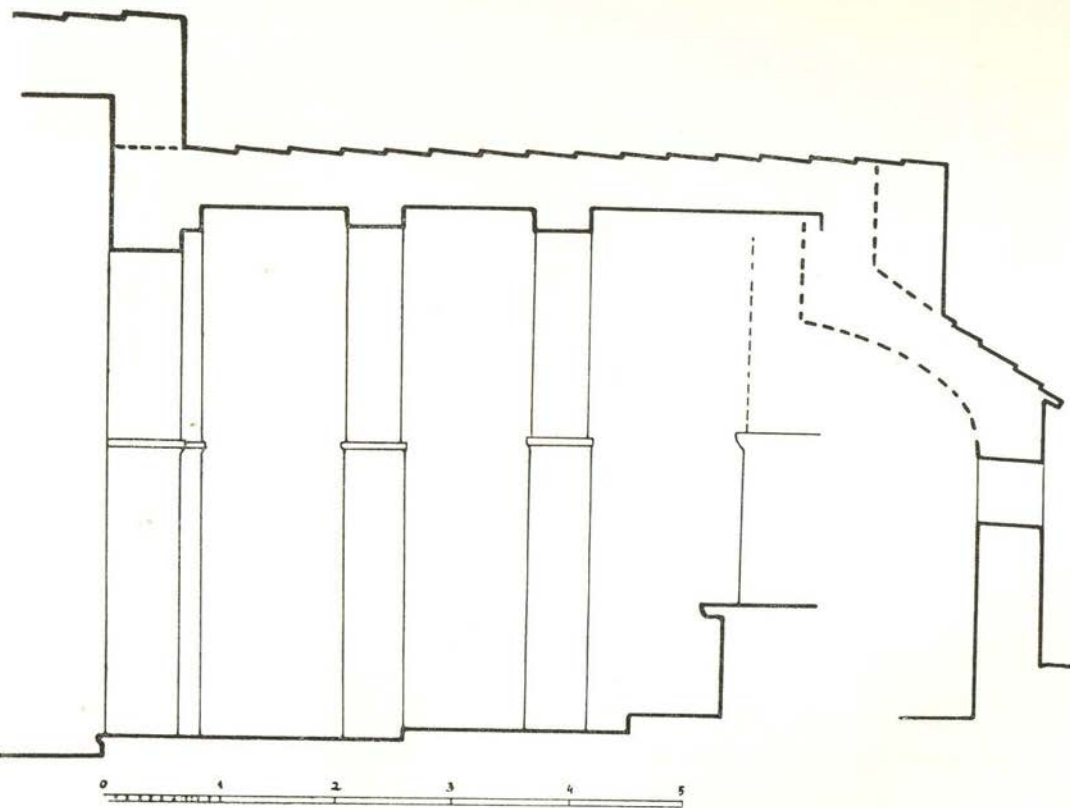

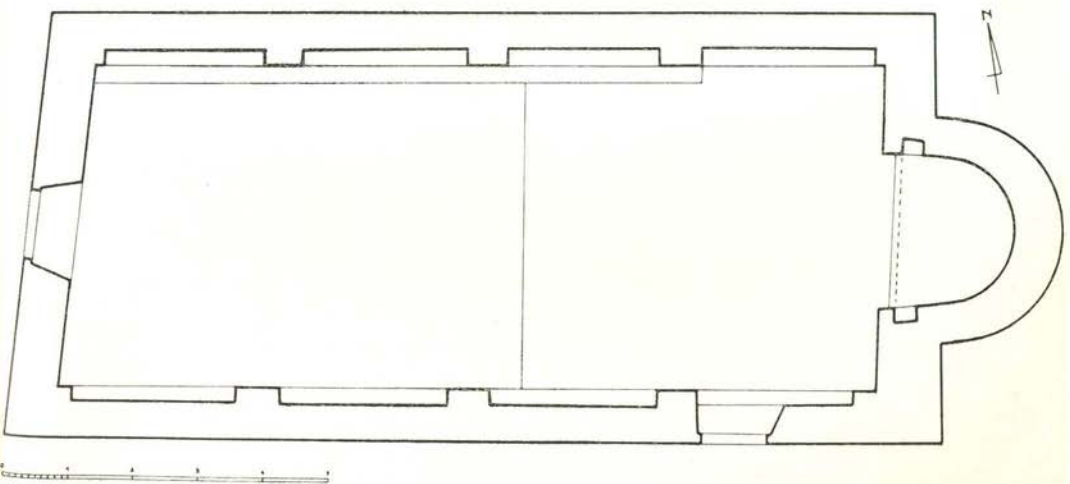
Poprečni presjek crkvice sv. Luke

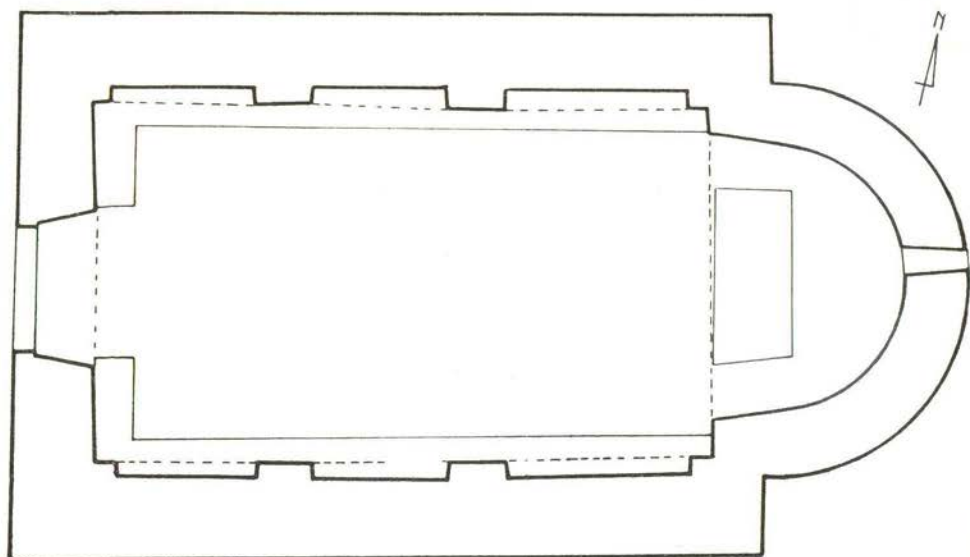
Tlocrti crkvice sv. Ciprijana i crkve sv. Vlaha

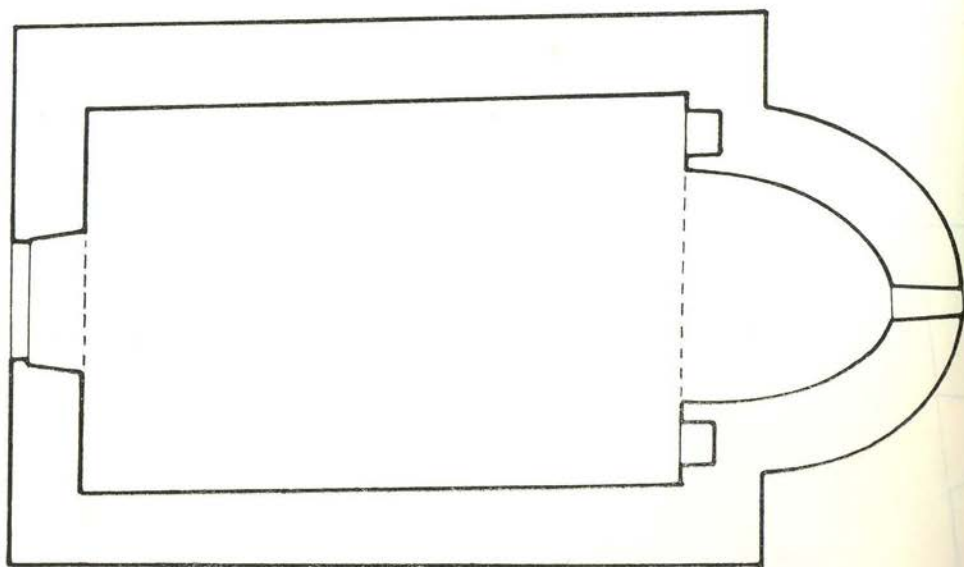
Uzdužni presjek crkve sv. Vlaha

Tloort crkve sv. Ivana

Tlocrt crkvice sv. Marije na Grži

Tlocrt crkvice sv. Nikole

(Snimci konzervatora Davora Domančiča)